DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

DTU Bibliotek Danmarks Tekniske Universitet | Anker Engelunds Vej 1 2800 Kgs. Lyngby | Tlf. 45 25 72 50 | bibliotek@dtu.dk www.bibliotek.dtu.dk

INDUSTRI-
FOREININGEN

1005.

338(489)(06) Dan
1885.

70-5.

Beretning

om

det femte danske Industrimøde

i

Odense.

Fra den 18. til den 21. Juli 1885.

INDUSTRI-
FORENINGEN.

Kjøbenhavn.
Hos Universitetsboghandler G. E. C. Gad.
Fyens Stiftsbogtrykkeri.
1885.

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

Redigeret af Mødets Sekretær Cand. jur. *C. Nyrop.*

Indhold.

Side.

Indbydelse med Forretningsorden, Dagsorden m. m. 1

Den 18de Juli 1885.

Indledningsord af Direktør *Philip Schou* 5

Om Arbejdets Natur og Værd, Foredrag af Docent *C. Christiansen* 9

Publikum og Kunstindustrien, Foredrag af Fabrikant *Harald Bing* 22

Talere i Diskussionen: Cand. jur. *C. Nyrop*, Direktør *Ph. Schou*, Fabrikant *H. Bing*, Fabrikant *Severin Jensen*.

Hvad er der hos os og i andre Lande gjort for at forebygge og lindre de Ulykkestilfælde, som opstaa ved Brugen af Maskiner? Foredrag af Fabrikant *S. Hempel* 35

Talere i Diskussionen: Ingeniør *S. Winkel*, Fabrikant *S. Hempel*, Fabrikant *W. Salomonsen*.

Om Forbud mod Eftergjørelse af og om Eneret paa Modeller, Foredrag af Fabrikant *Carl Hansen* 54

Talere i Diskussionen: Cand. jur. *C. Nyrop*, Fabrikant *Carl Hansen*, Hof-Møbelfabrikant *L. Larsen*, Direktør *Ph. Schou*.

Den 20de Juli 1835.

Indledningsord af Direktør *Ph. Schou* 58

Frihandel og Beskyttelse med særligt Hensyn til den tyske Toldreform, Foredrag af Kontorchef *Marcus Rubin* 59

Industriens og Landbrugets Solidaritet, Foredrag af Cand. polit. *Jul. Schovelin* 106

Talere i Diskussionen: Kammerassessor *J. T. Bayer*, Kontorchef *M. Rubin*, Bankdirektør *L. Bierfreund*, Direktør *Ph. Schou*, Cand. polit. *J. Schovelin*, Ingeniør *S. Winkel*.

Fortidens Kunstindustri i Nutidens Tjeneste, Foredrag af *R. Mejborg* 138

Talere i Diskussionen: Cand. jur. *C. Nyrop*, Fabrikant *H. Bing*, *R. Mejborg*, Fabrikant *Severin Jensen*, Bogtrykker *Arn. Jørgensen*, Direktør *Ph. Schou*.

Den 21de Juli 1885.

Indledningsord af Direktør *Ph. Schou* 162
Hvad kan der gjøres for en bedre Ordning af vore Sygekasseforhold, Foredrag af Stiftsfysikus *T. M. Trautner* 162
Talere i Diskussionen: Redaktør *Pagh*, Stiftsfysikus *T. M. Trautner*, Kontorchef *M. Rubin*, Fabrikant *Lange*, Garver *Trautner*.
Anden Behandling af de tidligere første Gang behandlede Spørgsmaal 192
Om Forholdet mellem Mestere og Svende i Lavstiden, Foredrag af Cand. jur. *C. Nyrop* 196
Afsluttende Ord af Direktør *Ph. Schou* 224
Tak til Formanden, af Docent *C. Christiansen* 226
Medlemsfortegnelse 227

Med Hensyn til de S. 194–195 omtalte Særtryk skal det bemærkes, at det er blevet bestemt at sælge hele Beretningen for en meget billig Pris, og at de paagjældende Forfattere hver for sig have foranstaltet Særtryk af deres Foredrag. — Om Industrimødets Regnskab findes Oplysning i de af „Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk“ udgivne Meddelelser Nr. 34 (III, S. 33–34).

Indbydelse.

Undertegnede Bestyrelse for det i Forbindelse med den fynske Industri- og Landbrugsudstilling i Odense besluttede almindelige danske Industrimøde indbyder herved til Deltagelse i

det femte danske Industrimøde,

der vil blive afholdt i Dagene fra den 18de til den 21de Juli førstkommende i Odense (Industri- og Haandværkerforeningens Lokale). — Ved Mødet ville Spørgsmaal af almindelig Interesse for det danske Haandværk og den danske Industri blive behandlede; de i Odense med Omegn værende industrielle Etablissementer ville blive tilgængelige for Mødets Medlemmer, og der vil til Mødet blive knyttet Udflugter i Omegnen og selskabelige Sammenkomster. — Mødets Medlemmer ville senere modtage en trykt Beretning om Mødet.

Medlemmerne kunne indtegnes i Odense (Juveler *Emil Christiansen*) og i Kjøbenhavn (Industriforeningen). Medlemstegnet betales med 10 Kr.

De Medlemmer, der ønske forud at sikre sig Logis, kunne derom henvende sig til Juveler *Emil Christiansen* i Odense. — Mødets Sekretær, Cand. jur. *C. Nyrop* vil indtil nogle Dage før

Mødet hver Søgnedag være at træffe i Industriforeningen i Kjøbenhavn (sikrest Kl. 9—11 Form.).

Industrimødets Bestyrelse, Kjøbenhavn og Odense i Juni 1885.

Philip Schou, Formand. *Emil Christiansen,* Næstformand. *J. C. Dreyer.*

Chr. Haagensen. Th. Jochimsen. Arnold Jørgensen.

L. Møller. Pagh. R. Petersen. V. Petersen.

Valgte af Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk.

Gustav Lotze. E. Svendsen. C. Jessen.

Valgte af Bestyrelsen for den alm. fynske Industri- og Landbrugsudstilling.

Forretningsorden.

1) Ethvert Forhandlingsemne behandles to Gange, første Gang i Almindelighed, anden Gang i Henhold til det eller de Forslag til Beslutning, der maatte blive forelagte Mødet til Afstemning.

2) Ved ethvert Mødes Begyndelse vælger Forsamlingen en Dirigent efter Forslag fra Bestyrelsen.

3) Dirigenten leder Forhandlingerne og de forefaldende Afstemninger. Han kan naarsomhelst sætte en Forhandlings Afslutning under Afstemning og kan forlange ethvert Forslag, der skal gjøres til Gjenstand for Afstemning, indgivet skriftligt.

4) Ved alle Afstemninger gjør simpel Stemmeflerhed Udslaget.

Dagsorden.

Bestyrelsen forbeholder sig at foretage saadanne Forandringer i nedenstaaende Dagsorden, som Omstændighederne maatte gjøre nødvendige.

Løverdag den 18de Juli Kl. 10. Indledningsord af Formanden.

— Docent *C. Christiansen:* Om Arbejdets Natur og Værd

(Foredrag). — Efter Foredraget Frokost. — *Kl. 12½.* Fabrikant *S. Hempel:* Hvad er der hos os og i andre Lande gjort for at forebygge og lindre de Ulykkestilfælde, som opstaa ved Brugen af Maskiner? (Diskussion). — Middag. — *Kl. 3½.* 2den Behandling af Spørgsmaalet om Ulykkestilfælde ved Maskiner. — Derefter Sejlads paa Kanalen til Klintebjerg; der sluttes om Aftenen i Læseforeningens Have.

Søndag den 19de Juli Kl. 9. Besøg i Udstillingen, hvor der af dem, der ønske det, spises Frokost i Samling Kl. 11. — *Kl. 1* kjøres der med Jernbane til Kappendrup og derfra med Vogne til Einsiedelsborg, hvor Eftermiddagen tilbringes. *NB.* Medlemmerne løse hver for sig Jernbanebillet Tur og Retur mellem Odense og Kappendrup.

Mandag den 20de Juli Kl. 9 beses Raadhuset, St. Knuds Kirke og Etatsraad Lotzes Fabrik og Have. — *Kl. 11.* Kontorchef *M. Rubin:* Om Frihandel og Beskyttelse med særligt Hensyn til Toldreformen i Tyskland (Diskussion). — Efter Foredraget Frokost. — *Kl. 1.* Hr. *R. Meiborg:* Om Fortidens Kunstindustri i Nutidens Tjeneste (Diskussion). — 2den Behandling af Spørgsmaalet om Frihandel og Beskyttelse. — Middag. — *Kl. 5.* Cand. polit. *J. Schovelin:* Om Industriens og Landbrugets Solidaritet (Diskussion). — 2den Behandling af Spørgsmaalet om Kunstindustri.

Tirsdag den 21de Juli Kl. 10. Stiftsfysikus *T. M. Trautner:* Hvad kan der gjøres for en bedre Ordning af vore Sygekasseforhold (Diskussion). — 2den Behandling af Spørgsmaalet om Industrien og Landbruget. — Efter Forhandlingen Frokost. — *Kl. 1.* Cand. jur. *C. Nyrop:* Forholdet mellem Mestere og Svende i Lavstiden (Foredrag). — 2den Behandling af Spørgsmaalet om vore Sygekasser. — Slutningsord af Formanden. — *Kl. 3.* Sejlads til Fruens Bøge. Dalum Papirfabrik beses; Kl. 6 afsluttende Festmaaltid i Fruens Bøge, hvortil Medlemmerne særlig maa tegne sig; tilbage med Jernbanen, hvortil ethvert Medlem selv løser Billet.

Møderne holdes i Industri- og Haandværkerforeningens Festsal.

Frokost serveres ved alle Møderne hos Værten i Industriforeningen, og der er hver Dag *Table d'hôte* paa samtlige Hoteller.

Industrielle Etablissementer, Skoler m. m.,

som til nedennævnte Tider ere aabne for Mødets Medlemmer.

Gasværket, hele Dagen, ved Henvendelse til Bestyreren.
Vandværket, hele Dagen.
Raadhuset, hele Dagen, ved Henvendelse til Opsynsmanden.
St. Knuds Kirke, hele Dagen, udenfor kirkelige Handlinger ved Henvendelse til Graveren.
Museet, hver Dag fra Kl. 2—5 (Entré 25 Øre).
Glasværket, hver Dag fra Kl. 9—12 Formiddag.
Sukkerkogeriet, hver Dag fra Kl. 7—9 Formiddag.
Drenge Borgerskolen, 20. og 21. Juli, hele Dagen.
Teknisk Skole, hver Dag fra Kl. 2—5 Eftermiddag.
Munke Mølles Klædefabrik, hele Dagen undtagen Middag fra Kl. 12—1½.
Allerups Maskinfabrik, hver Dag fra Kl. 7—9 Formiddag, dog ikke Søndag.
Bierfreunds, L., Fabrik, Mandag d. 20., Formiddag Kl. 7—9.
C. Mogensens Fabrik, fra Kl. 7—9 Formiddag.
Maskinfabriken „Phønix", hele Dagen.

Løverdagen den 18. Juli Kl. 10.

Direktør *Philip Schou:* Mine Herrer! Vi staa nu i Begreb med at paabegynde det 5te danske Industrimøde. Paa Bestyrelsens Vegne har jeg den Ære at ønske Forsamlingen i sin Helhed saavelsom hver enkelt Mand for sig velkommen og takke Dem for den Interesse for Industrimødet, De have lagt for Dagen, ved at give Møde. Dette er, som sagt, det femte danske Industrimøde, idet der tidligere er afholdt fire saadanne. Medens de fire første Industrimøder ere blevne afholdte med temmelig korte Mellemrum, ligger der imidlertid mellem dette Industrimøde og det sidst afholdte et temmelig langt Mellemrum. Det første Industrimøde blev afholdt i Kjøbenhavn 1852, det andet i Odense 1858, det tredje i Nakskov 1868 og det fjerde i Kjøbenhavn 1872, og der er saaledes forløbet 13 Aar, siden de danske Industridrivende sidst vare samlede for at udvexle Anskuelser om de forskjellige vigtige Spørgsmaal, der ligge dem paa Sinde. Jeg skal ikke i dette Øjeblik nævne Antallet af Medlemmer ved de tidligere Møder og heller ikke Antallet af de til dette Møde indtegnede Medlemmer; jeg tror, at det vil klinge bedre i vore Øren, naar jeg gjemmer det til Mødets Slutning, idet jeg haaber, at Antallet af de til den Tid indtegnede Medlemmer vil være langt større, end det er nu.

Vi tro, at disse Industrimøder have en væsentlig og vigtig Betydning for os Industridrivende, vi tro, at de ikke ville kunne undværes, og vi havde derfor haabet, at Trangen

til dem havde vist sig og været følt saa stærkt, ogsaa ved denne Lejlighed, at der havde samlet sig et betydeligt Antal Deltagere her. Vi tro, som sagt, at disse Industrimøder have deres store Betydning, idet Industrien aabenbart efterhaanden tilkæmper sig en Plads her i vort Fædreland, saaledes at den kommer til at staa jævnsides med andre forskjellige Næringsveje. Jeg siger udtrykkelig „tilkæmper sig", thi oprindelig har den ikke haft en saadan Plads. Ganske vist har vort Haandværk gjennem lange Tider spillet en vis Rolle, men de industrielle Produkter og Fabrikater, som Landet trængte til, har det i Almindelighed været vant til at tiltuske sig for Overskudet af vort Agerbrugs Produkter, og det er først i den senere Tid, at der er gjort alvorlige Forsøg herhjemme paa selv at fremstille de nævnte Produkter; det er først i den senere Tid, at vi have set en større Industri opvoxe herhjemme. Dette er et meget glædeligt Fænomen, men jeg tror at have Ret til at sige, at den Kamp, der saaledes nu føres paa Industriens Side, er en Kamp, som ikke kan føres igjennem, uden at den støttes fra alle Sider og ganske specielt støttes ved Sammenhold indenfor Industriens egne Enemærker. Se vi paa Industriens Stilling herhjemme, kunne vi jo ikke glæde os over her at træffe særlig gunstige naturlige Betingelser for dens Udvikling, ligesaalidt som der her er nogen historisk Overlevering, hvorefter vi kunne siges at gaa mere uddannede end vore Naboer til et eller andet Arbejde. Industrien er tvertimod temmelig ugunstig stillet her, fordi vort Land er saa lille og Afsætningskredsen for vore Produkter saa indskrænket. Overalt, hvor vi ville føre vore Produkter hen, møde vi en Toldgrænse, som i næsten alle Tilfælde er uoverstigelig for os, medens det danske Marked kræver af os en Mangfoldighed i Produktionen, som Virksomhederne i de store Lande ikke behøve at indlade sig paa. Dertil kommer, at de udviklede Kommunikationsmidler jo have bragt de udenlandske Produkter langt nærmere ved vor Dør end tidligere, saaledes at den Beskyttelse, som Lovgivningsmagten har anset det for rigtigt at give den danske Industri, jo gjennem Kommunikationsmidlernes Udvikling er bleven en Del forringet. Paa den anden Side maa vi dog ogsaa være glade ved denne moderne Udvikling paa Transportvæsenets Omraade, idet ogsaa det for

Industien nødvendige Raamateriale og Brændsel, som vi mangle her, derved bringes vor Dør langt nærmere, saa at den Pris, hvori det staar paa vore Markeder, tidt og mange Gange ikke er større end den, hvori det staar Fabrikanterne i de Lande, som producere disse Ting; ogsaa der er der betydelige Afstande at gjennemløbe. Det er en Fordel, hvorpaa vi skulle skjønne. Men overfor alle disse Betragtninger vide vi jo, at det gaar her som overalt i Livet, at der er *en* Faktor, som kan tage det op med alle Vanskeligheder, som kan gjøre et lille Folk stort og et svagt Folk kraftigt, det er en voxende Intelligens og en voxende Viljekraft. Historien har tusinde Gange været Vidne til, hvorledes disse Egenskaber have gjort deres Indflydelse gjældende og ryddet alle Vanskeligheder af Vejen. Det har ogsaa i vort Fædreland spillet en Rolle, som ikke nok som kan vurderes, at Udviklingen af Intelligens og Viljekraft gik frem med stærke Skridt. Hvorledes end Lovgivningsmagten vil lægge det tilrette for os, og hvorledes vi end ville indrette vore Ting paa forskjellig Vis, alt dette bliver dog kun Skemaerne — selve Indholdet af disse skabes af den Enkeltes Viljekraft og Intelligens. Vi tro, at disse Industrimøder have deres store Betydning i denne Henseende; vi haabe, at ogsaa dette Møde ved at samle os til fælles Anstrengelse maa kunne være som en forfriskende Regnbyge over vort lille Land, hvoraf vi maa kunne se Frugter spire frem i en fornyet Virksomhed og Grøde. Dette Haab ville vi ikke slippe, thi vi vide, at det er paa dette sidste, at vort Fædrelands og vort Folks Fremtid i det Hele — ogsaa udenfor det industrielle Omraade — beror. Ved Siden af denne Betydning have disse Møder ogsaa den for den daglige Gjerning saa forfriskende og fornøjelige Betydning at bringe os, der staa hinanden nær, sammen, saa at vi kunne slutte Bekjendtskaber og udvexle Anskuelser. Vi takke for det smukke Lokale, der er stillet til vor Disposition, og vi takke i det Hele denne gode og smukke By, for at vi kunne samles herovre, hvor der er saa meget for os at se og fryde os over, den skjønne Natur og den store Virksomhed og Dygtighed, som udfoldes her. — Med disse faa Betragtninger byder jeg de Herrer velkommen og udtaler det Ønske, at dette Møde maa forløbe vel. Jeg haaber, at de med mig ere enige i, at Antallet

af Foredragsholdere ved Mødet er rigeligt, og at deres Emner og Navne love et virkeligt og godt Udbytte for os alle. Selv om ikke Tallet paa dem, der tage Del i Mødet og umiddelbart overvære Foredragene, maatte blive saa stort som ønskeligt var, vil dog sikkert Mødet, naar Beretningen kommer til at foreligge, blive til stor Nytte rundt om i Landets forskjellige Kredse, saa at det ikke vil blive glemt igjen, men være et af Leddene i vort Fædrelands Udvikling.

Forøvrigt har jeg at meddele, at det efterat Dagsordenen for Mødet er blevet trykt og omdelt, har været nødvendigt at foretage nogle Forandringer i den. For det første have to ærede Herrer vist deres Interesse for Mødet ved at anmelde Foredrag, nemlig Dhrr. Fabrikant *Harald Bing* og Fabrikant *Carl Hansen*. Med Forsamlingens Tilladelse vil jeg, naar Docent *Christiansen* har holdt sit Foredrag, anmode Hr. *Bing* om at holde sit. Saa vil der blive gjort et kortere Frokostophold, og naar saa Hr. *Hempel* har holdt sit Foredrag, vil der muligvis endnu idag blive Tid til at høre Hr. *Carl Hansens* Foredrag. Derimod vil der næppe idag blive Tid til efter Dagsordenen at foretage 2den Behandling af den af Hr. *Hempel* indledede Sag, idet man til Kl. 4 har indbudt os til en interessant Sejlads paa Kanalen. En vigtigere Forandring vil der være at foretage i den for Mandagsmødet fastsatte Dagsorden, idet det har vist sig, at Dhrr. *Rubins* og *Schovelins* Foredrag ere saa nøje knyttede til hinanden, at det vilde være heldigere og hensigtsmæssigere — istedenfor at skille disse Foredrag fra hinanden — at lade Hr. *Schovelins* Foredrag følge umiddelbart efter Hr. *Rubins*, saa at Diskussionen om disse to Emner vil kunne holdes under Et efter Hr. *Schovelins* Foredrag. Hr. *Mejborgs* Foredrag vil saa blive ansat til om Eftermiddagen Kl. 4. Muligvis vil der saa derefter kunne blive Tid til at foretage 2den Behandling af de nævnte Sager.

Idet jeg sluttelig gjentager mit Ønske om, at dette Møde i enhver Hensende maa blive et nyttigt Foretagende, giver jeg først Ordet til Hr. Docent *C. Christiansen*.

Om Arbejdets Natur og Værd.

Foredrag af Docent *C. Christiansen.*

Hver Gang vi søge at udrette Noget, af hvad Art det end er, møde vi Modstande, som maa overvindes, inden Maalet kan naas; lykkes det os nu virkelig at besejre Modstandene, udføre vi et Arbejde. De Hindringer og Modstande, vi møde under vort Arbejde, ere mangfoldige og af højst forskjellig Natur, de kunne ligge i Tingene udenfor os, de kunne ogsaa ligge hos os selv, i Regelen findes de begge Steder. Undertiden lægger Arbejdet fornemmelig Beslag paa vore fysiske Kræfter, undertiden kommer det mere an paa Indsigt og Eftertanke. At gjennemgaa alle de forskjellige Slags Arbejde fra det største til det mindste, fra det højeste til det laveste er selvfølgelig en Umulighed, min Hensigt er kun ved Betragtning af enkelte Former af Arbejdet at belyse Arbejdets Natur i det Hele, for derved at komme til Klarhed over, hvad det er, der fornemmelig giver Arbejdet Værd.

Jeg vil da først omtale Arbejdets simpleste og fatteligste Form, det fysiske, mekaniske Arbejde, Haandens Arbejde, som spiller Hovedrollen i de forskjellige Haandværk. Ethvert normalt udviklet Menneske er i Stand til at arbejde med Hænderne, det er den ældste Arbejdsmaade, det er endnu den almindeligste, den hvortil Enhver, naar alt Andet svigter, maa tage sin Tilflugt. Ved den er man altid i Stand til at skaffe sig Opholdet. Men hvor simpelt end dette Arbejde ved første Øjekast synes at være, er det dog endnu en meget sammensat Størrelse.

Det første Element deri er, hvad man kunde kalde Haandlanger-Arbejdet. Skal et Hus bygges, maa der graves i Grunden, under Opførelsen maa der stadig bæres Sten og Materialer op og meget andet Arbejde forrettes, som ikke forudsætter nogen særlig Uddannelse eller Indøvelse hos Arbejderen; dette er Haandlanger-Arbejdet. Dette Arbejde gjenfindes imidlertid overalt, enhver Arbejder, hvor udviklet han end er, og hvor kunstfærdigt hans Arbejde end er, maa forrette noget af den Slags Arbejde.

For at se dette klart, ville vi betragte Arbejdet fra et

naturvidenskabeligt, nærmest fysisk Standpunkt. I Fysiken forstaar man ved Arbejde at løfte en Byrde fra et lavere til et højere liggende Sted, men at løfte en Byrde er det samme som at overvinde en Modstand, nemlig Legemernes Tilbøjelighed til at falde ned. Til at overvinde en Modstand hører aabenbart to Ting nemlig Kraft og Bevægelse. Arbejdet bestaar ingenlunde i Kraft alene. Et Menneske, som sidder paa en Stol, udøver et Tryk paa denne, staar han paa Gulvet, bærer dette Trykket, men derved gjør han intet Arbejde. Den blotte Bevægelse er heller ikke Arbejde. Det er intet Arbejde at sidde stille i en Vogn, selv om den kjører nok saa hurtigt; Jorden bevæger sig med en uhyre Fart gjennem Himmelrummet, men det koster os ingen Anstrengelse at følge med den, vi mærke ikke engang Bevægelsen. Forenes derimod Kraft og Bevægelse, saaledes at Kraften virker i Bevægelsens Retning, bliver der udført et Arbejde.

At det virkelig er deri, at Arbejdet bestaar, ses ved at betragte de almindeligste Arbejder. Mens Haandlangeren staar stille med en Byrde paa Skuldrene, arbejder han endnu ikke, men naar han gaar op ad Stigen med Byrden, arbejder han virkelig; naar Snedkeren høvler, virker han med en vis Kraft paa Høvlen og bevæger den tillige. Naar Smeden filer et Stykke Jern til, trykkes Filen ned imod Jernet, og idet Filen nu bevæges frem og tilbage, møder den en Modstand, hvorved Filspaanerne løsnes fra Jernet. Den, der graver i Jorden, maa først drive Spaden ned i Jorden, dernæst løsne denne og endelig løfte den op; i enhver af disse Operationer har han en Modstand at overvinde og en Bevægelse at udføre. Skrædderen, som klipper et Stykke Tøj over, mærker en vis Modstand, som hidrører fra Sammenhængskraften i Tøjet, syr han, maa der en vis Kraft til for at faa Naalen til at trænge igjennem Tøjet. Skriver man et Brev, mærker man altid en vis Modstand imod Pennens Bevægelse.

Overalt, hvor der arbejdes, er der altsaa en Kraft virksom, og der foregaar en Bevægelse i Kraftens Retning. Men nu kunne vi baade udmaale Kræfterne og Bevægelserne, og det maa derfor ogsaa være muligt at maale Arbejdet. Man kalder Enheden for Arbejde en Pundfod og forstaar derved det Arbejde, der behøves til at løfte et Pund en Fod i Vejret. Skal

man nu f. Ex. løfte 7 Pd. 10 Fod i Vejret, maa der udføres et Arbejde, som bliver 70 Pundfod. Paa denne Maade er det muligt at udtrykke Størrelsen af ethvert mekanisk Arbejde, og denne Udmaaling af Arbejdet spiller en vigtig Rolle i Industrien. Man regner saaledes, at et Menneske i hvert Sekund kan løfte 30 Pd. $2\frac{1}{2}$ Fod i Vejret, og at han kan blive ved at arbejde paa denne Maade i 8 Timer. I hvert Sekund gjør han da et Arbejde paa $30 \times 2\frac{1}{2}$ eller 75 Pundfod, i 8 Timer bliver det 2,160,000 Pundfod. Det er her forudsat, at han virker med en Kraft af 30 Pund; om han gjør det ved at løfte en Byrde paa 30 Pd., eller han trækker en Vogn, der gjør en ligesaa stor Modstand mod at bevæges, er her ligegyldigt.

At et Menneskes Arbejdskraft rettest maales i Pundfod, ses ogsaa ved at lægge Mærke til, at Kraften godt kan forandres, uden at Arbejdets Størrelse undergaar nogen kjendelig Forandring. Er Byrden kun 15 Pd., kan et Menneske løfte den 5 Fod i Sekundet, derved faas nemlig det samme Arbejde 15×5 eller 75 Pundfod som ellers. Bliver Byrden meget lille eller meget stor, vil Arbejdet, et Menneske kan præstere, dog være mindre, og stiger Modstanden over en vis Grænse, kan den ikke mere overvindes af os uden Anvendelse af Maskiner. Ved Hjælp af saadanne kunne vi dog overvinde enhver Modstand; men da vor Arbejdsevne er begrænset, vil den Bevægelse, vi kunne meddele Legemerne ved Hjælp af Maskiner, blive meget ringe. Skal en Møllesten, der vejer 750 Pd., løftes, kan det ske ved Hjælp af et Tridseværk, men skal et eneste Menneske besørge det, vil han kun kunne løfte Stenen $\frac{1}{10}$ Fod i Sekundet, man har jo nemlig at $750 \times \frac{1}{10} = 75$ Pundfod, netop det Arbejde, et Menneske kan udrette i et Sekund.

Mekanisk Arbejde kan udrettes paa mange andre Maader end ved Anvendelse af Menneskets Kræfter. En Hest kan udrette langt mere Arbejde i samme Tid end et Menneske, man regner dens Arbejde at være 480 Pundfod i Sekundet, mellem 6 og 7 Gange saa meget som Menneskets. Ved Anvendelse af Dampmaskiner kunne langt større Arbejdskræfter tilvejebringes; der er næsten ingen Grænse for det Arbejde, der kan tilvejebringes ad denne Vej, og i Virkeligheden have

Dampmaskinerne nu til Dags overtaget den største Del af alt Arbejdet.

Alt det Arbejde, som udføres enten direkte af Mennesker eller indirekte ved Hjælp af Maskiner eller andre Hjælpemidler, har til Formaal at gjøre Legemerne skikkede til Menneskets Brug. Arbejdet nedlægges saaledes i Legemerne, og Arbejdet giver derved Legemerne Værdi. Overfladisk set synes det at være Legemerne, der have Værdi, at det er Stoffet selv, der er værdifuldt, men det forholder sig dog ikke saaledes. Hvad der kan faas uden Arbejde, vil aldrig kunne koste noget, thi da Enhver kan tilegne sig saa meget deraf, som han ønsker, kan det ikke falde Nogen ind at give Penge derfor. Luften kunne vi saaledes indaande frit, Luften er tilstede i saa uhyre Mængde, at der ikke kan være Tale om, at Nogen skulde kunne tilegne sig den; saa længe man kan finde en fri Plads, har man ogsaa Luft nok. Ogsaa Vandet er i Regelen værdiløst. Det Arbejde, der anvendes til at grave en Brønd, er saa ringe, Vandmængden, den giver, saa stor, at Folk sjælden vægre sig ved at give En et Glas Vand uden Erstatning. Dog er der mange Tilfælde, hvor Vand kan faa Værdi, især i Byerne, hvor der udføres store og kostbare Anlæg for at skaffe Vand tilveje. I samme Grad som Anlæget og Driften bliver kostbar, bliver Vandet dyrere, men ved store Anlæg, der kunne bestaa i lange Tider, vil det dog væsentlig være Driften og Vedligeholdelsen, der bestemmer Prisen. Paa enkelte Steder strømmer Petroleum ud af Jorden, paa andre Steder kan man ved Boring frembringe en saadan Udstrømning; paa disse Punkter har Petroleum ikke større Værdi end Vand, den Pris, vi maa betale for Petroleum, retter sig derfor fornemmelig efter Transportudgifterne; vi maa betale det Arbejde, som medgaar til selve Transporten dels over Havet dels paa Jernbanen, desuden for Rensningen, for Tønderne, og endelig skulle Forhandlerne ogsaa leve deraf.

Men det samme gjælder om alle Legemer. De findes enten som Grundstoffer eller som Forbindelser i Jordens Indre eller ved dens Overflade, og af dem maa igjen alle de Sammensætninger kunne dannes, som vi have Brug for. Arbejdet, som medgaar til at drage dem frem, forbinde eller adskille dem og endelig bringe dem til det Sted, hvor de skulle bruges, er

det da, som bestemmer deres Værdi. Guldets høje Pris ligger i, at det er vanskeligt at finde, der maa graves dybe Schakter eller foretages en kostbar og besværlig Udvaskning for at adskille Guldet fra Sandet, hvori det er indblandet. Der er i Virkeligheden Guld nok tilstede, det findes paa mange Punkter baade i Havet og paa Jorden, Vanskeligheden er at faa det udskilt.

Hvad der gjælder om Stofferne, gjælder endnu mere om Alt, hvad der dannes af dem. Den Pris, der betales for Møbler og Redskaber, for Huse og Maskiner, er en Erstatning for det Arbejde, der er anvendt for at tilvejebringe disse Ting. Det vilde dog være en Overdrivelse at mene, at en Tings Værdi ene retter sig efter det Arbejde, der er anvendt paa den. Finder man et Sted rigelige Guldlejer, vil Arbejdet, der udføres for at finde og udvaske det, lønnes overordentlig højt, men Grunden dertil er let at se. Den hele Guldmængde, der iforvejen er i Cirkulation, er saa stor, at Guldets Pris ikke kan forandres synderligt ved saadanne Fund, da Erfaringen viser, at selv de rigeste Guldlejer hurtigt udtømmes; forholdt det sig anderledes, opdagede man virkelig uudtømmelige Guldlag, der kunde bearbejdes med ringe Bekostning, vilde en saadan Opdagelse forringe Guldets Pris overordentlig.

Ogsaa ved Spekulation kunne Priserne paa mange Ting undergaa store Forandringer. Naar saaledes en Vare kun forefindes paa Markedet i ringe Mængde og er paa faa Hænder, kunne disse danne en Ring og vilkaarlig bestemme Prisen paa den, eller Ejerne af en vis Art af Fabrikata kunne, saalænge de ingen Konkurrence have at befrygte, bringe Priserne paa en enkelt Vare til at stige. Saadanne Prisvariationer ere dog i Reglen forbigaaende, og Tab og Vinding ville som oftest udjævnes i Løbet af kort Tid. En uforholdsmæssig Pris kan en Vare endelig holdes i, naar den kun kan frembringes paa et enkelt Sted eller paa ganske faa Steder, dette er saaledes Tilfældet med Kviksølvet, som kun findes paa et Par Steder i Evropa og er temmelig sjældent i de andre Verdensdele; da der kun er faa Sælgere, kunne de temmelig vilkaarligt bestemme Prisen; naar den dog ikke i Regelen er uforholdsmæssig høj, ligger det i, at en betydelig Prisforhøjelse indskrænker Forbruget og skader Afsætningen.

Naar det nu altsaa forholder sig saaledes, at Tingenes Værdi afhænger af det Arbejde, som er anvendt paa dem, skulde man vente, at man ved at maale det anvendte Arbejdes Størrelse i Pundfod maatte kunne beregne deres Værdi eller Pris, men man indser let, at det ikke forholder sig saaledes i Almindelighed. Der gives vel Tilfælde, hvor en saadan Maaling af Arbejdet lader sig udføre med Lethed, men disse ere dog forholdsvis faa, i de allerfleste Tilfælde er det næsten umuligt at faa det maalt, og selv om man kunde maale det, vilde det være af underordnet Betydning. Sagen er den, at det er umuligt at angive, hvor mange Pundfod der behøves for at udføre et forelagt Arbejde. Man er f. Ex. aldeles ude af Stand til at angive, hvor stort det Arbejde er, der udfordres for at save en Bjælke over. Jo sløvere og tykkere Saven er, desto mere Arbejde vil der gaa med, jo tyndere og skarpere man kan gjøre Saven, desto mindre bliver Arbejdet, kunde man faa Saven uendelig tynd, vilde Arbejdet blive uendelig ringe. Men hvad der gjælder i dette Tilfælde, gjælder overalt. Enhver Forbedring i Værktøjets Beskaffenhed medfører en Formindskelse af det nødvendige Arbejde, og kunde man skaffe sig et fuldkomment, et idealt Værktøj, vilde Arbejdet kunne udføres uden kjendelig Anstrængelse. Det er derfor let at forstaa, at man stadig bestræber sig for at forbedre Værktøjet, og der er i den Henseende udrettet uhyre meget i de sidste Aartier.

Det samme Resultat kommer man ogsaa til fra et andet Udgangspunkt. Ved Gnidning, ved at file, save, høvle, bore, kort sagt ved enhver mekanisk Behandling af Legemerne udvikles Varme; det er godtgjort, at denne Varmeudvikling hidrører fra det Arbejde, som anvendes paa Legemerne, Varmeudvikling er blot en anden Form for Arbejdet. Men denne Varme er aldeles værdiløs, og med Varmen spildes altsaa ogsaa Arbejdet. Arbejdet findes altsaa ikke i den forarbejdede Gjenstand, og man kan derfor med Rette sige, at Arbejdet spildes.

Da det saaledes ikke er Arbejdets Størrelse, der betinger Gjenstandenes Værdi, vil heller ikke Arbejderens Løn kunne bestemmes derefter, det viser sig tvertimod overalt, at det Arbejde, der er mest Slid og Slæb ved, er det, der lønnes ringest. Derfor søger man overalt at formindske denne Del

af Arbejdet, og dette lader sig gjøre paa mange Maader. Saaledes har man fra gammel Tid anvendt dels Dyrenes, dels Vandets og Vindens Kraft til grovere Arbejde, og i det sidste Aarhundrede er Dampens Anvendelse til det samme bleven almindelig, og det Arbejde, vi paa denne Maade unddrage os, er netop det, som bedst kan maales i Pundfod. Idet nu saadant Arbejde udføres af Maskiner, viser det sig derved, at det er den mindre væsentlige Del, og at Menneskets Bestemmelse er at virke paa anden Maade; Menneskene kunne da heller ikke konkurrere med Maskiner i de Retninger, hvor Arbejdet kan udføres af disse. Medens en Hests Kraft, naar den erholdes af en Dampmaskine, koster nogle Øre, vil det samme Arbejde, udført af Mennesker, koste ligesaa mange Kroner, det er derfor ikke at undre sig over, at man overalt, hvor det er muligt, anvender Dampmaskinen.

Men selv hvor Maskiner ikke kunne overtage Arbejdet, kan man dog paa andre Maader formindske det. Medens i tidligere Tider Metallernes Behandling fornemmelig foregik ved at hamre dem ud, hvorved man benyttede den store Kraft, som Stødet frembringer, anvendes nu som oftest Tryk som i Valseværker eller hydrauliske Presser. Man faar derved langt bedre Arbejde, fordi man lettere kan beherske det, men til Gjengjæld udfordres anderledes store Maskiner, altsaa kostbarere Anlæg. Ogsaa Varmen benyttes i et ganske andet Omfang nu end tidligere. Ved Opvarmning kunne alle Metaller enten blive bløde eller endog ganske flydende. I sidste Tilfælde kunne de ved Støbning gives hvilkensomhelst Form uden synderligt Arbejde, medens det ofte er saa at sige umuligt at behandle dem i kold Tilstand. Men den vidunderligste Arbejdsmaade, man endnu har opdaget, have vi dog i Galvanoplastiken. Ad galvanisk Vej udskiller man nu i uhyre Mængde Metallerne i fuldkommen ren Tilstand, man overtrækker Metalgjenstande med Lag af hvilketsomhelst ædelt eller uædelt Metal, man danner Billedstøtter ved den, graverer og indlægger andre Metaller i de dannede Fordybninger, og mange andre mærkelige Anvendelser haves. Galvanoplastiken er nærmest at betragte som Støbning uden Anvendelse af Varme; der udfordres derimod en elektrisk Strøm dertil, men den Kraft, der behøves til at frembringe Strømmen, er forholdsvis meget ringe, saa denne

Maade at behandle Metallerne paa, er den billigste af alle, og den vil vistnok blive anvendt i stedse voxende Udstrækning.

Det fremgaar af disse Betragtninger, at vor Bestræbelse bestandig gaar ud paa at naa vort Maal med det mindst mulige Arbejde, idet vi dels indføre Arbejdsmetoder, der fordre et mindre Kraftforbrug, dels vælte Arbejdet over paa Maskinerne. Den dybere Grund dertil maa man søge i, at Hovedsagen, *Arbejdet,* ikke er selve det mekaniske Arbejde, men at dette indeholder andre og vigtigere Momenter, hvoraf dets Værd derfor væsentlig afhænger. Vi bruge ikke alene Haanden men ogsaa Øjet ved vort Arbejde. Igjennem Øjet styre vi Haanden, og det kommer an paa at have et øvet Øje saavel som en øvet Haand. Det kommer an paa, hvordan Haanden bruges, om Arbejdet skal du noget eller ej. Sagen er, om det Formaal, som tilsigtes, virkelig naas ved Arbejdet, altsaa om Gjenstanden bliver formaalstjenlig eller ikke. Ved ethvert Arbejde gjælder det om at naa et vist Ideal, jo nærmere man kommer dette Ideal jo bedre Arbejde og jo værdifuldere. Skal der sys et Par Støvler, kommer det væsentlig an paa, om de passe, gjøre de ikke det, er Arbejdet spildt og Materialet tilmed ødelagt. Skal et Bord eller andet Møbel forfærdiges, kommer det an paa, at den forelagte Tegning er fulgt nøjagtigt, ligeledes med enhver Maskine. Skal en Bog trykkes, maa Manuskriptet følges, og saaledes forholder det sig overalt. Den Omhu og Agtpaagivenhed, som derved udvises, er det vigtigste i Arbejdet.

Men foruden Nytten spiller Skjønheden en vigtig Rolle i Arbejdet. En Gjenstand kan fuldkommen gjøre den tilsigtede Nytte, og dog kan dens Værdi være ringe, naar den ikke tillige er smagfuld eller skjøn. Dette Hensyn maa derfor ogsaa tages ved Arbejdet, og disse to Ting kunne i Regelen godt forliges. Skal et Hus bygges, saa er dermed i Regelen Værelsernes Antal og Størrelse given, men det er derfor meget vel muligt at tage Hensyn til Skjønheden, idet mange Dimensioner kunne vælges vilkaarligt, og det kommer da an paa at vælge de skjønneste. Det samme gjælder om ethvert Møbel, Redskab og Maskine. Efter at der er taget alle Hensyn til Brugen, til det Nyttige, kan der endnu gjøres noget for at give det et smukt Udseende.

Vi komme herved til det Resultat, at der ved ethvert Arbejde saa vel som ved enhver Gjenstand, som frembringes derved, er tre Hovedpunkter, hvorfra det kan ses, nemlig

det Mekaniske i Arbejdet,
det Nyttige
og det Skjønne,

jo mere det Nyttige og Skjønne er fremtrædende, desto bedre, desto værdifuldere er Arbejdet.

Naar man nu til Dags hører saa Mange klage over, at Haandværket ikke kan udholde Konkurrencen med Maskinerne, med Fabrikarbejdet, ligger dette ikke alene i, at Maskinerne kunne udføre den mekaniske Del af Arbejdet langt billigere end Mennesket, men det ligger endnu mere i, at man ved Hjælp af Arbejdsmaskiner kan producere mangfoldige Gjenstande massevis til en saa billig Pris, at intet Haandværk kan optage Konkurrencen. Overalt hvor det kun drejer sig om en simpel Gjentagelse af den samme Operation, og hvor Afsætningen er stor nok, kunne Maskiner træde i Menneskets Sted. Bogtrykkerpressen er vel en af de første af den Slags Maskiner, den gjorde mange Afskrivere brødløse; paa samme Maade har Maskinvæven erstattet Haandvæven; Naale, Søm, Knive og Skeer og utallige andre Gjenstande frembringes nu i Fabrikerne til en Pris, der er saa billig, at Haandarbejde ikke kan betale sig mere i disse Retninger. En ringe Trøst er det, at den første Form, den første Maskine, ikke kan dannes af Maskinen selv, en større Beroligelse vindes ved at erindre, at Maskinarbejdets Ensformighed virker trættende, saaledes at man bestandig nødes til at indføre nye Mønstre, nye Former og nye Farver.

Desuden maa det erindres, at der er Omraader, hvor Maskinarbejdet aldrig kan fortrænge Haandarbejdet. Alt, hvad der afpasses efter de Enkeltes Personlighed enten i legemlig eller aandelig Henseende, er unddraget den fabrikmæssige Tilvirkning, Alt, hvad der væsentlig bærer Præg af Kunst og Skjønhed, ligger udenfor Fabrikationens Omraade. Da det ikke er muligt at modstaa Strømmen, at hindre Maskinernes Fremtrængen paa de Omraader, hvor de kunne virke med Fordel, maa man derfor dels selv søge at drage al den Fordel af dem som muligt, dels søge at udvikle sine Evner og Kræfter

i de Retninger, hvor man ikke behøver at frygte Maskinerne. Og det er langt fra, at Masseproduktionen har formindsket Værdien af de Gjenstande, som ligge udenfor dens Omraade, det er utvivlsomt det Modsatte, der er Tilfældet, og det er jo ogsaa ganske naturligt, at den lettere og billigere Adgang til de almindeligste Brugsgjenstande har forøget Kjøbeevnen overfor de værdifuldere Frembringelser af Kunsten og Kunstindustrien.

I det Foregaaende have vi nærmest haft Opmærksomheden henvendt paa Arbejde betragtet som den Virksomhed, hvorved Legemerne forarbejdes; man kan dog ogsaa se det fra en anden Side, idet man nærmest tænker paa, hvad der tilvejebringes derved, altsaa paa de forarbejdede Ting. Det Antal forskjelligartede Ting, som frembringes ved Haandværk og Agerbrug, Industri og Fabrikvirksomhed, er overordentlig stort og synes at unddrage sig enhver Oversigt. Jeg skal imidlertid forsøge at vise, at det er muligt at ordne dem i visse Grupper, hvoraf flere interessante Resultater kunne udledes. Det vil derved vise sig, at alle Slags Værdier kunne ordnes i 3 Afdelinger, som vi kunne betegne med Navnene: Pladsværdi, Formværdi og Næringsværdi.

Medens Stenene kun have en ringe Værdi i Sverrig, ere de dyre i Danmark, det er Transportomkostningerne, der give dem Værdi. Kullene have en ringe Værdi i England, de blive dyrere i Danmark af den samme Grund. Enhver Gjenstand, der transporteres, faar derved en forhøjet Værdi, denne Prisstigning vil være ringe for de Ting, der let kunne føres afsted, og som ikke lide ved Transporten, den vil være betydelig for dem, der indtage en stor Plads eller som Levnedsmidler let fordærves under Transporten. Det er ikke alene de Gjenstande, der transporteres fra et Land til et andet, der have Pladsværdi, men ifald Produktionen i et Land ikke tilfredsstiller Efterspørgslen, vil Landets egne Produkter have en tilsvarende forøget Værdi; saaledes vil en Favn Brosten, der laves af Sten, som findes her i Danmark, koste mere end det Arbejde, der er anvendt paa dem, er værd, da de ikke behøve at føres saa langt som de svenske Sten. Af samme Grund er Træet dyrere i Danmark end i Norge, og mangfoldige andre Exempler kunde anføres.

Pladsværdien har intet med Gjenstandene selv at gjøre, disse forandres i Regelen ikke meget ved Transporten, de forringes undertiden derved, men der kan ogsaa anføres Tilfælde, hvor det Modsatte finder Sted. Hvor stor en Del af Varernes hele Værdi Pladsværdien udgjør, kommer hovedsagelig an paa Transportmidlernes Udvikling; staa disse langt tilbage, kan den samme Vare have meget forskjellig Værdi paa Steder, der ligge nær ved hinanden, men med den stærke Udvikling, som nu til Dags ved Hjælp af Dampskibe og Jernbaner finder Sted overalt, formindskes denne Forskjel i Værdierne; den vil vel aldrig kunne helt udjævnes, men det er endnu ikke muligt at forudse, hvor store Fremskridt der i Tiden kan foregaa i denne Henseende.

Den anden Slags Værdier er Formværdierne, det er den Værdi, Gjenstandene have, fordi de have undergaaet en vis Behandling, hvorved enten deres indre Natur eller ydre Form er bleven en saadan, at de ere skikkede til at være til Nytte eller Nydelse. Naar Jernmalm udsmeltes til Støbejern, faar man et nyt Stof, hvis Værdi beror paa den Form, hvori det er bragt, det har en vis Formværdi. Omdannes Støbejernet til Staal, vinder det yderligere i Formværdi. Dannes endelig af Staalet enten Værktøj eller Redskaber som Fil eller Sav, Sax eller Kniv, stiger Værdien yderligere. Papirmasse, enten den laves af Træ eller Klude, eller hvad Andet dertil kan benyttes, har allerede Værdi som Masse, formes den til Papir, stiger Værdien, dannes deraf Bøger, faar det endnu forøget Værdi. Overhovedet har Alt, hvad der fremstilles i Kunst og Haandværk, Industri og Fabrikdrift, en Formværdi, der væsentlig retter sig efter, hvorvidt Bearbejdelsen er drevet.

Den tredje Slags Værdier er Næringsværdierne. Dertil maa regnes Alt, hvad der kan tjene til Føde for Mennesker og Dyr, ligesom Alt, hvad der kan frembringe Lys og Varme, altsaa ikke alene Fødevarer, men overhovedet alle brændbare Legemer, altsaa ogsaa Kul og Petroleum, Olie og Vinaand og mangfoldige andre. De udmærke sig alle derved, at de kunne brænde eller i hvert Fald under gunstige Omstændigheder udvikle Varme. Ved Forbrændingen forsvinde de i Regelen eller efterlade i hvert Fald temmelig værdiløse Rester, de maa derfor stadig dannes paany, og dette adskiller dem fra Formværdierne,

der vel ere udsatte for Slid, men dog som oftest have en meget længere Levetid end Næringsværdierne.

Evnen til at frembringe Varme kunne vi ikke meddele noget Legeme, den maa være i Legemet selv, og den er en Følge af, at de ere af organisk Oprindelse. Under Sollysets Indvirkning kunne Planterne af uorganiske altsaa ikke-brændbare Stoffer danne organiske, det er brændbare Stoffer, som enten direkte eller indirekte benyttes af os eller tjene til Føde for Dyrene og derved omdannes til andre, i Regelen værdifuldere Former. Ved Menneskets Virksomhed fremmes denne Dannelse af organisk Stof i høj Grad, det intensive Agerbrug har netop til Formaal at frembringe den størst mulige Mængde organisk Stof, det vil sige Næringsværdier. Hvor vidt man kan naa i denne Retning, er det ikke muligt at angive for Øjebliket; i Nutidens Agerbrug spiller ganske vist Jordbundens Beskaffenhed en Hovedrolle, dog er det ikke givet, at det altid vil stille sig saaledes. Det er nemlig bevist, at Dyrkning selv af Kornsorterne ikke nødvendigvis er bunden til Jordbunden, men væsentlig kun betinget af Sollys, Vand og visse uorganiske Stoffers Tilstedeværelse. Med Kul og Petroleum forholder det sig paa en noget anden Maade. Disse Stoffer ere dannede i tidligere Jordperioder og ere Rester af Vegetationer, som forlængst ere gaaede til Grunde. Kul og Petroleum forbruges, uden at der dannes nyt i Stedet; der kan derfor ingen Tvivl være om, at Lagene efterhaanden ville udtømmes, og Priserne maa derfor efterhaanden stige, eftersom man kommer dybere ned. Om Kullene kunne vare i et Par Aarhundreder endnu eller ikke, vil naturligvis afhænge af, hvor stærkt Forbruget vil voxe, og om man vil opdage nye Lag af let tilgængelig Beliggenhed. Hvad der gjælder om Kul, gjælder tildels ogsaa om Træ. Skovene forsvinde paa mange Steder med en forbavsende Hurtighed, og den nye Opvæxt er sikkert langtfra tilstrækkelig til at erstatte Tabet. Det kan derfor ikke være andet, end at der vil komme en Tid, da Menneskeslægten vil være henvist til at frembringe alle Næringsværdier, saavel Fødemidler som Brændsel ved Agerdyrkning og Skovdrift.

Da Næringsværdierne høre til Menneskets første Fornødenheder, ere de ogsaa den ældste Slags Værdier, der have

existeret. Agerbruget leverer dem i rigeligst Mængde, og det er derfor naturligt, at Udviklingen de fleste Steder, hvor der er fremkommet en større Kultur, er begyndt med, at Mennesket har dyrket Jorden. Men derved knyttes vi nærmere til det Sted, vi bebo, end de Folk, der leve af Jagt og Fiskeri eller føre et Nomadeliv. Huse bygges, Redskaber til Jordens Behandling og til Fødemidlernes Tilberedelse maa skaffes tilveje. Dette giver Anledning til Haandværkets Udvikling, altsaa til Dannelsen af Formværdier, hvortil i Virkeligheden ogsaa de tilberedte Fødemidler maa regnes, da disse ved Tilberedelsen faa en forøget Værdi. Heraf udvikler Handelen sig igjen paa en naturlig Maade, og derved fremkommer endelig Pladsværdierne.

Idet Haandværk og Handel opstaa, dannes Byerne; det er i mange Henseender fordelagtigt, at de, der arbejde i samme Retning, ere samlede paa ét Sted, og navnlig fremmer Handelen i høj Grad Dannelsen af store Stæder, fordi Transporten forholdsvis bliver billigere, naar store Partier kunne forsendes paa én Gang. Et uhyre Opsving have mange Stæder faaet i det sidste Aarhundrede, og Aarsagen dertil ligger for en stor Del i Dampens Anvendelse i Fabrikdriftens og Transportens Tjeneste. Derved er Adgangen til Levnedsmidler bleven næsten ligesaa let i Byerne som paa Landet, samtidig med at der i Fabrikerne er bleven Brug for mange flere Menneskers Arbejde end tidligere. Medens Befolkningen paa Landet i Regelen ikke voxer kjendeligt, finder det modsatte Sted i Byerne i en stor, næsten foruroligende Grad. Landbruget giver vel ofte kun en ringe Fortjeneste, men den er forholdsvis sikker, saa nogen stor Nød vil der ikke kunne indtræffe, Befolkningens Forøgelse hindres ved, at det i Regelen er vanskeligt at erholde Jord, var det ogsaa kun til at bygge paa. I Byerne derimod er der som oftest rigelig Plads: skulde der mangle, er der nok, som ere rede til at bygge, uden at Nogen tænker paa, om der ogsaa i Længden vil kunne skaffes Arbejde og Fortjeneste til den voxende Befolkning. Medens Forholdene paa Landet ere nogenlunde stabile, indeholde Byerne derimod Spirerne til megen Nød og Fare.

Da Byernes store Udvikling i vore Dage er betinget af Industrien, som ikke kan bestaa uden Kullene, er deres Fremtid

betinget af, om disse ogsaa i Fremtiden ville kunne faas lige saa let som nu. Vil dette ikke være Tilfældet, maa deres Størrelse og Betydning igjen formindskes, de ville vel bestandig blive Hovedsæder for Haandværk og Handel, men Tilstanden vil derved atter komme til at ligne den, der fandtes i Evropa i forrige Aarhundrede; i det Hele maa Menneskeslægten vistnok efterhaanden vende tilbage til en tidligere Tids Livsformer, saaledes at Landbruget i Fremtiden vil komme til at spille en Hovedrolle, ligesom det var Tilfældet i de Tider, i hvilke vor Historie begynder.

Men selv om vi miste den uhyre Kilde til Kraft, som ligger i Kullene, er der mange andre Fremskridt og Opdagelser, som Menneskeslægten altid vil kunne benytte. Dertil hører alle de Forbedringer i Værktøj og Arbejdsmaader, som stadig indføres, dertil hører fremfor alt de store Lettelser i Kommunikationerne, som Bogtrykkerkunsten, Telegrafen og Telefonen have indført; disse Midler til at meddele Tanker ville i stadig voxende Grad blive benyttet, og de ville bidrage deres til at sprede Menneskene mere ligeligt over Jorden, da det nu ikke mere er nødvendigt at staa Ansigt til Ansigt for at tale med hinanden.

Formanden: Dette Foredrags Emne egner sig ikke til at fremkalde nogen Diskussion, men jeg tror, at Alle med mig ville være enige i at takke Docent *Christiansen* for det indholdsrige og interessante Foredrag. (Forsamlingen sluttede sig hertil ved at rejse sig.) Jeg giver derefter Ordet til Hr. Fabrikant *Harald Bing*.

Publikum og Kunstindustrien.

Foredrag af Fabrikant *Harald Bing*.

Den livlige Bevægelse paa Kunstindustriens Omraade, som er vakt væsentlig ved den kjøbenhavnske Industriforenings Initiativ, og som med fuld Føje er hilst med Sympathi fra alle Kanter, har jo foreløbig givet sig et praktisk Udslag ved det nye *Tidsskrift for Kunstindustri*, medens man har peget paa Oprettelsen af et Industrimuseum som et i det Fjerne dæmrende Fremtidshaab.

Selve Tanken om en inderligere Forbindelse mellem Kunst og Industri saavelsom den Maade, hvorpaa Redaktionen hidtil har løst Opgaven, er hævet over al Ros; naar jeg da i det Efterfølgende fremsætter nogle Bemærkninger om dette for vor Udvikling saa betydningsfulde Anliggende, maa disse ikke opfattes som kritiserende men som supplerende.

Man har for sig en Patient, Industrien, der utvivlsomt trænger til en Dosis Kunst som Styrkemiddel. Jeg vil blot anbefale, at man ikke indgiver vor syge Ven for store Portioner ad Gangen; — min Mening er den: at man i sin retfærdige Iver efter at naa Maalet bør vogte sig for at gaa hastigere frem, end Publikum kan vinde med.

Hvor Kunstneren holder op, og hvor Haandværkeren begynder, turde vel være et for omfattende Spørgsmaal at faa afgjort her, men én Væsensforskjel er os Alle bekjendt: Kunstneren frembringer for at frembringe, i Kraft af en hos ham selv gjærende Trang til at yde det Bedste, Smukkeste og Sandeste, han i Øjebliket formaar; Kunsthaandværkeren beflitter sig ogsaa paa at producere noget godt, kjønt og rigtigt, men maa stadig arbejde med det Korrektiv for Øje: svarer det økonomiske Udbytte, han kan vente af dette Arbejde, til den Kunstsans og det Snille, han har anvendt? kan det, med andre Ord, „betale sig". Og dette „om det betaler sig" afhænger selvfølgelig af, om det kjøbende Publikum har tilstrækkelig Evne til at vurdere det gode Arbejdes Fortrin fremfor det daarlige.

De vil sige m. H., at Publikum skal lære at kjende Kundskabens Træ paa Godt og Ondt paa dette Omraade — det mener jeg ogsaa, men jeg vil fremhæve, at man ikke, med Fortidens Erfaring for Øje, kan trøste sig til, at denne Belæring vil foregaa derved, at den danske Kunstindustri drager Folkets Smag efter sig ved Haarene under sin Udviklings- og Forædlingsproces — var det blot saa vel! nej, Vejen er sikkert den, at Kunsten i dette Tilfælde maa overtage en dobbelt pædagogisk Opgave. Paa den ene Side: at opstille de ideale Fordringer til Stil, Form og Farve for Industrien; paa den anden Side: at stille sig i direkte Rapport til Publikum for at virke forklarende, oplysende og udviklende. — Det er

denne sidste Del af Opgaven, som jeg kunde ønske lidt mere frem i Forgrunden.

Og at kunstindustriel Sans endnu ikke hører til vore Nationalegenskaber, det behøver vel næppe udførlig at dokumenteres. Derom raabe til Himlen de kunstindustrielle Gjenstande, hvormed De ser Butikerne i Kbhvn. opfyldte! vend Dem, hvorhen De vil: Umuligheder i Motiv (Tidsskriftet har illustrerede Prøver herpaa), Bizarrerier i Farve, alle Tiders forskjellige Stilarter i fredelig Forening. Se saa lidt indenfor i et moderne velhavende Hjem, som er udsmykket med de Gjenstande, vi nu have dvælet ved: Vægge og Loft i pompejanske Farver og Mønstre, persiske Tæpper, Renæssancemøbler, Rokokofigurer, udskaarne Elfenbenssager i kinesisk Stil og imiterede Broncer i slet ingen Stil — jeg tror, at denne haabløse Forvirring mere end noget Andet afgiver et Bevis paa hvor langt der endnu er til, at Publikums kunstindustrielle Sans er vakt endog blandt de Bedste, blandt den Klasse ærede Medborgere, som gaa under Navnet Samlere. Jeg tænker selvfølgelig ikke paa de *virkelige* Samlere, som med Indsigt og Kunstsans forene en levende Interesse for Fortidens Sædvaner og Levevis, for dens Bohave, Husgeraad og Smykkegjenstande; men der er en stor Samfundsklasse med Kjøbelyst og Kjøbeevne, som for at være moderne sværmer for Alt, hvad der er „antikt". Sager, tilvirkede i dette Aarhundrede, vandre de kolde og tavse forbi, medens svundne Seklers Frembringelser bringe Hjærtet til at banke og Øjet til at funkle. Hvor har det ikke været ydmygende for Nutidens Industri at maatte gjenfremstille Fortidens Fejl og ufuldkomne Arbejdsmaader for at give Varerne det rette ærværdige Præg; tænk blot paa alt det nye Messing, Sølv og Lertøj, som sejler rundt i Verden under falsk Flag; husk Craqueléemanien, Kirkestageperioden og Dragkisteepidemien.

Mener De, at jeg overdriver, saa tænk paa, hvor forskjelligt et Udfald de to Udstillinger i 1879 og 1880 fik, som begge foranstaltedes af Industriforeningen. Den første, den saakaldte retrospektive, kunde glæde sig ved et meget stærkt Besøg og var i Grunden den Sommers Begivenhed i Pressen og blandt Publikum; den anden, der kun skulde fremvise dansk Kunstindustri tilvirket efter 1848, faldt trods alle Anstrængelser

til Jorden, behandlet med Kølighed af Bladene og med Ligegyldighed af Indfødte og Fremmede. I denne Omstændighed kan nu Optimister for mig gjærne se et Bevis paa vort Folks dybe historiske Sans, der ikke ofrer Tid paa Døgnets efemære Frembringelser, men med Forkjærlighed dvæler ved Forfædrenes Liv og Arbejde. Jeg tror nu, at det er sikrere at ræsonnere saaledes: at den historiske Udstilling i 1879 skylder den Omstændighed sit Held, at den fremkom i en Periode, da det var bleven et Dogme i det store Publikum, at det skulde bøje sig for det „Antikes" Alder, at man burde finde enhver Gjenstand smuk, naar den blot saa tilstrækkelig gammel og luvslidt ud.

At det er en Modesag, dette Liebhaberi, der sluger Fortidens Kunstindustri raa, Kjærne og Skal imellem hinanden, betragter jeg som sikkert; men dette udelukker ikke, at denne Mode har en historisk Oprindelse: Tulipanmanien for to Hundredaar siden stod sikkert mere i Forbindelse med Hollændernes pludselige Velstand ved Erobringen af Java end med nogen sand botanisk Interesse; Kinesermanien var en Farsot, som Ostindiefarerne bragte til Evropa, og da man udryddede de sidste uafhængige skotske Klaner, opstod der ved det engelske Hof og derfra over hele Evropa et Sværmeri for Højlandene og Alt, hvad skotsk var, som klædte alle Gjenstande i Tartanfarver. Den franske Forfatter *H. Taine* har ment at have fundet Oprindelsen til den nuværende Marskandisersmag for gamle Sager; den hidrører fra den nye Adel, som dette Aarhundrede har skabt. Den første Napoleons Generaler og Hertuger, det andet Kejserdømmes Finansbaroner følte en naturlig Trang til at udsmykke deres Hjem og omgive sig med Gjenstande, som kunde faa dem selv og Andre til at glemme, at deres Herlighed var fra igaar og maaske kun varede til imorgen; saa opstod da denne vilde Klapjagt efter gamle Møbler, Gobelins og Gud véd hvad, bredende sig til andre Samfundslag og andre Nationer, som slet Intet kjendte til den oprindelige Aarsag. Der kunde tænkes andre Forklaringer: det kunde jo være saa, at klartskuende Aander — hvem da den store Hob ukritisk fulgte — forudsaa store Omvæltninger og Rystelser i de gamle Samfund og derfor ligesom klyngede sig til de synlige Tegn paa en Kultur, der stod i Fare for at gaa tilgrunde under det Nyes Frembrud.

Hvorom Alting er: paa et Lune, et Modeinstinkt, som med samme Ømhed og Interesse omfatter alle Tiders og Slægters Stil, Gotik, Byzantik, Renæssance, Rokoko og Empire — kan intet varigt baseres, de alvorligste Bestræbelser ville strande paa Publikums Uforstand.

Som jeg sagde før: — den danske Kunstindustri kan ikke uden Bistand fra Andre paatage sig det danske Folks Opdragelse; den kan det ikke, fordi den har sin haarde Nød med blot at skaffe sig Existensbetingelser i den Krig paa Kniven, den maa føre med Produktionen fra de store Industrilande. Sig blot ikke, at Kunstindustrien uden smaaligt Hensyn til den øjeblikkelige Afsætning skal stille større Fordringer til sig selv og løse mere ideelle Opgaver, saa vilde Folket nok i Tidens Løb faa Øjet op for Arbejdets sande Værd og lønne dets Udøvere derefter, — det vilde være at begaa Selvmord, naar man fulgte et saadant Raad. Vi, Snedkere, Malere, Guldsmede og Pottemagere, have jo nok i Forening en Opgave at løse, men Missionærer ere vi nu en Gang ikke. Lad de Lærere, som med Rette fordre mere Stil, større Selvbevidsthed af os, samtidigt — eller maaske allerførst — drage ud blandt det menige Folk og prædike den nye Lære der, hvor Mørket er tættest.

Praktisk taget beder jeg altsaa om, at man Haand i Haand med den Paavirkning af Kunstindustrien, som alt er begyndt ved Hjælp af Tidsskriftet, vil vende sig til det store Publikum gjennem populære Foredrag og Smaaskrifter, der kunne spredes over hele Landet til en ringe Pris, og som skulle sætte sig til Opgave at forklare. hvorledes de forskjellige Tiders Stilarter ere opstaaede, hvilke aandelige Rørelser i Folkene, der affødte dem, hvilke Fortrin og Mangler de besad. Og naar man en Gang saa langt, at Tanken om et Industrimuseum træder ud i Livet, saa har jeg ogsaa her en Bøn paa Hjærte: lad det ikke blive en Samling for de Studerende og de fine Kjøbenhavnere, men gjør det ambulant, send det rundt omkring i Landet, gammelt og nyt, udenlandsk og indenlandsk Arbejde i Forening — først da ville vi være paa rette Vej til at nærme os Maalet.

Maalet — om det lod der sig meget sige: i snevrere Forstand er Maalet vel det at udvikle Kunsthaandværkerens

Smag og derved forhøje Værdien af hans Arbejde, i videre Forstand kan det vel siges, at Formaalet for Kunstindustrien bør være at forædle og formilde Befolkningens Sindelag og Sædvaner ved Hjælp af de Gjenstande, hvormed den daglig omgives, og derved yde sit Bidrag til det store Civiliseringens og Humaniseringens Værk, hvorpaa alle Slægter have øvet deres Kræfter. Var det saaledes utopisk at udtale Ønsket om, at der af vore, Kunstens og Kunstindustriens, forenede Bestræbelser opstod en „ny Stil", vor Tids Stil, der omsmeltede Fortidens Arv, udskilte Slaggerne og forenede den værdifulde Rest med Nutidens Fordringer til Varighed, Bekvemmelighed og Prisbillighed til et harmonisk Hele; — dog jeg skal ikke dvæle herved, saa meget mindre som her jo er anmeldt et Foredrag, der sikkert nærmere vil behandle dette Emne; blot et Par Ord for at antyde min Opfattelse.

Man viser os Fortidens glimrende Arbejder og peger paa dem som et Maal, der burde naas; nu, det skader jo ikke at forlange lidt mere, end man venter, saa er der noget at slaa af paa; thi *det* véd de godt de lærde og kunstforstandige Mænd, som vinke ad os med et venetiansk Glas i den ene Haand og et ciseleret Sølvbæger i den anden, at vor Tid ikke har de samme kunstindustrielle Opgaver som Fortiden. Fortidens Arbejdsmaade kalde vi næppe tilbage: den Gang syslede en Mand — man vilde nutildags kalde ham Kunstner — en halv eller hel Menneskealder med det enkelte Arbejde, bestemt til Bispens Alter eller Ridderens Skjænk, læggende hele sin Sjæl, alle sine Indtryk deri. Vor Tid kjender i Hovedsagen kun Masseproduktion, en for Kunstindustrien saare fortrædelig Arbejdsmaade, som vi imidlertid gjør sikrest i at regne med foreløbig. Det kan naturligvis ikke nægtes, at Maskindrift forhindrer den Enkelte fra at give sit Arbejde Personlighedens Præg; men de, der laste dette Dampens og Mekanikens Aarhundrede, bør finde Trøst i den Tanke, at det er lykkedes Kunstindustrien ved disse Kræfters Hjælp at trænge ned i dybere Schakter af Befolkningen end fordum, og at den først ved at naa ned til de bredeste Lag i Samfundet øver sin rette kultiverende Indflydelse.

Jeg indledede disse Bemærkninger med at sige, at dette ikke skulde opfattes som nogen Indvending mod de Skridt,

man alt har foretaget i denne Sag, jeg gjentager det nu her til Slutning: Lær os at klare vore Begreber, skærpe vort Øje, føre vor Haand, hold en svunden Tids Mesterværker op for os som Forbilleder — vi modtage det Altsammen med Taknemlighed; men lad os paa samme Tid fastholde, at Kunstindustriens Opgave nutildags er den: til en given, *af Andre* given, Pris at udføre det smukkeste og hensigtsmæssigste Arbejde for den store Mængde. Saa vil det lykkes os at bevare og styrke den danske Kunstindustri til Fordel for os selv og for Alle, der ere knyttede til vor Virksomhed, til Gavn og Ære for vort Fædreland, i Ly af hvis Love og Institutioner denne Virksomhed udfolder sig.

Cand. jur. *Nyrop:* Jeg er den ærede Foredragsholder taknemmelig for de Bemærkninger, han er fremkommen med. Som Redaktør af *Tidsskrift for Kunstindustri* — et Tidsskrift, der jo først nylig er begyndt at udkomme, men som jeg haaber vil have en lang Fremtid for sig — er jeg, som de Herrer ville kunne forstaa, meget lydhør overfor enhver Bemærkning, der maatte fremkomme om, hvorledes dette Tidsskrift bedst skal redigeres. Ligesom de Industridrivende og det store Publikum ganske sikkert have meget at lære, for at Kunstindustrien kan naa det Højdepunkt, som den efter Forholdene herhjemme kan naa, saaledes gjælder det ogsaa for mig som Redaktør af Tidsskriftet om at belæres om den bedste Maade, hvorpaa denne Virksomhed skal udøves; jeg modtager med største Interesse ethvert Vink, man vil give mig. Jeg har ved Løsningen af Opgaven troet at burde lægge Vægt paa to Ting. Tidsskriftet skal efterhaanden fremstille det Skjønneste, der findes i den udenlandske Kunstindustri, hvad enten det er fremkommet i Nutiden eller i Fortiden, og vise det frem saavel for de Industridrivende som for det Publikum herhjemme, der har Lyst til at sysle med Kunstindustrien og lære noget af den. Dernæst skal det fremstille, hvad vi her i Danmark have frembragt; men desværre har det, vi have præsteret, altid kun været Afspejlinger, og ikke altid af Udlandets ypperste Præstationer. Ved Sammenligningen mellem disse to Rækker vil der formentlig kunne fremkomme et i ikke ringe Grad opdragende Moment. Hr. Bing fremhævede, hvorledes der i

Udlandets Frembringelser findes forskjellige Stilarter; ogsaa alle disse Stilarter skal Tidsskriftet søge at fremstille, thi vore Industridrivende have ikke altid Blik for, hvad Stil vil sige, hvad de forskjellige Stilarter fordre, og hvori de adskille sig fra hinanden, men Oplysningen herom skal efter min Mening ikke gives ved akademiske Afhandlinger om, hvorledes den ene Stilart er, og hvorledes den anden er, men helst gjennem praktiske Paavisninger af, at *den* Ting er i *den* Stilart, og *den* Ting i *den* Stilart, saa at Øjet lidt efter lidt lærer at skjælne Stilarterne fra hverandre. Naar vi ere blevne ved paa denne Maade, lad mig sige en 2 à 3 Aar, saa er Tiden maaske kommen til at træde frem og sige: nu maa I vide, hvorledes de enkelte Stilarter ere, afvej nu de forskjellige Stilarter mod hinanden! — Det er let at paavise de forskjellige Stilarter, hvorledes man til de forskjellige Tider har sagt: saaledes eller saaledes skal en Gjenstand være, men Fremtidens Stilart, hvorledes skal den være? Af Fortidens Stilarter have vi jo først Rundbuestilen og Spidsbuestilen: de kirkelige Stilarter, fra den Tid, da man gjorde Alt til Kirkens Forherligelse. Saa kom den livsglade Renæssance — det er Livslysten, som træder frem bag efter Munketugten — derefter Rokokostilen med dens snirklede Former fra den uindskrænkede Kongemagts Dage, og saa endelig Revolutionstidens Forsøg paa at vende tilbage til simple græske Former, Empirestilen. Naar jeg ikke strax nævnte den græske Stilart, er det fordi den er saa forskjellig fra, hvad den nyere Tid fordrer; den ligger bag ved alle de nævnte Stilarter, men kan ikke direkte overføres paa Nutiden. Spørger man saa, hvad der skal være Nutidens Stilart, saa er der næppe et eneste Menneske, der kan give udtømmende Svar herpaa. Dertil ere Interesserne nuomstunder for mangfoldige og for splittede. Det, det gjælder om, er at skærpe Øjet for Fortidens skjønne Former, *ikke* for at man skal give sig til at *efterligne* dem — den blotte Efterligning er jo kun en ren maskinmæssig Gjerning — men for at den Enkelte, efter Studiet af dem, paa Grundlag af den Stilart, som særlig tiltaler ham, kan udvikle og skabe noget frit komponeret. Om man saa gjennem disse forskjellige Brydninger kan naa til en Stilart for Fremtiden, bliver et Spørgsmaal for sig. — Men hvorledes er nu hele denne Bevægelse paa

Kunstindustriens Omraade i Nutiden opstaaet? Ja, Tidspunktet kan angives aldeles bestemt, den skriver sig fra den store Verdensudstilling i London 1851. Empirestilens Periode var netop afsluttet, man famlede efter noget Andet, man vidste ikke, hvad man vilde, og det var ikke gaaet op for Folk, at det at studere Fortiden kunde hjælpe til at helbrede den Stilløshedens Sygdom, som man led af. Paa Londonerudstillingen saas Alverdens forskjellige Frembringelser ved Siden af hinanden. Dér var den store Maskinproduktion, som havde saa stor Meddelagtighed i hele den evropæiske Industris tørre Udseende, og ved Siden deraf laa de skjønne Produkter, som hidtil havde været saa godt som ubemærkede, de orientalske Folks fortræffelige kunstindustrielle Frembringelser. Her i Farvernes fornøjelige Liv, i den Maade, hvorpaa Ornamenterne vare satte ved Siden af hinanden, fandt man Noget, som Evropas Kunstindustri var blottet for. Man dykkede ned deri og hentede nyt Liv derfra. Dette gav Anledning til den kunstindustrielle Bevægelse, der i den senere Tid ogsaa har faaet Fodfæste her i Danmark, og som ved den paatænkte store Udstilling i 1888 forhaabentlig vil faa et nyt og kraftigt Udslag. Det Maal, der udvortes skal naas, er Oprettelsen af et Kunstindustri-Museum, og jeg er overbevist om, at man med Hensyn til dette Museum vil stille sig paa det af Hr. Bing fremhævede Standpunkt, ikke paa et doktrinært, men paa et praktisk Standpunkt, saaledes at man vil søge at faa Museet til at gjøre den størst mulige Nytte, ved det søge at faa det store Publikum i Tale. Museet maa ikke drukne i Gjenstandenes Mængde; det, det gjælder om, er at fremhæve det Karakteristiske ved den til et Land eller en enkelt Fabrik knyttede Fabrikation, og det bør ikke ligge dødt i Kjøbenhavn, det bør være saaledes ambulant, at man rundt om i Landet kan komme med og faa Øje for, hvad der bør ses. Industriforeningen, der i 1888 har bestaaet i 50 Aar — hvad der jo har givet Stødet til den forhaabentlig store og gode Udstilling, som i det nævnte Aar vil blive afholdt — havde oprindelig væsentlig sin Opmærksomhed henvendt paa den tekniske Industri, men efter at denne efterhaanden har voxet sig saa stor og stærk, at den ikke nu behøver den tidligere nødvendige Støtte, har Industriforeningen stillet sig en noget anden Opgave, den har rettet sin Opmærk-

somhed paa Kunstindustrien. Udviklingen er nu en saadan, at skulle vi tage Konkurrencen op med Udlandet, skulle vi i det Hele kunne hævde vor Stilling paa Industriens Omraade, maa vi just i kunstindustriel Retning vise, at vi kunne frembringe Noget, som kan staa ved Siden af Udlandets Frembringelser. Det gjælder derfor om at hjælpe og støtte vor Industri saaledes, at det ikke alene bliver Kapitalen, som kommer til at beherske Industrien, men at ogsaa den, som sidder inde med det gode Øje og med en stor Haandfærdighed uden at have Kapitalen til sin Raadighed, kan komme til at frembringe virkelig skjønne Ting, som ville blive søgte af det store Publikum. Man ser i Udlandet, at det ingenlunde er de store Fabriker, der frembringe de Gjenstande, som særlig tildrage sig Publikums Opmærksomhed, nej, det er netop hyppig de smaa Værksteder, som frembringe de Gjenstande, som især blive søgte og blive betalte dyrt. Dertil ville vi ogsaa gjærne naa. — Jeg vilde være de Herrer taknemlig, om Flere vilde tage Ordet i denne Sag, for at Industriforeningen kan blive endnu bedre instrueret om, hvorledes denne dens Opgave i Retning af Kunstindustriens Udvikling bedst kan løses. Jeg tilføjer iøvrigt, at Hr. *Mejborg,* der paa Mandag vil holde et Foredrag denne Sag vedrørende, fra flere kjøbenhavnske Fabrikanter har sikret sig Tegninger, der kunne vise, hvorledes Fortidens Kunstindustri er bleven overført og kan overføres paa Nutidens Kunstindustri. Jeg haaber, det vil blive interessant og til stort Udbytte for Mødet.

Formanden: Maa jeg blot gjøre den lille Tilføjelse til Cand. Nyrops Bemærkninger, at naar Industriforeningen har troet ganske særlig at burde fremme Kunstindustriens Udvikling, har den derved haft for Øje at bevare og styrke Middelstanden herhjemme. De store Fabriker, som man har indrettet for at konkurrere med Storindustrien i Tyskland, Frankrig og England, kan Industriforeningen som saadan ikke skjænke nogen særlig Interesse. Naar de have indladt dem paa den store Opgave at tilvirke Gjenstande for den store Mængde paa den billigste Maade, maa det blive disse store og betydelige Forretningers egen Sag at se, hvorledes denne deres Virksomhed lader sig forene med en Udvikling af Kunstindustrien. Jeg giver Hr.

Bing Ret i, at man ikke kan vente hos den store Mængde at finde noget fint Øje for den kunstneriske Udvikling. Der vil gaa lang Tid hen, i hvilken der kun spørges om, hvad der er nyttigt, og hvad der kan faas billigst, og der er næppe Udsigt til, at man i lang Tid vil møde Fordringen om en særlig kunstnerisk Form. Man maa haabe, at Sansen herfor mere og mere maa trænge igjennem, men jeg tror, det vil tage lang Tid. Haandværkerstanden i Danmark vil imidlertid faa vanskelige Tider at gjennemgaa, hvis den ikke vil søge at udvikle sin Haand og sit Øje ved at give de Gjenstande, den tilvirker, en skjøn Form. Hvis den kun vil stræbe efter at tilvirke nyttige Gjenstande for den billigste Pris, vil Enhver kunne indse, at saa vil Middelstanden ikke kunne konkurrere med Fabrikerne. I det Publikum derimod, som kræver, at dets Indbo og Bekvemmelighedsgjenstande skal være skjønt, har Haandværkerstanden et Marked, som den maa søge at erobre. Naar man gaar paa Gaderne i Kjøbenhavn og i Kjøbstæderne, ser man, hvorledes den ene Butik opstaar efter den anden med Galanterivarer, som Publikum vil have til Foræringer og til Prydelse for Hjemmet, disse Gjenstande vil det være vor Haandværkerstands Opgave at søge at tilvirke i saa skjønne Former, at vore Kjøbere faa Lyst til dem. Jeg betoner altsaa særlig dette, at den Opgave, Industriforeningen søger at løse i Retning af Kunstindustriens Udvikling, har man ganske specielt stillet sig af Hensyn til vor Haandværkerstand og af Ønsket om at bevare og styrke Middelstanden herhjemme.

Bing ønskede at konstatere, at der — saavidt han forstod — var den fuldstændigste Enighed saavel om Maalet som om Midlerne mellem ham og de to Herrer, der havde taget Ordet i Anledning af hans Foredrag. Naar Formanden havde fremhævet, at Industriforeningens Opgave væsentlig gik ud paa at støtte Haandværkerstanden her i Landet, var Taleren fuldstændig enig i, at dette ogsaa var dens rette Opgave. Det var jo imidlertid klart, at Haandværkerstanden arbejder for den store Middelstand, og at denne, der jo foreløeig mangler tilstrækkelig kunstnerisk Sans, vil have særlig godt af at modtage Belæring, saaledes som antydet i Foredraget, gjennem *billige* Tidsskrifter, et ambulant Museum o. sl. Det, at Publikum lærer

at kjende Forskjel paa smagløst og smagfuldt Arbejde er Hovedbetingelsen for, at vor danske Industri kan se en smuk Fremtid imøde.

Nyrop gjorde opmærksom paa, at det af Industriforeningen udgivne Tidsskrift for Kunstindustri netop var et *billigt* Tidsskrift, der kunde tjene til Belæring for Middelstanden; Industriforeningens Medlemmer fik det for 2 Kr om Aaret. Det kostede Industriforeningen meget mere, end den herved fik ind.

Bing fandt, at der var al Anledning til at være Industriforeningen taknemmelig for den forbausende billige Pris, hvortil den udgav et saa smukt Tidsskrift, men netop den Omstændighed, at det var saa smukt og godt, var maaske netop Noget, der bevirkede, at ikke tilstrækkelig mange søgte hen til det og læste det. Et Faktum var det — hvor forunderligt det end var — at en smuk Udstyrelse og Artikler, klare og overlegne i Sprog og Tone, tidt skræmmende Mellemstanden fra at søge Oplysning paa de Steder, hvor de i Virkeligheden kunde faa deres Oplysninger billigst og bedst, og han troede derfor, at en mere populær Udstyrelse, et ringere Format o. s. v. bedre vilde kunne bidrage til at naa det Maal, man tilstræbte.

Nyrop var enig med Bing i Ønskeligheden af at naa til mindre, billige og populære Skrifter, udstyrede saaledes, at Middelstanden vilde søge dem, men dertil krævedes, at man forud havde det fornødne Stof, og derunder navnlig tilstrækkelig billige Klichéer. Naar Industriforeningen ved nogle Aars Virksomhed havde forskaffet sig et saadant Stof, kunde der muligvis blive Spørgsmaal om saadanne populære Skrifter, men før kunde det næppe nytte at tænke derpaa.

Fabrikant *Severin Jensen* var glad over den af Bing fremsatte Tanke, at man skulde søge at komme ind paa ad populær Vej at udbrede Sansen for Kunstindustrien, en Tanke, som ogsaa syntes at have Nyrops Sympathi. Ved at bringe Kundskab om Kunstindustrien ud iblandt Publikum, ved at vække Forbrugernes Sans for skjønne Former i de

daglige Forbrugsgjenstande, bidrog man i en væsentlig Grad til Kunstindustriens Fremme her i Landet. Han sluttede sig derfor ganske til det udtalte Ønske, at det nye Tidsskrift for Kunstindustri fremtidig maatte blive ledet noget mere i Retning af den populære Fremstillingsmaade, en Bemærkning, der selvfølgelig ikke maatte opfattes som nogen Bebrejdelse.

Nyrop kunde kun glæde sig over de Bemærkninger, der vare faldne om Tidsskriftet, thi de gik jo egentlig ud paa, at det var for godt. Han haabede imidlertid, at man med Tiden kunde komme de fremsatte Ønsker imøde; det var næppe muligt strax at arbejde navnlig ikke udelukkende i den antydede Retning. Skulde den kunstindustrielle Bevægelse trænge ned i Befolkningen, hvad den forhaabentlig nok en Gang vilde, maatte man først have de toneangivende Industridrivende med sig. Ere de først vundne, vil Bevægelsen nok gaa længere ned. Det, der her er Tale om, er fra een Side set en Nydelse, som skal beredes Alle, der ville forstaa den, men Nydelser trænge fra oven nedad i et Samfund — det formentlig eneste Exempel paa en Nydelse, der er trængt igjennem fra neden, er Tobaksrygningen. Saa snart, som det var mulígt, vilde man sikkert gjærne slaa ind paa den antydede Retning, men nogen Tid maatte der gaa hen — forhaabentlig vilde det dog gaa hurtigt.

Formanden bragte Bing Forsamlingens Tak for den interessante Maade, hvorpaa han havde indledet den nu afsluttede Diskussion. Saavel selve Indledningsforedraget som hvad der i øvrigt var kommet frem, vilde sikkert være til megen Nytte for den paagjældende Sag.

Forsamlingen sluttede sig hertil ved at rejse sig. — Forhandlingerne afbrødes derpaa en halv Time; de gjenoptoges Kl. 12½ med følgende Foredrag af Fabrikant *S. Hempel.*

Hvad er der hos os og i andre Lande gjort for at forebygge og lindre de Ulykkestilfælde, som opstaa ved Brugen af Maskiner?

Foredrag af Fabrikant *S. Hempel.*

Blandt vor Tids store Samfundsopgaver, hvis Løsning baade her og i andre Lande i de senere Aar har staaet paa Dagsordenen, er: *Hvad kan der gjøres for at forhindre og lindre de Ulykkestilfælde, som opstaa ved Brugen af Maskiner for dem, som betjene disse?*

Jeg skal, førend jeg gaar ind paa at omtale, hvad der her i Landet er gjort i saa Henseende, give den højtærede Forsamling en Fremstilling af, hvad der er gjort i de større Industrilande, og vil jeg især komme til temmeligt udførligt, saa vidt Tiden tillader det, at dvæle ved Tyskland, som er slaaet ind paa en aldeles ny Vej.

I *England* har der allerede siden 1833 været fastsat Lovregler for Arbejde i Fabriker, men der blev dog først ved Fabrikloven af 6te Juli 1844 foreskrevet Foranstaltninger til Beskyttelse for Arbejderne samt givet Bestemmelser om Erstatningsydelse til de Tilskadekomne og deres Efterladte. Disse Forskrifter angik væsentlig kun de i Fabriker arbejdende Børn, unge Mennesker og Kvinder. I den store engelske Fabriks- og Værkstedslov, som udkom i 1878, bleve alle de mange spredte Bestemmelser i de forskjellige Fabriklove fra 1833 til 1874 samlede og de tidligere Fabriklove satte ud af Kraft. Forskrifterne bleve udvidede til alle Fabriker; der blev foreskrevet særlige Sundheds- og Sikkerhedsforanstaltninger og givet Bestemmelse om Tilsynet ved Fabrikinspektører samt om Bøder for Overtrædelse af Lovens Forskrifter. Den Tilskadekomne eller hans Efterladte kunde tilkjendes Straffebøden helt eller delvis, for saa vidt Arbejdsherrerne havde forsømt efter Lovens Forskrifter at indhegne en eller anden Del af Maskineriet eller at vedligeholde Indhegningen, men der blev ikke paalagt særligt Erstatningsansvar. Derimod er der under 7de Septbr. 1880 udfærdiget en almindelig Lov om Arbejdsgiverens Erstatningspligt for Legemsbeskadigelser, tilføjede Arbejderne

under Arbejdet, hvori gives udførlige Bestemmelser om Ansvar, om Anmeldelse og Retsforfølgning samt om Erstatningsbeløbet, der ikke maa overskride de 3 foregaaende Aars Løn for en Arbejder under lignende Forhold. Hvad Landbrugsmaskiner angaar er der under 16de April 1878 ved særlig Lov fastsat Regler for Indhegning af Tærskemaskiner.

I *Frankrig* findes de første Bestemmelser angaaende Sikring af Arbejdere i Fabriker i Lov af 2den Juli 1874 om de i Industrien beskjæftigede Børns og mindreaarige Kvinders (16—21 Aars) Arbejde. Der er med Hensyn til saadanne Fabriker givet Forskrifter for Arbejdsrummene, Indhegning og Tilsynet, og der er i ethvert Departement nedsat lokale Kommissioner, som skulle vaage over Lovens Overholdelse. Ved et særligt Dekret af 13de Maj 1875 er der givet nærmere Bestemmelser om Anvendelsen af Børn til Arbejder, som enten ere forbundne med Fare, eller som overstige deres Kræfter. Barnealderen regnes til det 16de Aar, og kun undtagelsesvis er det tilladt at benytte Børn mellem 10 og 12 Aars Alderen til lettere Fabrikarbejde. Der er ikke i Frankrig givet almindelige Bestemmelser vedrørende alle Fabrikarbejder og ej heller særlige Bestemmelser med Hensyn til Landbruget.

I *Schweiz* er Fabrikarbejdet ordnet ved Lov af 23de Marts 1877, hvori ogsaa indeholdes Bestemmelser om Beskyttelsesmidler for Arbejderne og om Fabrikejerens Erstatningspligt. I dette Øjemed er det paabudt, at der i det Hele skal anvendes alle de Beskyttelsesmidler, som efter Teknikens nuværende Standpunkt haves, for saa vidt Forholdene i Fabriken muliggjør deres Anvendelse. Førend en ny Fabrik tages i Brug, skal der forelægges Regeringen Planer og dens Tilladelse erhverves, Fabrikejeren er forpligtet til at anmelde betydelige Legemsbeskadigelser og Dødsfald, og Undersøgelsen er offentlig; han hefter for den Skade, der tilføjes Arbejderen ved hans Repræsentants eller Bestyrers Forsømmelse, og selv om en saadan ikke kan paavises, naar Fabrikejeren ikke kan godtgjøre, at Ulykkestilfældet er bevirket ved en højere Magt eller skyldes den Tilskadekomnes egen Uforsigtighed.

Jeg skal herpaa gaa over til at vise den Bevægelse, som dette Spørgsmaal har vakt i *Tyskland*, og den Løsning, som det der har fundet i den allersidste Tid. Hvad der ligger til

Grund for denne Del af mit Foredrag er en Række Artikler i „Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri“, udgivet af den Letterstedske Forening (1884 S. 423 flg.). Det er et mærkeligt Tidens Tegn, da det er en Del af det socialdemokratiske Program, som Staten, her nærmest Fyrst Bismarck, har gjort til sit. Det er næppe 20 Aar siden, at man i Tyskland begyndte for Alvor at behandle Spørgsmaalet om Midler til at forebygge de talrige Ulykkestilfælde, som forekom ved Arbejder paa Industriens Gebet. Som sædvanligt vaktes Bevægelsen for denne Sag ved flere betydelige Ulykkestilfælde, som i 1866 ved et Bjergværk i Iserlohn og i 1869 ved Plauen, hvor 276 Grubearbejdere paa én Gang mistede Livet. En Masse Petitioner indgik til det nordtyske Forbunds Rigsdag, og overalt beskjæftigede man sig med Løsningen af Spørgsmaalet om den saakaldte „Haftpflicht“, det vil sige den Heftelse eller det Ansvar, som kan lægges paa Arbejdsgiveren for det skete Ulykkestilfælde. Hverken den tyske Civilret eller Romerretten kjender noget tvunget Ansvar for en Andens Handling eller Forsømmelse, i det Mindste ikke i de Retsforhold, som kan opstaa mellem Arbejder og Arbejdsgiver, men da det dog maatte erkjendes, at der var en Trang til Bestemmelser i Lovgivningen i saa Henseende, saa blev der efter lang Prøvelse i Forbundsraadet indbragt et Lovforslag den 28de Marts 1871 betitlet: „Lov angaaende Forpligtelse til Skadeserstatning for de ved Driften af Jernbaner, Bjergværker o. s. v. foraarsagede Dødsfald og Legemsbeskadigelser“. Lovforslagets § 1 handlede udelukkende om Jernbaner og bestemte, at hvis Nogen ved Driften af en Jernbane blev dræbt eller kom til Skade, da skal Driftsherren eller Bestyrelsen svare herfor, hvis han ikke beviser, at Ulykken er opstaaet ved en højere Magt eller ved den Forulykkedes egen Skyld. § 2 omtaler Bjergværker, Stenbrud og Fabriker, men den store Forskjel paa disse to §§ er den, at ved den første om Jernbaner paalægges Bevisbyrden Driftsherren, hvorimod ved den sidste er Bevisbyrden paalagt den Tilskadekomne. Forskjellen er af stor Betydning og har været medvirkende til den følgende Udvikling af Lovgivningen. De øvrige §'er indeholdt Bestemmelser om Erstatning for den foraarsagede Skade. Ved Død skulde der udredes Erstatning for Sygepleje og Begravelse saavelsom for det Tab, som den

Afdøde under sin sidste Sygdom havde lidt ved ikke at kunne forsørge sig. Var den Afdøde forpligtet til at give Andre Underhold, saa kunde disse fordre Erstatning; ved Beskadigelser Erstatning for Sygdom og Underhold, ligesom ogsaa Erstatning, hvis mindre Arbejdsdygtighed er en vedvarende Følge af Beskadigelsen. Det skulde i alle Tilfælde tilkomme Domstolene at prøve og bestemme Erstatningssummens Størrelse. Imod dette Forslag indkom en Mængde Petitioner fra Arbejdsgivere, som frygtede deres Virksomhed truet, men det var uden Nytte. Det daværende mægtige nationalliberale Parti vilde endogsaa yderligere skærpe Arbejdsgivernes Ansvar. Der blev udtalt, at hele Ansvaret burde lægges paa Arbejdsgiveren paa Grund af, at han tog i sin Tjeneste de vældige Naturkræfter, paa hvis Virksomhed den store Industris Gevinst beror, men for disse Naturkræfters Voldsomhed falder Arbejderen som Offer. Man kunde roligt opgive alle foreskrevne Forsigtighedsregler og alt Tilsyn og blot lade Arbejdsgiveren vide, at al den Skade, som enhver i hans Brød værende Arbejder kom til, vilde komme ham fuldkomment lige saa dyrt, maaske dyrere, end den Skade, som kunde træffe hans Maskiner. Arbejdsgiveren maatte bære Ansvaret for Industriens Ofre, da Arbejderen med sin ringe Løn, med sin fuldstændige Afhængighed af den daglige Fortjeneste knap kan bære Følgerne af et lettere Ulykkestilfælde; ved de sværere, som foraarsage lang Sygdom eller Død, staar han selv og hans Familie aldeles værgeløs og falder Fattigvæsenet, det vil sige Samfundet, til Byrde. Han er altsaa henvist til Fattigvæsenet, hvis ikke Arbejdsgiveren af ren Humanitet opfylder saadanne Forpligtelser, som Lovgivningen ikke kan paalægge ham. Men, blev der sagt, dette er en fejl økonomisk Ordning, det er en Præmie til Industrien, som de andre Samfundsklasser maa betale. Al den Nød, al den Fattigdom, som Ulykkestilfældene i Industrien er Skyld i, er, økonomisk talt, ikke Andet end en Del af Produktionsomkostningerne, ligesaa vel som Slitagen paa Maskiner, og den Industri, som ikke kan dække disse Slitager, fortjener ikke at leve. Den eneste Maade at fri Fattigvæsenet for Udgiften til Industriens Forbrug af Arbejdskraft og at fri Arbejderen for at søge Fattigvæsenet, er saaledes at lægge Ansvaret for Industriens Ulykkestilfælde paa Arbejdsgiveren; han maa tage

dette Tab med i sine Beregninger over sine Varers Pris, og saaledes bliver Tabet dækket af Forbrugerne eller af hele Samfundet. Saaledes møder man allerede paa Forslagets første Trin en Anskuelse, som kort efter skulde drive Regering og Rigsdag længere og længere bort fra den juridiske Løsning og ind paa den social-politiske Løsning af Spørgsmaalet. Juristen ser i den af Ulykken trufne Arbejder et Individ, som søger Erstatning hos et andet Individ, som *muligen* er Skyld i Ulykken, og han søger med streng Upartiskhed at værne den Enes Ret ligeoverfor den Anden. Han er utilbøjelig til at drage Slutninger til den Anklagedes Skade og fordrer Bevis af den Klagende for hans Paastande. Socialpolitikeren ser derimod i den af Ulykken trufne Arbejder Repræsentanten for en tjenende Klasse, som søger social Retfærdighed mod den herskende Kapital, og ved sine Sympathier for den Ulykkelige er han fremfor Alt betænkt paa i det enkelte Tilfælde at træffe en Skyldig, som kan betale. Ved Lovens Behandling blev der ogsaa indgivet flere Ændringsforslag, som gik ud paa, at Bevisbyrden i alle Tilfælde skulde paalægges Arbejdsgiveren, men Opinionen var endnu ikke tilstrækkelig bearbejdet for en saa radikal Opfattelse, og de mange indkomne Petitioner fra Arbejdere gjorde den Gang ikke nogen Virkning. Loven blev den 7de Juni 1871 udstedt og er bekjendt under Navnet *Haftpflicht Gesetz.* Vi skulle nu faa at se, hvorledes denne Lov arbejdede. Domstolene hævdede strængt, at Skylden for et Ulykkestilfælde tillagdes den Arbejdsgiver, som havde forsømt at iagttage de Forsigtighedsforholdsregler, som de forskjellige Politianordninger havde bestemt for at sikre Arbejdernes Liv og Lemmer, ligesom ogsaa hvor han havde forsømt de Forsigtighedsregler, som vel ikke vare paabudte, men som enhver Sagkyndig efter Teknikens Standpunkt maatte anse for nødvendige. Saaledes ere ved Domstolene Arbejdsgivere flere Gange blevne dømte til Ansvar, fordi Remme og Tandhjul ikke have været tilstrækkeligt beskyttede, ligesom ogsaa Bygmestre, naar Stilladser ikke have været af den fornødne Styrke. Arbejdere, hvis Øjne ere blevne beskadigede af Metal- og Stensplinter, have faaet Erstatning paa Grund af, at Arbejdsgiveren ikke havde forsynet dem med Beskyttelsesbriller. Ved en Lejlighed blev en 14aarig Dreng beskadiget af en Cirkelsav, og Domstolene

dømte Arbejdsgiveren til Erstatning paa Grund af, at han havde sat et saa ungt Menneske til at arbejde ved en saa farlig Maskine. Ved en anden Lejlighed var en Arbejder i Forening med Andre i Færd med at flytte en stor Sten; Stenen gik i 2 Stykker paa Grund af, at der i den fandtes en Revne, og den ene Del knuste Arbejderen. Hans Enke forlangte Erstatning, og Domstolene dømte Arbejdsgiveren hertil paa Grund af, at han ikke, førend han satte Arbejderen til at flytte Stenen, havde undersøgt den. Saaledes kunde der anføres mange Domme.

Iblandt Arbejdsgivernes Kreds føltes en stor Usikkerhed, og Ønsket opstod om at oprette en Forsikring mod Faren, og derved lagdes Grunden til de hidtil ukjendte Forsikringer mod Ulykkestilfælde, de saakaldte *Unfall Versicherungs Gesellschaften.* De først oprettede Forsikringsanstalter vare indrettede saaledes, at de overtoge Ejerens Risiko i de Tilfælde, hvor han blev idømt Erstatning af Domstolene; men der gjorde sig snart Trang gjældende til at forsikre mod alle Ulykkestilfælde, og efter nogle Aars Forløb udgjorde den første Art Forsikringer kun 10 à 20 pCt. mod 80 à 90 pCt. af de sidste. Overalt i Tysklands Industri bleve Forsikringer mod Ulykkestilfælde mere og mere almindelige, og efter en Opgivelse skulde Antallet af forsikrede Arbejdere i 1882 have beløbet sig til 600,000, for hvilke er betalt en Præmie til Beløb 7 Mill. Rmk. og udbetalt i Skadeserstatning $5\frac{1}{2}$ Mill. Rmk. Det skulde synes, at disse Tal, som i ethvert Tilfælde ere Minimumsbeløb, vise, at Loven af 1871 havde bidraget til at sikre Arbejdernes Stilling, og man skulde tro, at det havde været muligt paa dette Grundlag at lade Sagen af egen Drivkraft roligt udvikle sig. Men nej, der gik ikke mere end 10 Aar efter 1871, da man forlod dette Grundlag, og da den tyske Regering var beredt til at arbejde paa et helt nyt System.

Hos Arbejderen udbredte sig snart den Forestilling om Lovens Indhold, at enhver tænkelig Ulykke paa Industriens Omraade kunde og burde skrives paa Arbejdsgiverens Regning, og at Erstatning herfor kunde tvinges ud af ham. Processer om Ansvar for Ulykkestilfælde hørte snart til Dagens Orden, og hver Proces, som ej medførte den Erstatning, hvortil Arbejderen ansaa sig for berettiget, bidrog til at forøge Mis-

stemningen mellem Arbejder og Arbejdsgiver. Loven af 1871 tilfredsstillede i Grunden Ingen. Mange Ulykkestilfælde vare af en saadan Beskaffenhed, at der ikke kunde tilvejebringes Bevis for, hvem der var Skyld i Ulykken. Tidt vare Tilfældene af en saa alvorlig Natur, at alle Tilstedeværende vare forulykkede, tidt vare de af en saadan Natur, at de aabenbart vare foraarsagede ved den Tilskadekomnes egen Uforsigtighed og Tankeløshed eller ogsaa opkomne af Tilfældigheder, som vare aldeles uforudsete og uundgaaelige i den industrielle Virksomhed. I slige Tilfælde stod den Tilskadekomne lige saa retløs som før, ja endnu værre; thi da Erstatningsspørgsmaalene bleve begyndte at drives ved Processer, viste det sig, at Arbejdsgiverne ogsaa holdt paa deres Rettigheder og negtede at fyldestgjøre Andet eller Mere end deres lovlige Skyldighed. Efter at Arbejderne havde faaet Smag paa den betydelige Fordel af Livrenter og Kapitalerhverv, som en og anden tilskadekommen Arbejder ved Rettens Hjælp havde erhvervet sig, men som for mange Andre ikke havde været at opnaa, laa det nær at klage over den sociale Uretfærdighed. Paastande i denne Retning, som fordrede alle Rettigheder for den ene Part, al Skyld hos den anden, passede naturligvis fortræffeligt i de agitatoriske Taler om Kapitalens Magt og Arbejdsgivernes Uretfærdighed. De fandtes ogsaa i enhver Resolution, som vedtoges paa de socialdemokratiske Møder, og fra 1878 fremtraadte de ogsaa i Rigsdagen, baarne frem af Partiets Rigsdagsmænd. Men hermed forenede sig ogsaa Krav paa at strække Fordringerne langt ud over Industriens Arbejdere, til Alle, selv i Haandværk og Agerbrug. Og paa dette Tidspunkt traadte Fyrst Bismarck i Spidsen for Bevægelsen.

Naar al Skyld for Ulykkestilfælde skulde lægges paa Arbejdsgiveren, kunde alle Forsigtighedsregler og Beskyttelsesmidler hæves, og det var at sætte en Præmie paa Uagtsomhed og Skjødesløshed hos den daarlige Arbejder. Det var med Hensyn hertil, at Loven blev kaldt for en Giftplante, et Frø til Trætte, hvoraf ikke noget Godt kunde komme ud. En Forandring maatte finde Sted. Stemningen i Rigsdagen blev lidt efter lidt vundet for det socialdemokratiske Tvangssystem, støttet af al Magt af mange af de tyske Universiteters Profes-

sorer, som her havde fundet et længe efterstræbt Maal til i det politiske Liv at indføre den kathedersocialistiske Skoles økonomiske Theorier. I 1880 sporedes bestemte Tegn til, at Rigsregeringen godkjendte Grundtanken, og den 8de Marts 1881 blev et nyt Lovforslag forelagt af Kejseren for Rigsdagen. I Motiverne til dette Lovforslag erklæres Loven af 1871 for uanvendelig, og uforbeholdent proklameres det sociale Gjenfødelses-Evangelium. Økonomiske Theorier have ikke altid stor ny Værd, men faa en stor Vægt og Betydning, naar de optages som ledende Grundsætninger af en Regering, saa stærk som Fyrst Bismarcks.

Regeringen gaar ud fra den Erkjendelse, at Loven af 1871 har skabt en Tilstand, som hverken har tilfredsstillet Arbejdere eller Arbejdsgivere, og at Forholdet mellem dem snarere er blevet værre end bedre. Den forklarer, at det Bevis, som paahviler Arbejderen i Spørgsmaal om Ulykkestilfældets Aarsag, har gjort Lovens Bestemmelse om Skadeserstatning til en Illusion, da dette Bevis just i de sværeste Ulykkestilfælde er umuligt.

Hvorvel der under Forhandlingerne i Rigsdagen blev oplyst, at Forsikringsanstalterne havde reguleret 138,323 Ulykkestilfælde, blev der dog fra den socialpolitiske Side kun taget meget ringe Notits heraf, og de ved den private Forsikringsvirksomhed vundne store Resultater omtales med stor Ringeagt. Det var tydeligt, at den Iver, som i dette Spørgsmaal fremdrev store Reformforslag, ikke vilde overlade den frie Udvikling Løsningen af en saa stor social Opgave, men at den frem for Alt vilde have Staten denne Ære forbeholdt. I Tyskland skulde en højere og ædlere Statskunst give de Enkeltes svage Anstrengelser Enhed og Styrke. Fyrst Bismarck kaldte det for Arbejdsklassens Emancipation, hvilken Staten ene var mægtig at løse, og udtalte som sin Opfattelse, at det store Spørgsmaal ene kan løses ved, at Arbejdsgiverens privatretlige Forhold lige over for Arbejderen erstattes ved en almindelig, offentlig tvungen Ulykkesforsikring. Selve Udgangspunktet er aldeles det samme, som Socialdemokraterne fordre, nemlig at alle Arbejdere maatte der gives et betryggende Retskrav paa Skadeserstatning for alle ved Arbejdet forekommende Ulykkestilfælde, aldeles uafhængigt af, om Ulykken

har sit Udspring fra Arbejdsgiverens eller Arbejderens Skyld.

Lovforslagets hovedsagelige Bestemmelser vare:

1) Alle i Bjergværk, Saltgruber, Stenbrud, Skibsværfter, Etablissementer for Bygningsmateriel samt i Fabriker og Hytteværker beskjæftigede Arbejdere, hvis Arbejdsløn ikke overskrider 2000 Mk., skulle forsikres mod Følgerne af saadanne Ulykkestilfælde, som kunne indtræde under Arbejdet. Naar saaledes Forsikringen gjælder alle Ulykkestilfælde, behøver Afgjørelsen af dem kun højst sjældent at ske ved Domstolenes Hjælp, især da Erstatningen allerede paa Forhaand nogenledes er bestemt med Hensyn til Størrelse og Omfang.

2) De Forsikredes Erstatning udgjør ved Dødsfald:
   a) Begravelsesomkostninger 10 pCt. af Aarsfortjenesten,
   b) Pension for den efterlevende Enke og Børn til højst 50 pCt. af Aarsfortjenesten;
   c) Ved Lemlæstelser, Sygeomkostninger og Erstatning for Tabet af Erhvervsduelighed i Livrente mindst 25 pCt., højst $66\frac{2}{3}$ pCt. af Aarsfortjenesten.

3) Forsikringspræmien skal erlægges:
   a) for de Arbejdere, som fortjene mellem 2000 og 1000 Mk., med Halvdelen af Arbejdsgiveren og Halvdelen af Arbejderen,
   b) for de, som fortjene mellem 1000 og 750 Mk., med $\frac{2}{3}$ af Arbejdsgiveren og $\frac{1}{3}$ af Arbejderen, og
   c) for de, som fortjene under 750 Mk., med $\frac{2}{3}$ af Arbejdsgiveren og $\frac{1}{3}$ af Staten.

4) Forsikringspræmien erlægges efter faste Tarifer, lempede efter de forskjellige Fags Farlighed, til en under Statens Forvaltning staaende Anstalt, som besørger Reguleringen af Ulykkestilfældene og Udbetalingen af Erstatningsbeløbene.

Her var saaledes Statens umiddelbare Indgriben udtalt. Staten skulde monopolisere en betydelig Del af Forsikringsvæsenet, og den skulde med Penge bidrage til Omkostningerne. Socialisten *Liebknecht* udtalte ogsaa: „Dette Lovforslag er vort, det er udsprunget af Socialdemokratiets inderste Væsen og er en umiddelbar Frugt af den Agitation, som I for 3 Aar siden søgte at bekæmpe ved Tvangslovene. Det er i sig selv kun

en Ubetydelighed, blot den spidse Ende af en Kile, som drives ind i den nuværende Samfundsorden, men den tykke Ende af Kilen skal komme efter, enten Fyrst Bismarck vil eller ikke. Idet Staten tager Forsikringsvæsenet i sin Haand, skal den nødes til at udøve en Kontrol over Industrien, og hvis denne Kontrol ikke forslaar, eller om Industrien ikke formaar at bære denne Omsorg for Arbejderen, som Staten Trin efter Trin skal være nødt til at paalægge den, da skal Staten gribe ind, og det er Socialdemokratiets Formaal."

Det hedder ogsaa i Regeringens Motiver, at Formaalet er at fæstne den Overbevisning hos den arbejdende Klasse, som udgjør Nationens Flertal, at Staten ikke blot er en nødvendig, men en for dem velgjørende Indretning. I Kejserens Henvendelse til Rigsdagen betegnes det nye Forslag som det første Forsøg paa at vise Arbejderen, at Staten er en sikrere og mægtigere Beskytter end de urolige Agitatorer, og fra denne Stund overtager den kejserlige Regering selv Folkelederens Rolle, og til den i Begyndelsen mere splidagtige Rigsdag lyder dens Stemme mere og mere befalende og truende, medens dens Løfter til Arbejderne lyde mere og mere lokkende. Jublende udraabte *Liebknecht* og *Bebel:* „Rigskansleren er vor Mand", men „det er ikke ham, som har os, men os, som har ham".

Men af dette Aars Lovgivningsvirksomhed blev der Intet, da det snart stod klart for Alle, at det forelagte Lovforslag ikke egnede sig til at føres ud i Virkeligheden. Men det giver os en Prøve paa Fyrst Bismarcks Statsmandskraft, at han ikke veg tilbage for de Hindringer af teknisk og politisk Art, som fra alle Sider rejste sig mod hans Forslag. Tvende Gange led han Nederlag, men vendte hver Gang stærkere tilbage, styrket ved de vundne Erfaringer. Han indsaa, at naar alle de private Forsikringer bleve hævede, og Alt samlet under den tvungne Rigsanstalt, saa vilde den voxe til en Størrelse, som man ikke havde tænkt sig. Man anslog Tallet af de Forsikringspligtige til $2\frac{1}{2}$ Mill., maaske derover, og Antallet af Ulykkestilfælde til 110—120,000 om Aaret. Hvilken uhyre Hær af Embedsmænd skulde der ikke skabes for at bestyre en saadan Anstalt? Bismarck indsaa Fejlen, og med sædvanlig Aabenhed udtalte han den. Som praktisk Mand indsaa han, at Massen af Forretninger vilde voxe saaledes, at den ikke

kunde beherskes af en central Myndighed. En Fordeling af Arbejdet var nødvendig, og det en saadan, som gjør Krav paa de i den nærmest Interesseredes Medvirkning, og derved kom han til Dannelsen af Lavs-Associationer. Derved var Retningen givet for det kommende Aars Arbejde, det skulde nu gjælde om at skabe Tvangs-Korporationer af de Industridrivende.

Men jo mere man trængte ind i Sagen, desto tydeligere viste det sig, at der udfordredes store og dybtgaaende Forandringer, førend dens Organisation lod sig praktisk udføre.

Det statistiske Materiale, som man havde, viste, at den uhyre Masse af Ulykkestilfælde, som indtraf, kunde sondres i to Grupper af meget ulige Beskaffenhed. Ulykkestilfælde, som foraarsage et kort Sygeleje og en kortere Afbrydelse af Arbejdet, have naturligvis en helt anden Karakter end Ulykkestilfælde, som foraarsage aarlang Sygdom, Død eller mer eller mindre Invaliditet. Forskjellen mellem disse to Slags Ulykkestilfælde ligger deri, at de sidste medføre en mange Gange større Byrde for den Erstatningspligtige end de første. Livrente og Enkepensioner kunne vare i mange Aar, og udfordre naturligvis ganske anderledes store Summer end en Understøttelse for nogle enkelte Dages eller Ugers Sygeleje. Men de mindre Beskadigelser ere i Forhold til de større af en saa overvældende Mængde, at intet Korps af Embedsmænd kan strække til at bestyre en saadan Anstalt. Hertil kommer, at en saadan mindre Hjælp skal ydes strax, og det kan den ikke, naar den skal være afhængig af en langt bortfjernet Myndigheds Bestemmelse. Det viste sig derfor nødvendigt at udskille alle de mindre Ulykkestilfælde, og et særligt Lovforslag om Sygeforsikring blev fremlagt for Rigsdagen i 1882 og vedtaget som Lov 15de Juni 1883. Lovens Gjennemførelse var forholdsvis let, da Sygekasse-Institutionen allerede havde vundet stor Indgang i Tyskland, og for flere Arbejdersamfund var den alt en ved Lov tvungen Indretning. Den nye Sygekasselov siger, at alle Arbejdere i Industrien skulle være forsikrede, og den lægger Omsorgen og Forpligtelsen herfor paa Arbejdsgiveren, som inden 3 Dage efter en Arbejders Antagelse skal gjøre Anmeldelse herom til den Sygekasse, hvortil hans Arbejdere høre. Han skal hver Uge til Sygekassen indbetale de Bidrag, som Kassen fordrer, imod senere

ved Afdrag af Arbejdslønnen at faa en Del af sit Udlæg refunderet. I mange Fabrikér, hvor der beskjæftiges mere end 50 Arbejdere, blev det gjort Arbejdsgiverne til Pligt at oprette en egen Sygekasse, og alle disse Kasser staa under offentlig Kontrol. Af disse Kasser er Arbejderen berettiget til ved Sygdom at faa fri Læge, Medicin og desforuden Halvdelen af den Løn, som i Gjennemsnit udbetales paa Stedet i hans Fag. Ved Dødsfald udbetaler Kassen mindst 20, højst 40 Gange Daglønnen i Begravelseshjælp. Sygeunderstøttelsen kan ogsaa ydes som frit Ophold paa et Sygehus, og da betales en Tredjedel af Daglønnen til Familien. Sygehjælpen udbetales i Reglen i 13 Uger, men kan forlænges til 1 Aar. Arbejdsgiveren har at indbetale en Tredjedel af Bidragene, Arbejderen de to Tredjedele, og man regner, at denne sidste vil komme til at tilskyde 1—2 pCt. af Arbejdsfortjenesten. I Medbestyrelsen af Kassens Anliggender skal der altid være Arbejdere, og Overtilsynet er Stedets Myndigheder.

Helt anderledes forholder det sig med de større Ulykkestilfælde. Iblandt 2 Millioner forsikrede Arbejdere regner man, at de mindre Ulykkestilfælde ville foraarsage en aarlig Udgift af $2\frac{1}{4}$ Mill. Rmk., medens man anslaar Udgifterne ved de større Ulykkestilfælde til 14 Mill. Rmk. om Aaret, fordelte paa et Antal Ulykkestilfælde af 4—5000. Dette store Beløb turde man ikke lægge paa Arbejderne. Alle mindre Ulykkestilfælde, som ikke antages at vare over 13 Uger, henvises til Sygekasserne, og det gjaldt nu om at skabe en ny Organisation, og dertil svarer det i 1884 forelagte og endelig vedtagne Lovforslag.

Det hedder i denne Lov, at Arbejdernes Forsikring mod Ulykkestilfælde iværksættes for fælles Regning af Arbejdsgiverne i de forsikringspligtige Fagsamfund, som til dette Formaal forenes i store Lav, der omfatte alle Bedrifter i samme Industrigren. Enhver Arbejdsgiver er forpligtet til at gjøre Anmeldelse om sin Bedrift hos vedkommende Forretningsmyndighed med Angivelse af Forretningens Størrelse og Antallet af beskjæftigede Arbejdere. For hvert Forretnings-Distrikt indsendes disse Opgivelser, ordnede efter de forskjellige Fag, til nærmeste højere Myndigheder, som paa denne Maade indsender dem til Rigsembedet. Disse saaledes indkomne Fag-

registre, der stedse skulle holdes à jour, tjene den højeste Myndighed til Ledelsen af det Hele.

Det har haft en Del Vanskeligheder med denne Sammensmeltning af de forskjellige Fag, da flere have ønsket at skille sig i territoriale Grupper. Saaledes have de tyske Jern- og Staalfabrikanter og Textilfabrikanterne ønsket at dele sig i nord- og sydtyske Foreninger. Derimod have de tyske Bryggere samlet sig i ét Forbund og ligeledes Bogtrykkerne i et Antal af 932 Arbejdsgivere med 26,250 Arbejdere.

Kunne de enkelte Fag ikke blive enige om Organisationen, saa begynder Tvangen, thi da tager Staten Organisationen i sin Haand, og al Modstand er unyttig.

Man anslaar nu de forsikringspligtige Arbejdere til $2\frac{1}{2}$ Mill., som mod større Ulykkestilfælde skulle holdes forsikrede, ikke blot de selv, men ogsaa deres Familier. Alt hvad der overstiger 13 Ugers Sygdom bekostes af Samfundet, ligesom ogsaa Livrenter, svarende til Tabet af Arbejdsdygtighed, løbende op til $\frac{2}{3}$ af den raske Arbejders Fortjeneste. Ligeledes betaler Samfundet Begravelsesomkostninger og Livrente til Enker og Børn med indtil 60 pCt. af Arbejdsfortjenesten. For alt dette betaler Arbejderen Intet, og han behøver ikke at frygte for Retsundersøgelse, for saa vidt han ikke aabenbart med Forsæt selv har forskyldt Ulykken. Alt hvad der udfordres er, at Ulykken konstateres, og at Erstatningssummen fastsættes. Den Livrente, som han kommer i Besiddelse af, kan han hæve, hvor han behager at opholde sig, da Postkontorerne skulle fungere som Udbetalingssteder.

Man har beregnet at faa 4600 Ulykkestilfælde det første Aar med en Udgift af 690,000 Mk.; men da den største Del af Udgiften vil bestaa i Livrenter, saa stiger Udgiften for hvert Aar, og ved det 5te Aar har man anslaaet den til 4,700,000 Mk., ved det 10de til 9 Mill. Mk., ved det 20de til 15 Mill. Mk. Derefter skulde Stigningen foregaa langsommere, da det maa antages, at nogle af Livrenterne ville forsvinde ved Dødsfald. Ved det 35te Aar antages Udgiften at ville udgjøre 20 Mill., ved det 50de $22\frac{1}{2}$ Mill., alt uden at medtage i Beregningen det forøgede Arbejderantal og muligen Livrenternes forøgede Størrelse. Efter en Forsikringsanstalts Regler burde der fra først af opkræves et større Beløb, end der er fornødent

til at dække den mindre Risiko i de første Aar, og det var ogsaa den oprindelige Hensigt, men man har frafaldet Tanken for at gjøre Begyndelsen saa lempelig som muligt.

I Regeringen arbejdes for Tiden paa nye Love for at fuldkommengjøre denne social-politiske Organisation. Hertil hører Udvidelsen af Syge- og Ulykkesforsikringen til Arbejderne ved hele Transportvæsenet, Dampskibe, Post- og Telegrafvæsenet og endelig til Land- og Skovarbejdere. Her skal ligesom ved Industrien indrettes Lavs-Samfund af Arbejdsgiverne, og man antager, at herved vil Antallet af Forsikrede bringes op til 10 Mill., og Bismarcks Ord i Rigsdagen den 2den April 1881 vil blive til Virkelighed, naar han siger: „Egentlig vil jeg, at hver tysk Mand skal være forsikret".

Sluttelig siges der, at der i den nærmeste Tid kan ventes af Regeringen fremlagt Lov om Arbejdernes Alderdomsforsørgelse, ordnede paa samme Maade som Ulykkesforsikringen, og der vil da haves

1) Forsørgelse under Sygdomstilfælde,
2) Forsørgelse under Ulykkestilfælde,
3) Forsørgelse ved Alderdomssvaghed regnet fra det 45de Aar

og endelig som paatænkt

4) Forsørgelse under Arbejdsløshed.

De af de 3 sidste opstaaende Udgifter skulle ene bæres af Arbejdsgiverne, men, siges der, med en rigelig Dotation af Staten.

Med en Kraft, som ikke har ladet sig kue og med varm Overbevisning om Sagens politiske Nødvendighed, har Fyrst Bismarck gjennemført en stor Del af sit Program, og skal maaske forbavse Verden med dets Afslutning. Efter hans Anskuelse skal herved det socialistiske Spørgsmaal være løst og Social-Demokratiet være overvundet. Hvorvidt dette vil være Tilfældet, vil Tiden vise. Det ligger nær at tænke sig, at Arbejdsgiverne ville søge at indvinde Noget af de store Udgifter, som paalægges dem, ved at nedsætte Arbejdslønnen, men hertil svarer Socialdemokraterne, at saa maa Staten igjen træde til og fastsætte Lønnen. Spørgsmaalet bliver da, om den tyske Industri kan bære Alt, hvad der læsses paa den, og udholde Konkurrencen med Udlandet.

Jeg skal nu i al Korthed give en Fremstilling af, hvad der *her i Landet* er gjort i denne Sag. Vort Fædreland er ikke noget Industriland, men hovedsagelig agerdyrkende, hvorfor der ikke tidligere har været følt stor Trang til Love i denne Retning. Men i de senere Aar ere vi ogsaa komne med paa Industriens Omraade, hvortil kommer, at Maskiners Anvendelse i Agerbrugets Tjeneste er bleven mere og mere hyppig, saa at vi desværre have ikke faa af Arbejdets Invalider blandt os.

Den første Lov er af 27de April 1832 og paabyder, at ingen Dampskibe maa tages i Brug, førend Maskinen eller de dermed forbundne Indretninger er bleven synet og undersøgt af sagkyndige Mænd.

Loven af 12te April 1851 giver yderligere Bestemmelser om Tilsynet med Dampkjedler, Dampmaskiner og Dampskibe.

Ved et Cirkulære af 9de September 1868 fra Justitsministeren til samtlige Amtmænd blev det paalagt Politimestrene at henlede Borgernes Opmærksomhed paa de Farer, som ere forbundne med Brugen af Tærskemaskiner og andre Maskiner, som drives ved Hestekraft, ligesom ved Maskiner, hvortil benyttes Koblinger, hurtigløbende Drivremme o. s. v., og at opfordre vedkommende Brugere til ved Dækning og andre Sikringsmidler at søge Forebyggelse mod Ulykkestilfælde. Ministeriet ønskede ved derefter afgiven Indberetning at indhente Erfaring om, hvorvidt der maatte være Anledning til ved Lov at søge Brugerne af Maskinerne paalagt Forpligtelse til under Strafansvar at træffe de i fornævnte Henseende fornødne Foranstaltninger. Der vides ikke at være kommet Noget ud af dette Regeringens Forsøg.

Den næste Lov er Loven af 23de Maj 1873 om Børn og unge Menneskers Arbejde i Fabriker og fabrikmæssigt drevne Værksteder og er vistnok Alle bekjendt. Den omfatter kun Børn og unge Mennesker.

Vi have derpaa en Lov af 24de Marts 1875, som ordner Tilsynet med Dampkjedler.

Endelig komme vi til den ved kgl. Resolution af 20de Septbr. 1875 nedsatte Kommission til Undersøgelsen af Arbejderforholdene her i Landet, som afgav sin Betænkning den 25de Oktober 1878, hvori blev gjort Forslag til, at den omtalte Fabriklov skulde udvides saaledes, at den ikke blot gjaldt unge

Mennesker og Børn, men alle Arbejdere. Kommissionen foreslog ogsaa en Erstatningspligt for Arbejdsgiveren, naar en Arbejder under Udførelsen af det ham paalagte Arbejde kom til Skade, og Ulykken kunde tilskrives Arbejdsgiverens Uagtsomhed. Som bekjendt kom der ikke noget praktisk Resultat ud af Kommissionens Arbejde.

Det er Lægerne her i Landet, som vi kunne takke for, at Sagen igjen er bleven rejst. Ved den Udvikling, som Industrien har taget her i de sidste Aar, og ved den store Benyttelse af Maskiner i Agerbrugets Tjeneste have flere Læger i forskjellige Dele af Landet søgt at tilvejebringe statistiske Oplysninger om de forekomne Maskinlæsioner, og det har vist sig, at de ere saa talrige, at der paa flere Lægemøder er blevet vedtaget Resolutioner, som opfordre Regeringen til ved Lovgivningsbestemmelser at søge disse Ulykkestilfælde saavidt gjørligt forhindrede. Blandt Lægerne maa jeg især nævne Dr. med. *Cold,* Læge *Sørensen* i Hobro og Læge *Ingerslev* i Præstø som Mænd, der have stor Fortjeneste af denne Sag. Vel haves der ingen fuldstændig Statistik over de indtrufne Ulykkestilfælde, men, beregnede efter enkelte Amter, hvor en saadan haves, indtræffer der henved 400 Ulykkestilfælde om Aaret, altsaa over et hver Dag, og af disse 400 skulle de 335, eller over 80 pCt., være fremkomne ved Landbrugsmaskiner. Det vil deraf ses, at der var al mulig Anledning for Regeringen til at tage sig af denne for hele Samfundet saa vigtige Sag, og ved kgl. Resolution af 26de Maj 1883 nedsattes en Kommission for at tage under Overvejelse, hvilke Foranstaltninger der bør træffes for at forebygge Ulykkestilfælde ved Brugen af Maskiner. Denne Kommission sluttede den 23de Septbr. 1884 sine Arbejder, og der er nu indsendt til Justitsministeriet et Forslag til Lov og til en ministeriel Bekjendtgjørelse.

Kommissionen har delt sig i et Flertal og et Mindretal, som hver have indgivet et særligt Forslag.

Flertallets Forslag bestaar af tre Hovedafsnit, betegnede ved A, B og C.

A omhandler en Del tekniske Bestemmelser om, hvilke Maskiner der komme ind under Loven, og hvad der skal iagttages for at forhindre Ulykkestilfælde.

B omhandler Tilsynet, som i Fabriker og fabrikmæssigt drevne Værksteder foreslaas overdraget til de i Følge Lov af 23de Maj 1873 ansatte Arbejdsinspektører. Paa Landet, hvor der benyttes Dampkraft, skal Tilsynet overdrages de i Følge Lov af 24de Marts 1875 ansatte Dampkjedel-Synsmænd og ved andre Landbrugsmaskiner til det lokale Politi, d. e. Sognefogderne.

C omhandler Straffeansvaret og Erstatningsspørgsmaalet. Straf af Bøder fra 10 til 400 Kr kan idømmes for Overtrædelse af de givne Forskrifter, og kunne Domstolene paalægge Erstatning til den Tilskadekomne og hans Efterladte uden nogen Begrænsning.

Mindretallet, som jeg ene udgjorde, har ikke kunnet tiltræde Flertallets Forslag, og jeg tror ved at give en kort Fremstilling af den Motivering, som jeg indsendte tilligemed mit Forslag til Lov, bedst at kunne vise min fra Flertallet afvigende Opfattelse. Jeg kan ikke billige, at Loven indeholder nogen teknisk Bestemmelse, som jeg formener bør have sin Plads i den medfølgende ministerielle Bekjendtgjørelse, hvor de, efter som Tiden fordrer det, let kunne undergaa Forandringer, hvilket ikke kan ske, naar de skulle undergives den lovgivende Virksomhed.

Jeg kan ikke billige den Maade, hvorpaa Tilsynet er foreslaaet ordnet. Det vil være en Umulighed for de tvende Arbejdsinspektører at føre Tilsynet med alle Fabriker og fabrikmæssigt drevne Værksteder i hele Landet. I indtrædende Ulykkestilfælde vil det være af største Vigtighed hurtigst muligt at faa konstateret, hvem der er skyldig, og dertil vil Politimyndigheden, hos hvem den nødvendige tekniske Kundskab ikke kan forudsættes, ikke være i Stand. Arbejdsinspektørerne, som bo i Kjøbenhavn, kunne ikke hurtigt nok komme tilstede. Jeg har derfor foreslaaet et mere lokalt Tilsyn med Arbejdsinspektørerne som Overinstans.

Jeg kan ikke være enig i Affattelsen af Flertallets Forslag om Erstatning, som overlader denne uden nogen Begrænsning til Domstolene. Arbejdsgiverens Ret bør ligesaa godt varetages som Arbejderens. Jeg har foreslaaet et Maximum for Erstatningen, hvorved det bliver muligt for Arbejdsgiveren i en af de bestaaende Forsikringer at sikre sig. Mangen mindre Virk-

somhed kan være udsat for Ødelæggelse, naar Erstatningen ved et indtræffende Ulykkestilfælde er overladt til Domstolene uden nogen Begrænsning.

Og for det Sidste finder jeg, at den Frist, som Flertallet foreslaar, da Loven skal træde i Kraft, er altfor kort for allerede bestaaende Anlæg. Flertallet foreslaar nemlig 6 Maaneder.

Ingeniør *S. Winkel* henledede Opmærksomheden paa, at der hertillands allerede tidligere havde vist sig nogen Bestræbelse fra Regeringens Side i Retning af at komme Arbejderne til Hjælp; den havde nemlig ved Jernbaneanlæg paabudt Oprettelsen af Sygekasser, Noget, der vistnok nærmest var sket af Hensyn til Kommunerne, for at disse kunde undgaa et for stort Erstatningsansvar som Følge af den store Mængde Arbejdere, der samledes ved saadanne Foretagender. I den sidste Tid havde der iøvrigt hos Kjøbenhavns Kommune vist sig en Erkjendelse af, at Kommunen havde et Ansvar for sine Arbejdere, idet det ved det sidste Voldsløjfningsarbejde udtrykkeligt blev bestemt, at Entreprenøren skulde assurere Arbejderne, saaledes at han i sit Tilbud opgav, hvilken Betaling han vilde have derfor udenfor den egentlige Arbejdspris. Ved det nævnte Voldsløjfningsarbejde (udenfor Tivoli) — et Arbejde, som skulde koste ca. 60,000 *Kr*, og som skulde vare 6 Maaneder og foregaa med en Arbejdsstyrke af 100 Mand — vare Erstatningerne ansatte saaledes, at der i Tilfælde af, at en Arbejder døde som Følge af et Ulykkestilfælde, skulde gives hans Efterladte 1000 *Kr*, og at der i Tilfælde af, at han blev beskadiget, skulde gives ham 1 *Kr* daglig. Denne Forsikring kostede 1000 *Kr*; og det var altsaa ikke fuldt 2 pCt. af Arbejdets Værdi, der krævedes for at sikre Arbejderne. Man saa heraf, at ogsaa vore Avtoriteter havde begyndt at arbejde paa egen Haand i Retning af at sikre deres Arbejdere.

Hempel ønskede at tilføje til sit Foredrag, at medens den Kommission, hvoraf han havde været Medlem, væsentlig havde beskjæftiget sig med den tekniske Side af Sagen, vilde en ny af Indenrigsministeriet den 4de Juli d. A. nedsat Kommission nærmest tage Erstatningsspørgsmaalet under Overvejelse.

Fabrikant *W. Salomonsen* troede, at det vilde være i Alles Interesse herhjemme, særlig de Industridrivendes, at man undgik at faa den tyske Tvangserstatningspligt indført hos os. Det var hans Mening, at man gjennem alle de Midler, der stod til Ens Raadighed, burde arbejde mod saadanne Tvangsforholdsregler, *ikke* fordi han ikke skulde anse Arbejdsgiveren for erstatningspligtig — han ansaa tvertimod Arbejdsgiveren for i højeste Grad erstatningspligtig — men fordi dette var en Sag, der saavidt muligt burde ordnes ad Fredelighedens Vej, ikke paa den Maade, at det overlodes hver enkelt Arbejdsgiver at give, hvad han vilde, men saaledes, at man — hvad der allerede var sket indenfor en snævrere Kreds af Fabrikanter — indgik et Kammeratskab, hvorved man gjensidig tvang hverandre til at assurere sine Arbejdere. Paa denne Maade kunde der ogsaa dannes et statistisk Materiale, som kunde være til betydelig Gavn, hvorimod det store statistiske Materiale udefra næppe uden en meget indgaaende Kritik lod sig overføre paa vore Forhold. En saadan kollektiv Optræden, en saadan Ordning ad Fredelighedens Vej var den naturligste Vej at gaa i et Forhold, hvor man i Forvejen ansaa sig for moralsk forpligtet, ligesom en saadan Ordning vilde kunne medføre mange Fordele til begge Sider. Det var jo ikke umuligt, at en Arbejdsgiver, naar han i et saadant Tilfælde stod overfor et Ulykkestilfælde i hans Virksomhed, vilde blive adskilligt blødere, end naar han var tvungen ved Lovbud til at give Erstatning. Han anbefalede Andre at følge denne Vej.

Formanden takkede Hempel for hans Foredrag, der sikkert under de meget vigtige Overvejelser, som forestod Arbejdsgiverne om disse Spørgsmaal, vilde afgive et ypperligt Grundlag for disse til at sætte sig ind i Sagen.

Forsamlingen gav sin Tilslutning hertil tilkjende ved at rejse sig.

Efter at have bemærket, at der, da Tiden var saa fremrykket, ikke vilde kunne blive Tale om allerede samme Dag at foretage 2. Behandling af dette Emne, gav Formanden Ordet til Dørgrebsfabrikant *Carl Hansen* af Kjøbenhavn, der havde anmeldt et Foredrag „om Forbud mod Eftergjørelse af og om Eneret paa Modeller“.

Om Forbud mod Eftergjørelse af og om Eneret paa Modeller.

Af Fabrikant *Carl Hansen.*

Jeg tror, at det Spørgsmaal, som jeg har udbedt mig Tilladelse til at bringe frem paa dette Møde, er af stor Betydning for mange Industridrivende. Der existerer, saa vidt jeg véd, ikke i vor Lovgivning nogen Bestemmelse, som forbyder Eftergjørelse af Modeller, ligesom der heller ikke kan opnaas Eneret paa saadanne, medmindre det er Kunstværker. Denne Mangel skader hyppigt den paagjældende Fabrikant i en overordentlig høj Grad, uden at der ved denne Ret for Enhver til Eftergjørelse af Modeller i Virkeligheden stiftes nogen Gavn for Andre, idet de Producenter, som saaledes samvittighedsløst eftergjør Andres Modeller, i Regelen mere lægge an paa at levere et billigt Fabrikat end paa at levere smukke og gode Ting. Resultatet bliver altsaa det, at Kjøberen faar daarlige Varer, Sælgeren og Producenten daarlig Fortjeneste og den, der mulig med store Bekostninger har sat Modellen i Verden, er afskaaren fra at gjøre Forretning med den. Dette Uvæsen drives endogsaa nu saa aabenlyst, at man stundom kan høre en Haandværker prale af at være i Besiddelse af Andres Modeller. At dette Forhold stiller sig værst for saadanne Fabrikanter, hvis Fabrikater kunne eftergjøres ved Afstøbninger eller Aftrykninger, ligger i Sagens Natur. Af en saadan Model, hvis Fremstilling maaske har kostet Vedkommende megen Tid, Arbejde og Bekostning, kan en Anden muligvis skaffe sig en tro Kopi i en forholdsvis kort Tid og uden nogen Bekostning. Jeg tror, det er paatrængende nødvendigt, at der bliver gjort Noget, for at der kan sættes en Stopper for dette Uvæsen, især nu, da Kunstindustriens Udvikling staar paa Dagsordenen. At paavise, hvorledes man bør gaa frem i saa Henseende, skal jeg ikke indlade mig paa, jeg skal kun anføre, at i Frankrig er Forholdet det, at man kan indlevere Modellen og en Kopi deraf i et Bureau, hvor saa Modellen bliver forsynet med et Stempel, hvorefter Vedkommende skal have Eneret paa den. Jeg tror, at man ved noget Saadant

vilde komme et godt Skridt fremad. Jeg har skrevet et Forslag til en Resolution, som jeg vil bede om maa blive sat under Afstemning. Forslaget er saalydende: „Forsamlingen beslutter indtrængende at anbefale Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk at søge det omhandlede Spørgsmaal løst snarest muligt paa en tilfredsstillende Maade".

Jeg er vis paa, at hvis Fællesrepræsentationen vil tage sig af Sagen, vil den blive fremmet med al den Kraft, som den raader over.

Nyrop ønskede Spørgsmaalet om Beskyttelse af Modeller betragtet som en Del af det større Spørgsmaal om Beskyttelse af industrielle Opfindelser — man var jo i det Hele paa dette Omraade noget uheldigt stillet herhjemme — og han henstillede derfor, om det, naar der skulde vedtages en Resolution, ikke vilde være rigtigst at medtage hele Patentspørgsmaalet. Tallet paa dem, der ønskede Patenter, var jo steget ganske overordentligt, idet der, medens der for 20 Aar siden kun blev taget ca. 30 Patenter om Aaret, nu tages flere Hundrede. Hvorledes det stillede sig med Modeller, vidste han ikke nøje, men Trangen til en Ordning her var ganske sikkert stor. Spørgsmaalet var ikke særlig fremme paa Industrimødet i Odense 1858, men det kom dog frem, idet baade Hofstolemager *C. B. Hansen* og Professor *Hetsch* i stærke Udtryk udtalte sig for Modellers Beskyttelse. Naar Trangen hertil allerede i 1858 føltes saa stærkt, var der ganske vist stor Opfordring til nu atter at henlede Opmærksomheden paa Sagen, men man burde da, som sagt, samtidig tænke paa hele Patentspørgsmaalet. Forholdet var jo det, at man ikke havde nogen Patentlov her i Landet, man havde kun nogle fra Fortiden nedarvede Regler, hvorefter det Hele afhænger af en kongelig Resolution, saaledes at Vedkommende altsaa, naar det søgte Patent ikke tilstaas, ikke kan gjøre nogensomhelst Fordring gjældende. Det Hele er en Naadessag. Her var et Hul i Lovgivningen, der i høj Grad trængte til at udfyldes, særlig efter at den praktiske Trang til Patenter havde vist sig saa stor som anført. En Resolution af Mødet i saa Henseende vilde ganske sikkert gjøre sin Nytte. At henvende sig til Fællesrepræsentationen med denne Sag, var afgjort af stor

praktisk Betydning, da Fællesrepræsentationen sikkert vilde tage sig af den med stor Interesse, men der var jo ogsaa andre Steder at henvende sig. Naar man saaledes i denne for Industrien saa vigtige Sag vilde henvende sig til Regering og Rigsdag, var det jo muligt, at der herom ligesom i Sagen om Arbejderforsikringen kunde blive nedsat en Kommission til at samle Materiale, saa at man, naar Lovgivningsmagten igjen maatte begynde at arbejde, kunde være paa det Rene med, ikke blot at der var en Trang tilstede men ogsaa enige om, hvilke Principer Loven skulde slaa fast. Med Hensyn til Ordningen af Patentvæsenet var der megen Strid, men de forskjellige Principer, som der der kunde være Tale om at slaa ind paa, havde selvfølgelig ogsaa med Hensyn til Modeller deres Betydning.

Carl Hansen vilde med største Fornøjelse gjøre sin Resolution mere omfattende i Overensstemmelse med de faldne Bemærkninger og bad Nyrop om at være ham behjælpelig med Formuleringen. Det var jo bedst at faa den saa fyldig og frugtbringende som muligt. Derimod maatte han vedblivende holde paa, at Sagen først henvistes til Fællesrepræsentationen, der jo dog nu én Gang repræsenterede den danske Industri. Ad denne Vej vilde der sikkert komme mere modne Forslag frem, end hvis man gik direkte til Regeringen, og denne vilde jo iøvrigt rimeligvis først henvende sig til Fællesrepræsentationen eller et Udvalg af Industridrivende.

Formanden bemærkede, at naar det foreliggende Spørgsmaal, trods dets Vigtighed for de Industridrivende, ikke syntes at fremkalde nogen Diskussion, var det formodentlig begrundet i, at Spørgsmaalet ikke havde staaet paa Dagsordenen. Hvis Nogen yderligere ønskede Ordet, kunde jo meget godt ogsaa Spørgsmaalet om Patenter inddrages under Diskussionen.

Hofmøbelfabrikant *L. Larsen* var Fabrikant Hansen taknemlig, fordi han havde fremdraget dette Spørgsmaal. Det var jo en Kjendsgjerning, at man ikke saa sjældent saa Eftergjørelser af sine Modeller i Andres Vinduer, Noget der var til stor Gene for den, som havde anvendt baade legemligt

og aandeligt Arbejde paa Fremstillingen af dem. Han var enig i, at samtidig med denne Sag burde hele Patentvæsenet tages under nærmere Overvejelse. Der gaves jo mellem Aar og Dag en Masse Patenter. Det var vist næppe set nogensinde, at en Ansøgning om Patent var afslaaet, hvor upraktisk og uhensigtsmæssig den paagjældende Ting end kunde være, og man havde jo endogsaa set Exempler paa, at der var givet Patenter paa Ting, som alt tidligere forlængst havde været forarbejdede herhjemme. Det var ønskeligt, om man kunde faa en Lov, som bestemte, at det, naar der søgtes Patent, først skulde bedømmes af sagkyndige Mænd, om den paagjældende Gjenstand var værdig dertil. Det var fremdeles ønskeligt, om en saadan Lov samtidig værnede om Modeller og Tegninger. Forholdet var jo nu næsten det, at naar man hørte om en Gjenstand, at der var taget Patent paa den, sluttede man deraf, at saa duede den ikke.

Formanden henledede Fabrikant Hansens Opmærksomhed paa, at Fællesrepræsentationen, som nu lige havde sluttet sine Møder for iaar, havde vedtaget først at samles om to Aar. Efter den Interesse, som knyttede sig til den foreliggende Sag, vilde det derfor formentlig være mindre hensigtsmæssigt at henvise Sagen til Fællesrepræsentationen. Han henstillede derimod til Fabrikant Hansen til 2den Behandling at affatte Resolutionen derhen, at Sagen henvistes til Industriforeningen, ikke fordi denne bedre end Fællesrepræsentationen vilde kunne fremkomme med en Henvendelse til Regeringen — det vilde tvertimod Fællesrepræsentationen bedre kunne, da den repræsenterede hele Landet, medens Industriforeningen kun omfattede Kjøbenhavn — men fordi man af den anførte Grund ad denne Vej havde Udsigt til hurtigst at bringe Sagen til Ende.

Dagsordenen var hermed udtømt. Efter at Formanden havde ansat næste Møde til Mandagen den 20de Juli Kl. 11, hævedes Mødet Kl. 2½.

Mandagen den 20. Juli Kl. II.

Formanden anmodede Mødet om at give Bestyrelsen Bemyndigelse til at rette en særlig Tak til Odense Bys *Kanalbestyrelse* for den store Gjæstfrihed, den havde udvist i Løverdags Eftermiddag ved den Kanalsejlads, hvori Industrimødets Medlemmer havde deltaget, idet han udtalte som sin Overbevisning, at denne skjønne Dag i en meget væsentlig Grad havde forøget Medlemmernes Glæde ved Opholdet i Odense (Forsamlingen sluttede sig hertil ved at rejse sig). Ligeledes ønskede Bestyrelsen Bemyndigelse til at rette en Tak til Lensgreve *Petersdorff* for hans storartede Gjæstfrihed imod Mødets Medlemmer den foregaaende Dag; alle Medlemmerne vare sikkert saa opfyldte af Glæde over dette Besøg paa hans prægtige Gods og over den Lejlighed, man havde haft til at bese denne skjønne Ejendom, at det ikke vilde være nødvendigt med mange Ord at mindes denne Udflugt. (Ogsaa hertil gav Forsamlingen sin Tilslutning ved at rejse sig.) — Derefter meddelte Formanden, at Kammerassessor *J. T. Bayer*, Forfatteren af det nylig udkomne Værk *Dansk Provindsindustri statistisk fremstillet*, havde stillet et Antal Exemplarer af dette Værk til Disposition for Mødets Medlemmer. — Den første Sag paa Dagsordenen var:

Frihandel og Beskyttelse med særligt Hensyn til den tyske Toldreform.

Foredrag af Kontorchef *Marcus Rubin.*

I.

Det er fra Tyskland, at Problemet om Frihandel eller Beskyttelse paany er blevet gjort til et af Tidens brændende Spørgsmaal. Den vestevropæiske Nationaløkonomi havde forlængst løst Spørgsmaalet, Lærebøger og Kongresser havde slaaet Beskyttelsen ihjel, og om Regeringer og Parlamenter end ikke overalt kunde følge saa hurtigt med, da var dette for de fleste Landes Vedkommende mere en Følge af, at indgribende Toldreformer dog altid have mange Traditioner, mange bestaaende Rettigheder og mange finansielle Vanskeligheder at overvinde, end af Modstand mod Principerne. Om end derfor Frankrig efter Krigen 1870 skaffede sig forøgede Indtægter ved forøgede Toldpaalæg, da spillede dette en saameget mindre Rolle for den almindelige evropæiske Opfattelse, som det tyske Kejserrige — der jo nu førte an i Evropa — fortsatte kraftigt paa den i Tyskland længst betraadte Frihandelsbane. Men henad Slutningen af Halvfjerdserne rejstes Spørgsmaalet paany i vort sydlige Naboland; der kom Liv i det, det fik Fart, og det fik sin Løsning i Retning af udpræget Beskyttelsestold. Hvordan denne Løsning lader sig forklare, er det Første, som jeg her i korte Omrids skal fremstille.

Til alle Tider have selvfølgelig Statsmænd og Lærde haft Statens og Borgernes økonomiske Forhold under Overvejelse, men det var først paa den Tid — i det syttende Aarhundrede — da den moderne Stat var sat i System, Centralisationen gjennemført og Enevælden fastslaaet, at man begyndte med Konsekvens at regere efter statsøkonomiske Maximer, d. v. s. skabte sig en Theori, der blev Rettesnoren for hele det følgende Aarhundredes praktiske Politik paa Samfundshusholdningens Omraade. Den Theori, man regerede efter, var som bekjendt *Merkantilismen.* Merkantilisterne vare Guldmagere. De vilde gjøre Guld og Sølv, de vilde trække de ædle Metaller til Landet, de vilde forhindre dem fra at for-

lade det. Der var meget taabeligt i den Idé, at ville gjøre Erhvervelsen af ædle Metaller til et Lands økonomiske Hovedformaal — ihvorvel Taabeligheden, navnlig efter den Tids Forhold, ingenlunde var saa umenneskelig stor, som man har villet gjøre den til — der var ligeledes meget taabeligt i de Midler, man anvendte for af naa Maalet, ihvorvel der selvfølgelig ogsaa ved disse kunde hæfte gode Sider, der kom Udviklingen til Nytte. De Midler, man anvendte, var Kunst og Tvang. Opgaven var at skabe en saa stor industriel Udvikling som muligt i selve Landet, for at man i Stedet for at indføre fra Udlandet kunde udføre dertil, hvorved man da atter vilde opnaa en gunstig Handelsbalance og et Overskud af ædle Metaller. Man oprettede derfor Fabriker i Hobetal, man indførte nye Industrier, man undersøgte ikke, om alt dette egnede sig for Landet, men foreløbig gav man uhyre Summer ud, hyppigt uden at faa Udbytte deraf. Man lettede Indførselen af Raaprodukter og Udførselen af Fabrikata, og man besværliggjorde saa meget som muligt Indførselen af forarbejdede Industriartikler. Det hele Tvangs- og Reguleringssystem — ogsaa indadtil med Hensyn til Lavsbestemmelser, Tilvirkningsbestemmelser o. a. m. — var selvfølgelig til megen Besvær, men det manglede ikke sine gode Sider. Det har saaledes utvivlsomt udviklet en vis professionel Gjennemsnitsdygtighed — om det end ikke har været skikket til Udvikling af Talenter — og det har muliggjort Industrier og Fabriksvirksomheder, der navnlig paa hin Tid rundt om i Landene næppe helt havde kunnet undvære Statens Opmuntring og Understøttelse, og hvoraf mange ogsaa senere have vist sig at være levedygtige. Dertil kommer, at Tvangsbestemmelserne faldt mindre for Brystet, fordi man ikke var vant til bedre, hverken fra Fortidens Bysamfund, som jo netop udmærkede sig ved Rækker af Regler og Love, ved Jalousi og ved Korpsaand, eller fra det enevældige Regime, under hvilket man levede. Naar undtages Tydskland med dets mange Smaastater, blev dernæst i de fleste Lande, efter fransk Mønster, de mange indre Toldlinier mellem Provinserne indbyrdes ophævede, og det lettere Samkvem indadtil maatte selvfølgelig for Datiden være en Reform af saa stor Betydning, at den ingenlunde kunde overskygges af de strænge Afgiftsbestemmelser paa

Grænserne. Den økonomiske Maxime gjennemførtes heller ikke altid med lige stor Principfasthed — hverken i god eller daarlig Retning. I sidstnævnte Henseende bibeholdt man saaledes jævnlig Udførselsafgifter — hvis de havde bestaaet fra gammel Tid — for Varer, der dannede Landets vigtigste Exportartikler, men paa den anden Side mildnede man ogsaa nu og da altfor haarde Indførselsafgifter, selv om det gjaldt Artikler, hvis Produktion man lagde Vægt paa i selve Landet. Gjennemgaaende førtes dog Maximen igjennem med større eller mindre Strænghed i Størstedelen af Evropa, og der kom først Vaklen i Systemet, da nye økonomiske Theorier havde fortrængt den merkantilistiske Opfattelse.

Medens de merkantilistiske Theorier satte Industrien i første Række og krævede kunstige Midler til dens Opretholdelse, gjorde den efterfølgende *fysiokratiske* Skole i Frankrig Landbruget til Grundlag for Samfundshusholdningen og fordrede Frihed i den økonomiske Udvikling. Det var Naturen, der paa dette som paa de øvrige Omraader skulde indsættes i sin Ret og hermed den naturlige, den ubundne Frihed. Principet om at lade Forholdene udvikle sig frit for derigjennem af sig selv at naa til den heldigst mulige Løsning overførtes saa til den brittiske Skole, hvor det faldt sammen med de skotske Tænkeres Ideer og blev den vigtigste Grundsætning i det Adam Smithske Hovedværk om Nationaløkonomien, *Wealth of nations,* der udkom i Aaret 1776. Denne Grundsætning faldt desuden sammen med hele Tidens frisindede Retning, der sluttelig gav sig Udtryk i den franske Revolution, og det økonomiske Feltraab blev fra nu af, at Nationen stod sig bedst ved, at Staten ikke indgreb i det økonomiske Liv, men lod Alt gaa sin frie Gang, hvorved man lettest vilde naa til en harmonisk Ordning af Samfundsforholdene. I Praxis medførte denne Theori en Formildelse, ja tildels en indgribende Reform af de gamle Toldtarifer, man krævede fri Vareudvexling mellem Landene, man forudsatte, at hvert Land af sig selv vilde kaste sig over de Virksomheder, der bedst egnede sig for det, og at derved Produktionen og Omsætningen Land og Land imellem vilde fremmes, man gjorde med Styrke gjældende, at de økonomiske Love vare Naturlove, ensartede, enkelte, i lige Grad gjældende stedse og for alle Nationer, og at alle Lande i lige

Grad burde give dem frit Spillerum til at udfolde sig. Man modvirkedes selvfølgelig i denne Udvikling ved den Modstand, de Samfundsklasser gjorde, som i første Række led under Frihedsbevægelsen — f. Ex. Godsejerne i England overfor Forslaget om Korntoldens Ophævelse — endvidere ved mange Staters reaktionære Regimente, om end dette gav sig mindre Udslag paa det økonomiske end paa det politiske Omraade, men efter 1848 sejrede den økonomiske liberale Bevægelse over hele Linien. Den umaadelige Udvikling af de internationale Kommunikationsmidler gjorde den frie internationale Forbindelse i økonomisk Henseende naturligere og forstaaeligere, den almindelige Frihedsbevægelse kom ikke blot den økonomiske Forbindelse mellem Landene, men ogsaa og endnu mere det indre økonomiske Liv til Gode, og om Udviklingen end ogsaa i denne Periode gik noget bølgeformigt, og, som al praktisk Udvikling, stødte paa en ikke ringe Gnidningsmodstand i de bestaaende Forhold og i offentlige og private Interesser, saa var dog den liberale Økonomi den, der sad i Højsædet baade i Theori og i Praxis. Fra Aaret 1860 — efter Afslutningen af den fransk-engelske Handelstraktat — ansaas den liberale økonomiske Politik som fastslaaet for mange Tider i de evropæiske Stater. Efter Krigen i 1870 maatte imidlertid Frankrig — ligesom de amerikanske Fristater efter Borgerkrigen — søge nye Indtægter i forhøjede Toldafgifter, og ved Slutningen af Halvfjerdserne kom Omslaget i Tyskland, hvad der gav Stødet til en ny økonomisk Bevægelse i hele Evropa.

Den internationale Frihedstheori mødte tidligt en Modstander i den tyske Nationaløkonom *Friedrich List*. I Modsætning til en kosmopolitisk Lovgivning forlanger han en Lovgivning, der paa det nationaløkonomiske Omraade først og fremmest tager Hensyn til det Land, der lovgives for. Paa Toldlovgivningens Omraade mener han derfor, at man ikke kan have en og samme Slags Toldbestemmelser i de forskjellige Lande, og at den Kjendsgjerning, at et Land for Tiden egner sig til Frihandel, ingenlunde udelukker, at et andet Land kan have Brug for Beskyttelse. Han vil kort sagt have en *national* Lovgivning, der tager Hensyn til, at vel vil ogsaa paa Nationaløkonomiens Omraade de samme Betingelser stedse afføde de samme Virkninger, men at man netop maa erindre,

at Betingelserne ikke ere ens overalt, men forskjellige efter Tid og Sted. Nu er det, efter List, en Hovedbetingelse for Opnaaelsen af det Maal, som Staten skal sætte sig, at skabe en *Forøgelse* og *Mangfoldiggjørelse* af Kræfterne, og dette opnaas ikke uden positiv Indskriden fra Statens Side. Jo mere mangesidig Nationen er paa det nationaløkonomiske Omraade, jo mere forskjelligartede Grene af Samfundshusholdningen, Individerne knytte sig til, des mere vil Folket være i Stand til selv at fremskaffe de forskjellige Livsbetingelser for en forøget Kultur. Derfor begynder Skalaen for et Folks Udviklingstrin med den vilde Tilstand og Hyrdetilstanden længst nede, saa følger Agrikulturtilstanden, saa Agrikultur-Manufakturtilstanden og øverst oppe endelig Agrikultur-Manufaktur-Handelstilstanden. Altsaa først, hvor saavel Landbrug som Industri og Handel samtidig staa i Flor, er Maalet naaet. Men før det Ene er opnaaet, kan det Andet ikke fremmes, og en Nation, der væsentligst befinder sig paa Agrikulturstandpunktet, maa derfor slaa noget af paa at udvikle sig paa Industriomraadet. Industriens Udnytten af Landets naturlige Hjælpemidler, dens Vexelvirkning med Landbruget, dens hele opdragende og vækkende Indflydelse er af saa stor Betydning, at man maa fremhjælpe den, hvor den fattes, støtte den, hvor den er i sin Begyndelse, og gjøre dette paa Frihandelens Bekostning. Det gjælder selvfølgelig ikke om at skabe Industrier, der ikke passe og aldrig kunne komme til at passe for Landet, men det gjælder om at arbejde de Industrier op, der væsentligst kun staa tilbage, fordi Udlandet har et Forspring, og der ved nogen Hjælp i sine første Forsøg fra Statens Side vilde faa Kraft til selv at voxe i Vejret, jævnbyrdig med Udlandets. Til dette Brug maa man altsaa have en beskyttende Toldskala, en Tarif, der er indrettet paa des højere Satser for hver enkelt Industri, jo mere den skal støttes, og først naar man er naaet til en kraftig og fuldt ud levedygtig Industri over hele Linien, der kan forsyne Indlandet og tage Kampen op med Udlandet, først da er Tiden til at gaa over til Frihandelen og derigjennem arbejde sig op til det sidste og højeste økonomiske Stade.

De Listske Theorier, af hvilke der her selvfølgelig kun er givet et højst skizzeret Omrids, fremkom i samlede Værker i

Aarene omkring 1840, efter først at have været forberedte og fremstillede i Rækker af Avisartikler og agitatoriske Skrifter. Hvormegen Betydning List end havde i Tyskland som direkte og indirekte medvirkende til Oprettelsen af den tyske Toldforening, slog han dog ikke videnskabelig igjennem. I den ortodoxe økonomiske Lejr — af hvis individualistiske og Abstraktionstheori han var en energisk Modstander — indrømmede man vel det berettigede i forskjellige af hans Betragtninger, men man havde paa den anden Side let ved at paavise de mange Overdrivelser og Urimeligheder, hvoraf hans Skrifter vare opfyldte, og i den almindelige Bevidsthed kom List til at staa som en talentfuld, men ensidig og bizar Forfatter. Hertil bidrog utvivlsomt, at de engelske og franske Nationaløkonomer kun sjældent og ugjærne gav sig til at læse, endsige fordybe sig i en tysk Forfatters Værker, og at altsaa Beskyttelsestheoriens Hovedforsvarer i Evropa tildels blev dem en ubekjendt Mand. Den flygtige Behandling af ham paavirkede da det øvrige Evropa, indbefattet Tyskland selv, idet de nationaløkonomiske Paroler endnu saagodtsom udelukkende udgik fra Frankrig og England. I Perioden efter List (omtr. fra 1850) arbejdede der sig imidlertid en Række af kundskabsrige og skarpttænkende tyske Nationaløkonomer frem, der vel stod paa den gamle Nationaløkonomis Basis, men der samtidig stedse stærkere gjorde gjældende, at de nationaløkonomiske Undersøgelser kræve en historisk Baggrund, fordi de nationaløkonomiske Fænomener til de forskjellige Tider kun forstaas i Sammenhæng med hver enkelt Tids hele øvrige Historie. Hermed staar det da atter i Forbindelse, at man selv til samme Tid, men i forskjellige Lande, ikke kan vente, at Samfundets økonomiske Tarv skal være ensartet og kræve de samme økonomiske Former, eftersom Folkets tidligere Historie og nuværende Forhold nødvendigvis maa virke modificerende ind paa de almindelige Theoriers Overførelse i Praxis. For Nationaløkonomernes historiske Skole i Tyskland maatte List derfor komme til at spille en hel anden Rolle end for den vestevropæiske Nationaløkonomi, og efterhaanden som man i Tyskland emanciperede sig fra denne, blev List atter draget i Forgrunden og blev selvfølgelig navnlig Beskyttelsesmændenes store Forbillede og Helgen.

Denne — berettigede — Emancipation fra de tidligere dominerende nationaløkonomiske Forfattere fik forøget Styrke og forceredes tidt frem til det Overdrevne efter 1870. Der var, som man vil erindre, i Tiden efter den fransk-tyske Krig en meget stærk Selvbevidsthed i det nye tyske Kejserrige, saa at man ikke nøjedes med at forherlige sit Land, sit Folk, sine Krige og Bedrifter direkte paa Prosa og paa Vers, man arbejdede sig saaledes op, at en stor Del af Skjønliteraturen ikke drejede sig om Andet end om Krigshelte og stærke Mænd og Kvinder, og saa at den videnskabelige Litteratur ikke alene opdagede, at den dybeste og grundigste Videnskabelighed havde sit Sæde i Tyskland, men at dette Land, naar man saa nøjere til, overhovedet altid havde været Sæde for en fuldt saa stor videnskabelig Rigdom som hvilketsomhelst andet Land i Evropa. Det var saaledes ikke frit for, at man paa Nationaløkonomiens Omraade vilde gjøre gjældende, at Mænd, hvem til Dato kun faa havde hørt nævne, dog et eller andet Sted i længst forglemte Værker havde sagt det afgjørende Ord, som ikke-tyske Forfattere senere paany havde opfundet og haft mere Held med at udbrede, og at kun dette var Grunden til, at Tyngdepunktet i saa stor en Periode af Nationaløkonomiens Historie havde ligget i den vestevropæiske Litteratur. Man skabte kort sagt en national Nationaløkonomi og i denne fik List selvfølgelig en fremragende Plads.

Betydningen af, at den historiske, national-tyske Skole blev den herskende efter 1870, og at dens Forløber Fr. List kom til Ære og Værdighed blev naturligt den, at den Glorie af Uangribelighed, der havde omgivet Frihandelstheorien, tabte sig. Hvad enten man var enig eller uenig i den nærmere Begrundelse af Beskyttelsessystemet, indrømmede man i hvert Fald, at Spørgsmaalet ikke paa Forhaand paa abstrakt Maade kunde afgjøres, men at dets Afgjørelse maatte afhænge af de konkrete Forhold, af det tyske Riges Stilling, det tyske Folks nuværende økonomiske Situation. Man forlod med andre Ord det tidligere kosmopolitiske Standpunkt til Fordel for det nationale, man opgav den tidligere almengyldige Lov til Fordel for den ved de nationale Forhold bestemte.

Foruden at man saaledes substituerede alle Folkeslag med det Folk, i hvilket man levede, foretog man ogsaa en anden

Svingning bort fra den tidligere nationaløkonomiske Lære, ved at anerkjende Statens Ret, ja dens Pligt til at gribe ind i Befolkningens økonomiske Forhold med Forsøg paa at regulere den. Der kunde selvfølgelig være Uenighed, om denne Regulering skulde foregaa som af List foreslaaet — ved Ophjælpning af Industrien, ved Beskyttelsestold o. l. — eller paa anden Maade, men at det i og for sig ikke laa udenfor Statens Opgave at indblande sig i de økonomiske Forhold, derom var man i alt Væsentligt enig. Denne Fordring om Statsindgriben, denne Opgivelse af *laissez-faire* Principet var ikke fremkaldt ved Spørgsmaalet om Frihandel eller Beskyttelse, men ved den hele sociale Bevægelse.

Sagen var, at samtidig med at den liberalistiske Bevægelse stod paa sit Højdepunkt, og samtidig med at Industrien gjorde rivende Fremskridt og Storbedrifternes Antal tiltog, opdagede man, at dette skete paa Bekostning af mange Menneskers Selvstændighed og Velvære, idet den lille Haandværker forsvandt og gav Plads for Fabrikarbejderen, der hyppigt levede et Liv i Nødtørft og Elendighed og navnlig i skrigende Misforhold til det Liv, som de Besiddende førte, og til de Fordringer, som den stigende Kultur maatte kræve af et menneskeværdigt Liv. Man opdagede med andre Ord, at Gjennemførelsen af den fri Konkurrences Principer vel kunde forøge den samlede Nationalformue, men samtidig skabte en endnu uheldigere Fordeling end tidligere, og at Arbejderen, uden Statens Indblanding, vilde blive exploiteret til en Grad, som vilde bringe Ulykke over ham selv og hans Familie og derigjennem over det hele Samfund. De socialistiske Forfattere, der først havde faaet Blik for *laissez-faire* Principets Skyggesider, havde let ved med skærende og ubarmhjertig Kritik at vise det bestaaende Systems Mangler, og den Virksomhed, der i saa Henseende udfoldedes af engelske og franske Forfattere, efterfulgtes af tyske Forfattere, der paa en langt grundigere og langt mere systematisk Maade paapegede Konsekvenserne af den frie Konkurrences Gjennemførelse og af den bestaaende Arbejdsordning. Det var paa Basis af disse Skrifter, at Lassalle i Begyndelsen af Tredserne paabegyndte den socialistiske Propaganda i Tyskland, en Propaganda, der efter hans Død

fortsattes og efterhaanden samlede den største Del af Tysklands Arbejdere omkring den socialdemokratiske Fane.

Ihvorvel det nu var langtfra, at den historiske Skole hyldede socialistiske Principer i den Forstand, at den vilde gaa med til en Omkalfatring af den bestaaende Arbejdsordning eller lign., indrømmede den dog, at en Del af den Kritik, der var rettet mod de hidtil gjældende økonomiske Theorier og deres Udførelse i Praxis, var vel begrundet, og samstemmede ligeledes i, at Staten ikke burde nøjes med at spille Natvægterens Rolle, d. v. s. udelukkende være retsbeskyttende, men at det ogsaa hørte med til Statens Opgaver at gribe ind i de økonomiske Forhold paa de Punkter, hvor den uindskrænkede Frihed medførte iøjnefaldende Ulemper og Ulykke. Den historiske Skole — hvis Tilhængere paa Grund af den sociale Retning, Skolen havde taget efter Eisenachermødet i Oktober 1872, for Størstedelen sammenfattedes under Navnet den „kathedersocialistiske" Gruppe — hævdede altsaa det dobbelte: dels at de økonomiske Former, som skulde søges gjennemførte i Tyskland, maatte bestemmes efter de konkrete Forhold i Tyskland og ikke kunde skabes efter en og samme Skabelon hele Verden over — hvad der f. Ex. medførte, at Frihandelens konsekvente Gjennemførelse saare godt kunde være en Meningsløshed og til Ulykke for Tyskland, samtidig med at den var til Gavn for England — dels at Staten burde gribe regulerende ind, hvis det var nødvendigt — hvad der f. Ex. medførte, at hvis Frihandelen samlede Formuerne paa faa Hænder, men ødelagde Arbejderne, det da blev Statens Opgave at søge Midler herimod. Uden at det altsaa endnu var afgjort, om en Beskyttelse virkelig vilde være til Gavn for Tyskland, kunde foreløbig Kathedersocialister, Protektionister og Socialister godt slaa Følge et Stykke af Vejen, Sagen om Beskyttelsestoldens Indførelse kunde godt komme under almindelig Debat, og allerede dette var en meget væsentlig Sejr for de, som sædvanligt, beskyttelsesivrige Industridrivende og deres Talsmænd, der nu begyndte at leve højt paa de Listske Ideer, og som vare beredte paa iøvrigt at benytte sig af alle gunstige Omstændigheder, der maatte frembyde sig.

Man kunde sige, at den Nationaløkonomi, der nu traadte i Stedet for den tidligere, var en realistisk, i Modsætning til

den tidligere, efter sine Principer, mere idealistiske. Dette hang atter sammen med den samtidige tyske Realpolitik. Den Bismarckske Politik var alt Andet end kosmopolitisk, den var tysk og havde kun tyske Interesser for Øje. Den indrømmede andre Lande, hvad Konstitution de ønskede at give sig — som Frankrig f. Ex. — idet den ligesaalidt vilde anlægge tysk Maalestok paa franske Forhold som tillade det Modsatte, den hævdede det monarkiske Princip og Legitimitetsprincipet, hvor det var Tyskland gavnligt — overfor Riget som Helhed — men satte sig ud over disse Principer, hvor Rigets Enhed og Konsolidering krævede det, den gav sig ikke ud for at hævde nogensomhelst international Idé — som f. Ex. Napoleon III gjorde det — den vilde kun hævde én Ting, Tysklands Styrke udadtil, Ro og Velfærd indadtil.

Var saaledes denne tysk-tyske Realpolitik svarende til den herskende økonomiske Theori, saa gjaldt selvfølgelig det samme Theorien om Statsmagtens berettigede Indgriben. At den tyske Rigskansler ikke skulde anse Staten for berettiget, ja forpligtet til at udfolde sin Magtfylde, hvor Samfundet som Helhed mente at kunne have Gavn deraf, selv om en Del af den individuelle Frihed gik i Løbet — det var der Ingen, der formodede, Ingen der vilde vente. Ganske vist kom dette Spørgsmaal ikke frem i det første Femaar efter Kejserrigets Oprettelse. I sin Kamp mod Kurien støttede Bismarck sig til de gamle liberalistiske Partier, der til Gjengjæld fik en Række af frisindede kirkelige og Undervisningslove gjennemførte, samtidig med at de store organisatoriske Love om Retsplejen og den indre Forvaltning bleve udarbejdede og vedtagne. Men da Bismarck efter denne Periode vendte sig til den indre Forvaltning, da blev ikke *laissez-faire* Principet hans Rettesnor, men Statsmagtens Indgriben. I den Reformperiode, der begyndte i Slutningen af Halvfjerdserne og er i Gang den Dag idag, har han derfor stadig været støttet af de videstgaaende af Kathedersocialisterne. Andre af disse, der atter have sluttet sig til ham i de sidste Aars Arbejderlovforslag, kunde derimod ikke følge ham i Beskyttelsespolitiken, ikke af principielle Grunde imod Statens Indgriben, men fordi de i og for sig mente, at de vedtagne Toldlove i flere Henseender be-

roede paa en kortsynet og forfejlet Politik, der let kunde have mere Ondt end Godt i Følge.

Var saaledes end dels ved den herskende økonomiske Skoles Theorier, dels ved den ledende Statsmands Ideer, Jordbunden beredt til Statens Indgriben i de økonomiske Forhold i Slutningen af Halvfjerdserne, saa maatte der dog særlige Aarsager til, for at Protektionismen skulde faa den Vind i Sejlene, som den fik og senere har bibeholdt. I første Række maa da nævnes den økonomiske Misère. Efter at de franske Milliarder havde sendt ud over det tyske Rige en Guldflod, der gjødede altfor rigeligt, bragte Godt og Ondt, vild Væxt og nyttige Planter til at skyde op imellem hverandre, efter at Sejrsstoltheden og Selvtilliden efter Krigen var bleven overført paa det økonomiske Omraade og havde gjort et hvilketsomhelst Projekt udførligt, blot det lød stort og havde klingende Navne bag sig, efter at Aktiesvindelen, Byggesvindelen og Overproduktionen havde naaet sit Højdepunkt, saa fulgte Krachene, de dumpe Efterveer, den sørgelige Udmattelse. Den indtraadte Reaktion lammede Efterspørgslen, hæmmede Produktionen, bragte Standsning og yderligere Tab. Da blev man nødt til at fabrikere à tout prix hellere end at lade Maskinerne gaa istaa og Arbejderne være ledige, og man fabrikerede da i Masse og til godt Kjøb — „schlecht und billig“ blev den tyske Industris Prædikater — og det var den Tilstand, man maatte bort fra. Man var i Sumpen, og Staten maatte hjælpe En op. Der behøves ingen lang Erfaring for at vide, at naar et Lands industrielle Tilstand er i Forfald under en Frihandelsperiode, saa faar Frihandelen Skylden, og man søger til Beskyttelse som Lægemidlet. Man erklærede det for umuligt at undvære Statens Hjælp overfor Udlandets Konkurrence, man fordrede denne Hjælp baade for sin egen og for hele Samfundets Skyld, man opfriskede alle de Argumenter, der Periode efter Periode var fremkommet til Fordel for Beskyttelsen, og man gjorde det nu med større Tillid end før, fordi, som sagt Sindene vare fjendtlige mod Manchestertheorien og mere sympathetiske overfor Statens Indgriben, og fordi Tilstanden i hvert Fald ikke mentes at kunne blive værre, end den var. Saa kom hertil, at det stadig stærkere truende Arbejderspørgsmaal i en ganske særlig Grad maatte henlede Opmærksomheden

paa Industrien, fra hvilken Arbejderne fik deres Erhverv, og at endelig den stigende Indførsel af Landbrugsprodukter gjorde det stedse nødvendigere at søge en Modvægt i Industrien, for at Exporten af Industrivarer kunde betale Importen af de andre Artikler. Fra Godsejerne lød der samtidig de mest højrøstede Klager over, at den fri Indførsel af Kvæg og Korn fra Nabolandene og fra Amerika forringede de hjemlige Produkters Pris, at deres Jorder derfor tabte i Værdi, at deres Ejendomme efterhaanden bleve prioriterede over Evne, og at alt dette i Forening med de tyngende og stadig haardere Kommuneskatter vilde tvinge dem til at gaa fra Gods og Gaard. Ihvorvel det efter den tidligere Beskyttelsestheori ikke var Meningen, at Landbruget skulde inddrages i Beskyttelsen, gjordes der nu ingen Forskjel. Agrarierne forenede sig med Jernværksejerne og de øvrige Industridrivende, og i samlet Kor fordrede man forhøjede Indførselsafgifter. Da var det, Regeringen traadte til.

Da den tyske Rigskansler kastede sig over de indre økonomiske Opgaver, og da han ansaa Tiden for kommen til en Revision af den tyske Toldtarif, paa Grund af den tysk-østrigske Handelstraktats Ophør og de deraf opstaaede Vanskeligheder, var hans Standpunkt, som ovenfor nævnt, bestemt ved den Betragtning, at Staten havde baade Ret og Pligt til at gribe styrende ind i de økonomiske Kræfter. Hans Interesse for Arbejderspørgsmaalet, der endnu ikke havde sat Frugt i de direkte socialpolitiske Lovforslag, maatte bringe ham til med Opmærksomhed at beskjæftige sig med Industrien, ligesom hans personlige Livsforhold paa saa mange Maader knyttede ham til Landbointeresserne. Han betragtede Industri og Landbrug — i hvert Fald *ad hoc* — som de egentlige produktive Erhverv, hvis Indehavere jo ogsaa hørte til Landets konservative Støtter, medens Handelen syntes af mere uproduktiv og luftig Art, ligesom ogsaa Handelsmændene for Størstedelen tilhørte de liberale Grupper, fra hvem han netop var stærkt i Færd med at tage Afstand. Han var endvidere under Indtrykket af den Evne, det franske Folk havde haft til at bære alle Krigens pekuniære Ulykker og Efterveer og endda holde sig stoltere oprejst end det tyske, han fandt samtidig den franske økonomiske Politik ledet langt mere i

protektionistisk Retning, end Universitetstheorierne havde anvist som den ene lykkebringende, og han fandt, at den Mand, der paa saa glimrende en Maade havde ledet Frankrigs Organisation — Adolphe Thiers — i sine Handlinger og i sine opsigtvækkende Taler havde været Beskyttelsesmand og en afgjort Ven af de indirekte Skatter. Fyrst Bismarck ønskede en ligesaa kraftig og vidtskreden tysk Industri som den franske, og han lod sig overbevise om, at det stod i Statens Magt ved Hjælp af Beskyttelsen at yde et vægtigt Bidrag hertil, og at den fremmede Industri, uden dette Bidrag, vilde overfylde de tyske Markeder, til Ødelæggelse for den hjemlige Industri og til Samfundets Ulykke. Han ønskede paa samme Tid at komme Klagerne fra Landbostanden i Møde ved Indførselsafgifter paa de fleste Landbrugsprodukter. Han ønskede — last not least — en Forhøjelse af de indirekte Afgifter, iblandt hvilke atter i første Række Tolden, fordi han for det Første som alle autokratiske Regeringsledere satte mere Pris paa at faa forhøjede Indtægter ad uvilkaarlig Vej, ved det stigende Forbrug, ved den voxende Folkemængde, end ved at gaa til Forhøjelse af de direkte Afgifter, hvor hver Enkelt skal staa Ansigt til Ansigt med Skatteopkræveren, og hvor Autoriteterne skulle udsætte sig for en nærgaaende Kritik af den første, den bedste Privatmand, og fordi han for det Andet overførte denne samme Tankegang paa de Bidrag, de enkelte Stater skulde yde til den tyske Rigskasse. Det maa nemlig erindres, at Hovedindtægten for det tyske Kejserriges Kasse er Tolden og de fælles Forbrugsafgifter, og at forsaavidt de for hele Riget bestemte Indtægter ikke slaa til, skal Resten tilvejebringes ved Bidrag fra de enkelte Stater, i Forhold til disses Indbyggertal. (Jfr. Forfatningsloven af 16de April 1871, Art. 70. Disse Bidrag, Matrikularbidragene, udredes med noget højere Beløb af de sydlige Stater og tildels af Elsass-Lothringen, der selv oppebære Afgifterne paa Øl og Brændevin.) Da Rigskassen trængte til Penge, laa det derfor nær for Regeringen at ønske Tolden forhøjet i Stedet for at faa forøgede Bidrag fra de enkelte Stater, navnlig da Matrikularbidraget fra alle Sider var erkjendt for at være en overmaade elementær Beskatningsmaade. De „umærkeligt“ stigende Toldafgifter vilde styrke Rigets Uafhængighed, Forhøjelsen af

de enkelte Staters Tilskud derimod være generende i mere end én Henseende. Det gjaldt derfor ved Toldrevisionen ogsaa om at skaffe rigeligt med Penge, saaledes at der til alt det Foregaaende endnu kom et væsentligt finanspolitisk Moment med ind i Regeringens Interesse for Sagen, et Moment, der iøvrigt ogsaa satte sig meget tydelige Mærker i selve Tarifen, uafhængigt af, ja paatværs af den protektionistiske Tendens. — Det var saaledes en Frugt af autokratisk, national og konservativ Kanslerpolitik, af national, social og moderne Statsøkonomi, af Fabrikant- og Godsejerinteresser, af Arbejdervenlighed, af Lyst til Forandring, af Kjendskab til det Bestaaendes Daarligdom for Store og Smaa og Haab om Forbedring og Fremskridt ved det Nye — det var en Frugt af alt dette i Forening, der skabte Svingningen fra det liberalistiske til det protektionistiske System i Tysklands økonomiske Lovgivning i Slutningen af Halvfjerdserne.

II.

Det er grænseløst alt det, der er skrevet og talt for og imod Beskyttelsen. Man maa erindre, at i dette Spørgsmaal har Kampen ikke blot staaet imellem Videnskabsmænd, en Kamp, der kan være uhyggelig nok at overvære, ikke blot mellem Politikere, hvad der ellers er tilstrækkeligt til at bringe Lidenskaberne til at koge over, men det har desuden hyppigt været en Kamp om de personligste Interesser, om Gods og Velfærd, ret en Kamp *pro aris et focis*, udfægtet med Forbitrelse, under Optaarnen af Dokumenter, Fremføren af alenlange Talrækker og krydret med Skældsord og Insinuationer. Naar Frihandelsmændene i Kor have raabt, at Beskyttelsesmændene ikke egnede sig til at dømme i denne Sag, eftersom de i Reglen vare Parter i Sagen, vare ensidige Ignoranter, talte ikke for Nationens Vel, men for deres egen Madpose, kjøbte Stemmer, underholdt Journalister osv. osv., da svarede Beskyttelsesmændene, at Frihandelsmændene havde godt ved at snakke abstrakt Nationaløkonomi, men ikke forstod sig paa Praxis, at medens de sad og puttede deres Embedsgager og Artikelhonorarer i Pengeskrinene, bleve Driftsherrer

og Arbejdere ødelagte af Udlandets Konkurrence, at de fik Understøttelse fra Udlandets Industridrivende, der selvfølgelig ønskede deres Varer en saa uhindret Adgang til alle Nationers Markeder som muligt o. a. m. Gaar man fra Skældsordene til Argumenterne, da er der heller ingen Mangel paa disse. I Aaret 1877 udgav Professor Lehr i Carlsruhe en Undersøgelse om Frihandel og Beskyttelse, i hvilken han ret udførligt fremsatte alle de Grunde, der ere anførte for og imod Beskyttelsen. Alene Registret i denne Bog er belærende. Ifølge dette falde Beskyttelsesmændenes Argumenter i 4 Grupper, nemlig: A. De skadelige Følger af Handelsfriheden og *laissez-faire* Principet, B. de gunstige Virkninger af Beskyttelsen, C. det Ubegrundede i Indvendingerne imod Beskyttelsen, D. de praktiske Beviser for Theoriens Rigtighed. Frihandelsmændene derimod paavise — næst efter en Fremstilling af Frihandelens og den fri Konkurrences positive Fordele — Beskyttelsestoldens Skyggesider og Theoriens Mangler gjennem: A. Beskyttelsestoldens Overflødighed og Uvirksomhed, B. dens hindrende og skadelige Følger for Samfundet som Helhed, C. det Mangelfulde og Utilstrækkelige ved selve de for Theorien fremførte Beviser, D. det Umulige ved en konsekvent Gjennemførelse af det ærligt mente Beskyttelsessystem. De to B'er — henholdsvis „de gunstige Virkninger af Beskyttelsen" og „dens hindrende og skadelige Følger for Samfundet som Helhed" — have atter følgende Underafdelinger: *For Beskyttelsestolden:* a) Den er et Middel til at uddanne og opdrage industrielle Kræfter, b) den er en Betingelse for den fuldstændige Udnytten af de forhaandenværende Naturskatte, c) den er et Middel til at formindske Samfundshusholdningens Omkostninger og til at forebygge Bortødslen af produktive Kræfter, d) den forøger de produktive Kræfter, idet den skaber en inderlig Vexelvirkning imellem dem, e) den er et Middel til at forbedre Arbejdernes Tilstand, f) den trækker fremmed Kapital til Landet, g) den fremmer de statistiske Øjemed (ved at muliggjøre nøje Kontrol med Ind- og Udførsel), h) den er en Indtægtskilde for Staten, i) den er en Betingelse for Opnaaelse af national Selvstændighed, k) den fører til almindelig Verdensfred (fordi den Splid, som den hidsige Konkurrence mellem Nationerne medfører, vil formindskes).

Imod Beskyttelsestolden: a) Den giver Anledning til uøkonomiske Udgifter, b) den foranlediger Frembringelse af ringere Varekvaliteter, c) den forhindrer eller formindsker Tvangen til billig Produktion, d) den er en ensidig Begunstigelse af en Del af Befolkningen paa Bekostning af en anden, e) den fremmer ikke engang deres Interesse, til hvis Fordel den skal virke, f) den fører til fordærvelig Afspærring overfor Udlandet, g) den er en skadelig Indskrænkning af den industrielle Frihed, h) den fører til Smughandel og Demoralisation, i) den fremkalder Gjengjældelsesforanstaltninger hos de andre Nationer, k) den fører til Tvist og Ufred mellem Folkene (fordi det fri og harmoniske Handelssamkvem vil ødelægges ved Grænsekonflikter o. l.).

Rækken af Deduktioner — af abstrakte Argumenter — har man fra begge Sider villet styrke med statistiske Beviser. Disse have dog for Størstedelen ingen Værdi. Den almindeligste Maade at argumentere statistisk paa har været den at godtgjøre, at dette eller hint Land under Frihandel eller Beskyttelse er gaaet frem eller tilbage i Omsætning eller Produktion. Stigningen eller Tilbagegangen i Amerikas Produktion er atter og atter fremdraget som Bevis for eller imod Beskyttelsen, Englands umaadelige Handel er anført som Bevis for Frihandelen, Frankrigs Evne til at betale de 5 Milliarder og endda synes lige rigt som Bevis for Beskyttelsen. Lige indtil de seneste Aar, indtil idag, afgiver hvert Aars Vareomsætnings- og Produktionsstatistik i Tyskland Materiale for de stridende Parter til at bekæmpe hinanden med. Alt sligt er saa godt som uden Betydning. Saa længe man ikke sætter al sin Kraft ind paa at *isolere* de statistiske Data, man vil sammenligne, saa længe er Arbejdet forgjæves. Det er saa godt som umuligt imellem de ti og hundrede Aarsager, som Frankrig skylder sin Rigdom — hvad enten man taler om Forholdene i Almindelighed eller om en bestemt Periode — at paapege den Andel, Beskyttelsen har, eller at udregne, om Rigdommen ikke havde været endnu større uden Beskyttelse. Ved almindelig Undersøgelse kan man derfor i Reglen kun naa til at konstatere det Faktum, at naar f. Ex. Udførselen eller Produktionen i 1885 var større end Udførselen eller Produktionen i 1880, da kan den i Mellemtiden indførte Be-

skyttelse ikke have haft en saa uheldig Virkning, at den har overfløjet Aarsagsmomenterne til Stigning. Men om den har haft en gunstig eller ugunstig Virkning lader sig ingenlunde slutte heraf, og alle de Experimenter, der i saa Henseende gjøres med Tallene, er en fordærvelig Leg. Spørger man paa samme Maade om Beskyttelsestoldens Indflydelse paa Arbejdslønnen, da kan man konstatere, om de Fag, der have Beskyttelse, have mindre eller højere Arbejdsløn end de øvrige — og en saadan Konstateren er ingenlunde betydningsløs — men en direkte Maalestok for Beskyttelsens Indvirkning bliver Arbejdslønnen først da, naar man er sikker paa at have bortelimineret alle øvrige væsentlige Aarsagsmomenter til Bestemmelsen af Arbejdslønnen i de forskjellige Fag. Saaledes maa Statistiken, naar den skal tages i dette Spørgsmaals Tjeneste, behandles baade med Sagkundskab og Ædruelighed, og man kan først haabe paa at opnaa Resultater ved at gjennemgaa Fag for Fag og sammenligne deres Produktionsbetingelser og Omsætningsbetingelser fra Periode til Periode. Først derved kan man komme til Kundskab om, hvorvidt Tolden spiller nogen Rolle for vedkommende Fag, eller om den, f. Ex. i Forhold til Fragten eller til Konjunkturerne, maaske slet ingen Rolle spiller for Fagets Trivsel eller Stagnation. Iøvrigt kan Statistiken selvfølgelig benyttes, naar man vil undersøge, om et Land er væsentligst Agerbrugsland eller væsentligst Industriland, og hvilken Interesse det derfor i al Almindelighed kan have af en Landbrugs- eller en Industritold, eller om Landet indfører eller udfører disse eller hine Varer, eller om Befolkningen konsumerer mest Vegetabilier eller mest animalske Produkter, og om en Told paa en af disse Varegrupper derfor overhovedet kan blive af Betydning for den store Konsum o. a. l. Men, som sagt, den almindelige direkte Undersøgelse af Toldens Virkning, udmaalt efter om der har fundet Fremgang eller Tilbagegang Sted, den er som Regel værdiløs.

Hvis man da vilde spørge, om man slet ingen Vegne er naaet, om der er ti Grunde for og ti imod, om Spørgsmaalet Frihandel eller Beskyttelse skal afgjøres ved Plat eller Krone, Rødt eller Sort, da bliver Svaret, at man er kommet et Stykke Vej og endda ikke saa lidet, og det henad Beskyttelsen til. Det maa nemlig for det Første erindres, at idet den historiske

Betragtning af Nationaløkonomien er trængt igjennem, har Beskyttelsen allerede derigjennem en gunstig Chance, fordi den paa sin Side har Fortiden, de historiske Forhold. Saa langt tilbage de civiliserede Staters Historie gaar, er der bleven opkrævet Told, og om denne end hyppigt kun var en Finanstold, saa maatte den dog paa mange Punkter blive til Beskyttelse for de indenlandske Tilvirkninger. Efter Aarhundreders Flikværk og Stykværk paa Toldvæsenets Omraade, kom da hint Colbertske Aarhundrede — Ludvig den 14des og Ludvig den 15des Tidsalder — hvor Beskyttelsen sattes energisk i System over hele det europæiske Kontinent. Om end dernæst det efterfølgende Aarhundrede atter betegner en Opgivelse af disse Ideer, saa har Praxis dog kun gjort det modstræbende og paa en saadan Maade, at selv forud for den sidste Reaktionsbevægelse hen imod Beskyttelsen, var dog faktisk de fleste Landes Toldlove delvis beskyttende. Med den historiske Nationaløkonomi som Udgangspunkt vil derfor enhver ny Toldlov, ikke alene af praktiske Grunde, men ogsaa af principielle blive nødsaget til at prøve hver enkelt Industri og undersøge, hvilken Understøttelse Tolden hidtil har ydet den, for at man deraf kan drage sine Slutninger om Fremtiden. Beskyttelsessystemet har altsaa for saa vidt i den historiske Skole faaet en Forbundsfælle, som en historisk-national og konkret Behandling af Forholdene altid er et væsentligt Fremskridt fra det blanke international *laissez-faire* System.

Ogsaa i den Retning har Beskyttelsen bedre Chancer end før, at man ikke mere lader sig skræmme med, at Staten ikke bør gribe ind i Produktionen. Hvis det kan gavne Produktionen, hvorfor skal saa Staten ikke gjøre det? Hvis Industriens Blomstring er til Gavn for hele Samfundet, og hvis den kan fremmes ved en Beskyttelsestold, hvorfor skal saa Staten ikke beskatte Individerne til Fordel for Almenvellet? Man indvende ikke, at Pengene yngle bedst i Borgernes Lomme, at hvis den hele Produktion fordyres, saa vil Alle komme til at betale til Alle, og at Resultatet vil blive et uhyre Afgiftssystem, hvor man til Gjengjæld for Afgifterne fordrer, at Staten skal paatage sig alle Byrder og alt Ansvar. Thi Spørgsmaalet er netop, om Staten ikke igjennem en saadan

Skat, f. Ex. en Toldafgift, med Held kan regulere Erhvervene, skabe Landbrugets overflødige Kraft et Afløb i Industrien og opretholde de alt bestaaende Haandværk og Industrier. Det er jo muligt, at Staten ved at tage Borgernes Penge og gjøre Livet dyrere, dels indirekte, paa den nysnævnte Maade, til Gjengjæld kan bringe Samfundet store Fordele, dels direkte kan anvende Pengene til Individernes og det Heles Bedste. Statskassen vilde derved blive en Slags fælles Tvangssparekasse, til hvilken Borgerne bleve tvungne til at betale, men ved Hjælp af hvilken de da atter vilde faa store materielle og immaterielle Goder, som de ellers selv ikke vilde spare sig sammen til. At Pengene yngle bedst i Borgernes Lomme gjælder maaske de store Formuer, men langt sjældnere Smaaindtægterne, og dersom den Skat, hver enkelt Borger giver, kommer ham til Gode igjen, vil denne Pengeanvendelse sandsynligvis blive fradraget den direkte Konsum og derved dog yngle bedre i Statskassen end andet Steds. Det Forslag, som er fremkommet her hjemme, om at lægge en betydelig Skat paa Øl og Brændevin, men da kun anvende Indtægten til forbedrede Livsvilkaar for de bredere Samfundslag, hviler netop paa den samme Tanke, at beskatte Konsumen, at gribe ind i Fordelingen, men da atter at give Pengene igjen til Fordel for Formaal som Alderdomsforsørgelse o. l., om hvilke man véd, at Konsumenterne selv ikke vilde have Kraft til at faa dem realiserede. Det er klart, at der ved hele denne Transaktion ikke blot kommer et økonomisk, men ogsaa et stærkt politisk Moment ind i Sagen — nemlig det at Konsumenterne selvfølgelig ogsaa selv ville have Raadighed over, hvor Pengene blive af — men med dette som Forudsætning vil man nu til Dags ikke paa Forhaand afskrækkes ved Tanken om, at Staten griber ind paa den her omhandlede Maade. Saa snart man altsaa, i Modsætning til Statens Stilling som udelukkende retsbeskyttende, i de demokratisk moderne Stater giver Staten Ret til at gribe ind saavel i Produktionen som i Konsumtionen, da vil ogsaa en af de væsentligste Anker imod Protektionismen være bortfaldet.

Imidlertid er det at have Traditionen og de bestaaende Forhold i Ryggen vel godt, men endnu intet Bevis for, at man ikke bør forsøge at skabe Forholdene om i Fremtiden, og det

at Staten kan gribe ind i Omsætning og Fordeling til Fordel for Almenvellet er vel rigtigt, men endnu intet Bevis for, at Beskyttelsestolden er et dertil egnet Middel. Selv om det lader sig forene med Statens Formaal at paalægge en Beskyttelsestold, kan det jo godt være Tvivl underkastet, om det er rigtigt at gjøre det. Hvad man i saa Henseende nu til Dags for det Meste er enig om, er, at Beskyttelsestolden, naar den ikke bliver anvendt paa irrationel Maade, *kan* blive til Gavn for Industrien og derigjennem for hele Samfundet. Paa irrationel Maade kan den anvendes, naar den beskytter Industrier, der ingensomhelst Udsigt have til at trives i Landet, og hvor den anvendte Møje derfor tilsidst er spildt, eller naar den planløst beskytter nogle Industrier og lader andre ligesaa berettigede være uden Beskyttelse, eller naar den endelig beskytter Industrier, der ere saa smaa og saa lidet betydende for Landet, at Beskyttelsen umuligt kan have nogen Interesse for større Samfundskredse og kun bliver hindrende for Omsætningens Frihed. Ser man altsaa bort fra særligt taabelige Foranstaltninger, vil Beskyttelsen i Regelen kunne blive af virksom Betydning i et Land, hvor Industrien er i Opkomst, men som forøvrigt i industriel Henseende er et Begynderland, og hvor derfor de Industridrivende gjærne skulde have nogen Støtte for at holde Tørnen ud i de første vanskelige Tider. Den vil dernæst kunne blive af Betydning, selv hvor Industrien staar paa et fremskredet Stadium, men hvor Udlandets Konkurrenter dog virke under noget gunstigere Betingelser, og hvor derfor en moderat Beskyttelse vilde fremme den hjemlige Industris Trivsel og virke til dens Udbredelse. Den vil endelig kunne blive af Betydning til Opretholdelse af saadanne Haandværk, der, uden Beskyttelse, maa frygte ikke blot Udlandets Fabriksvirksomhed, men ogsaa, hvad der er mere berettiget at værge imod, en Konkurrence i Arbejdsløn med Lande, hvor Arbejdslønnen, muligvis paa Grund af lettere Livsvilkaar, eller ogsaa uden denne Aarsag, er adskilligt lavere end den indenlandske.

Beskyttelsen vil sikkert i det Hele taget kunne komme Arbejdslønnen til Hjælp, hvad ogsaa de positive Undersøgelser synes at bekræfte, fordi den bl. a. vil berøve Paaskudet til en Depression af Arbejdslønnen. Man maa jo nemlig erindre, at

naar det ofte høres, at Arbejdslønnen bestemmes ved Forholdet mellem Udbud og Efterspørgsel, saa er dette i mere end én Henseende fejlt. I Længden bestemmes Arbejdslønnen som andre Varepriser ved Produktionsomkostningerne, men med den ejendommelige Forskjel, at medens Produktionsomkostningerne for andre Varer stadig søges bragt ned, saa søges de for Arbejdet stadig bragt til Vejrs. De Vilkaar, under hvilke Mennesket opdrages og lever, søges jo stadig forbedrede, og for at dette kan naas, nøjes man ikke blot med den billige Adgang til mangfoldige Nydelser, som Fremskridtet i Produktionen og Kommunikationen Aar for Aar forskaffer, men kræver ogsaa, at selve Lønnen for det menneskelige Arbejde skal blive højere. Til at hævde en gunstig *standard of life* vil Beskyttelsen for det Første bidrage moralsk, fordi Statens Beskyttelse og Lettelsen overfor Udlandets Konkurrence vil paalægge Forpligtelser, som Arbejdersamfundene vel skulle vide at fremholde for de forskjellige Arbejdsgivere. Den vil dernæst bidrage direkte dertil, fordi de industrielle Erhverv er mere produktive end Landbruget og derfor lettere ville fremkalde en højere Arbejdsløn end dette. Endelig vil Industrivirksomheden, om ikke af anden Grund saa formedelst Samlivet i Byerne, uddanne en langt intelligentere Arbejdsklasse end Landbruget og atter ad den Vej fremkalde forøgede Fordringer til Livet, der atter ville kræve en forøget Arbejdsløn, en forøget Andel i Industriens Produktivitet. En yndet, men ugyldig Indvending herimod er, at det ingen Nytte er til for Arbejderen at faa højere Arbejdsløn under et Beskyttelsesregimente, eftersom jo derved ogsaa de Varer, han skal kjøbe, blive dyrere. Man glemmer herved ganske, at Beskyttelsen, i Følge sin Natur, maa være desto større, i jo højere Grad en Vare er Industriprodukt, at derfor — selv ved gjennemført Beskyttelse — Landprodukterne have den mindste, Galanterivarer m. m. den største Beskyttelse, og at endelig derfor Arbejderen, hvis Forbrug selvfølgelig forholdsvis mindre omfatter Industriprodukter end Naturprodukter, mindre finere end grovere Varer, i forholdsvis ringere Grad end de øvrige Samfundsklasser vil gjenfinde og maatte betale den højere Arbejdsløn i de Varer, som han forbruger. Indvendingen er af samme Art som den, med hvilken man modsætter sig forhøjet Arbejdsløn i det Hele taget, stadigt overseende den Ejen-

dommelighed ved Produktionen, at jo større Arbejdets Andel er af en Vare, des mindre vil som Regel Arbejderens Forbrug af Varen beløbe sig til.

En Beskyttelse, der bliver til Gavn for Industrien, vil derfor sandsynligvis ogsaa hæve Arbejdslønnen og blive til Gavn for Arbejderen. Og forhøjes den industrielle Arbejdsløn, vil dette sluttelig ogsaa komme den øvrige Arbejdsløn til Gode; det hele Niveau vil hæves. Man kan derfor roligt imødese den Indvending, at Beskyttelsen er en Ubillighed mod Arbejderne i de Erhverv, der ikke beskyttes, thi dels ville Arbejderne, som sagt, paa Grund af deres Vareindkjøbs Natur komme til at bære en forholdsvis ringe Del af Beskyttelsen, dels ville de til Gjengjæld have Udsigt til en Forhøjelse af Arbejdslønnen i deres Erhverv, selv om disse ikke høre til de beskyttede. Man maa tildels anvende den samme Betragtning overfor den generelle Indvending, at Beskyttelsen gaar ud over de Samfundsklasser, der ikke faa direkte godt af den, idet de komme til at betale deres Varer dyrere. Hertil kan bemærkes, at en moderat Beskyttelsestold kan være af den største Betydning for Fabrikanten og hele den paagjældende Industri og endda kun behøver at mærkes med et overordentlig ringe Beløb i Varens Detailpris. Men dertil kommer, at hvis man virkelig mener, at en livskraftig Industri er af stor Betydning for Udviklingen af Landets og Folkets Kræfter og for Hævdelsen af en taalelig Arbejdsløn Landet over, og at man kan bidrage hertil ved Beskyttelsestold, da vil ogsaa de Samfundsklasser, der ikke aldeles direkte ere engagerede i de paagjældende Erhverv, jo dog indirekte nyde godt af Samfundets Fremskridt, og de ville da ad den Vej faa den Skat, de betale til Statskassen, refunderet.

Det er intet Under, at vor Tid paany med Begjærlighed har vendt sig til Protektionismen; thi i næsten alle Lande nødsages man til at substituere Agerbruget med Industrien, der skal optage Landbostandens Overskud. Derfor søger man alle Midler til at fremhjælpe Industrien. Dette kan man gjøre saa kunstigt og under saa højt spændte Forventninger om Beskyttelsens Virkninger, at man fremkalder umulige Industrier, der tilsidst ende med Ruin, saaledes som det f. Ex. paa flere Omraader er sket i Amerika. Men man kan ogsaa gjøre det

saa moderat, at Industrien ikke opfatter det som et Privilegium til at dovne og ophøre med at stole paa egne Kræfter, eller som et Privilegium til at spekulere vildt og vove sig ud i det Meningsløse, men som en Bistand overfor Udlandet, hvor dette har heldigere ydre Arbejdsbetingelser end Indlandet, en Bistand, der er saa maadeholden, at den kun kan komme de Industrier til Gode, der have kraftige Livsbetingelser, og der have Evne og Vilje til at tage baade Talentet og Energien i sin Tjeneste. Vor Tid vender sig dernæst til Protektionismen, fordi den er optaget af, hvordan Arbejdernes Livsvilkaar skal forbedres og i saa Henseende, som udførlig omtalt, venter sig Fordele af en fremmelig Industri, hvis Skyggesider den saa samtidig ved andre Midler søger at bekæmpe. Den vender sig endelig til Protektionismen, fordi den vil hæge om de endnu bestaaende Haandværk og derved vedligeholde saa mange selvstændige Mestre og saa megen Kunstflid som muligt, og fordi den, selv hvor Haandværkets Overgang til Fabriksvirksomhed i Tidens Medfør bliver en Nødvendighed, vil undgaa de bratte Overgange i Produktionen, som *laissez-faire* Principet med Adræthed kom ud over, men som ikke desto mindre kunne skabe megen Nød og Elendighed.

Gratis faar man imidlertid Intet her i Verden. Det er allerede ovenfor udtalt, at en Beskyttelsestarif baade kan blive anvendt overfor Industrier, som Landet aldeles ikke egner sig for, og overfor Industrier, som der, ved deres Lidenhed, ingen Grund er til at frede om. Den kan dernæst, navnlig i et lille Land, beskytte Industrier, som kun tælle faa, men betydelige Virksomheder i Landet, og naar disse Virksomheder alt paa Forhaand, ved Kapitalanlægenes Størrelse, have et Slags Monopol indenfor Landets Grænse, og naar de nu ligeledes befries for den udenlandske Konkurrence, ville de let fristes til at producere daarlige Varer til høje Priser. I et saadant Tilfælde vil næppe Andet kunne hjælpe end den offentlige Kritik, der her vil spille en særlig Rolle, fordi saadanne Foretagender i Regelen selv ere halvoffentlige — hvad der iøvrigt allerede i og for sig vil give en ikke ringe Garanti — og dernæst Frygten for, at den hyppigst „for Tilfældet“ skabte Toldbeskyttelse skal blive dem fradraget, samt endelig og maaske mest den Fare, der dog altid vil være for, at Forbruget, trods

Beskyttelsen, søger Udlandets dyrere, men bedre Varer, eller anvender Surrogater eller endelig tilsidst dog fremkalder Konkurrence i Indlandet.

Et vigtigere og mere generelt Moment at tage Hensyn til er imidlertid det, at ligesom det *kan* have sine ganske særlige Fordele at være det eneste Frihandelsland, naar alle andre Lande ere Beskyttelseslande, og ligesom det *kan* have sine betydelige Fordele at være det eneste Beskyttelsesland, naar man iøvrigt er fuldstændig omgivet af Frihandelslande — og naar man i begge Tilfælde er i Stand til at gjennemføre en saadan Særpolitik — saaledes kan en Del af Udbyttet ved Beskyttelsen gaa tabt, naar man ikke blot selv er Beskyttelsesland, men ogsaa de Lande, til hvilke man skal exportere, ere det. Selvfølgelig spiller dette des mindre Rolle i et Land, jo mindre Exporten omfatter Industrivarer og jo mere den omfatter Raaprodukter. Men er et Lands Hovedexport forarbejdede Artikler (som i Tyskland f. Ex.), da vil en protektionistisk Strømning i Landene, hvad der nu ellers kan siges for eller imod den, let bringe Exporten fra det paagjældende Land i alvorlig Fare, thi den Beskyttelse, man har indført i sit eget Land, vil som Regel bringe Nabolandene, til hvilke man er vant til at exportere, til at gjøre Gjengjæld, hvorved man lægger den hjemlige Industri, som man netop har villet opmuntre og beskytte, alvorlige Hindringer i Vejen. Den Fare, der paa denne Maade truer Industrilandene, kan gjøre det vanskeligt at opretholde Beskyttelsessystemet. Thi ganske vist er det i det overvejende Antal Tilfælde det hjemlige Forbrug af Industriartikler, der holder Produktionen oppe, medens Exporten dog altid spiller en forholdsvis underordnet Rolle, og de Hindringer, der lægges i Vejen for Udførselen, ville derfor ikke kunne opveje de Fordele, Beskyttelsen iøvrigt kan medføre. Men Exportfabrikanterne ere i Regelen de største og derfor de mest højrøstede, det er dem, der først ville komme til at mærke Udlandets Modforholdsregler mod Beskyttelsen, de ville da tage under Overvejelse, om det dog ikke er bedre at lade Udlandet indføre frit — hvad der maaske mest gaar ud over de mindre Firmaer — og da selv faa Lov til at exportere frit, og naar man derfor en lille Tid har forsøgt at overtrumfe hinanden i Retning af Modforholdsregler, da be-

gynde de Forretninger, der stadig maa tage Stødet af, at finde Legen for farlig, og fra selve de store Industridrivende kan da Modagitationen mod Beskyttelsen rejse sig, og Protektionismen nødsages til at tage Reb i Sejlene.

Ligesom saaledes nogle Industridrivende under visse Forhold ville modarbejde Beskyttelsen, men det store Gros søge at holde den oppe, vil paa den anden Side enkelte Handlende, der have indrettet deres Handel med Toldbeskyttelsen for Øje, søge at bevare den, medens det aldeles overvejende Antal Handlende vil betragte den som fordærvelig og som den af alle Omsætningshindringer, der gjør Handelen det største Afbræk. Det er overalt i første Række Søstæderne, der ere imod Beskyttelsen, det er de store Handelscentrer, der ivrigst modsætte sig denne. De Vanskeligheder, som herved fremkomme, ere ikke til at overvinde. Hvilke Modforanstaltninger man end vil træffe, vil Beskyttelsessystemet altid være stridende mod Handelens Interesser, en Del af disse *maa* ofres, naar man vil beskytte Industrien, thi Opgaven er jo netop at hæmme det ene Lands Indførsel til det andet, at modvirke den fri Indførsel til Ens eget Land — og da Handelens Opgave netop er og bør være den stik modsatte, hvor kan man da virke for den ene Opgave, uden at modvirke den anden? De Handlende henpege paa, at man ved Hjælp af Dampmaskiner og Jærnbaner og alle øvrige Hjælpemidler gjør Alt for at fremme Samkvemmet mellem Landene, og samtidig modvirker man det ved hæmmende Toldsatser! Den praktiske Politik bestaar jo imidlertid i Interessernes Afvejning, og dersom man anser Opretholdelsen af en hjemlig Industri for en Livsbetingelse for Landets og Folkets Velfærd, da maa man ofre Noget for at naa dette Maal. Til Gjengjæld for de Fordele, Handelen nyder ved de uhyre Fremskridt i Kommunikationen — som for en Del af Nationen kan være dyrekjøbt nok — maa den finde sig i de Hindringer, der skabes af Toldeftersyn og Toldsatser, for saa vidt disse kunne komme den hjemlige Produktion og derved den hele Almenhed til gode, og ad selve denne Vej, ved Industriens Forbindelse med Handelen, vil denne da ogsaa paa indirekte Maade faa Erstatning for det Tab, den lider ved Toldskrankerne.

Det føleligste Angreb paa Beskyttelsessystemet kommer

imidlertid fra selve dets Udførelse i Praxis. Selv om man nemlig giver Beskyttelsesmændene Lov til at lave en Toldtarif efter deres eget Hoved, saa rejser der sig dog Hobetal af Vanskeligheder. Da komme først alle Spørgsmaalene op, om en Vare egner sig for den hjemlige Produktion, eller ikke, om den kan siges kun at beskjæftige et Par enkelte store Industriherrer, eller om den er udbredt over hele Landet, om den skaber et Fabriksproletariat, eller om den uddanner selvstændige Mestre og Svende, om dens Volumen er saa stort, eller dens Hovedproduktionssted saa langt borte, at Fragtomkostningerne allerede i og for sig ere en Beskyttelse, eller om Transportens Dyrhed ingen Rolle spiller, om dens Risiko for at ødelægges paa Vejen hæmmer Forsendelsen, eller om den kan komme uskadt til sit Bestemmelsessted, om Konjunkturer og Mode spille en saa stor Rolle for den, at Toldbeløbet bliver intetbetydende, eller om Tolden kommer til at udgjøre en væsentlig Del af Vareprisen o. s. v. Dertil kommer, at den mest brændende Strid stedse vil rejse sig imellem de Industridrivende selv, om en Vare er Raamateriale eller Fabrikat, thi hvad der er Raaprodukt for den ene, er Halvfabrikat for den anden, hvad den ene fordrer frigivet, fordrer den anden beskyttet. Føjer man hertil Spørgsmaalene, om Varen skal fortoldes efter Vægt eller Værdi, om hvordan Vægten skal beregnes, om hvordan Værdien skal beregnes, om Bestemmelsen af Varens Art — hvad der navnlig i Grænsetilfælde giver Anledning til de pinligste Forsinkelser og Stridigheder — og saa tilsidst Udsigten til Defraudationer, Apparatets Besværlighed, Spørgsmaalene om Udførselsgodtgjørelse, om Forholdet til Udlandet o. a. m., saa vil man indse, at de praktiske Vanskeligheder ved at gjennemføre et Beskyttelsessystem ere saa store, at man nok kunde være fristet til paa Forhaand at opgive Ævret, og dog lade Udviklingen gaa sin naturlige Gang, fri for alle Indskrænkninger, Undersøgelser, Kontrolapparater og Reguleringer.

Stod man derfor overfor *tabula rasa* — uden nogetsomhelst Toldsystem — da vilde man sikkert nu for Tiden betænke sig meget paa at indføre det, trods alle de Fordele, det kunde bringe. Men eftersom Systemet findes, og i de fleste Lande — af Hensyn baade til de nu existerende Industrier og til Finanserne — maa vedblive at bestaa, saa vi man i hvert

Fald ikke kunne undgaa en stor Del af de her anførte Vanskeligheder. Det maa imidlertid erindres, at naar man *udvider* Beskyttelsen, paalægger man sig nye Forpligtelser for Fremtiden, og gjør sig det paany vanskeligt, dersom man har begaaet Misgreb, at ryste disse af sig. En udvidet Beskyttelse vil dernæst i Regelen medføre, at de mange Mangler, der klæbe ved et omfattende Toldsystem, baade med Hensyn til dets Udførelse i Praxis og paa mange indirekte Maader, let ville fremkalde en Reaktion. Naar en udpræget Protektionisme har været praktiseret i nogen Tid, stedse stigende fra Toldtarif til Toldtarif, da vil man have rig Lejlighed til at forevise alle de Urimeligheder, den har i Følge, alle dens Synder i dens praktiske Udførelse, alle dens Synder imod Nationernes og Individernes Frihed. Naar en Udvidelse af Beskyttelsen derfor ikke sker med den største Varsomhed — en mindst lige saa stor som en Indskrænkning deraf — da vil den utvivlsomt indeholde store Farer, og efter Forløbet af nogen Tid ende med et Omslag i Frihandelsretning.

Fra dette Standpunkt vil Svingningen imidlertid atter gaa tilbage til Beskyttelse. At man *tilsidst* vil ende i fuldstændig Frihandel, er sandsynligt nok, men dette vil sikkert først ske paa et meget fremskredet evropæisk Stadium. Dersom Evropa f. Ex. dannede et føderalistisk Statsforbund med solidariske Interesser, hvor Arbejderbefolkningen vandrede fra Stat til Stat paa samme Maade som nu fra Provins til Provins, hvor Arbejdslønnen derfor blev bestemt med langt større Ensartethed over hele Evropa end nu for Tiden, og hvor Agerbrug, Industri og Handel over hele Evropa vilde komme i en langt intimere gjensidig Forbindelse med hinanden og Paavirkning af hinanden end nutildags — da vilde Toldskrankerne imellem Landene falde bort ligesom nu imellem Provinserne, thi der vilde ske en saa livlig Frem- og Tilbagestrømning mellem Landene, at man ingen Grund vilde have til at hæge om, at alle Produktioner fandtes i hvert enkelt Land. Men ved Siden deraf vilde det da ogsaa blive nødvendigt baade af fiskale og af sociale Hensyn, at de indirekte Afgifter — altsaa i første Række Tolden — afløstes Evropa over af en *direkte progressiv Skat.* Men saalænge hverken det føderalistiske Statsforbund eller den direkte progressive Skat har nogen nær Udsigt til at realiseres,

saalænge vil man utvivlsomt vedblive med Beskyttelsen. Udviklingen vil, som sagt, sandsynligvis gaa i Bølgegang, og den nuværende protektionistiske Periode vil blive afløst af en liberalistisk o. s. v., men til nogen definitiv Frihandel vil man foreløbig ikke naa.

III.

Den Bevægelse henimod Frihandel og den Opgivelse af det tidligere Afspærringssystem, som de nye økonomiske Theorier efter Midten af forrige Aarhundrede søgte at fremkalde, satte sig tydelige Mærker i adskillige Landes Toldlovgivning ved Slutningen af Aarhundredet. For Udlandets Vedkommende skal kun nævnes den af den yngre Pitt i Aaret 1786 afsluttede Handelstraktat med Frankrig, for Indlandets Vedkommende vor, efter Forholdene, endog meget liberale Toldlov af 1ste Februar 1797. Revolutions- og Napoleonskrigene bragte imidlertid igjen et Tilbageslag i flere af Evropas Hovedlande, først og fremmest i Frankrig, dernæst i England (Kornloven), i det nydannede Kongerige Nederlandene, i Rusland, Østrig og fl. Lande. Samtidig foregik der imidlertid en modsat Bevægelse i Kongeriget *Preussen*. Dette Riges Reorganisation, der som bekjendt begyndte midt under Krigen og Nederlagene og gjennemførtes paa genial og energisk Maade, gav sig ogsaa Udslag i en Række af Bestemmelser, der indskrænkede det Antal af over 60 Toldskranker, der hidtil havde bestaaet fra Provins til Provins eller fra den ene Del af en Provins til en anden, og under 26de Maj 1818 samledes alle Bestemmelserne i en fælles Lov. I Følge denne fik det hele Kongerige Preussen kun én Toldgrænse; samtidig gjordes Udførselsfrihed til den almindelige Regel, Indførselsforbudene hævedes (undtagen for enkelte Regalers Vedkommende), og Indførselstolden blev reguleret og nedsat. Hvor megen Modstand og Forargelse dette Skridt end havde vakt hos de øvrige tyske Regeringer og Fyrster, fulgte disse dog efterhaanden saa smaat Exemplet hver i sin Stat, og den 1ste Januar 1834 sluttede de fleste af Staterne sig endog sammen, med Preussen i Spidsen, til den store tyske „Told- og Handelsforening“, i hvilken saa i de nærmest efterfølgende Aar de enkelte endnu resterende tyske

Stater bleve optagne. Principet for Toldforeningen var Omsætningsfrihed indadtil fra Stat til Stat, saaledes at Toldafgifter kun bleve opkrævede paa det samlede Toldforbunds Grænser, og dette paa Grundlag af Bestemmelserne i den preussiske Toldlov af 1818. I Fyrrerne fandt snart Nedsættelser, snart Forhøjelser Sted i den oprindelige Toldtarif, dog med Overvægt i sidstnævnte Retning, i Halvtredserne foregik lignende Svingninger, men overvejende i liberalistisk Retning. Ved Toldtarifen af 1ste Juli 1865 bleve de hidtil bestaaende almindelige Importgebyrer samt Tolden paa Korn, paa andre Landboprodukter, paa Brænde, Bygningstømmer og Gavntræ, paa en stor Del Fabrikmaterialier, Kemikalier og lignende Varer ophævet, medens den øvrige Del af de sidstnævnte Produkter, med faa Undtagelser, bleve væsentlig nedsatte i Told. Ogsaa paa industrielle Fabrikata blev Tolden meget betydeligt nedsat — fra 40—50 pCt. — saasom paa Bomulds-, Hør-, Uld- og Silkevarer, Blomster og Fjer, Jærn- og Kobbervarer, Glas- og Porcellænsvarer, Lædervarer, Papirer og Tapeter, Galanterivarer m. m., samt ligeledes paa en stor Mængde Forbrugsartikler, saasom Øl, Brændevin, Eddike paa Flasker, Vin, Smør, fersk Kjød, Ost, Muslinger og Skaldyr, samt paa Olie paa Flasker og Bomolie paa Fade. Fra 1ste Juni 1868 ophævedes Tolden yderligere paa en Række Artikler og nedsattes betydeligt f. Ex. paa forskjellige Slags Garn, paa Raajærn og Vin. Tarifen af 1ste Oktbr. 1870 fortsatte Toldlettelsen i stor Maalestok og nedsatte Tolden, især paa Raajærn og Jærnfabrikata, paa raa Kaffe og Kakao, paa Ris og forskjellige Manufakturvarer. Fra 1ste Oktbr. 1873 blev Raajærn toldfri; et stort Antal af grove Jærnfabrikata, ogsaa Lokomotiver og Dampkjedler, Maskiner og Jærnbanefartøjer, nedsattes samtidig i Told og frigjordes fra 1ste Januar 1877 helt fra Tolden.

Da skete Omslaget. Ved Tarifen af 15de Juli 1879 indførtes en Række Toldpaalæg og Toldforhøjelser, dels — af finansielle Grunde — paa Raaprodukter, almindelige Forbrugsartikler og Luxusvarer, dels — af protektionistiske Grunde — paa Fabrikata og Halvfabrikata samt paa Landboprodukter. Saaledes *gjenindførtes* der Told paa Korn, Bælgfrugter, Kvæg, Kjød, Fedt og Æg, endvidere paa Bygningstømmer, Gavntræ og Trævarer, paa kæmmet Uld, paa Raajærn grove Jærnvarer,

Zink- og Tinvarer, og der *nyindførtes* Told paa det, finansielt betydningsfulde, hidtil toldfri Petroleum (6 Mk. pr. 100 Kg.). Fremdeles foregik der en Række af *Toldforhøjelser* paa Halvfabrikata; saaledes forøgedes Tolden paa Bomulds- og Uldgarn til det 3 à 4 dobbelte. Endvidere forøgedes Tolden væsentligt paa Hørgarn og Hørvarer, paa Læder og Lædervarer, paa Ler- og Porcellænsvarer. Betydelige Toldforhøjelser fandt dernæst Sted paa Humle, Vin, raa Kaffe, Brændevin, Eddike, Smør, Sydfrugter, Kakao, Kaviar, Østers, The og Ris. Fremdeles fandt der særdeles indgribende Toldforhøjelser Sted paa de egentlige Manufakturvarer; saaledes steg Tolden paa Bomuldsvarer fra 60 à 156 M. pr. 100 Kg. til 80 à 250 M., paa Silkevarer fra 180 à 240 M. pr. 100 Kg. til 300 à 600 M., paa Uldvarer (i Særdeleshed Tyller, Kniplinger, Tæpper, Shawlstørklæder m. m.) fra 120 à 180 M. pr. 100 Kg. til 300 à 450 M., dernæst steg Tolden paa Klæder, Linned, Pyntefjer o. a. m. Foruden disse Toldforhøjelser — der saaledes hyppigt gik op til det dobbelte eller derover — forøgedes Tolden i meget stor Maalestok paa Menneskehaar, Parykker, Sæbe og Parfumerier. Endvidere paa Galanterivarer, paa fine Trævarer og paa polstrede Møbler; saa ogsaa paa Glasvarer, Instrumenter, Maskiner, Fartøjer, Kautsjukvarer, Pelsværk, Straavarer, Lys og Olier. Sluttelig blev Tolden ogsaa forhøjet paa Salt og gjenindført paa Hør. Men den sidstnævnte Toldsats blev hævet, inden Loven traadte i Kraft, fordi den — som det udtaltes — var løbet ind med i Overilelse under alle de mange andre gjenindførte og forhøjede Toldsatser! Til den egentlige Toldlov sluttede sig saa Loven af 16de Juli 1879, hvorved Tolden paa Tobak forhøjedes fra 24 til 85 M. for ubearbejdede Blade etc., fra 120 til 270 M. for Cigarer og Cigaretter, fra 66 til 180 M. for al anden fabrikeret Tobak, alt pr. 100 Kg. — Tarifen af 1879 bragte selvfølgelig ogsaa ved den foretagne Revision enkelte Toldnedsættelser, der dog mest havde Karakter af Korrigeringer af de tidligere Satser og i og for sig vare uden Betydning.

Trods den uhyre Toldforhøjelse, der saaledes med ét Slag indførtes, kun faa Aar efter at de sidste Toldlettelser havde fundet Sted, blev man dog ikke staaende ved Tarifen af 1879. Efter at der i de nærmest følgende Aar dels var fulgt nogle

mindre Forhøjelser, dels — i 1883 — ved Handelstraktater med Italien og Spanien overfor disse var indrømmet Nedsættelse ved Indførselen af forskjellige Sydfrugter, er der ved den nye Tarif af Maj 1885 atter foretaget en Række betydelige Toldforhøjelser. Af de vigtigste kan nævnes Asbest og Asbestvarer, der tidligere indgik toldfri, og nu have faaet en Told af 10 à 60 M. pr. 100 Kg. Der maa endvidere nævnes en betydningsfuld Række af Toldforhøjelser — indtil det dobbelte og derover — samt af helt nye Toldpaalæg paa de forskjellige Arter af Bygningstømmer og Gavntræ samt paa enkelte finere Trævarer. Dernæst har der fundet væsentlige Toldforhøjelser Sted paa kunstige Fjer og Blomster, paa Klæder af Silke og af Halvsilke. Fremdeles er Tolden bleven forhøjet paa Lys og paa forskjellige Olier, og nye Toldpaalæg eller meget betydelige Toldforhøjelser ere indførte paa forskjellige Farveartikler, paa Sten og Stenvarer samt paa enkelte Lervarer. Der har endelig fundet en Række af Toldforhøjelser Sted paa Korn og paa Kvæg samt paa forskjellige andre Forbrugsartikler. Saaledes er Tolden bleven forhøjet paa Havre fra 1 til $1\frac{1}{2}$ M., paa Byg fra $\frac{1}{2}$ til $1\frac{1}{2}$ M., paa Raps og andre Oliefrugter fra $\frac{1}{3}$ til 2 M., paa Majs fra $\frac{1}{2}$ til 1 M., paa Malt fra $1\frac{1}{5}$ til 3 M., paa Møllefabrikata fra 3 til $7\frac{1}{2}$ M., Alt pr. 100 Kg. Dernæst er Tolden bleven forhøjet paa Kjød fra 12 til 20 M. pr. 100 Kg. (men ophævet paa utilberedte Fisk), paa Ungkvæg pr. Styk fra 4 til 6 M., paa Spædkalve fra 2 til 3 M., paa Svin fra $2\frac{1}{2}$ til 6 M., paa Smaagrise fra $\frac{1}{3}$ til 1 M. pr. Styk. Sluttelig er Tolden bleven forhøjet paa Brændevin fra 48 til 80 M., samtidig med at Tolden paa Vindruer, der allerede gjordes toldpligtige i 1881, samt paa Likører, hvilke begge vare toldfri ved Tarifen af 1879, nu er ansat til henholdsvis 15 Mk. og 1 Mk., Alt pr. 100 Kg.

Den nu gjældende tyske Toldtarif lader saaledes Intet tilbage i Tydelighed at ønske. Fri for Told er i det væsentlige kun Artikler som Affald, raa Bomuld, Uld, Jord, Sten, Bly, Zink, Tin m. m. (men ikke Raajærn), Kul, Tørv og Brænde, Bly og Harpix, Hestehaar og Sengefjer, Huder og Skind, forskjellige Droguerier og Apothekervarer, Skibe, videnskabelige Instrumenter, litterære og Kunstgjenstande — hele den øvrige Import er underkastet Indførselstold. Saaledes har

Fyrst Bismarck sejrrig faaet gjennemført, hvad han udtalte som sin Hensigt i sin Skrivelse til Forbundsraadet af 15de December 1878, en Skrivelse, der i flere Henseender synes bygget over de paa den protektionistiske Reformforenings Generalforsamling den 15de Februar s. A. vedtagne Resolutioner. Ifølge denne Skrivelse var det Kanslerens Hensigt at formindske den direkte Skattebyrde ved *Forøgelse af de indirekte Skatter* og da *særlig af Tolden*, at indføre *almindelig Toldpligt,* saaledes at i det væsentlige kun saadanne Raaprodukter, som aldeles ikke (f. Ex. Bomuld) eller kun i forholdsvis ringe Grad produceredes i Riget, forbleve toldfri, at skaffe de tyske Produkter en Avance fremfor de fremmede Landes, saa længe Udlandet opretholdt sine Toldskranker, og at gjøre denne *Beskyttelse almindelig,* for at den ikke for enkelte Industrigrene skulde virke som et Privilegium. — Nu er Principet gjennemført: Alt er toldbelagt, undtagen Raaprodukterne i alleregentligst Forstand — forsaavidt de ikke danne en Hovedindustri i Tyskland — iøvrigt svares der Told af Landboprodukter og endnu mere af Industriartikler, af Halvfabrikata og endnu mere af Helfabrikata, af Nødvendighedsartikler og endnu mere af Luxusartikler.

I Slutningen af Fyrst Bismarcks ovennævnte Skrivelse hedder det, at Virkningen af en almindelig Toldforhøjelse paa Detajlpriserne kun vil blive forsvindende ved de ringere Toldforhøjelser, og at den heller ikke vil være af saa stor Betydning, som man tror, ved de højere tariferede Varer, som ogsaa fabrikeres i Indlandet, da sandsynligvis den udenlandske Producent for at kunne afsætte sine Varer vil komme til at overtage hele Tolden eller en Del deraf, men at, selv om der skulde komme en almindelig Prisforhøjelse, dette kun vil komme til at gaa ud over dem, der blot ere Konsumenter, og disse ville tilsidst ogsaa faa Erstatning ved de højere Lønninger o. l., som det vil være let at forskaffe dem „ved den almindelig stigende Nationalvelstand og de rigeligere forsynede offentlige Kasser“. Der er, som man vil forstaa af det foregaaende, ikke lidet omdisputabelt i disse Kanslerbetragtninger, baade i Udtalelsen om Prisernes Højde og om Skattens Overvæltning, det vil ogsaa falde vanskeligt at føre, i hvert Fald noget direkte, Bevis for, at Nationalvelstanden siden 1879 er stegen

paa Basis af Toldforhøjelserne, men Et er sikkert, at „de offentlige Kasser“ have staaet sig derved, og denne Del af Reformen — den mest haandgribelige og sikkerlig ikke den mindst vigtige — den er lykkedes fortræffeligt. Thi Toldafgifterne for det tyske Rige udgjorde i det sidst forløbne Decennium:

		Ialt Million Rmk.	ɔ: pr. Hoved Rmk.
Kalenderaar.	1874	115,2	2,76
	1875	120,8	2,87
Finansnansaar 1. April til 31. Marts.	1876/77	(116,9)	2,74
	1877/78	115,1	2,66
	1878/79	114,7	2,62
	1879/80	141,9	3,21
	1880/81	182,2	4,08
	1881/82	196,9	4,38
	1882/83	209,2	4,63
	1883/84	208,3	4,58

Saaledes var Toldindtægten i 1874, 115 Mill., omtrent lig med Toldindtægten 5 Aar senere, det økonomisk døde Aar 1878/79, umiddelbart før Revisionen. Men fra dette Aar og indtil Udgangen af det følgende Femaar er Toldindtægten stegen med ikke mindre end 93 Mill. eller 81 pCt. Den lille Nedgang fra 1882/83 til 1883/84 skyldes den ovenfor omtalte Handelstraktat med Italien og Spanien, men fraregnes Gruppen „Sydfrugter“, har der ogsaa i dette Aar været Fremgang, saaledes som fra Aar til Aar siden den nye Toldtarifs Indførelse, og denne Fremgang vil selvfølgelig atter blive kjendelig forøget, naar Tarifen af 1885 træder i Kraft. Samtidig undergaar jo ganske vist ogsaa Toldbeløbet „pr. Hoved“ en tilsvarende Stigning — hvad der da rigtignok atter, hvis Løfterne kunne holdes, skulde refunderes, endogsaa med Renter, ad direkte eller indirekte Vej.

Det Billede, man faar af den nuværende Toldlovgivning i Evropas større Fastlandsstater, ogsaa udenfor Tyskland, er gjennemgaaende et protektionistisk. Selvfølgelig er det Exempel, et Land som Tyskland giver, af megen Betydning, ikke blot direkte, ved at man efterligner dets Fremgangsmaade, men ogsaa indirekte, ved at man hos de øvrige Stater skaber en

Retorsionspolitik, hvis Formaal er enten at beskytte Landets egen Industri eller at tvinge det Land, overfor hvilket man tager sine Forholdsregler, til at nedsætte sine Toldsatser og lette Importen. Den almindelige Fremgangsmaade i de senere Aars Toldpolitik har dels været baseret paa en virkelig protektionistisk Politik — idet Beskyttelsespartiet har faaet Overhaand over Frihandelspartiet — dels paa, at man ved Vedtagelsen af vidtgaaende Toldsatser havde Noget at kjøbslaa med under Forhandlingerne om gjensidige Handelstraktater. Som Regel har da Handelstraktaten, naar den er kommen i Stand, afdæmpet overfor Kontrahenten de krasseste Bestemmelser i den oprindeligt vedtagne Toldtarif. Saaledes er baade *Italiens, Østrigs* og *Spaniens* Toldtarifer fremadskridende protektionistiske, men dog paa den Maade, at Tariferne ere førte ud i Livet i en mildere Form, end oprindeligt vedtagne, paa Grund af at der bagefter er afsluttet Handelstraktater med Nabolandene og de fleste øvrige Stater.

Det Samme har fundet Sted i *Frankrij*. Den franske Tarif af 15de Marts 1791 ophævede de talrige Prohibitivsatser, som vare blevne indførte i de Colbertske Tarifer. I Aaret 1796 forbødes imidlertid paany alle Fabrikata, i hvilke England muligvis kunde være overlegen, og disse Forbud gik ligeledes over i Tarifen af 28de April 1816. I det næste Decennium blev der saa indført Beskyttelsestoldsatser paa Landbrugsartikler, samtidig med at Tolden paa Jærn og de ikke forbudte Industriartikler forhøjedes. Under Ludvig Philip foretoges kun faa Reformer. Napoleon III derimod slog ind paa Frihandelsretningen og begyndte denne ved Nedsættelse af Tolden paa Raastoffer og Landbrugsprodukter. Ved Handelstraktaten med England af 23de Januar 1860 ophævedes endvidere alle Indførselsforbud og erstattedes med Toldsatser af højst 25—30 %, og ved Loven af 25de Maj s. A. blev yderligere adskillige Raastoffer fritagne for Told. Efter Krigen 1870 gik man atter, af finansielle og af protektionistiske Grunde, over til en Forhøjelse af Indførselstolden, om end ikke fuldt efter den af Thiers foreslaaede Maalestok, og de under de følgende Præsidenter fortsatte Forhandlinger og Svingninger udmundede tilsidst i Tarifen af 7de Maj 1881, der ganske vist ingen Indførselsforbud indeholder, men som

paa den anden Side er præget ved en Række af høje Beskyttelsessatser. Tarifens Strænghed er imidlertid, som sagt, bleven afdæmpet i Praxis ved den stærkt modificerede Konventionstarif. — Ved tvende Love af 28de Marts 1885 er der endelig sket en yderligere Forhøjelse af Indførselsafgifterne paa Korn og Kvæg. Ihvorvel Danmark ikke i saa Henseende staar i nogen direkte kommerciel Forbindelse med Frankrig, vil en Toldforhøjelse paa de nævnte Varer, der jo ere vore vigtigste Exportartikler, dog ad indirekte Vej, ved at paavirke andre Landes Toldtarifer, kunne blive af Betydning for os. En saadan Toldforhøjelse er desuden i høj Grad et Tidens Tegn, og det vil derfor findes af Interesse at se den specialiseret. Tolden udgjør paa:

		Tidligere Tarif Fr. C.	Tarif af 7. Maj 1881. Fr. C.	Tarif af 28. Marts 1885. Fr. C.
Hvedekorn	100 Kg.	0 62	0 60	3 00
Hvedemel	—	1 25	1 20	6 00
Rug, Byg, Havre	—	fri	fri	1 50
Oxer	Styk	3 74	15 00	25 00
Køer	—	1 25	8 00	12 00
Tyre	—	3 74	8 00	12 00
Unge Oxer	—	1 25	5 00	8 00
Kalve	—	0 31	1 50	4 00
Beder	—	0 31	2 00	3 00
Lam	—	0 12	0 50	1 00
Geder	—	fri	0 50	1 00
Svin	—	0 31	3 00	6 00
Smaagrise (over 8 Kg., under 8 Kg. fri) .	—	0 12	0 50	1 00
Fersk Slagtekjød .	100 Kg.	0 62	3 00	7 00
Saltet Slagtekjød .	—	4 62	4 50	8 50

Ligesom den franske Toldtarif gjennemgaaende har været protektionistisk i dette Aarhundrede og, efter den evropæisk-liberalistiske Periode i Decennierne 1850—70, paany i Halvfjerdserne er gaaet over til Beskyttelsen, saaledes er det samme Tilfældet med *Rusland*. Den russiske Toldpolitik forfulgte allerede fra Peter den Stores Tid det Formaal at understøtte

og hæve den indenlandske Industri, og Tendensen gik derfor i Retning af Frigjørelse for Tolden paa Raamaterialier og stærke Beskyttelsessatser for forarbejdede Varer, hvad der imidlertid kun gjennemførtes med megen Inkonsekvens og mange Svingninger. Efter Kontinentalspærringen i dette Aarhundrede fulgte først en moderat Beskyttelsestarif; men i Aaret 1823 indførtes et stærkt Prohibitivsystem, der holdt sig i ca. 20 Aar, i hvilken Tid der ogsaa lagdes Grunden til en virkelig russisk Fabriksindustri. Paa den anden Side frembød Systemet saa mange Misligheder, at man maatte begynde at læmpe paa det. Det første Tilløb hertil fandt Sted i Aaret 1842, men Indrømmelser af Betydning skete først i Aaret 1850 og derefter i Aarene 1857 og 1868. I sidstnævnte Aar skete der en Nedsættelse paa ialt 35 Toldpositioner, men som Helhed beholdt Tarifen desuagtet et stærkt Beskyttelsespræg. Efter 1868 ere Forandringerne foregaaede i Retning af skærpende Beskyttelse, om end nok saa meget af finansielle Grunde — for ved højere Toldsatser at faa Noget i Kassen — som af Hensyn til den indenlandske Produktion. Det maa i saa Henseende i første Række nævnes, at ifølge Frd. af 1876 skulle fra 1ste Januar 1877 alle Toldbeløb betales i Guld, hvad der jo — efter de russiske Møntforhold — betyder det samme som en betydelig Toldforhøjelse. 4 Aar efter, fra 1ste Januar 1881, forøgede man, for at dække den ved Ophævelsen af Saltaksisen og Nedsættelsen af Salttolden fremkomne Indtægtsformindskelse, samtlige øvrige Toldsatser med 10 pCt. En yderligere betydelig Toldforhøjelse er foregaaet ved Tarifen af 1882. Ifølge denne er nu de fleste og de vigtigste Raamaterialier, som i Evropa ere toldfri, i Rusland toldpligtige. Fremdeles er *alle* Fabrikata toldpligtige, nogle saa højt, at Tolden virker prohibitivt. Dernæst er Brændevin, Ost og The belagt med overordentlig høje Toldsatser — Ost f. Ex. med 44 Øre pr. Pd. (i Danmark knap 11 Øre), The med 1½ à 2 Kr. pr. Pd. (i Danmark 33 Øre). Ogsaa de øvrige Levnetsmidler som Ris, Kaffe, Kakao, Krydderier ere af finansielle Hensyn belagte med høje Toldsatser, om end ikke tilsvarende til de nysnævnte; ligeledes er, baade af finansielle og af Beskyttelseshensyn, Mel, Kjød, Smør o. s. v. underkastet Toldpligt, hvorimod Kornvarer ere toldfri. Den russiske Toldtarif

af 1882, der gjennemgaaende har langt højere Toldsatser end nogen anden civiliseret Stats, har i indeværende Aar faaet forskjellige Positioner yderligere forhøjet.

Den eneste Stormagt i Evropa, hvor Frihandelen endnu fuldt ud praktiseres, er saaledes *England*. Den Række af Toldbestemmelser, der siden Midten af det attende Aarhundrede vare blevne udstedte i protektionistisk Retning samledes under Et i Aaret 1787. Allerede en saadan Regulering af Tarifsatserne var et Fremskridt, og der syntes i den følgende Periode at være Udsigt til en liberalistisk Toldpolitik. Imidlertid medførte, som ovenfor nævnt, de mere end 20-aarige Krige i Evropa et Omslag, og ved Kornloven af 1815 blev endog Indførsel af Hvede forbudt, naar Prisen paa Hvede var under 80 shill. pr. Quarter (1 Qtr. = 2,1 Td.). Selve denne haarde Bestemmelse gav imidlertid den første Anledning til en virksom Reaktion imod Beskyttelsen. De første betydelige Reformer gjennemførtes under Huskisson 1823—26 (Ophævelse af Indførselsforbudet mod Silkevarer, Nedsættelse af Beskyttelsestolden paa Uldvarer og andre Fabrikata og af Tolden paa Metaller og Raastoffer). Korntoldloven mildnedes i 1822 og 1828 ved Indførelsen af den bevægelige Skala, hvorved Tolden aftog desto mere, jo højere Kornprisen var. I Trediverne fulgte talrige enkelte Reformer i samme Retning, og i Slutningen af Decenniet dannede Cobden og Bright m. fl. den store *anti-corn-law-league* til Ophævelse af Korntolden. Efter en Nedsættelse i Korntolden i Aaret 1842, bestemtes det ved Reformen af 1846, at Tolden, efter forskjellige Overgangsstadier, fra Aaret 1849 af kun skulde udgjøre 1 sh. pr. qu. Senere blev denne — nu næsten kun formelle — Afgift yderligere reduceret, og i Aaret 1869 blev den fuldstændig ophævet. I Aarene 1842 og 1846 skete der ligeledes meget betydelige Nedsættelser i Tolden paa Fabrikata, og efterhaanden blev stedse flere Artikler helt befriede fra Told. Ved Handelstraktaten med Frankrig af 1860 ophævedes de sidste Rester af Tolden paa forarbejdede Varer, og den engelske Tarif blev herefter en Finanstarif, med faa, men indbringende Finanstoldsatser. — Det forstaar sig af sig selv, at det sidste Decenniums stærke protektionistiske Bevægelse i Evropa ogsaa har givet Ekko i England, hvor man har henpeget paa den Fare, der truer den

engelske Industri ved dens forholdsvis højere Arbejdsløn end de andre Landes og ved disses egen stærkt opblomstrende og omgjærdede Industri. Disse og andre lignende Betragtninger, der selvfølgelig have maattet komme ind paa de særlige engelske Industribetingelser, paa Handels- og Kolonialforholdene o. a. m., have imidlertid kun givet sig Udtryk i Nedsættelse af Kommissioner m. m., men have ikke til Dato faaet noget direkte Udslag i den økonomiske Lovgivning.

Medens Frihandelsbevægelsen i England fik sin sejerrige, endelige Afslutning i 1860, og Bevægelsen i de fleste evropæiske Stater kulminerede i Decenniet 1860—70 for da, efter 5 à 10 Aars Forløb, paany at tilbagetrænges, var denne samme Periode en afgjort Beskyttelsesperiode i *de forenede Stater i Nordamerika.* Allerede ved Forhandlingerne om Tarifen af 1789 gjorde man gjældende, at Hovedsagen ved Toldpaalæget ganske vist var at skaffe Dækning for Statsudgifterne, men at det dog ved Siden af ogsaa kunde være tjenligt at indrette en maadeholden Beskyttelse for enkelte Industrigrene. Tarifens lave Satser bleve allerede i 1792 og i de derefter følgende Aar, navnlig 1804, 1812 og 1816 væsentlig forhøjede, dels for at dække Krigsudgifterne, dels efter Tilskyndelse af Ihændehaverne af den stadig stærkere fremvoxende Industri. Yderligere Forhøjelser foretoges i 1824, 1828 og 1832 og nu med den udtrykkelige Bemærkning, at det var Hensigten med disse Forhøjelser at beskytte den indenlandske Industri. Imidlertid indtraadte der efterhaanden hos Befolkningen en Reaktion imod de høje Toldsatser, og efter mange Overvejelser, Forhandlinger og Mæglingsforslag udkom endelig Toldloven af 1846, der indeholdt en væsentlig Reduktion af de hidtidige Toldsatser. Med Borgerkrigen af 1861 fremkaldtes imidlertid et endnu stærkere Omslag til den modsatte Side. De uhyre Krigsudgifter nødvendiggjorde meget omfattende og betydelige Toldpaalæg. Disse bragtes imidlertid endnu mere tilvejrs ved Hjælp af Protektionisterne, der gik stedse videre i deres Fordringer til Statens Beskyttelse, og som ved de industridrivende Nordstaters Sejr over Agerbrugsstaterne i Syden havde let ved at sætte deres Fordringer igjennem („Republikanere ktr. Demokrater"). Tilsidst vare imidlertid Toldsatserne drevne op til en saadan Højde, at nogen Reduktion blev nødvendig.

En saadan paabegyndtes i Aaret 1870, men ganske vist langt mere overfor Finanstoldsatserne end overfor Beskyttelsestoldsatserne. Sagen er den, at de under og efter Krigen voldsomt opskruede Toldsatser efterhaanden fylder Statskassen med Penge, som den for Tiden ikke har Brug for, og som den derfor efter de nordamerikanske Lovgiveres Mening hellere bør forskaanes for. Bevægelsen henimod en Toldreduktion har derfor i langt højere Grad fundet Udslag i en Reduktion af Statsindtægterne end i en Indskrænkning af Beskyttelsen. Dette ses tydeligst ved den i Marts 1883 vedtagne nye Lov. Denne vedrører dels en Reduktion af Indførselstolden, dels en Reduktion af „*internal revenue*", som skriver sig fra Aaret 1863, og som omfattede Afgifter paa Tobak, Brændevin, Bankdeposita, Cheques, Vexler, Tændstikker, Parfumerier, visse Apothekervarer m. fl., men af hvilke ved den nævnte Lov Afgifterne paa Bankdeposita, Cheques, Tændstikker og Parfumerier ere hævede, samtidig med at Tobaksafgiften er nedsat til omtrent det Halve. I Aaret 1882 udgjorde Beløbet af *internal revenue* ialt 146,4 Mill. Doll.; ved Loven af 1883 vil Beløbet imidlertid i Fremtiden blive reduceret med imellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{4}$. Samtidig udgjorde Toldindtægterne 220,4 Mill. Doll., og disse ville ved Loven af 1883 kun blive formindskede med $\frac{1}{8}$. Det ses saaledes, at baade absolut og relativt er Toldreduktionen af langt mindre Betydning end den øvrige Skattereduktion, hvad der allerede paa Forhaand viser, at den foretagne Reform kun i ringere Grad har en Formindskelse af Beskyttelsestolden for Øje og væsentligst maa betragtes som en finansiel Skattereform. Dette fremgaar ogsaa af, at henved Halvdelen af det Beløb, som Toldreduktionen anslaas til — 25 à 30 Mill. Doll. — falder paa Reduktionen af Sukkertolden, og Formindskelsen i denne maa væsentligst betragtes som en Nedsættelse i en Konsumafgift, eftersom kun $\frac{1}{8}$ af det Sukker, der forbruges i Fristaterne, produceres i disse, medens $\frac{7}{8}$ importeres udefra. Bortset fra Sukkeret, hvor Forringelsen i Toldafgiften, saavidt det kan skjønnes, vil komme til at udgjøre nogle og tyve Procent, beløber Forringelsen i samtlige øvrige Toldafgifter sig til under 10 pCt. Denne i og for sig beskedne Reduktion falder meget forskjelligt paa de forskjellige Vareklasser. Ved nogle Varer (f. Ex. kemiske Produkter) er Toldforringelsen af

virkelig Betydning, ved andre (f. Ex. Raajern) er den højst ubetydelig, ved atter andre (f. Ex. Træ og Trævarer) er Tolden forbleven uforandret, og ved nogle endelig (f. Ex. Porcellænsvarer) er den endogsaa forhøjet. Som Regel ere Toldsatserne forringede og simplificerede, men nogen stærkt udpræget Formindskelse af Beskyttelsen har der i hvert Fald ikke fundet Sted. Alligevel gaar Lovens Tendens i Retning af en mere liberalistisk Toldtarif end de tidligere Tarifer, og ihvorvel Frihandelsmænd og Beskyttelsesmænd ikke mere kunne assimileres med de to politiske Partier, Demokrater og Republikanere, paa samme Maade som tidligere — saaledes at Demokraternes Sejr ved Præsidentvalget skulde være enstydig med Frihandelspartiets Sejr — kan det dog antages, at Liberalismen for Øjebliket har de gunstigste Chancer, og at Toldreformerne foreløbig vedblivende ville gaa i Retning af at moderere Beskyttelsessatserne. En egentlig Frihandelslovgivning synes der derimod ikke at være den fjerneste Udsigt til.

Gaa vi efter dette Resumé over Toldlovgivningen i de Lande, der have Hovedandelen i de civiliserede Staters Produktion og Omsætning, over til vort eget Land og de to andre skandinaviske Stater, finde vi en gjennemgaaende *liberal Toldlovgivning* her i Norden. *Norge* er et af de Lande i Evropa, som er gaaet videst i Retning af Frihandel, en Udvikling, som navnlig har taget Fart efter den med Napoleon III afsluttede Handelstraktat og er vedbleven indtil omtrent midt i 70'erne. Fra denne Tid viste der sig en stærk protektionistisk Bevægelse, især i de større Byer, og en Kommission blev nedsat for at overveje de stillede Krav. Resultatet af Kommissionens Arbejde var imidlertid, at det ansaas for uheldigt at gaa tilbage til en højere Beskyttelse. Dette Resultat sanktionerede Storthinget, man besluttede at forblive staaende paa det Frihandelsstandpunkt, man var kommet til, og man foretog kun nogle mindre betydende Reformer til Beskyttelse for et Par Industrigrene, som man ved de tidligere Tarifer havde været noget stræng imod. Ihvorvel saaledes Frihandelspartiet gik af med Sejren, viste det sig dog, at den protektionistiske Retning havde et meget stærkt Tag i Sindene og i Interesserne i Norge.

I *Sverig* fandt en lignende Udvikling Sted som i Norge

og i Størstedelen af det øvrige Evropa, idet ogsaa her den afgjorte Frihandelsretning fra 60'erne, der førte til Afslutning af Handelstraktaten med Frankrig, var nogenlunde uantastet indtil Midten af 70'erne, fra hvilken Tid Stormløbene imod Frihandelen begyndte. Det lykkedes herved Beskyttelsesmændene at faa bl. A. Hvedemel belagt med Told, til Værn for den svenske Mølleindustri (overfor den danske) og det svenske Landbrug, men en, kort Tid efter, nedsat Toldkommission udarbejdede en Tarif, ifølge hvilken de nylig vedtagne Beskyttelsessatser skulde ophæves, og hvorefter Tolden paa nogle Artikler skulde forhøjes, paa andre formindskes, og Rigsdagens Vedtagelse af dette Forslag betragtedes som en Sejr for Frihandelspartiet. Beskyttelsesmændene have imidlertid fortsat deres Virksomhed og navnlig indbragt omfattende Forslag til Beskyttelse af Landbruget, hvilke imidlertid Rigsdagen har forkastet. Enkelte mindre Beskyttelsessatser — saaledes en Told paa Havesager, der ikke er uden Betydning for den danske Export — er det dog i de senere Aar lykkedes dem at faa gjennemførte, og deres Bestræbelser ville sikkert blive fortsatte med Energi og troligvis med Held.

Af særlig Interesse for Toldlovgivningen i Sverig og Norge er den imellem de to Stater gjældende Mellemrigstoldlov, der traadte i Kraft den 1ste Juli 1874. Ifølge denne er der, foruden de Artikler, der ifølge de almindelige og tidligere Love omsættes toldfrit imellem de to Lande, fastsat Toldfrihed for alle Varer af indenlandsk Tilvirkning (dog ikke for Fabrikata af Sukker, Tobak og Kaffe og heller ikke for Brændevin, Malt og Spillekort), medens Mellemrigsloven ikke gjælder for de udenlandske Produkter. Forskjellige Gange har der været fremsat Forslag om at ophæve al Told imellem Sverig og Norge, saaledes at disse to Lande kom til at danne en Toldforening i Lighed med det tyske Toldforbund, men Forslagene herom ere ikke gaaede igjennem. Ligeledes har det, som det nedenfor skal ses, været paatænkt at udvide Mellemrigsloven til ogsaa at omfatte Danmark, eller endog at danne et skandinavisk Toldforbund for de 3 Riger uden nogensomhelst Toldskranker, men denne Tanke tør næppe vente nogen snarlig Realisation.

I *Danmark* fik Merkantilismen, der i henved halvandet

Hundrede Aar havde været den ledende Tanke i vor Toldlovgivning, sit første Knæk ved Fd. af 6te Juni 1788, hvorved Kornhandelen frigaves, saaledes at der af Restriktionsbestemmelserne herimod kun blev en lille Indførselsafgift tilbage, og derefter fulgte Fd. af 11te Juni s. A., der i høj Grad lettede den frie Omsætning og Udførsel af Hornkvæget. Hovedslaget førtes dog ved Fd. af 1ste Februar 1797. Ved denne Forordning ophævedes samtlige bestaaende Udførselsforbud og samtlige Indførselsforbud (ca. 150) paa 8 nær. Iøvrigt skete der en meget væsentlig Nedsættelse af Toldafgifterne og en Simplificering og Regulering af de tidligere i høj Grad indviklede og sammensatte Toldbestemmelser. Paa Grundlag af denne Forordning arbejdedes der nu videre i dette Aarhundrede. Efter nogle Svingninger kom det første yderligere Fremskridt af Betydning paa Frihandelsbanen ved Fd. af 1ste Maj 1838, der nedsatte forskjellige Toldsatser, og herefter fulgte Fd. af 13de Marts 1844, ved hvilken der foretoges yderligere Toldnedsættelser, Ophævelse af forskjellige Forbud, Indskrænkning af Udførselstolden og Simplificering af Tarifen. Ad denne Vej fortsattes nu med spredte Smaareformer gjennem de følgende Decennier, indtil endelig den endnu gjældende Toldlov udkom den 4de Juli 1863. Ved denne Lov foretoges der en omfattende Revision af samtlige tidligere Bestemmelser, Toldsatserne nedsattes betydeligt, Udførselstolden ophævedes fuldstændigt, talrige mindre Positioner, der ingen finansiel Betydning havde, bortfaldt, og der skete en gjennemgaaende Simplificering af hele Tarifen. Loven af 1863, der er affattet i en moderat Frihandelsaand, er som sagt vor Toldlov endnu. Enkelte Finanstoldpositioner bleve betydeligt forhøjede ved Krigsskatloven af 5te August 1864 (der bestaar endnu), Transittolden hævedes ved Lov af 11te Marts 1865, men fraregnet disse to Love, er det, paa Enkeltheder nær, endnu ikke lykkedes at komme til Enighed om nogen Revision af den nu nogleogtyveaarige Toldlov. Den affattedes, da Evropas og allermest Danmarks Geografi var en anden end nu, da de økonomiske Theorier og de praktiske økonomiske Forhold vare ganske andre end nu, og da endelig ogsaa vort Møntsystem var et helt andet end nu — undtagen paa Toldstederne, hvor man den Dag idag regner med den gamle Toldlov og med Daler, Mark og Skilling.

Denne Konservatisme skyldes imidlertid ingenlunde Mangel paa Ønske om Forandringer eller Forslag til Forandringer fra alle Sider; tværtimod. Der er i Løbet af 70'erne indbragt baade private Forslag og Regeringsforslag til en Toldreform. Ligeledes have 80'erne været Vidne til forskjellige Tilløb til nye Toldlove. Man er imidlertid ikke kommet til noget Resultat. De forskjellige Forslag have været af liberalistisk Art og haft Toldreduktioner for Øje. Man har imidlertid været uenig om, hvorvidt man skulde gaa i saa Henseende, og navnlig har, som bekjendt, ved de senere Forslag det saakaldte Kompensationsspørgsmaal givet Anledning til Dissens. Underligt nok, at det er denne Side af Sagen, hvorpaa Reformen har skullet strande. Man skulde synes, at der netop i Danmark ikke er nogen Anledning til at sætte det finansielle Spørgsmaal i Forgrunden ved en Toldreform, og det saa meget mindre, som de faa Millioner, der har været Tale om at miste, rimeligvis for en Del vilde indkomme ved forøget Import til de lavere Toldsatser, og som det i hvert Fald altid vilde være let, hvis man havde givet Afkald paa en Kasseartikel, f. Ex. Petroleum, og det virkelig skulde vise sig, at der var Trang til Penge, da at faa en saadan isoleret Toldsats indført paany. Men medens desuagtet det finansielle Spørgsmaal — Striden, om Reduktionen skulde gaa ned til 1 eller 2 Millioner, 2 eller 3 Millioner — har staaet i Forgrunden, er man med nogenlunde Lethed vandret hen over det Spørgsmaal, der samtidig har beskjæftiget det øvrige Evropa, Frihandel eller Beskyttelse, væsentlig holdende sig i den Skure af lempeligt fremadskridende Toldreduktioner, som man allerede begyndte med for 100 Aar siden.

At fordybe sig i noget af de forskjellige Toldforslags Detailler er der ikke megen Anledning til, eftersom de sikkert dog ville se ganske anderledes ud, naar det en Gang bliver til Alvor med en Toldreform. Det skal kun fremhæves, at det sidste Regeringsforslag i flere Henseender synes at have støttet sig til det i Marts 1881 fra det saakaldte Børsudvalg fremkomne Forslag, der for Handelens og Industriens Vedkommende foreslog Ophævelse af Tolden paa en stor Del Raa- og Hjælpestoffer, men uden i og for sig at motivere dette fra et Frihandelsstandpunkt. Det er tværtimod betegnende, at dette

Udvalg, der for Størstedelen bestod af Kjøbmænd og iøvrigt af enkelte Fabrikanter og Nationaløkonomer, lod sig nøje med den Bemærkning angaaende en Revision af Tolden paa forarbejdede Varer, at „en saadan Revision udkræver en i det Enkelte gaaende Undersøgelse af de Vilkaar, under hvilke hver enkelt Industrigren arbejder, og af den Betydning, den paagjældende Industrigren har for den Del af Befolkningen, som derigjennem har sit Erhverv.“

Derimod har Regeringen intet Hensyn taget til den paa den nationaløkonomiske Kongres i Malmø i Sommeren 1881 vedtagne Beslutning om, at man skulde anmode de respektive Regeringer om saavidt muligt at ophæve eller formindske de Afgifter, der besvære Vareomsætningen mellem de skandinaviske Riger. Den virkelige Mening med denne Resolution var at søge et egentligt Toldforbund mellem de skandinaviske Riger tilvejebragt — eller i det mindste Mellemrigstoldloven mellem Sverig og Norge udvidet til ogsaa at omfatte Danmark — og den Minoritet, der med Grev Sparre, en af det svenske Beskyttelsespartis Hovedmænd, i Spidsen, stemte imod Resolutionen, gjorde dette mindre af Modvilje imod selve Forslaget, end fordi den tillige vilde have en udtrykkelig protektionistisk Udtalelse tilføjet Resolutionen. — En saadan nordisk Toldunion, af snævrere eller videre Omfang, vil ikke kunne vedtages, uden at en Del Interesser ville lide derved, og endnu langt flere ville antages at lide derved, det vil blive vanskeligt eller umuligt at paavise dens Følger for hver enkelt Handels- eller Industrigren, og ihvorvel nøjagtige Opgjørelser og Undersøgelser selvfølgelig maa gaa forud, vil en saadan Union dog til syvende og sidst kun kunne realiseres under en fælles Almenfølelse af, at den vil gjøre hvert enkelt af de smaa nordiske Folk baade merkantilt og politisk større, give større Virksomhed, større Afvexling i Produktionen, større Opland, større Omsætning indadtil og en mere betydningsfuld Stilling udadtil. Spørgsmaalet om, hvorvidt Stillingen udadtil — i merkantil Henseende — skal bestemmes fra et Frihandels- eller Beskyttelsesstandpunkt, vil jo ingenlunde være anteciperet ved Stiftelsen af Forbundet indadtil, og dersom man nøjes med en Udvidelse af den svensk-norske Mellemrigslov til ogsaa at omfatte Danmark, vil det jo fremdeles staa hvert Land frit for iøvrigt at

bestemme sit Toldforhold til den øvrige Omverden, som det ønsker. Men til alt sligt er der sikkert langt frem. Noget saadant gjennemføres vanskeligt uden Sympathi mellem de paagjældende Staters Regeringer, endnu vanskeligere, naar den ene af Staterne befinder sig i en saadan politisk Tilstand som for Øjeblikket Danmark*.

Det er svært at afgjøre — selv uden saa store Vuer som en nordisk Toldunion — hvornaar vi, blot for Danmark alene, faar en ny Toldlov i Stand. Deraf vil det ogsaa afhænge, om denne mest kommer til at gaa i protektionistisk eller mest i liberalistisk Retning. Thi fraregnet alle mulige Theorier og alle Beviser for og imod, saa ville vi, naar hele Evropa har Beskyttelse, sandsynligvis blive nødte til at følge Trup, dels for at have Retorsionssatser paa Haanden, dels og navnlig, fordi vi ellers ville blive oversvømmede af fremmede Industrivarer, der ville ødelægge vor egen Industri, samtidig med at vi lokkes til at kjøbe Mere, end vi kunne taale, saa at det Hele let en Dag ender med et Knald. Men har det øvrige Evropa liberalistiske Tarifer, saa ville vi allerede af den Grund vanskeligt kunne have en decideret Beskyttelsestarif, at det for vore Nabolande da vil være en let Sag at chikanere os ud af denne Position ved i al Fredelighed at aabne en Toldkrig imod os.

Visse almindelige Opgaver maa dog enhver fremtidig Revision af Toldtarifen sætte sig. Det maa blive Opgaven at borttage Tolden fra alle saadanne Varer, om hvis Karakter som Raaprodukt der ikke hersker nogen Tvivl, og at borttage den fra saadanne Varer, hvor Satserne hverken i og for sig eller som Komplement· ere af Betydning for Industrien, men kun ere blevne staaende som tilfældige Rester fra Fortidens Massepaalæg, og hvor man derfor, hellere end at beholde dem, maa godtgjøre, om det saa skal være i rede Penge, de Tab, som En og Anden kunde lide ved Ophævelsen. Det maa der-

---

*) Paa det i Kjøbenhavn i Eftersommeren 1885 afholdte Handelsmøde vedtog Forsamlingen efter en af Etatsraad *C. F. Tietgen* indledet Diskussion og ifølge hans Forslag følgende Resolution: „Handelsmødet andrager Regeringen om at træde i Forhandling med den svensk-norske Regering om Nedsættelse af en Fælleskommission til at tage under Overvejelse Oprettelsen af en Toldforening mellem de nordiske Lande“.

næst blive Opgaven at indrette de Toldsatser, man anser for nyttige, kulant og ikke drillende, hellere i for store Grupper end med en Detail, som opvækker Stridigheder. Opgaven bliver endvidere at anvende en saa retfærdig og samtidig lidet generende Opkrævningsmaade (Fortoldning) som muligt, og endelig, og ikke mindst, at holde Industritolden — der ikke bør udarbejdes byreaumæssigt, men efter den nøjeste Undersøgelse af de konkrete Forhold — i omhyggelig Udsondring fra Finanstolden. Det er maaske dette sidste Moment, den *tilfældige* Sammenblanding af Industritold og Finanstold, der bringer den største Forvirring i de fleste Landes Toldtarifer. At denne Sammenblanding kan fremkomme, er forstaaeligt, efter den dobbelte Oprindelse Tolden har, men der behøves intet Principrytteri for at fastslaa, at det er dilettantmæssig Lovgivning ikke at kunne rede de to Systemer ud af hinanden, naar de direkte modvirke hinanden. Beskyttelsestolden paa de forarbejdede Varer fremkalder, som ovenfor udviklet, saa mange Vanskeligheder og saa megen Forvirring, at dersom man nevtraliserer den ved samtidig at belægge Raaprodukterne og Industriens vigtigste Hjælpemidler med Told, saa har man kun gjort Skade og ingen Gavn. Man forledes naturligvis ved den nemme og indbringende Told, der kan paalægges Varer som Jern, Kul osv., til at bibeholde den, men i Lande, der ere saaledes situerede, at disse Produkter utvivlsomt ikke høre til Landets egen Produktion, og hvor Sagen i den Henseende er simpel nok, er det ganske urimeligt at vedblive med saadanne Toldsatser. Paa Finansernes Vegne vil man da formodentlig indvende, at naar Raamaterialet overhovedet ikke maa beskattes, naar de forarbejdede Produkter kun maa paalægges en højere Told for at modvirke deres Indførsel og derigjennem altsaa ogsaa den forøgede Indtægt af Tolden, og naar endelig Kolonialvarer kun delvis maa beskattes — for Menigmands Skyld — hvorfra skulle Indtægterne saa komme? Men selv naar Sagen stilles saaledes paa Spidsen, og selv naar det er unyttigt at henvise til de direkte i Stedet for til de indirekte Skatter, saa er Løsningen dog til at overkomme, thi man maa da hellere, som i England, bibeholde Tolden paa Forbrugsartiklerne — stadig under Forudsætning af, at Indtægterne ogsaa saa meget mere komme den store Almenhed til Gode —

end samtidig beskytte og modvirke Produktionen og derved hæmme Handelen uden at fremme Industrien. Ad denne sidste Vej — ved taabelige Toldtarifer — ødelægges nemlig Kilderne til Folkets Velstand, og dette vil have mere skjæbnesvangre Virkninger overfor Almenhedens Forbrug og trykke det længere ned, end moderate Forbrugsafgifter nogensinde ville være i Stand til.

Om en Revision af Toldtarifen, foruden at følge disse almindelige Regler, iøvrigt nærmest bør gaa i liberalistisk eller i protektionistisk Retning, vil, som paavist, for Danmarks Vedkommende blive afhængig af, hvornaar en saadan Toldreform bliver realiseret. Vor Tilstand minder En om et Uhr, der uheldigvis er gaaet i Staa. Det kan være, det staar saa længe, at man slet ikke behøver at stille det, naar det kommer i Gang igjen, eftersom Timeviserne paa alle øvrige Uhre i Mellemtiden ere løbne helt rundt og nu igjen holde paa det Tidspunkt, da det uheldige Uhr gik i Staa. Saaledes er det jo muligt, at det varer grumme længe, inden vi igjen komme ind i ordnede Tilstande, og at vore Omgivelser derfor, naar vi tage fat paany, holde paa det samme Standpunkt af moderat Frihandel, som man holdt paa, den Gang vi for en Del Aar siden gik i Staa. Skulde vi imidlertid have den Lykke at komme i Gang i en nærmere Fremtid, saa tror jeg, vi maa stille Uhret i Retning af moderat Beskyttelse.

Anm. Til ovenstaaende Foredrag har jeg benyttet som Vejledning: For det Første den Række af Afhandlinger om den tyske Toldreform og de evropæiske Toldtarifer, som de i Jena udkommende, af I. Conrad udgivne „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik“ med Suplementshefter have indeholdt i Aarene 1879—85. (Særlig skal nævnes: I. Conrad: Die Tarifreform im Deutschen Reiche nach dem Gesetze vom 15. Juli 1879. — C. Krökel: Das preussisch-deutsche Zolltarifsystem in seiner historischen Entwickelung seit 1818. - E. Nasse: Der Cobdenclub und die deutsche Waarenausfuhr. — A. Bayerdörffer: Der Zolltarif der Vereinigten Staaten von Amerika, samt Der Zolltarif Ruslands.) Dernæst har jeg benyttet: W. Roscher: Geschichte der Nationalökonomie in Deutschland. München 1874; I. Lehr: Schutzzoll und Freihandel. Berlin 1877; Schönberg: Handbuch der politischen Oekonomie, I. Tübingen 1882 (Afsnittet „Handel“ af W. Lexis); Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich, VI. Berlin 1885, samt de tyske Toldlove af 1879 og 1885. Fremdeles har jeg benyttet „Børsudvalgets“ Betænkning

(Kjøbenhavn 1881) og Forhandlingerne ved det 4de skandinaviske Møde i Malmø 1881 (Stockholm 1882) samt endelig V. Falbe-Hansen og W. Scharling: Danmarks Statistik, III. Kjøbenhavn 1878 (Afsnittet „Omsætningen" af V. Falbe-Hansen). — Prof. Falbe-Hansen har desuden godhedsfuldt underhaanden meddelt mig forskjellige Oplysninger.

Formanden takkede Rubin for det holdte Foredrag, som var bleven fulgt med saa megen Interesse, og som med Rette kunde betegnes som et Værk, der vilde være af største Betydning for de Industridrivende, for hvem det jo ingenlunde var let at sætte sig ind i disse Spørgsmaal, et Værk, som de derfor sikkert gjentagne Gange vilde komme til at søge tilbage til. (Forsamlingen gav ved at rejse sig sin Tilslutning hertil.) — Han mindede derefter om, at Diskussionen om de af Rubin indledede Spørgsmaal først vilde finde Sted, efterat Cand. polit. *Schovelin* havde holdt sit Foredrag „om Industriens og Landbrugets Solidaritet". — Mødet udsattes derefter en Time; det gjenoptoges Kl. 1½ med det nedenstaaende Foredrag af Hr. Schovelin.

Industriens og Landbrugets Solidaritet.

Foredrag af Cand. polit. *Jul. Schovelin.*

De Herrer ville allerede af Hr. Kontorchef *Rubins* Foredrag have faaet et levende Indtryk af, at det i vor Tid vilde være latterligt at være affekteret overfor Beskyttelsen. Denne flade Tale om, at den økonomiske Politik, der kaldes Protektionisme, kun er et fordømmelsesværdigt Udslag af en enkelt Samfundsklasses lave Egennytte, lyder dobbelt mærkelig fra den Side af Samfundet — Repræsentanterne for den flydende Kapital — der hylder en Nationaløkonomi, som har sat den økonomiske Egoisme i videnskabeligt System, og som i den praktiske Udførelse af dette System ofte har fortolket det saaledes, at Varetagelsen af egne *Sær*interesser er bleven gjort til et uangribeligt og helligt nationaløkonomisk Dogme. Denne Betragtning af Beskyttelsen er affekteret, fordi ikke en Gang de, der gjøre den gjældende, selv tro paa den. — De Herrer ville endvidere have faaet et Indtryk af den afgjørende Vending, der er i Færd med at indtræde paa dette Punkt, saavel praktisk, som

videnskabelig. Praktisk sét er dette begrundet i, at det er ugjørligt for et lille Land som Danmark at afvæbne i et Øjeblik, da Udlandet ruster sig til Toldkrig. Den videnskabelige Frontforandring overfor Beskyttelsen har Hr. Rubin udførlig omtalt, men det maa være mig tilladt endnu en Gang skarpt at fremhæve, at Nationaløkonomien nu for Tiden udtrykkelig betoner *Relativiteten* i dette Forhold. Man maa ikke opfatte det saaledes, som om man, efter i lang Tid at have sværmet for Frihandel, nu er gaaet over til at sværme for Beskyttelse, fordi nu det er Mode — paa samme Maade, som Damerne det ene Øjeblik skrabe deres Haar op i taarnhøje Frisurer, det næste Øjeblik rede det glat ned i Panden lige til Øjnene. Man vil ikke nu gjøre Beskyttelsen til et Dogme som fordum Frihandelen, man vil kun slaa fast, at til en vis given Tid kan Beskyttelse være rigtig, medens til en anden Tid Frihandel kan være det; det er Noget, der maa afgjøres med de konkrete, nationale Forhold for Øje.

Ud fra dette Relativitetssynspunkt udviklede jeg i en Artikel i Januarheftet for i Aar af Nationaløkonomisk Tidsskrift* — og det glæder mig idag at høre, at Hr. *Rubin* i det Væsentlige har sluttet sig til min Opfattelse — at det vilde være det Rigtigste for Danmarks Vedkommende i den nærmeste Fremtid at holde sig saa tæt op til Beskyttelsessiden som muligt. Der er imidlertid et vigtigt og farligt Vaaben i de absolute Frihandelsmænds Hænder, som det i Tide gjælder om at faa slaaet dem ud af Haanden, en Tvivl om Berettigelsen af Beskyttelsen, der er saa meget farligere, som den bunder i Troen paa, at der kan bestaa en Forskjel i Interesser, ja næsten et Modsætningsforhold imellem Landets to vigtigste Erhvervsgrene, mellem Landbruget og Industrien, mellem Land og By. Det vil være min Opgave her at gjøre et Forsøg paa at faa denne Tvivl hævet og søge at vise, hvorledes der under den nuværende Toldlovgivning her i Landet har bestaaet den smukkeste Solidaritet mellem Industrien og Landbruget, og hvorledes den økonomiske Politik her i Landet meget vel lader sig indrette, og ogsaa *bør* indrettes saaledes, at denne

---

* Jfr. Nat. Tidsskr. 1885. 1ste Hæfte, navnlig S. 4.

Solidaritet i Fremtiden bevares og videre udvikles under Statens Ægide.

En Opretholdelse, ja endog en Udvidelse af Industrien er nødvendig saavel for Landet som Helhed som for Landbruget: *Landbruget kan med andre Ord ikke undvære Industrien.* Jeg beder Dem i saa Henseende rette Deres Opmærksomhed paa de senere Aarrækkers Bevægelser i Befolkningens Fordeling mellem By og Land. Man vil da se, at medens Kjøbenhavns og Kjøbstædernes Folketal i de sidste Aartier er tiltagen i stedse stigende Forhold, har Befolkningsforøgelsen i Landdistrikterne endogsaa været synkende. 1860—70 var den 0,92 pCt., men 1870—80 0,61 pCt.; Tilvæksten i Provinskjøbstæderne var derimod 1870—80 næsten 3 Gange saa stor, medens Kjøbenhavn er vokset i den Grad, at den i 1870 kun udgjorde $\frac{1}{10}$ af Landets Befolkning, men i 1885 $\frac{1}{7}$, og naar Frederiksberg medregnes, endog $\frac{1}{6}$. Indvandringens Overskud over Udvandringen i denne By var i gjennemsnitlig aarlig Procent af Middelbefolkningen 1801—70: 0,5 pCt., men i 1870—75 over 5 Gange saa stort — i dette Femaar var det desuden mere end 5 Gange saa stort som *Fødselsoverskuddet* — i 1875—80 var det dobbelt saa stort, og i 1880—85 atter 4 Gange saa stort. Se vi atter bort fra Kjøbenhavn, viser det sig, at Forholdet mellem Landdistrikternes og Kjøbstædernes Folketal er gaaet ned fra *$7\frac{1}{4}$: 1 i 1840 til næppe $5\frac{1}{4}$: 1 i 1880.*

Hovedstadens Forøgelse foregaar væsenligst, hvad mangfoldige Fakta bekræfte, i de lavere Lag. Det kan saaledes anføres, at ved de senere Aars voksende Bebyggelse i Hovedstaden er Smaalejlighedernes Antal steget baade forholdsvis og absolut meget stærkt. Undersøge vi særlig Forholdene i Industrien, vil det ses, at mellem Halvdelen og Totredjedelen af den industrielle Medhjælperstand i Kjøbenhavn er født udenfor denne. Det er altsaa, som Hr. Kontorchef Rubin har bemærket det i en lille Afhandling om Beboelses- og Bebyggelsesforholdene i Kjøbenhavn (Nationaløk. Tidsskr. 1884), navnlig „den egentlige Arbejderstand, der rekruterer Bybefolkningen“, og dette vil jo atter med andre Ord sige, at det *væsentligst er Industrien, der har formaaet at sluge den voksende Indvandring.* I Virkeligheden beskjæftiger Industrien jo ogsaa over Halv-

delen af Bybefolkningen — og selvfølgelig deriblandt Størstedelen af de Ubemidlede — og de nyeste Undersøgelser have endvidere godtgjort, hvorledes bl. A. ogsaa *Kjøbstædernes* Industri er vokset i de sidste Aartier. Samtidig synes Professionisternes Antal paa Landet at have været i en stærk Stigen.

Det fremgaar altsaa af disse Data, at Tendensen stærkere og stærkere er gaaet i Retning af, at Landbruget ernærer en stadig synkende Andel af Danmarks Befolkning, og at Byerne i stigende Grad maa skaffe lønnende Beskjæftigelse for Samfundets bredere Lag. Landet skyder mere og mere Arbejderbefolkningen fra sig, og Byerne faa den mere og mere til Forsørgelse. Men dette er jo, som alt fremhævet, væsentlig kun et andet Udtryk for, at det er *Industrien*, hvis Opgave det særlig er bleven og fremtidig vil blive at afgive lønnende Beskjæftigelse til Samfundets ubemidlede Lag. Industrien har hidtil vist sig i Stand til under den bestaaende Beskyttelse at absorbere den uhyre Tilstrømning, og endogsaa til en forholdsvis god Løn, idet det tilstrækkelig klart fremgaar af min i den nævnte Afhandling offenliggjorte Undersøgelse af disse Forhold, at den beskyttede Industri byder Arbejderne de bedste Lønningsvilkaar.*

Naar det altsaa er et uomstødeligt Faktum, at Industrien paa denne Maade har overtaget og stadig overtager en betydelig Del af Samfundets Smaakaarsfolk, og hidtil med et heldigt Resultat for disse, vil det uden Tvivl indrømmes, at der herved er skabt Forhold og Tilstande, som en Toldpolitik paa ingen Maade kan se bort fra, men at Situationen med bydende Nødvendighed kræver, at Industrien ikke udsættes for stærke økonomiske Rystelser ved, at der pludselig aabnes en overvældende udenlandsk Konkurrence til ubodelig Skade for den Arbejdermasse, der efterhaanden har samlet sig i Byerne under Toldlovgivningens Ly. Bybefolkningens rapide Tilvækst har længe været et for Alle bekjendt Fænomèn, og hvad enten man nu vil betragte det som noget Heldigt eller ikke, saa maa det bestemt hævdes, *at naar Staten og Landbruget har akcepteret denne Udvikling, saa er det nødvendigt, at de*

---

* Jfr. den ovenfor nævnte Artikel.

ogsaa akceptere denne Udviklings Konsekvenser. Men fordi Noget er nødvendigt, kan det jo særdeles godt være ubehageligt, være et nødvendigt Onde. Under vore Forhold har Beskyttelsen været et økonomisk Offer for de ubeskyttede Erhverv, deriblandt altsaa ogsaa Landbruget, og dens videre Opretholdelse og mulige Skærpelse er altsaa ensbetydende med den fortsatte Ydelse af Ofre. Men netop her dreje vi om Vinkelspidsen; thi hvad det her gjælder vel om at læggc Mærke til, og som jeg beder de Herrer holde fast ved, er dette, at Landbruget i alt Fald til et vist Tidspunkt har haft det i sin Magt at stoppe eller i alt Fald modarbejde den nylig skitserede Udvikling, og at naar det ikke har gjort det, men tværtimod akcepteret den fuldt ud, saa ligger dette deri, *at det derigjennem har skabt sig et Ækvivalent af den mest afgjørende Betydning for den Byrde, som Beskyttelsen repræsenterer.*

Man maa nu for det Første ikke vurdere denne Byrde, dette hidtidige Offer for højt. En Beskyttelse af Industrien har to Sider: den skaber dels Tendenser til at drage Kapitalen i Retninger, hvori denne ellers ikke kan antages at blive dragen, idet den drages noget bort fra de ubeskyttede til de beskyttede Erhverv, dels fordyrer den Forbruget af visse Artikler. Hvad det første Moment angaar, da maa det vistnok siges, at Landbruget i de sidste Aaringer trods Beskyttelsen har haft tilstrækkelig Kapital-Tilgang. Overfor de sidste 15 Aars uhyre Stigning af Prioritetsgjælden (538 Mill. Kr.) tør man vistnok næppe paastaa, at Landbruget skulde have savnet den fornødne Kapitaltilførsel. Man kunde maaske snarere, under Henblik paa den nuværende Situation, vove en Paastand om, at de trykkede Forhold for Landbruget i alt Fald for en mindre Del og paa enkelte Steder bl. A. kunne siges at være fremkaldte af en noget uforstandig Mangel paa Begrænsning i Tilførslen af Kapital, som det senere har vist sig vanskeligt at forrente. Det har da kun været heldigt for Landet, at der iøvrigt har været Anvendelse for Kapitalen paa en heldig Maade indenfor Landets Grænser. — Hvad det andet Moment angaar, da maa man vel fastholde, at de ved Beskyttelsen fremkaldte Udgifter hverken have været, absolut set, synderlig store eller omfattet en særlig stor Mængde Forbrugsgjenstande.

Dernæst har Landbruget ikke været ene om at bære dem, idet ogsaa andre Erhverv som f. Ex. Handelen — altsaa ogsaa store Dele af Bybefolkningen — have deltaget i Byrden, og endelig maa det jo erindres, at der paa mangfoldige Punkter har været en vis Gradation efter Velstanden i denne „Skat", som Beskyttelsen jo, ret beset, maa kaldes. Og ved disse, altsaa forholdsvis ikke saa særdeles store økonomiske Ofre, som have opretholdt Industrien, er det blevet muligt for Landbrugerne at frigjøre sig for en stedse stigende Del af den ubemidlede Befolkning, at formindske Antallet af dem, hvis Forsørgelse i modsat Fald næsten ene havde paahvilet dem, og de have derved friet sig baade for betydelige Udgifter og store sociale Forpligtelser.

Skjøndt Arbejdslønnen ganske vist er stegen noget paa Landet, er dog dette saa at sige for Intet at regne i Sammenligning med den Byrde, som Landbruget havde maattet bære, hvis det vedblivende skulde have forsørget en stadig større Kreds, medens det omvendt har kunnet forholdsvis indskrænke sin Forsørgelseskreds mere og mere. Landbruget har hidtil væsentligst ydet det Bidrag til de *brede Lags Ernæring,* som det skyldte sin fremragende økonomiske Stilling og Opsvinget i Begyndelsen af Halvfjerdserne, under den for Landbruget langt behageligere Form, at det har deltaget i Udredelsen af Beskyttelsen. Paa et Tidspunkt som det nærværende, hvor der lyder Klage fra flere Egne over Mangel paa tilstrækkelig god Arbejdskraft, kunde maaske, overfladisk set, Fornøjelsen stille sig lidt tvivlsomt. Man maa imidlertid vel erindre, at *Landbruget* i sin Tid, nemlig i *Begyndelsen af Halvfjerdserne,* da Bortvandringen var størst, *har haft det i sin Haand at regulere denne Bevægelse ved en hurtig og energisk Forbedring af Markarbejdernes Kaar.* Der er ingen Tvivl om, at den storartede Indvandring til Hovedstaden i Begyndelsen af Halvfjerdserne hovedsagelig har været fremkaldt af disse Aars økonomiske Røre i Hovedstaden og den stadig opadgaaende Bevægelse i Arbejdslønnen — en Bevægelse, der, som en Undersøgelse af de daværende Forhold* har vist mig, netop

---

* Besvarelsen af Universitets Pris-Spørgsmaalet for 1882—83 (tilkjendt Univ.s Prismedalje).

hurtigst og væsentligst kom de Arbejdere til Gode, til hvis Arbejde der ikke krævedes særlig teknisk Foruddannelse, og som altsaa særlig let kunde rekruteres af indvandrede Landarbejdere. Det daværende økonomiske Opsving skyldtes jo nu navnlig det ved Landbrugets Fremgang fremkaldte Liv, og det havde altsaa da ogsaa været muligt for Landbruget at holde igjen paa denne Bevægelse, medens Forholdet derimod omvendt blev dette, at Arbejdslønnen paa Landet kun steg yderst langsomt, saaledes at den nu, efter dog at være stegen med $\frac{1}{4}$, er saa meget lavere end Arbejdslønnen i den beskyttede Industri, at Landarbejderen kun faar 3 Kr. for hver 5 Kr., Kjøbenhavneren faar, medens han, henset til Forskjellen i Prisniveauet, maatte have 3 Kr. 75 Øre for at være lige stillet. I Øjeblikket kunne disse Lønningssatser imidlertid være trykkende nok for Landboen, navnlig da Stigningen ogsaa falder noget paa de senere Aar; men i alle Tilfælde vil det jo ikke kunne bestrides, at Forholdene virkelig i Begyndelsen af Halvfjerdserne laa saaledes for Landbruget, at det var det økonomisk muligt at *vælge,* hvorvidt det vilde modvirke Lysten hos Landarbejderen til at forlade sin vante Gjerning ved at byde ham lige saa gode Forhold hjemme, eller ikke. Selvfølgelig kunde Valget ikke staa saaledes klart for Bevidstheden den Gang som nu, men i hver enkelt Egn har man i Arbejdsudbudet maattet kunne spore disse Udvandringstendenser og har kunnet modvirke dem, hvis man har villet, ved at søge at holde de bedste af Folkene tilbage med Tilbud om bedre Vilkaar.

Naar Landbruget imidlertid har truffet Valget saaledes, at Udviklingen har faaet Lov til at gaa i den Retning, hvori den nu en Gang er gaaet, og naar den virkelig har kunnet gaa i den Retning, saa maa det vistnok siges at have *været et stort Gode, baade for Landet og særlig for Landbruget.*

Naar der nemlig nu af og til fra enkelte Sider lyder Klager over Mangel paa forholdsvis billige og gode Arbejdskræfter, saa vil det ses, at dette sikkert rent øjeblikkelige og forbigaaende Fænomen, ret beset, er for Intet at regne i Sammenligning med Modstykket. Hvorledes vilde vel Forholdet have set ud i dette Øjeblik, dersom det nu saa trykkede Landbrug havde været situeret saaledes, at det havde haft et stadig

voxende Antal Munde at fylde, dersom alle Landsbyer og Smaahuse havde været overfyldte af en talrig Landarbejderbefolkning, som, efter i mange Aar at have været vant til høje Lønninger, med Et maatte knappes af og nu trængte paa med Krav om Beskjæftigelse og rigelig Løn, fyldende Landkommunernes Fattighuse og forhøjende deres allerede saa stærkt anspændte Fattigbudget. Der klages nu paa Landet over høje og stigende Kommunalskatter, men man tænke sig, hvor højt de vilde være stegne, naar Størstedelen af de Folk, der nu i 2de Aartier ere strømmede til Byerne, nu havde staaet ledig paa Torvet i Landkommunerne. Hvad man sparede ved at faa god og billig Arbejdskraft, vilde da sikkert ikke paa langt nær kunne opveje, hvad man gav mere i Fattigskat. Ved den omtalte Omfordeling af Befolkningen — om end selvfølgelig i Forbindelse med mangfoldige andre Faktorer — har man desuden paa Landet endnu saa nogenlunde kunnet bevare den jævne Stigen i den sociale Trinfølge, som hidtil har været vort Landbrugs og vort Lands Styrke, og som er den bedste Grundvold for en konservativ og rolig Udvikling af de sociale Forhold. Dette, at der fra den jordløse Husmand og Indsidder er en Række smaa, lave Trin paa Trin i Samfundets Trappestige, gjennem Husmænd med lidt Jord, Husmænd med mere Jord, Bolsmanden, den lille Bonde og op til den større Gaardmand, Proprietæren og Godsbesidderen, frembyder Fordele af uhyre Værdi, og dette Forhold har som sagt kunnet holde sig paa Grund af den stærke Bortvandring. I modsat Fald vilde der have dannet sig en Kløft mellem en meget stor, besiddelsesløs Landarbejderbefolkning paa den ene Side og en i Forhold dertil meget lille Klasse Jordbesiddere, der væsentlig bleve Arbejdsgivere, paa den anden Side; og i den bratte Stigning, som derved var fremkommet, i den betydningsfulde Forskjel, der nu faldt grelt i Øjnene paa Alle, vilde samfundssplittende Elementer først med Held have kunnet spekulere. I Stedet derfor have vi faaet fyldt Industriens Kadrer, have oparbejdet en dygtig og energisk Industri, der afgiver gode Muligheder for en Gang at kunne tage fat, hvor Landbruget slipper, og endelig have vi faaet de brede Lag saaledes samlet, at *de sociale Reformer* lettere lade sig gjennemføre, fordi det selvfølgelig altid er lettere at tumle med Masserne og iværksætte

den for de sociale Reformers Gjennemførelse nødvendige Orga-ganisation, hvor Forholdene relativt ere saa lette at overskue og kontrollere, saa samlede som i en Hovedstad.

Har Landbruget saaledes end baaret en Del af Beskyttelsens Byrde, saa har selve den Omstændighed, at der overhovedet har bestaaet en Beskyttelse, til Gjengjæld medført det uvurderlige Fortrin, at Udviklingen paa en naturlig Maade har kunnet bevæge sig i en heldig socialøkonomisk Retning. Jeg tror ikke, Nogen vil kunne benægte, at det netop for den væsentligste Del er Industriens ved Beskyttelsen muliggjorte Existens og Trivsel, som har afgivet den vigtigste Betingelse for denne Udvikling, hvorved man altsaa, for at gjentage det, paa den ene Side har undgaaet de uhyre Farer ved Dannelsen af et talrigt og misfornøjet Landproletariat, der først i egentlig Forstand vilde have afgivet en frugtbar Jordbund for den sociale Revolutions giftige Udsæd til ubodelig Skade for Landbruget, og paa den anden Side for Landet som Helhed har gjort det sociale Spørgsmaal saa let haandterligt og overskueligt som overhovedet muligt, ved at samle det ligesom i visse Brændpunkter, hvor de for Socialreformernes Gjennemførelse nødvendige Organisationsbestræbelser lettere lade sig realisere. Og i Sammenligning hermed turde de i sig selv ikke særdeles høje Ofre ved Beskyttelsens Byrde være af forsvindende Betydning. Prisen kan vanskelig være *for* høj og har sikkert ikke været overdreven stor.

Det er nu øjensynligt, at efter at en saadan Udvikling er naaet til et Punkt som det nuværende, hvor allerede $\frac{1}{6}$ af Landets Befolkning er ophobet i Kjøbenhavn, saa er det en Nødvendighed for Landet, at de der samlede Mennesker vedblivende have Beskjæftigelser, der udvide og udvikle sig med Befolkningen. *Industrien kan med andre Ord ikke undvære Landbrugets Støtte,* saalænge den endnu ikke har opnaaet en saadan Udvikling, at den kan staa paa egne Ben. At den endnu ikke formaar dette som Helhed betragtet, betvivles næppe af Nogen; dertil er den endnu for ung, ikke endnu ude over Pubertetsalderen, paa mange Punkter naiv, kejtet og vaklende som et Barn. Og at navnlig *dette* Øjeblik vilde være særlig slet valgt til at lade Barnet gaa for første Gang alene, vil et Blik omkring i Evropa hurtig overbevise os om. Kontorchef *Rubin*

har allerede vist Dem, hvorledes hele Evropa staar rustet til Tænderne til Toldkrig, hvorledes selv de gamle Industrilande værne om deres Industri, og det er heraf klart, at slaas der det mindste Hul paa vore Beskyttelsesskranker, vil Udlandets billige Overskud vælte ind med ødelæggende Virkning, indtil det Øjeblik, da den paagjældende Branche er knust — saa faa vi atter Lov til at betale i dyre Domme.

Industriens Interesser ere saaledes saa nøje sammenknyttede med Landbrugets, at enhver Foranstaltning, der gavner Landbruget, uden samtidig at bryde Industriens Gangbaand, maa hilses med Glæde fra Industriens Side. Landbruget er dens naturlige Støtte, dens faderlige Ven. Men kan Industrien saaledes ikke heller fremtidig undvære Landbruget, saa vil en nærmere Undersøgelse vise, at Landbrugets Interesser ogsaa vedblivende ere solidariske med Industriens; men for at fremme og styrke denne Solidaritet, og for at ikke det Baand skal løsnes, der hidtil har bundet Industri og Landbrug sammen som med Jærnhager, er Øjeblikket nu kommet til, at Udviklingen indtræder i en ny Face, idet det Statshjælpsprincip, som Beskyttelsen kun er et enkelt Udtryk for, fremtidig ogsaa maa udvides til at omfatte Landbruget.

Man kunde jo nemlig særdeles let forestille sig, at En og Anden vilde ræsonnere som saa: Ja, *hidtil* har vel Opretholdelsen af Beskyttelsen bidraget til at lægge Situationen gunstig til Rette for Landbruget, fordi den har friet Landbrugeren for de store økonomiske og sociale Farer ved Dannelsen af et Landproletariat, og delvis er der jo derved ganske vist skabt en Nødvendighed for Beskyttelsens Bevarelse; men dette er i Øjeblikket ikke stemmende med Landbrugets Særinteresser. Landbruget sidder jo nemlig for Tiden saa daarligt i det uden egen Skyld, at enhver Lettelse er velkommen, og at Lettelser under en eller anden Form endogsaa ere absolut nødvendige — og man kunde vel da ogsaa tage under Overvejelse Muligheden af en Lettelse paa Toldbyrdens Omraade; desuden har den nævnte Omfordeling af Befolkningen nu naaet et Punkt, hvorved der er tilvejebragt saadanne Tilstande i dette ugunstige Øjeblik, at Landets Arbejdermarked kun er forsynet med, baade i Forhold

til dens Dygtighed og i Forhold til den hele økonomiske Situation, temmelig dyr Arbejdskraft.

Hvis en saadan Betragtning blev fremherskende, hvis vi paa Grund af en Misforstaaelse i Opfattelsen af den øjeblikkelige Stilling, lode os friste ind paa en ren og skær Manchester-Politik, vilde dette let kunne blive til stor Ulykke for Landet. Vi vilde ødelægge Industrien, skærpe det sociale Spørgsmaal, maaske tilsyneladende øjeblikkelig gavne, men i Virkeligheden skade Landbruget, og vi vilde endelig oparbejde en Merkantilisme, ikke i dette Ords gammeldags Forstand, men i Ordets mere almindelige Bemærkelse, der vilde komme til at svie til Landbruget uden i Længden at skaffe det billige Priser. Det, som det derimod for Tiden gjælder om under hele den uhyre økonomiske Snigsot, der hjemsøger Landene, afkræfter Industrien, udsuger Landbruget og lammer Forretningslivet, er for enhver Pris at styrke og opretholde det ærlige, solide, materielle Arbejde, de produktive Erhverv, det vil sige de Erhverv, der arbejde paa at forsyne Landet med dets materielle Substrat. Det er, som Prof. *Scharling* fornylig har bemærket i „Danm. Statistik", behageligt og civilisatorisk skjønt at kunne ofre saa meget som muligt paa de Virksomheder, der fylde Livet med Idéindhold, eller de økonomisk set til samme Klasse hørende, men i Sammenligning dermed dybt underordnede Virksomheder, der blot tjene til at gjøre Livet mere bekvemt (f. Ex. Detailhandlen), men da disse Virksomheder netop fordre et bredt materielt Substrat, saa gjælder det dog i første Række om at skaffe dette til Veje, det vil sige styrke de Erhverv, som i egentligst Forstand forsyne Landet med de mangfoldige Forbrugsgjenstande, som udkræves til Befolkningens Underhold. Foruden Landbruget er det da her væsentligst kun Industrien, som man maa tage med i Betragtning; denne og Landbruget indbefatte „saagodtsom alle dem, der øve en egentlig og umiddelbart produktiv Virksomhed". Det vil da let begribes, at disse Erhverv ganske *i Almindelighed* maa siges at være saa nøje sammenknyttede, naar de saaledes skulle udfylde og støtte hinanden for at tilvejebringe hele Samfundets materielle Grundlag, at ingen økonomisk Alliance kan være naturligere end en Alliance mellem disse to Klasser. Jo mere Industrien i et givet Øjeblik staar tilbage, desto mere maa den støttes for i

sin Tid at yde Landbruget en virkelig betydningsfuld Hjælp til denne vanskelige Opgaves Løsning. Det vilde altsaa være til ubodelig Skade, hvis man gjennem en merkantilistisk Politik vilde skille disse Samfundsklassers Interesser og kunstig bryde deres naturlige Solidaritet, idet netop de Samfundskræfter ved en saadan Splid vilde svækkes og ødes, som have al deres Energi nødig for i Forening at kunne skaffe de nødvendige Betingelser til Veje for hele det øvrige Samfund — og derved vilde endelig ogsaa hele Forsørgelsesbyrden atter blive væltet tilbage paa Landbrugets Skuldre.

Foruden Industrien skal jeg for Fuldstændigheds Skyld ogsaa nævne — ganske bortsét fra det lille Antal Fiskere, der selvfølgelig baade bør og kan hjælpes — at Skibsfarten og Handelen, som *Fragtfart og Mellemhandel,* ligeledes, om end paa anden Maade end de nævnte Klasser, skaffe nogen Tilførsel af materielle Gjenstande til Landet og derved ogsaa bidrage noget til de Folks Ernæring, der strømme til Byerne. Disse Erhverv kunne imidlertid støttes ved Skridt som Oprettelsen af en Frihavn, Ophævelsen af Skibsafgiften osv., Foranstaltninger, der naturligvis ikke nærmere vedkomme os i denne Sammenhæng. Derved ville disse Klasser blive bedre i Stand til at bidrage Sit til at bære Beskyttelsen for Industrien, som selvfølgelig har den største Betydning, fordi det er dette Erhverv, der hovedsagelig ernærer de bredere Lag.

Dette sidste Moment er selvfølgelig ogsaa af den største Betydning i en Tid som den nærværende, hvor det sociale Spørgsmaal har skudt sig saaledes frem i Forgrunden, at det saa at sige møder En paa alle Omraader. *Hensynet til Arbejderbefolkningen* indtager en saadan Plads, at intet andet kan umiddelbart sammenstilles hermed. Naar da Industrien har skaffet denne Beskjæftigelse og forholdsvis gode Lønningsvilkaar, saa er der herved skabt Forhold, som maa videre udvikles og befæstes. Det er jo væsenligst gjennem Beskyttelsen af Industrien, at alle de andre Erhverv, Besidderne af den flydende Kapital, af den faste Kapital, Handelen, Skibsfarten osv., for Tiden yde hver sit nødvendige Tilskud til de bredere Lags Ernæring, og dette Forhold har jo (jfr. ovenfor) det store sociale Fortrin, at Spørgsmaalet derved er blevet koncentreret og blevet bedre Gjenstand for Løsninger, der kræve en alvorlig Organisation.

Hvis denne Udvikling pludselig blev brudt, skulde Landbruget atter tynges af en Opgave, som virkelig maa siges at være særlig vanskelig for Landbruget at løse, navnlig i de kommende Tider, idet det jo saa baade fik den fremtidige Befolkningstilvæxt og mange af Bybefolkningen tilbage. Altsaa ogsaa her se vi, at Landbrugets Særinteresser staa saaledes i Samklang med Industriens, at de tillade en foreløbig Opretholdelse af Beskyttelsen.

Ved Dannelsen af en industriel Bybefolkning er der desuden skabt et stedse voxende *Afsætningsmarked* for Landbruget af ikke ringe Betydning. Ganske vist ville vel altid Priserne paa Landbrugets Produkter i et lille Land som Danmark være paavirkede af Verdenskonjunkturerne, men det er givet, at for de store Dele af Landet, der ligge tæt omkring de over hele Landet spredte Byer, vil der altid i disse Byer være store lokale Markeder, hvor Priserne paa en stor Mængde Landbrugsprodukter væsentlig ville bestemmes af den stedlige Efterspørgsel. — Ved Befolkningens Fordeling faar Landbruget ogsaa i Fremtiden en stor Mængde til Konsumenter, som før ikke alene vare Konsumenter, men ogsaa *Medproducenter,* som skulde *lønnes med en Andel af Produktionen.*

Hvad der imidlertid afgjørende viser Nødvendigheden af, at Industrien ogsaa fremtidig maa støttes, er, *at Udviklingen vedblivende maa antages at ville gaa i en Retning, hvor Befolkningens sandsynligvis stedse voxende Forøgelse mere og mere nødvendiggjør en Udvidelse af de produktive Erhverv,* saa at man i Tide maa være forberedt paa baade at udvikle de alt bestaaende og samtidig, om muligt, skabe nye. Det var i Virkeligheden ganske heldigt, at man i sin Tid, trods Manchester-Systemet, holdt saa meget paa Beskyttelsen, som man gjorde; thi denne Fastholden af Beskyttelsen — selvfølgelig i Forbindelse med mangfoldige andre, medvirkende Faktorer — har muliggjort, at den uhyre Befolkningstilvæxt har kunnet finde lønnende Beskjæftigelse uden alene at have været henvist til Landbruget. Ja, man har *ikke blot i Tide skabt Beskjæftigelse for denne Befolkningsforøgelse,* men man har bragt saadanne Beskjæftigelser til Veje, som endogsaa have kunnet sluge *mere end Befolkningstilvæxten,* som endogsaa have kunnet skaane Landbruget for en Forøgelse, der stod i et

naturligt Forhold til den Befolkning, det havde til Ernæring. Med Henblik herpaa turde det være selvindlysende, hvorledes den økonomiske Politik i Fremtiden netop ogsaa maa bære i denne Retning, netop ogsaa maa være henvendt paa ikke alene at bevare denne Udvikling — hvad der vistnok tør betegnes som Hovedopgaven for al økonomisk Politik i Evropa for Tiden — *men ogsaa fortsætte den paa en frugtbar Maade.* Netop nu tale Begivenhederne indtrængende et saadant Sprog, at det for Enhver, der vil lukke Øjnene op og se rundt omkring i Evropa, maa staa med dagklar Skarphed, hvor nødvendigt det er at føre en saadan økonomisk Politik i de Lande, der endnu ikke have oparbejdet en kraftig Industri. Hvor vi nemlig se rundt omkring, se vi Landbruget slippe Taget og ikke længer strække til alene. Jeg maa nu vel forvare mig imod, at det skulde være min Mening hermed, at man nu herhjemme haabløst skulde opgive Landbruget og styrte sig med rastløs Feber over Industrien. Saaledes som de konkrete Forhold i Øjeklikket ligge for Danmark, vilde dette ikke alene være taabeligt, men ganske simpelt umuligt. For det Første maa man vel lægge Mærke til, at Landbruget herhjemme endnu indtager den principale Stilling, og at det for det Andet endnu, heldigvis, er *modtageligt for en stor Udvikling i Retning af produktiv Erhvervs-Evne,* og det gjælder selvfølgeligt lige saa fuldt om at ophjælpe Landbruget som andre Erhverv og faa alle Produktionsmuligheder i dette frem, — og jeg kan endogsaa tilføje saa meget mere, som Landbruget, foruden næsten at være ene om at betale Landets Import, maa kunne yde sit Tilskud til Industrien gjennem Beskyttelsen.

Hvad der i de senere Aar er foregaaet i Frankrig og Tyskland, ligger ikke saaledes nær for vort Vedkommende; men fordi vi endnu forhaabentlig have et langt Skræv tilbage til det Punkt, hvor Landbruget træder saa stærkt tilbage i Erhvervsrækken som i Frankrig og Tyskland, saa indeholder dog den dér foregaaende Udvikling et Fingerpeg i den Retning, hvori Fremtidens Udvikling kan gaa, og det gjælder da netop om for et Land med en ung Industri **i Tide** at opdrage og udvikle denne Virksomhed, saa at den en Gang kan begynde at tage fat paa de Punkter, hvor Landbruget slipper.

Industrien har, som vi have sét, gjort sin utvivlsomme

Nytte ved at forhindre en Overlæsselse af Landbruget, og den vil ogsaa fremtidig være af stor Betydning for Landbruget paa et Punkt, hvor man, som allerede antydet, gjennem en overfladisk Tankegang kunde komme til det Resultat, at dens videre Udvikling ikke var fuldt heldig, nemlig med Hensyn til *Arbejdskraften paa Landet.* Man maa nemlig ikke her lade sig blænde af det rent forbigaaende. Som det har vist sig, er det navnlig i de gode Aar, at Indvandringen foregaar til Byerne, og medens de sidste Aaringer ganske vist have været slette, var der dog et, navnlig i Forhold til den nærmest foregaaende Tid, lille Opsving i nogle Aar af indeværende Decennium, og det er utvivlsomt dette, som har fremkaldt det sidste Femaars stærke Bortvandring af Landarbejdere, og efter Erfaringerne i det sidste Tiaar (70erne) vil den sandsynligvis hæmmes af sig selv i de nærmest følgende Aar. Men dernæst maa man jo lægge Mærke til, at Befolkningens Tilvæxt snarest tør antages at ville stige, saa at den nuværende Arbejdsmangel sandsynligvis snart vil være afhjulpen, naar Landbruget vil være i Stand til herefter at regulere Forholdet paa en fornuftig Maade.

Paa den ene Side maa det nemlig vel indrømmes, at den hidtidige Bevægelse maaske har faaet et noget for stærkt Udslag, og at der i Fremtiden kan være Grund til at holde *noget* igjen; men paa den anden Side maa det dog paa ingen Maade tabes af Sigte, at det ogsaa i Fremtiden med den nuværende stærke Befolkningstilvæxt — og sandsynligvis meget snarere, end man med den øjeblikkelige Knaphed for Øje kunde være tilbøjelig til at antage — vil være en fuldstændig Nødvendighed vedblivende at have frit Afløb til Byerne og Garanti for, at disse ikke blive nødte til at sende Overskudet tilbage til Fattigkommunerne, da Dannelsen af et Landproletariat maaske ellers igjen vil staa for Haanden i Løbet af en Menneskealder; og et Arbejderspørgsmaal i den nuværende Form paa Landet er virkelig for Intet at regne i Sammenligning hermed.

Det er nu af stor Interesse at lægge Mærke til, hvorledes man allerede i sin Tid har haft aabent Øje for dette Forhold og haft Kig paa det rette Reguleringsmiddel, nemlig saa meget som muligt at give Landarbejderne en Smule Jord. Bevægelsen var stærkt oppe i Begyndelsen af Halvfjerdserne i Land-

brugspressen og har faaet sit officielle Udtryk i Statstilskudet til Præmiering af ypperlig dyrkede Husmandslodder. Men man synes her at have sammenblandet to Ting, som burde have været adskilte, og derved svækket dette Middel, nemlig *dels* Dannelsen af en dygtig Landarbejderstand, *dels* den videre Udførelse af Selvejertanken. Det gjælder nemlig *ikke* om at skabe en lille *Selvejerstand,* der gjennem Præmiering og paa anden Maade drives ind paa gjennem Spadedyrkningen at arbejde i Retning af *udelukkende* at ernære sig af Jorden. Dette System fører let til for stærk Udstykning og belgiske Tilstande, saa at man drager Folk bort fra Landarbejdernes Klasse og skaber en lille Selvejerstand, der hverken kan leve eller dø af de smaa Jordlodder. Naar Udvidelsen af Jordbesiddelsen i Landarbejderstanden ikke foretages med Omsigt, er den mere skadelig end gavnlig, og dette kan maaske have bidraget noget til at skjærpe det Uheldige i Arbejderforholdenes Udvikling paa Landet.

Det, det kommer an paa, er vel at give Jord, men ikke mere, end der er nødvendigt til at give Landarbejderne et *økonomisk Rygstød,* give dem Smag for roligt Arbejde og fæste deres Interesse til det hjemlige Sted, medens deres Hovedernæringskilde derimod bestandig bør være Landarbejdet for Andre. Netop ved en fornuftig Begrænsning af Jordloddernes Størrelse frister man ikke Arbejderne ind paa det ulykkelige lille Selvejersystem med følgende Udstykning, men tvinger naturlig de yngre Sønner til at drage bort, og derved opnaas netop, hvad der skal opnaas. Thi hvad skal der nemlig opnaas? Der skal ikke skabes saadanne Tilstande, at der stadig staar et forsulten Proletariat til Raadighed, men der skal dannes en lille, dygtig, solid Arbejderstand med snevre lokale Interesser, hvis Temperament, Smag og Tilbøjelighed er nøje knyttet til det landlige Arbejde, og som ikke er i den Grad afhængig af forbigaaende Konjunkturer som den kapitalløse Arbejder, men som netop i Jordlodden har et økonomisk og socialt Rygstød i daarlige Tider og en lønnende Fritidsbeskjæftigelse i gode Tider. Og samtidig skal man skaffe frit Afløb til Byerne af de mere urolige Elementer. Men netop ved den fornuftige Begrænsning af Jordloddens Størrelse vil der muliggjøres en saadan Sondring mellem de Elementer, der egne sig til at

danne en dygtig social Kjærne i Landarbejderstanden, og de livligere Elementer, der vedblivende naturlig ville komme til at tilfredsstille deres Lyst til Bortvandring. Naar Landbruget bærer Beskyttelsens Byrde, har det naturligt Krav paa, at Staten her yder det Hjælp til og Garanti for, at de af Beskyttelsen fremkaldte Forhold lade sig regulere paa en med dens Interesse stemmende Maade.

Naar det altsaa saaledes ved nærmere Betragtning viser sig, at det baade af almindelige og særlige Grunde maa fastslaas som uomtvisteligt, at Landbrugets og Industriens Interesser ogsaa *fremtidig* ere paa det nøjeste sammenknyttede, og at Landbrugets rolige sociale Udvikling netop afhænger af dette Solidaritetsforholds Bevarelse, og naar dette atter medfører, at *Landbruget vedblivende maa bære sin Del af Beskyttelsen,* saa er da den undgaaelige Konsekvens heraf, at det ogsaa maa gjøres Landbruget muligt at holde Tørnen ud en Tid endnu. Det bliver en Nødvendighed at støtte Landbruget saa meget som muligt som den foreløbige Hovedkilde til al Velstand og til Fremtidens økonomiske Fremskridt ved for det Første at lette det Beskyttelsens Byrde saa meget som muligt ved at formindske *andre Byrder,* og ved for det Andet at gjøre Landbruget det muligt at regulere Forholdene paa dets lokale Arbejdsmarked paa en med dets og Samfundets Interesser stemmende Maade. Dette er imidlertid kun gjørligt paa én Maade, ved nemlig at lade Staten træde hjælpende til paa Erhvervslivets Omraade. Skal Industriens og Landbrugets Solidaritet fremtidig opretholdes, maa vi forlade en udpræget liberalistisk Politik og føre den økonomiske Politik under Statens Ægide, lige fjern fra et socialistisk - bureaukratisk Spændetrøjesystem paa den ene Side og fra den holdningsløse Individualismes Overladen Land og Folk til Tilfældighedernes Spil paa den anden Side.

Det kunde jo ligge nær, med de sidste Tiders Begivenheder i Udlandet for Øje, at forsøge paa at bringe Solidaritet til Veje ved at lade Staten medinddrage Landbruget under Toldbeskyttelsen, saaledes som vi jo nylig have set det ske i Tyskland, Frankrig o. s. v. Naar dette imidlertid paa ingen Maade kan tilraades for Danmarks Vedkommende, saa foreligger netop her et interessant Exempel paa, hvorledes den

nationaløkonomiske Betragtning nøje maa tage Hensyn til de forskjellige Tiders og Steders Forhold, og hvorledes den maa afveje de store Principspørgsmaal med særligt Hensyn til de skiftende konkrete Forhold og nationale Forskjelligheder. Ved Indførelsen af en Beskyttelse for Landbruget herhjemme ligger det nu for det Første ligefor, at man derved, i alt Fald delvis, vilde modvirke Toldbeskyttelsen for Industrien. Beskyttelsen er jo kun et særligt Udtryk for Statens Indgriben i Fordelingen til Fordel for enkelte Erhvervsbesiddere paa Bekostning af andre, og den forudsætter derfor en vis Begrænsning for at kunne virke fuldt ud i Overensstemmelse med sit Væsen, men naar de $\frac{3}{4}$ af Landets Producenter blive beskyttede, vil Beskyttelsen for den væsentligste Del bæres af disse indbyrdes. Kontorchef *Rubin* har ganske vist allerede gjort opmærksom paa, at Landbrugets Produkter aldrig vilde kunne forhøjes saaledes i Pris, at der ikke dog blev et Plus tilovers for Industrien; men dertil maa endnu føjes, at i de store Industrilande (med industriel Export) vil Beskyttelsen jo heller ikke være saa nødvendig, og Beskyttelsen for Landbruget i saadanne Lande skal netop have den Betydning *at modvirke de Tendenser, der ellers kunne opstaa til, at Industrien og Bybefolkningen fik en unaturlig og forceret Udvikling paa Bekostning af de mere konservative Landbrugs-Interesser*, og den kan saaledes bidrage til at bringe en nogenlunde fornuftig Ligevægt til Veje mellem disse forskjellige Elementer og Udviklingsrækker. Men i Danmark ligge Forholdene ganske anderledes; thi, som bemærket, har Faren i de foregaaende Aar *snarere* ligget for Dannelsen af et Landproletariat end et industrielt Proletariat. Endvidere er vor Industri ung endnu, er i Opvæxt og Udvikling, og vor industrielle Beskyttelse, langtfra endnu at kunne fremkalde Farer i den nysnævnte Retning, skal tværtimod virke i den modsatte Retning og ikke dæmpe, men tværtimod ophjælpe og oparbejde Industri-Udviklingen.

Men ogsaa i andre Henseender ere Forholdene ganske forskjellige. Naar man ved Beskyttelsen virkelig forhøjer Prisniveauet baade for Landmanden og den Industridrivende, er der ganske vist Tendens til Stede til, at disse Begunstigelser noget ophæve hinanden, men det kan ikke nægtes, at der er

en Mulighed for, at der kan være noget rigtigt i et saadant System, hvis *Særkjende* altsaa er at gavne Landets Befolkning i dens Egenskab af Producenter paa Bekostning af Konsument-Interesserne. Det er nu af megen Interesse her at se, hvorvidt man er kommet i Reaktionen mod Manchesterlæren i Tyskland; thi medens denne Lære altid ensidig lægger Vægt paa Konsumenternes Interesse, se vi her et rent ensidigt Producentsynspunkt gjennemført. I det Øjeblik man nu gavner Producenterne med en kunstig Forhøjelse af Prisniveauet — hvorved man jo, vel at mærke, stimulerer og forøger Produktionen i det Hele taget og derved indirekte gjør Konsumen forholdsvis lettere og billigere — men gjør dette paa Bekostning af Konsumenterne, og Systemet saa samtidig indrettes saaledes — hvad der unægteligt er i alt Fald theoretisk muligt! — at et vist nødvendigt Minimum af Forbrugsgjenstande lades ubeskyttede, medens iøvrigt Skatten (Beskyttelsen) voxer med Forbruget ud over Minimalforbruget, gradueret efter Skatteevnen, saa vil man let se, at det, der derved sker, er en ganske fornuftig Beskatning af Storforbruget, Luxuskonsumen og Ødselheden til Fordel for Fliden, Dygtigheden, Nøjsomheden, Tarveligheden og Sparsommeligheden. *Forudsætningen er imidlertid herfor, at Beskyttelsestolden virkelig gavner Producenterne;* men en Indførelse af Beskyttelsestold for Landbruget vilde ikke alene ikke være en Fordel for dette — naar Landbruget for en saa betydelig Del som her i Landet arbejder paa Export, er det ikke væsentligst de indenlandske Priser, men de udenlandske, der ere af Betydning — men langt snarere vende Braadden mod det selv. Lad os rent exempelvis tage en Korntold. For den store Del af Høsten, som fortæres af Landbruget selv, ikke alene som Brød, men ogsaa som Udsæd og Kreaturfoder, vil Korntolden ingen Betydning have i gunstig Retning for Landmanden — snarere i ugunstig, naar Landbrugeren sælger Kornet om Efteraaret og senere skal kjøbe Korn. Dernæst vil en saadan Korntold sandsynligvis ødelægge den for Landet saa vigtige Mølleindustri, og endelig vil den — hvad der er det værste — ved at skabe Tendenser til Korndyrkning i større Omfang end hidtil, eller i alt Fald i samme Omfang som hidtil, netop modvirke den Bevægelse, som vort Landbrug just er i Færd med at foretage, og som efter alle Avtoriteters Vidnesbyrd er af

allerstørste Betydning for dets Fremtid: Overgangen fra det rene Kornbrug til Produktioner, der staa i nær Forbindelse med Husdyrholdet. Man vilde saaledes ved en Korntold kunne kunstig hæmme og hindre Landbruget i en Frontforandring, der er af afgjørende Betydning for dets Fremtid.

Paa ganske enkelte Punkter kunde vel en Indførselstold anbefales, saaledes maaske for Ris, Majs og Ost. Jeg skal tillige her i Forbigaaende henlede Opmærksomheden paa *Roesukkerfrembringelsen,* som utvivlsomt er et Felt, hvor Landbrugets og Industriens Interesser særlig mødes, og hvor man som Følge heraf tør haabe en snarlig Reform i Beskatningsforholdene, der i lige Grad tager billigt Hensyn til Landbruget og Industrien.

Bortset fra de nævnte Artikler, vil altsaa en Beskyttelse af Landbruget ikke kunne tilraades for Danmarks Vedkommende. Landbruget bør altsaa støttes paa anden Maade, men at gaae dybere ind paa, hvorledes man bør søge at ækvivalere Landbruget den industrielle Beskyttelse, vilde selvfølgelig føre mig for vidt, da der jo ikke her kan være Tale om at give et sammenhængende økonomisk Program. Jeg skal derfor nøjes med nogle ganske faa *Antydninger*, blot for lige at vise, at den Fordring, der maa stilles i nødvendig Konsekvens af Beskyttelsens Opretholdelse, meget vel lader sig gjennemføre — hvad der naturligvis er af den største Vigtighed at indse i denne Sammenhæng — uden at krænke andre berettigede Interesser og navnlig uden samtidig at virke skadende paa Industrien og derved bryde Solidariteten.

Kan Staten ikke gjennem Toldforanstaltninger* forhøje Landbrugets Indtægtsside, maa man naturlig fæste Opmærksomheden paa den anden Side, Lettelser paa Landvæsenets Udgiftsbudget. Jeg skal her navnlig nævne to Muligheder: 1) Skattelettelse og 2) Rationalisering af Beskyttelsen.

---

* I Stedet for at hæve Prisniveauet for Landbrugsprodukter gjennem Toldbeskyttelse, kunde man forsøge det hævet gjennem Indførelsen af en Dobbelt-Møntfod, som i alt Fald vilde kunne modvirke de sidste Aaringers nedadgaaende Prisbevægelse. Bimetallismen er imidlertid i sin nuværende Form et Verdensspørgsmaal, og det lille Danmark kan paa dette Omraade intet andet gjøre end at holde sig rede til at svinge med en mulig Forandring i de store Staters Møntpolitik.

Hvad det første Punkt angaar, da tænker jeg nærmest paa Kommuneskatterne. Ogsaa paa *Statsskatternes* Omraade kunde der maaske uden for stærk Indgriben raades noget Bod paa de slette Skattetilstande paa Landet — jeg skal saaledes rent antydningsvis nævne, at man maaske kunde tænke sig en Nedsættelse i *Landskatten,* saaledes at denne delvis blev erstattet ved *en mere rationel Formueskat.* Som bekjendt er det dog imidlertid navnlig *Kommuneskatterne*, der i de senere Aar tynge uforholdsmæssig stærkt paa Landet, dobbelt følelige, fordi de ere et Tillæg til de direkte Statsskatter, medens de i Kjøbenhavn ere de eneste direkte Skatter. Man kalde nok saa meget en direkte Hartkornsskat for en Prioritet; en Prioritetsydelse til Staten er ingen Prioritet, men en *Skat*, d. v. s. den staar altid for Bevidstheden med et andet Præg, og som noget, der *kunde* fjernes, *kunde* nedsættes, *kunde* afvikles. Psykologisk føles den derfor langt mere trykkende end Prioritetsforrentningen. Først og fremmest kunde nu Kommuneskatterne lægges mere fornuftig efter *Evne* end nu, da de fordoble og skjærpe Hartkornsansættelsernes skrigende Uligheder, men dernæst vilde der ogsaa finde en betydelig direkte Lettelse Sted paa dette Omraade ved Gjennemførelsen af de sociale Reformer, som delvis have faaet deres Løsning i Tyskland, og som man maa haabe ogsaa snart ville staa paa Dagsordenen hos os. En af de Udgiftsposter, som tynge haardest og mest meningsløst paa Kommunerne, er netop Fattigforsørgelsen, men denne kan jo atter væsentlig opløses i Sygehjælp, Krisehjælp og Alderdomsforsørgelse. Fordelen ved en energisk Reform paa disse tre Omraader, en Skabelse af en omfattende Sygeforsikring, Kriseforsikring og Alderdomsforsikring, vilde fremfor alt blive den: paa den virksomste Maade af Verden at formindske Byrderne og Ulighederne ved den urimelige moderne Fattigdomsforsørgelsesinstitution — denne modbydelige Blanding af falsk Humanitet og forretningsmæssig Karrighed, denne Institution, der er for blød overfor Samfundets Bundfald og for haard overfor den uforskyldte Fattigdom. Hvor Indgriben og Hjælp fra det Offentliges Side bliver nødvendig paa disse Omraader, bør det maaske snarest her i Landet være Staten, der betaler; men i alle Tilfælde er det klart nok, at Kommunerne ville profitere af disse Foranstalt-

ninger. Og jeg beder de Herrer lægge vel Mærke til, hvorledes Midlet til det satte Formaals Realisation atter knytter Landbrugets og Industriens Interesser paa det nøjeste sammen; thi for hvad er vel en saadan Reform af større Betydning end netop for Industrien, for at denne i Tide kan faa Midler i Hænde til at magte den i Sandhed tyngende Opgave, som allerede er og i Fremtiden endnu mere vil blive lagt paa dens Skuldre: i en ganske særlig Grad at maatte tumle Arbejderspørgsmaalet i dets mest akute Form.

Endvidere har Landbruget et berettiget Krav paa en fornuftig Regulering af Beskyttelsen. Som jeg i min ofte nævnte Artikel skarpt har fremhævet, gjælder det om for en rationel Betragtning at faa Beskyttelsen ind under Skattesynspunktet (Beskyttelsen er jo en indirekte Skat). En Regulering af Beskyttelsen lader sig da kun rationelt foretage ud fra et Skattesynspunkt, det vil med andre Ord sige, at Beskyttelsen bør reguleres efter Befolkningens Skatteevne. *Qva* indirekte Forbrugsskat kan den kun ramme Skatteevnen i store og grove Træk; men at man ikke kan naa Idealet, bør ikke afholde En fra at arbejde hen derimod, og bør navnlig ikke føre til, at man ganske taber det af Sigte og beskatter i Flæng og Spræng uden faste Regler og Normer. Det er Betoningen af det skattemæssige Moment i Beskyttelsen, der giver denne et helt nyt Motiverings-Grundlag, medens man tidligere blot saa paa den tekniske Side af Sagen. Denne sidste kan imidlertid under bestemte konkrete Forhold ofte modificere Skattesynspunktet paa Grund af Hensynet til det Bestaaende, det traditionelt Givne, det, som Samfundet har vænnet sig til og formet sig efter.

Idet jeg dernæst blot i Forbigaaende skal minde om *de direkte Foranstaltninger til Landbrugets Gavn,* som Staten kan træffe i Retning af videnskabelige Undersøgelser, Oprettelsen af Stationer til Gjødnings- og Fodringsforsøg, Bidrag til Husdyravlens Fremme, hygiejniske Forholdsregler, Modvirken af Forfalskning af Landbrugsprodukter osv. — Ting, som ikke bør forsømmes — skal jeg sluttelig nævne, at *Staten* i anden Række kan hjælpe Landbrugerne til en fornuftig Regulering af Arbejdsmarkedet. For nærværende Tid kan den Jord, som skal drages bort fra den nuværende Jordbesiddelse til dette Øjemed, vistnok kun skaffes til Veje mod en billig og rimelig

Erstatning til Ejerne, og til at udrede denne, fordele Byrden over et passende Tidsrum og forrente den paa billige Vilkaar vilde Staten uden særdeles store Ofre kunne yde Husmændene Hjælp ved en fornuftig Udvidelse af de alt *bestaaende Kreditinstitutioner*, idet man dels forøgede disses Midler, dels regulerede deres Anvendelse paa en hensigtssvarende Maade.

Jeg tror, at man af disse løst skitserede Antydninger vil have faaet et Indtryk af, hvorledes der paa mange Maader kan gribes virksomt ind til Landbrugets Gavn — og derigjennem til Industriens og hele den produktive Befolknings Gavn — paa Maader, som saa langt fra krænke andre berettigede Interesser, at de endogsaa delvis, som vi have set, befordre dem. Et Spørgsmaal skyder sig imidlertid til Slutning uundgaaelig frem, nemlig det, hvor Staten vel skal søge sine fremtidige Skatteobjekter, da en Udvidelse af dens Opgaver snarest kræver flere Midler, end den hidtil har raadet over. Naar man er bange for en økonomisk Politik, der lader Staten *noget* mere end hidtil træde hjælpende til paa Erhvervslivets Omraade, saa følger ganske vist i stræng Konsekvens af et saadant Standpunkt, at det under en saa gunstig finansiel Situation som den nuværende er fuldt berettiget at fordre Skattereduktion. Et fuldstændigt *Laissez-passer*-System kræver under nærværende Forhold Skattelettelse som sit nødvendige Korrelat. Ganske anderledes stiller derimod Sagen sig, naar et saadant Standpunkt forlades, og Statens Opgave paa Erhvervslivet erkjendes. Hvis der da skulde blive Tale om nye Skatter, i alt Fald som erstattende nogle af de nuværende, da vilde det vel være naturligst endelig en Gang at udfylde Hullet i vort Skattesystem og tænke paa at drage *den flydende Kapital* med ind under Beskatningen under en eller anden hensigtsmæssig Form. Men dernæst tror jeg ikke, man skulde vige tilbage for virkelig rationelle *Forbrugsskatter* af en saadan Art, at de tillode den sparsommelige Haandværker og Bonde at reducere sin Skatteandel saa meget som muligt.

Alle disse sidste Bemærkninger ere imidlertid og kunne kun være løse Antydninger, men hvad jeg i alle Tilfælde haaber at have tydeliggjort, er dette, at Danmarks Fremtid for en ganske væsenlig Del beror paa, at den Erkjendelse bider sig fast i alles Sind, at der hersker fuld Solidaritet mellem Danmarks Industri og Landbrug.

Formanden vilde, forinden Diskussionen om disse Emner tog sin Begyndelse, rette en Tak til Hr. Schovelin for hans Foredrag, for den klare og udtømmende Maade, hvorpaa han havde behandlet denne Sag og for de flere nye Synspunkter, han havde fremdraget. (Forsamlingen sluttede sig hertil ved at rejse sig).

Kammerassessor *Bayer:* Det er jo aldeles utvivlsomt, mine Herrer, at den Udstilling, som vi i disse Dage kunne glæde os ved at se her i Odense, er et nyt Vidnesbyrd om den Kjendsgjerning, at vor danske Industri og vort Haandværk ligesaavel i Provinserne som i Kjøbenhavn er i et stadigt og glædeligt Opsving og i en Udvikling, som profeterer den en lys og lykkelig Fremtid. Allerede med Decenniet Fyrrerne dæmrede den nye Fremskridtsperiode i Provinsindustrien, men den voxede først ret i Halvtredserne, Tredserne og Halvfjerdserne, i disse sidste 3 Decennier saa stærkt, at jeg tør anslaa Tilvæxten i de 30 Aar til henimod det 3-dobbelte af det, den stod paa ved Udgangen af Fyrrerne. Denne store Fremgang skyldes, foruden de Industrielles og Haandværkernes egen Idræt, Flid, Kappelyst og Dygtighed, de mange Udstillinger samt en tiltagende Befolkning, utvivlsomt ogsaa i en væsentlig Grad vore i den samme Periode saa overordentlig stærkt udviklede Samfærdselsmidler baade til Lands og til Søs. Man maa derfor, mine Herrer, i Industriens og Haandværkets sande Interesse vogte sig for at isolere Industrien fra de øvrige Medfaktorer i Omsætningsmidlerne, navnlig Handel og Skibsfart, indbildende sig, at den (Industrien) kan staa paa sine egne Ben. Den geniale kjøbenhavnske Foretagelsesaand paa Handelens og Skibsfartens Omraade har uden Tvivl, hver Gang den har aabnet nye Søveje i faste Ruter for vort danske Marked saavel i Provinserne som i Kjøbenhavn, ikke tænkt paa nogen enkelt af de Faktorer, der deltage i Handels- og Omsætningslivet: Industri, Handel, Skibsfart og Agerbrug, men paa dem alle tilsammen og paa den Fælles-Udvikling ved de fælles Midler dertil, som den lettede Samfærsel imellem Landene skulde aabne for dem.

Aldrig er en ny Søvej med fast Rute bleven aabnet for vort Marked, førend man, naar man, som jeg har haft Lejlighed

til, har fulgt den deraf følgende Handelsbevægelse med Opmærksomhed, har set Forsøg foretagne, *ogsaa fra vor danske Industris Side*, paa at benytte den nye Søvej til Export for og Afsætning af den paagjældende industrielle Frembringelse til de fremmede Havne og Lande, til hvilke den nye, aabnede Rute førte. Deslige Forsøg ere vel endnu i deres Barndom, men efter den Udvikling, vor Industri nu er fremskreden til, bør de atter og atter gjentages og forøges, og ikke alene udgaa fra Kjøbenhavn, men ogsaa fra Provinserne, hvis industrielle Frembringelser, som nærværende Udstilling her i Odense jo viser, i mange Retninger ikke længere staa tilbage for de kjøbenhavnske.

Man bør mere og mere lægge Vægt paa Exporten, begyndende forsøgsvis, og den Beskyttelse, som en eventuel ny Toldlov ikke vil kunne unddrage Industrien, navnlig under nærværende evropæiske Forhold, bør ogsaa strække sig til at omfatte Hensynet til en tiltagende *Export* af vore industrielle Frembringelser, baade *direkte* igjennem Indførselstoldsatserne, Frigivelse af Tolden paa de fremmede, for vor Industri uundværlige Raamaterialer eller Materialtoldgodtgjørelser ved Udførslerne, og *indirekte* ved Skibsafgiftens fuldstændige Ophævelse.

Det for Industrien nødvendige Forbindelsesforhold til de 2de vægtige Faktorer i Omsætningsmidlerne: Handel og Skibsfart, maa man *klare* sig, thi Industri, Handel og Skibsfart ere Trillingsøstre, *som ikke kunne undvære hinanden,* men jeg skal naturligvis indrømme Hr. Schovelin, at de have deres store Broder i Agerbruget.

Det er kun disse faa Bemærkninger, som jeg ønskede at fremkomme med, som formentlig nødvendige, *praktiske Supplementer* til de 2de lærde Foredrag, vi nys have hørt.

Rubin vilde, hvis det var den ene Foredragsholder tilladt at takke den anden, knytte sin Tak til Schovelin til den af Formanden udtalte Tak. Schovelin havde ved sit Foredrag givet et nyt Bevis paa den ejendommelige Energi og Uforfærdethed, hvormed han altid tog Spørgsmaalene op og førte sine Tanker igjennem. Disse Egenskaber førte imidlertid hyppig til Doktrinarisme, og Taleren kunde ikke nægte, at ogsaa Schovelin forekom ham at være i Færd med at blive lidt

doktrinær. Det var doktrinært at sige: „for enhver Pris bort med Staten“, men det var ogsaa doktrinært overalt at paakalde Staten. Schovelin var begyndt sit Foredrag med at sige, at det ikke var nogen Modesag, naar man nu til Dags ønskede Beskyttelse. Taleren vilde dog i saa Henseende tage et lille Forbehold. *Noget* var det naturligvis en Modesag, forsaavidt som man nu saalænge havde haft Frihandel og havde set, hvilke Maleurer, den havde ført med sig, og forsaavidt som man saa Evropas største Statsmænd gaa i Spidsen for Beskyttelsen — det var saa naturligt at slutte som saa, at naar disse Statsmænd havde vist sig saa geniale paa visse Omraader, maatte de ogsaa have geniale Instinkter til deres Raadighed paa andre Omraader. De Tanker, som i de sidste 100 Aar vare blevne udtalte af Mænd, der kunne betegnes som Verdens første Tænkere og tildels som Menneskeslægtens Velgjørere — de franske Encyklopædister, de store brittiske Tænkere, Lederne af den franske Revolution, Malthus og mange flere — Tanker, som for en stor Del alt vare blevne realiserede, lade sig ikke saa let omstyrte. Han var fuldstændig enig i, at man burde søge at paavise den ulykkelige Negligeren af de bredere Lag, som Manchestermændenes Ideer indeholdt og have ført med sig, og paavise det Berettigede i Kravet om, at Staten greb ind, men det maatte staa klart for En, at det var et stort Apparat, der maatte sættes i Bevægelse, og at man ikke maatte vente sig for store Resultater. I saa Henseende maatte Taleren tage lidt Afstand fra Schovelin, der syntes at se omvendt paa Sagen, syntes at vente sig uhyre Resultater af smaa Forholdsregler. Men det, som det dog vel først og fremmest kom an paa, var Menneskenes eget Arbejde og egen Flid, hvad det næsten ikke syntes overflødigt udtrykkelig at akcentuere. Exempelvis fremdrog Taleren Schovelins Ytringer om, at man ved Bimetallismen kunde ophjælpe Agerbruget. Taleren maatte i ethvert Tilfælde stille sig noget mere forbeholden overfor dette Spørgsmaal. Heller ikke Theorien om, at Landbruget havde afgivet en Del af sin overskydende Arbejdskraft til Industrien, og at det derfor til Understøttelse af denne Arbejdskraft maatte bistaa Industrien ved at bære en Part af Beskyttelsen, ansaa Taleren for usaarbar, uden at han

dog her *stante pede* skulde fordybe sig i dette vanskelige og mangesidige Spørgsmaal. Han var iøvrigt overbevist om, at han og Schovelin i Hovedsagen vare fuldstændig enige; naar han havde taget Ordet, var det ikke blot af en naturlig Frygt for saadanne extreme Standpunkter, der føre til Bizarreri i videnskabelig Henseende og til Goldhed med Hensyn til de praktiske Resultater, og af Frygt for, at det ene Yderpunkt let kunde føre altfor meget over i den modsatte Pol, men fordi der virkelig var en Fare tilstede for, at man ved at tilspidse Sagen altfor stærkt skulde fixe Beskyttelsen op til at være det ene Afgjørende. Han var, som sagt, ganske enig med Schovelin i, at man burde kæmpe mod Manchesterskolen, og begge vilde de sikkert gjøre, hvad de formaaede, for at bevirke, at man kom til Statens Indgriben paa dette eller hint Punkt, men man maatte dog efter hans Mening ikke glemme, at *den naturlige Udvikling* var dog alligevel det lykkeligste, Friheden var og blev dog det bedste. Der var derfor ingen Grund til at raabe „Halleluja" for Beskyttelsen, i og for sig var det noget Ubehageligt, noget Uhyggeligt — ganske vist noget Nødvendigt, men et nødvendigt Onde.

Bankdirektør *Bierfreund:* Skjøndt det jo nok var noget dristigt af Lægmænd at ville blande sig i en Diskussion, der var indledet af saa udmærkede Kræfter som de, der havde indledet denne Diskussion, troede Taleren dog nok, at han som Lægmand kunde paavise et og andet Fejlsyn, man havde gjort sig skyldig i. Det var saaledes vistnok et Fejlsyn, naar det var udtalt, at den Arbejdskraft, som Landbruget havde afgivet til Byerne, havde Landbruget været *nødt* til at give Afkald paa. Skavanken laa deri, at vort Agerbrug havde haft for gode Tider, der havde lokket Landbrugerne ind paa kostbare Experimenter, som ikke havde givet det Udbytte, man havde ventet sig, og Landbrugerne havde saa ikke forstaaet at bruge eller ikke villet bruge eller maaske rettere været for økonomiske til at bruge de Arbejdskræfter, de havde paa Landet. Efter Alt, hvad han havde hørt, var der ingen Tvivl om, at en stærkere Benyttelse af Spaden f. Ex. vilde have gjort Underværker med Hensyn til, hvad Jorden kunde have produceret. Det var imidlertid maaske heldigt, at man havde faaet de Tal-

størrelser frem, som de Herrer Indledere havde nævnt, at de kunde blive saa almindelig kjendte som muligt. Det betydelige Tal paa de Arbejdere, som ere tyede fra Landet og ind til Byerne, navnlig Kjøbenhavn, var et nyttigt Fingerpeg i Retning af, at man, hvis denne Tilstrømning skulde blive ved, i Tide maatte være betænkte paa at skaffe disse Arbejdere Erhverv og Fortjeneste i de Byer, hvor de tye hen, saaledes at de kunde leve der. Det var gaaet godt hidtil, men det kunde næppe blive ved at gaa godt. Med Sorg maatte man se hen paa, at man havde en Toldlov, der var saa forældet og lidet tidssvarende — den kunde snart holde sit 25 Aars Jubilæum — og det vilde derfor være smukt og godt, om en Forsamling som denne kunde blive enig om at rette en indtrængende Opfordring til alle Lovgivningsmagtens Faktorer om, for at frelse Landet, at tage kraftigt fat paa en Reform af Toldlovgivningen. Man maatte huske paa, at vor nuværende Toldlovgivning skrev sig fra den Tid, da vi endnu havde Hertugdømmerne. Allerede de store Omvæltninger, der vare skete i vort Land siden den Tid, maatte være en Grund til af al Magt at søge en Reform paa dette Omraade gjennemført. Men dertil kom de store Foranstaltninger, som man saa blive trufne rundt om, navnlig i Tyskland, hvor man jo gjennem en Beskyttelse søgte at afsondre sig fra den øvrige Verden, og hvor det indførte Præmiesystem jo gjorde det let for Industrien dér at kaste sin Overproduktion ind paa vort Marked og trykke os. Under disse Omstændigheder maatte det være Lovgivningsmagtens Pligt af al Magt at arbejde hen til at skaffe os en Toldlov, som svarede til Tidens Krav, og paa Grundlag af hvilken der kunde skaffes Brød til de mange Arbejdere, som ty fra Landet ind til Industrien i Byerne. Taleren bebudede til Sagens anden Behandling at ville foreslaa en Resolution i denne Retning.

Formanden vilde selvfølgelig gjerne tage imod en saadan Resolution og sætte den under Diskussion og Afstemning, men han ansaa det dog for rigtigst at udtale, at man ikke her burde nære nogensomhelst Tvivl om, at alle Led af Lovgivningsmagten vare besjælede af den varmeste Interesse for at fremme ogsaa denne vigtige Side af vort Lands Velfærd.

Naar Lovgivningsmagten ikke i dette Øjeblik var kommet til noget Resultat paa dette Omraade, var det, fordi den satte Afgjørelsen af visse store politiske Spørgsmaal over denne Sag, og det var Noget, hvorom vi Andre næppe her burde gaa i Rette med den. Reelt kunde man jo alle være enige om, at en Reform af Toldloven var en af de allervigtigste Sager for Landet, men Taleren havde ikke villet tilbageholde disse Bemærkninger for udtrykkelig at forvare Lovgivningsmagten imod at ikke ogsaa den skulde have en særlig Interesse af disse Spørgsmaal; det havde den sikkert.

Schovelin vilde overfor Rubin vedblivende holde paa, at Ordet „Modesag" ikke passede paa de nyere i protektionistisk Retning gaaende videnskabelige Bestræbelser indenfor Nationaløkonomien. Det var Noget, Historien viste paa saa mange Omraader, at Videnskaben i en vis Periode i Modsætning til Videnskaben i en tidligere Periode lagde stærkere Vægt paa Sider, som man den Gang ikke havde lagt saa stor Vægt paa. Udviklingen bevægede sig ogsaa indenfor Videnskaben i en vis Bølgegang, saaledes som det jo netop ogsaa havde fremgaaet af Rubins eget Foredrag; men dette var noget ganske Andet end det Barnagtige og Lunefulde, der karakteriserede Forandringerne paa Modens Omraade. Moden og Videnskaben havde i det Hele taget ikke noget med hinanden at gjøre. Han maatte overfor Rubin bestemt hævde, at han i sit Foredrag netop havde betonet *Relativiteten* i disse Forhold meget stærkt. Han ansaa ingenlunde Beskyttelsen som det Trylleord, det „Sesam luk dig op", der skulde kunne løse alle økonomiske Vanskeligheder. Det, som det først og fremmest kom an paa, var selvfølgelig ogsaa efter hans Mening de Producerendes egen Intelligens og Dygtighed, som Formanden saa rigtig havde fremhævet i sine Indledningsord ved Mødets Begyndelse, men *Betingelserne* for, at den Enkeltes Snille og Dygtighed kunde naa et Resultat, var det Statens Opgave at tilvejebringe; det var kun det, han havde villet akcentuere. Rubin vilde sikkert ogsaa give ham fuldstændig Ret i, at det under de nuværende Konkurrenceforhold i Evropa var nødvendigt, at Staten traadte til og støttede den Enkeltes Intelligens og Villiekraft. — Hvad specielt Bimetallismen angik, som særlig var blevet fremdraget,

troede han sikkert, at den som international Foranstaltning kunde faa en vis Betydning, idet den kunde bidrage til ad kunstig Vej at tilvejebringe en Stansning i den nedadgaaende Prisbevægelse, og han mindede om, at han i saa Henseende havde saa store Avtoriteter paa sin Side, at han følte sig forvisset om, at man ikke kunde affeje denne betydningsfulde Sag med en enkelt henkastet Bemærkning. — Naar Rubin havde komplimenteret ham for hans Uforbeholdenhed, saa var dette en Kompliment, som han satte megen Pris paa. Det var jo ligefrem en Pligt for den, der tog Ordet i en Sag, at tale rent ud af Posen og sige bestemt, hvad han mente. Saameget mere Pris satte han paa denne Ros, som der jo særlig hos flere af de moderne nationaløkonomiske Videnskabsmænd var en vis Tilbøjelighed til baade at fremhæve det ene og det andet Synspunkt paa en saadan vaklende Maade, at man, naar man stod overfor en praktisk Afgjørelse, og da skulde ty til saadanne Indlæg, ofte til syvende og sidst hverken vidste ud eller ind. Iøvrigt havde Formen i hans Foredrag netop været afpasset efter Rubins Foredrag, forsaavidt som denne vel stadig i sit Foredrag med stor Dygtighed havde fremdraget begge Sider af Sagen, men dog til Slutning var endt med at slaa Standpunktet „Beskyttelse“ fast, og Taleren havde derfor ment med saa meget større Frejdighed at kunne gribe denne Side af Sagen og udvikle Konsekvenserne af den Hypothese, at Beskyttelse var det, man foreløbig maatte stræbe hen til. — Sluttelig bemærkede han, at han overfor Rubin dog maatte minde om, at de Synsmaader, han havde gjort sig til Talsmand for, deltes af de mest fremragende praktiske og theoretiske Nationaløkonomer i Nutiden.

Rubin havde villet komplimentere Schovelin for den Uforbeholdenhed og Energi, hvormed han altid førte sin Tanke igjennem, men det havde naturligvis ikke været hans Mening dermed at ville komplimentere Schovelin, fordi han havde sagt, hvad han mente; det forudsatte han, at Alle gjorde. En udpræget Energi i Gjennemførelsen af sine Tanker paa det videnskabelige Omraade førte imidlertid let hen i Yderspidserne, og det var det, han vilde advare imod. — Om Beskyttelse kunde der siges og var sagt saa meget, for og imod, men naar

Schovelin heraf tog Anledning til at bemærke, at man i Videnskaben havde fremhævet de forskjellige Synspunkter saa stærkt, at man ikke overfor den praktiske Afgjørelse vidste, hvad man skulde foretrække, saa var dertil at svare, at en praktisk — politisk — Afgjørelse var der jo netop *ikke* Tale om her paa Stedet, ligesaa lidt som den kunde udspringe umiddelbart af de af Schovelin og Taleren meddelte Studier om Spørgsmaalet, og der vilde maaske overhovedet ikke blive Tale om den praktiske Afgjørelse herhjemme i de første 10 Aar; naar Schovelin derfor selv urgerede, at Valget maatte træffes efter de konkrete Omstændigheder, maatte han da ogsaa indrømme, at det maatte være *de* konkrete Omstændigheder, det kom an paa, som vilde foreligge til det Tidspunkt, da den paatænkte Afgjørelse skal træffes. Hvad endelig Spørgsmaalet om Bimetallismen angik, havde Taleren blot ønsket i Forbigaaende at fremhæve, at Betydningen af denne efter hans Mening i Nutiden blev banket altfor meget op; ogsaa Scharling havde efter hans Skjøn i sin sidste Afhandling tillagt Stansningen af den nedadgaaende Prisbevægelse ved møntpolitiske Foranstaltninger en noget for stor Betydning. — Taleren beklagede sluttelig, at han havde været saa træt efter sit eget — desværre to Timer lange — Foredrag, at han ikke havde kunnet følge Schovelins Foredrag med den Opmærksomhed, som det fortjente. Han havde kun kunnet gribe nogle Enkeltheder, og det var dem, der havde foranlediget ham til at tage Ordet, navnlig for at slaa fast, at det ikke gik med dette Spørgsmaal som i saamange industrielle Virksomheder, hvor ofte et lille Apparat, en lille Maskine faar en stor Byrde løftet; her var det netop saa, at der maatte et stort Apparat til, der imidlertid kun kunde bringe os et beskedent Stykke videre. Det glædede ham nu at høre, at Schovelin var ganske enig med ham heri, at han kun ventede sig stærkt begrænsede Resultater af Statsinterventionen, som ikke desto mindre Ingen af dem vilde undvære.

Ingeniør *Winkel:* Mon den stærke Indvandring til Byerne, som jo falder i de gode Aar og direkte har sin Grund i Arbejdslønnens Stigen i Kjøbstæderne, ikke indirekte har sin Aarsag i selve Agerbruget, idet de gode Aar for Kjøbstæderne,

hvor Kjøbmanden og den Industridrivende finder større Afsætning for sine Varer, hvor der bygges o. sl., hvor der i det Hele kommer et nyt Liv i Alting og hvor der altsaa ogsaa kan gives højere Løn, jo netop ere de Aar, hvori det gaar Landmanden godt?

Schovelin havde i sit Foredrag selv gjort den Bemærkning, at hele denne Bevægelse specielt for Danmarks Vedkommende ogsaa efter hans Mening delvis havde sin Grund i Agerbrugets Opkomst. Faktisk er det imidlertid, at der altid er en Tendens til en langt *hurtigere* Stigning i Arbejdslønnen under industrielle Forhold i Byerne — hvor man har de store Bankierer og den store Handelsstand, som har en fin Følelse for, naar en Opsvingsperiode begynder, og ofte foregriber den gjennem Spekulationen — end under de roligere, mere jævne Forhold paa Landet, og det er netop derfor, at Landarbejdere godt kunde strømme til Byerne, selv om der ogsaa samtidig var Velstand paa Landet, thi her sivede den langsommere ned til den arbejdende Stand. — Foranlediget ved en Bemærkning af en af de Tilstedeværende, bemærkede han sluttelig, at en Tilstrømning til Byerne vilde der vel iøvrigt altid findes, men det, der her var Tale om at finde Grunden til, var selvfølgelig kun den *særlig stærke* Tilstrømning, som de sidste Decennier havde været Vidne til.

Formanden udtalte, at saavel Foredragene som de Bemærkninger, der vare faldne bagefter, havde været af stor Interesse for de Industridrivende. Hvorvidt Rubin og Schovelin vilde fremkomme med noget Forslag til Resolution vedrørende de af dem behandlede Æmner, vidste han ikke; derimod kunde man jo maaske vente en Resolution fra Bierfreunds Side. Af Hensyn hertil vilde anden Behandling af disse Sager først blive sat paa Dagsordenen for næste Møde. — De, der havde deltaget i Industrimødet 1872, hvor ligeledes Spørgsmaalet „Frihandel eller Beskyttelse“ havde været fremme, vilde ikke have kunnet undgaa at lægge Mærke til en stor Forskjel mellem nu og da. Medens nemlig i 1872 de, der førte Ordet for de Industridrivende, maatte optræde mod en stærk og kraftig

Hævden af de gamle Manchestertheorier, havde man idag hørt en ganske anderledes stærk Pointering fra alle Sider af Beskyttelsestheorierne. Det maatte man dog imidlertid paa ingen Maade glemme — hvad han allerede havde betonet i sine Indledningsord ved Mødets Begyndelse og som det glædede ham ogsaa var blevet pointeret af Forskjellige, særlig fra Rubins Side — at man ikke maatte vente for meget af de Foranstaltninger, som maatte blive trufne fra Lovgivningsmagtens Side, men at det dog først og fremmest kom an paa den Energi, den Enkelte medbragte til sin Gjerning. En anden Ting, man ikke kunde undgaa at lægge Mærke til, var, at Interessen for Industrien nu ikke saaledes som tidligere koncentrerede sig alene om Arbejdsgiverne eller det færdige Produkt, men om Industrien som Helhed, fordi Industrien nu omfattede en saa stor Del af vor Befolkning. Det maatte ogsaa staa klart for enhver Industridrivende, at Fremgangen i det Hele paa den industrielle Virksomheds Omraade maa gaa Haand i Haand med Fremgangen i den arbejdende Klasses Velfærd. De to Ting kunne ikke skilles ad. Det maatte de Industridrivende vide, at deres Medborgere se hen til dem som dem, der ganske særlig ere ansvarlige for, at Udviklingen herhjemme ogsaa for Arbejderstandens Vedkommende vil blive god og lykkelig for vort Fædreland.

Dermed sluttedes Diskussionen, og Mødet afbrødes (Kl. 3¼). Kl. 4 gjenoptoges Mødet med et Foredrag af Hr. *R. Mejborg* om Fortidens Kunstindustri i Nutidens Tjeneste.

Fortidens Kunstindustri i Nutidens Tjeneste.

Foredrag af *R. Mejborg.*

Før jeg begynder paa det egentlige Foredrag, maa jeg henlede den ærede Forsamlings Opmærksomhed paa de udstillede Billeder. De ere fremkomne paa den Maade, at jeg henvendte mig til Industridrivende, hvis Dygtighed er almindelig anerkjendt, og anmodede dem om at overlade Industrimødet et

Udvalg af Afbildninger af de bedste Ting, der vare udgaaede fra deres Værksteder. Anmodningen blev modtagen med megen Velvilje, selvfølgelig med den Reservation, at Udvalget blev begrænset til de Billeder, der for Øjeblikket stode til Firmaernes Raadighed. Desuden erholdt jeg Tilladelse til at gjøre et Udvalg af Kunstflidslotteriets Tegninger. Da disse gjennemgaaende ere udførte i naturlig Størrelse, maatte jeg holde mig til mindre Gjenstande. For at tilvejebringe Ensartethed valgte jeg at repræsentere Metalsagerne, som næsten alle ere tegnede af *Peters, Olrik* og *Heinr. Hansen.*

De udstillede Billeder omfatte næppe meget, som er væsentlig nyt for den ærede Forsamling. Derimod gjengive de ikke faa Ting, som gjentagne Gange have glædet os alle; thi saa lille som Udstillingen er, er den dog et talende Vidnesbyrd om den Omhu og Dygtighed, hvormed der er arbejdet i de sidste Decennier. Kunstindustrielle Frembringelser have jo i Almindelighed den Skjæbne, at de spredes og ved idelig Brug forholdsvis hurtigt slides op og vige Pladsen for ny Frembringelser, saa den efterfølgende Slægt næppe nok véd, hvad den foregaaende har virket. Derfor er det de fremragende Firmaers Pligt at bevare Vidnesbyrd om, hvad de have udført, dels for deres eget Mindes, dels for den fremtidige Udviklings Skyld; thi det er sikkert og vist, at vi komme ikke et eneste Fjed fremad, naar vi ikke idelig ægge den ny Slægt ved at pege paa det Gode, den gamle har udrettet. Udstillingen vil derfor faa særlig Betydning, hvis den kan medvirke til, at der stadig bliver taget Fotografier af det Bedste, der udgaar fra Værkstederne.

Paa de udstillede Tavler repræsenteres Møbel-Fabrikationen af 1. Firmaet *Severin & Andreas Jensen,* hvis Virksomhed særlig har været paavirket af: *Hetsch, Theophilus Hansen, Heinr. Hansen* og *Dahlerup.* 2. Hof-Møbel-Fabrikant *C. B. Hansen,* som har udført Arbejder efter Tegninger af: *C. V. Nielsen, Brinkopff, Nyrop, Amberg, Koch, Dahlerup.* — Broderifaget ved Firmaet *Konst. Hansen, Bindesbøll & Sarauw,* hvis Virksomhed omfatter Tegninger af *P. Skovgaard, Konst. Hansen, Bindesbøll, Dalsgaard,* Brødrene *J. & N. Skovgaard, Vilh. Petersen, O. A. Hermansen, O. Schondel, C. Møller,* Frøknerne *E. Konst. Hansen, S. Holten* og *D. Olrik.* — Dekorations-

maleriet repræsenteres ved Firmaet *Nielsen & Hansen,* der for saa vidt indtager en Særstilling, som *Overgaard* leder alle de dekorative Arbejder. — Metalarbejder ved 1. Hof- og Ordens-Juveler *Michelsen* med Arbejder efter: *Dahlerup, Heinr. Hansen, Olrik, Peters, Stein, Hammelev* og *Schultz.* — 2. Elektroplet-Fabrikant *F. Bloch* med Arbejder efter: *Hartvig, Anker-Lund, Peters* og *Dragsted.* — 3. Hof- Zink- og Metalstøber *Rasmussen* med større Arbejder efter: *Ring, Bissen, Peters, Jerichau, Malthe, Hoffmann, Conradsen, Evens, Schinkel, Stein, Freund, Axel Hansen* og *Carl Smidt.*

Sluttelig er her en Række Tegninger fra Malermester *Weber,* hvis Virksomhed begyndte paa Thorvaldsens Museum, afsluttedes paa Frederiksborg og støttedes af Mænd som *Bindesbøll, Hilker, Herholdt* og *Meldahl.* Da Webers Virkekreds er afsluttet, skal jeg dvæle lidt nærmere ved den. Jeg gjør det saa meget hellere, som her er Lejlighed til at pege paa Træk, der ere karakteristiske for det gode Haandværk herhjemme og derfor ogsaa ere særlig fremtrædende hos flere af de Mænd, hvis Arbejder her repræsenteres. Idet jeg udtaler mig om den Enkelte, er det altsaa en Type, jeg vil skildre. Jeg skal da først pege paa den Alvor og den Kjærlighed, hvormed Weber — efter samstemmende Vidnesbyrd — har gjort det til en Livsopgave at være Malermester. Dernæst paa det Sandhedskrav og den Ædruelighed, den Omhu og Inderlighed, der fremgaar saavel af de Tegninger, her ere ophængte, som af de Arbejder, der ere udførte rundt om i offentlige og private Lokaler. Jeg skal fremdrage Kunstnernes Vidnesbyrd, at Webers Indsigt i hans Fag har været dem en betydelig Støtte, naar de have formet Opgaverne, og de yngre Haandværkeres Vidnesbyrd, at de nu høste Frugten af hans Udsæd, idet Weber — ikke sjældent med pekuniære Ofre — har indført Dekorationsmaleriet som integrerende Led i kunstelskende Hjem. I Samklang med Virksomheden udadtil stod en omhyggelig Uddannelse af Lærlinger; derfor har Weber ogsaa den Glæde blandt Navne paa tidligere Elever at nævne: *Wørmer, Overgaard, Fristrup, Staulund, A. Johansen, A. Svendsen* og *M. Henriksen.*

Idet jeg gaar over til Foredraget om Fortids Kunstindustri i Nutids Tjeneste, skal jeg bemærke, at den alminde-

lige Mening om, hvad der hører ind under Kunstindustri, ikke er korrekt. Kunstindustrien sættes ubetinget for lavt, naar den gjøres identisk med Kunsthaandværket, og selvfølgelig er det et fuldstændigt Fejlsyn, naar man indfører Arbejder under Kunstindustri, som ikke have noget med Kunst at gjøre.

Til saadanne Ting, som ere fremmede for Kunst, hører en stor Part af de saakaldte Galanterivarer, saavel de, der ere Godtkjøbskram fra udenlandske Fabriker, som de indenlandske Efterligninger, der konkurrere med dem. Blandt de første skal jeg fremhæve de hæslige Attraper og Karrikatur-Nipset, der ere Udtryk for tarvelige Vittigheder, som idelig gjentages. Som Exempel paa de sidste skal jeg nævne de Paletter, der have staaet til Salg i Butiksvinduerne, hvor man har sat Farver op og tværet noget af Klatterne ud til et Billede. Den højtærede Forsamling har desværre haft Lejlighed til at se meget af den Slags Narrestreger, og disse have sikkert ofte bragt dem til at tænke paa H. C. Andersens Udtalelse om „alt det Skrammel, alt det Fastelavnsrisstads, der er stillet op som det Skjønne". Det Tøjeri kan betragtes som vor Tids Smaatrolde, der under idelige Forvandlinger søge at hæmme alle Fremskridt. Lykkeligvis er der ogsaa den Lighed med Fortidens Troldtøj, at Gjøglet taber sin Magt, naar det nævnes ved Navn.

Blandt Arbejder, der tilrane sig Navn af Kunstindustri, skal jeg dernæst henlede Opmærksomheden paa en Del af det Bohave, der fabrikeres efter udenlandske Journaler, hvor Arbejds-Skitserne hyppig laves af Rutine-Tegnere, og hvor Udførelsen meget ofte er Produktion af aandløse Former. Her hen hører en Mængde forskjelligartede Gjenstande, en ikke ringe Part af det Løsøre, som fylder Hjemmene hele Landet over. Der er egentlig Faa, som ikke véd, at det er uskjønt; thi Folk have i Grunden en god Smag. Det kan man se deraf, at de Mønstre, der ere stagnerede hos Almuen og blevne Gjenstand for Husflid, i Reglen ere skjønne — f. Ex. Hedebosyningens — og deraf, at det Uskjønne vel kan faa Øjeblikets Interesse og fare Landet over i en kort Tid, men forsvinder næsten lige saa hurtigt, som det kommer op, uden at slaa Rod. Som Exempel kunne vi nævne den nymodens Husflid, der savner naturlig Livskraft, fordi den i saa væsentlig Grad savner de naturlige Betingelser for Skjønhed.

Naar vi nu hævde, at vort Folk har en ikke ringe Grad af Skjønhedssans, og tilmed, at vor Haandværksstand omfatter mange Mænd, som have betydelig teknisk Dygtighed, da ser det underligt ud, at der ikke saa sjældent produceres uskjønne Ting, og at disse ofte finde Kjøbere. Sagen er imidlertid den, at ingen af Parterne, hverken den, der producerer, eller den, der kjøber, faar Lov til at følge sin sunde Sans og faa Tingene saaledes, som de kunde ønske dem; Modehensynet gjør sig idelig gjældende og indvirker stadig uheldig paa Valget. Ytrer man, at en eller anden Gjenstand er styg, faar man hyppigt til Svar, at det er højeste Mode, Magen til det er kjøbt af den og den; saa nævnes nogle fornemme Navne, og dermed skal Sagen være klappet og klar. Det er en Synsmaade, som egentlig er en Gjenganger fra Paryktiden, et Rodskud af den honette Ambition, der ikke er kappet. — Og hvem er det saa, der skaber Moden, hvem er det, der nu til Dags indsætter den Tyran, vi alle bøje os for? — Det er kort og godt en Flok af Spekulanter, der ikke have andet Formaal end at gjøre Folks Godmodighed og Forfængelighed i Penge.

Det er saaledes iøjnefaldende, at Modevæsnet i sin nuværende Skikkelse er en Latterlighed. Ret beset er det en Samfundsløgn, der breder sig over alle civiliserede Lande, og særlig faar Fremgang ved ephemere Existenser, som Svindelen skaber. Moden er et Smitsfof, der gjør ligesaa megen Skade paa det aandelige Omraade, som Komma-Baciller og alle andre ondartede Bakterier paa det animale. Denne Paastand kan maaske se ud som et Paradox; men jeg skal let overbevise Dem om, at Udsagnet er ramme Alvor. Der er nemlig en saa inderlig Forbindelse imellem det Skjønne og det Sande, at Sandhed i Opfattelse er en absolut Betingelse for Skjønhed i Fremstillingen; tilmed er det ubestrideligt, at det, der er objektiv Sandhed idag, er Sandhed gjennem alle Tider, og at det, der engang er skjønt, vedbliver at være det. Hvorledes Moden stiller sig til disse Grundsætninger, kan oplyses ved et Exempel, og vi kunne da passende se paa Klædedragten, som er den Del af Industrien, Moden underkaster de fleste Omvexlinger. At Formerne idelig skifte paa dette Omraade, er i og for sig ikke dadelværdigt. Skjønheds-Begrebet er saa

rummeligt, at vi kun kunne frembære en lille Del ad Gangen, og det er derfor naturligt, at vi stadig forlange ny Synspunkter. Det Falske ligger i Maaden, hvorpaa man afvikler Skjønhedskravet. Hvor galt det staar til, ser man lettest, naar man tager et Album med Portrætter fra de sidste Aartier, og lader Kostumerne passere Revue. De fleste ville blive erklærede for at være uskjønne og latterlige, og samme Dom vil blive fældet Aar for Aar over det, der gaar af Mode. Følgelig er det falsk Beundring, der ofres paa Dragterne. Vi ugle os ud istedenfor at pynte os; bliver det Hæslige os paafaldende, have vi samme Undskyldning som uartige Børn: „Det gjør de Andre ogsaa". — Det Uskjønne bliver endnu mere fremtrædende, naar man ser paa Sagen med lidt længere Afstand og tænker sig en Række Statuer i moderne Dragter. — Hvor indlysende det end er, at Samfundet lider betydeligt ved saaledes stadig at hildes i et Net af Usandhed, vil det dog være vor Tid for svært at sprænge Fletværket paa dette Punkt; thi Ukrudsplanten, som danner det, har hundredaarige Ranker. De senere Tiders kjedsommelige Smagløshed er egentlig kun Extremet til foregaaende Tiders Extravagance. Klædedragten er udartet i den Grad, at vi maa tilbage til Renæssancen og den senere Middelalder for at forstaa, at den hører ind under Kunstindustri.

Paa Grund af min særlige Stilling til Kunstindustrien skal jeg dernæst pege paa et Vanskud, som voxer frem med Interessen for Kunstflids-Arbejderne fra de foregaaende Aarhundreder. Idet vi paany have indført disse i vore Værelser, have vi destoværre ikke holdt os alene til det, der er saa godt, at Fortrinene kunne veje op mod Fejlene; vi have ogsaa indført Ting, som i kunstnerisk Henseende ere slette, og sammen med dem de saakaldte byggede Møbler, der ere dannede af uensartede Rudimenter og som Helhed ere værdiløse. Det er nødvendigt, at vi, der omfatte Fortidsformerne med Kjærlighed, hyppig minder om, at ikke Alt, hvad der er gammelt, er godt; thi saaledes som Forholdene ere, løbe vi den Risiko, at det Hele en Gang bliver fejet ud, saa Ondt og Godt gaar til Grunde, uden at der gjøres Forskjel.

Under Forsøget paa at udskille Kunstindustrien fra det falske Paahæng fremhæver det Foregaaende negative Addender.

Selv om Et og Andet af det, der er sagt, møder Modstand i Øjebliket, vil det dog næppe være svært at opnaa Enighed overfor disse Poster; vanskeligere bliver det maaske, naar vi gaa over til den positive Sum og søge at bestemme, hvad Kunstindustri egentlig er. — Overfor Kunstværker er det for længe siden slaaet fast, at det ikke gjælder om, hvad de forestille, men om, hvorledes de ere tænkte og udførte. Som bekjendt har der været en Tid, hvor dette ikke var Tilfældet, hvor man ogsaa her vilde klassificere efter Æmner, og f. Ex. næppe nok vilde indrømme Landskabsmaleriet en Plads ved Siden af Figurmaleriet. Overfor Kunstindustrien staar man endnu tildels paa det forældede Standpunkt. Saaledes blive Tegninger til Dekorationen af et Værelse eller en Façade betragtede som Udkast til Kunstværker, Tegninger til Bohave som Udkast til Kunstindustri. Nu er det en anerkjendt Lov, at et Kunstværk skal kunne parteres, og hver af dets enkelte Dele skal da være Kunst i og for sig. Deraf vil altsaa være Følgen, at den samme Kunstner kan tegne en Dør og et Skab — begge Dele lige godt — den første Tegning hører ind under Kunstens Omraade, den sidste under Kunstindustriens. Den Betragtningsmaade maa ubetinget være fejlagtig; men naar Bevisførelsen er logisk og Resultatet galt, saa er det Forudsætningen, der er urigtig. Følgelig maa Arkitektur og Kunstindustri sættes i et andet indbyrdes Forhold.

Arkitekturens Plads er der næppe Nogen, der vil rokke det vilde i hvert Fald være ørkesløs Gjerning. Den er ikke fri Kunst, saaledes som Billedhuggerkunst og Malerkunst, der kun tager Hensyn til det Skjønne; tværtimod er den bunden ved mangfoldige Hensyn til det Hensigtsmæssige; den kan heller ikke saaledes som de to andre Kunstarter tage sine Motiver direkte fra Naturen, den maa idelig anvende Former, der ere afpassede efter andre Tiders Krav, og omforme disse saaledes, at de gjøre Samtidens Fordringer Fyldest. Derfor er Bygningskunsten i og for sig en langt vanskeligere Kunst end Malerkunst og Billedhuggerkunst. At dette Forhold ikke er gaaet op for den almindelige Bevidsthed, har sin Grund i, at der saa sjældent præsteres noget Udmærket paa Arkitekturens Omraade. For saa vidt kunne vi parallelisere Bygningskunst med Salmedigtning, som Æmnerne for begge ere i den Grad

bearbejdede, at det er forholdsvis let at frembringe noget Passabelt, overmaade svært at skabe noget Originalt.

Hævde vi Bygningskunstens høje Rang, da maa vi ogsaa give Kunstindustrien en fremragende Plads; thi hver Gang Kunstindustrien har frembragt Mesterværker, har den sluttet sig saa nøje til Samtidens Arkitektur, at den maa betragtes som en Underafdeling af denne. Derfor kan Kunstindustrien heller ikke nu til Dags udøves af Kunsthaandværkeren alene; den maa være en Samvirken mellem Kunst og Industri, hvor Kunsthaandværkeren legemliggjør Kunstnerens Tanke. Følgelig stilles samme ideale Fordring overfor Kunstindustrien som overfor Arkitekturen. Det, der produceres, skal være Kunstværker. Vende vi Blikket mod Kunstindustriens store Glansperiode i Renæssance-Tiden, da se vi tydeligt, at Forholdet mellem Kunst og Kunstindustri var saaledes, som det her er opstillet. Da Kunstindustrien senere hen blev overladt til Kunsthaandværkerne alene, kom den snart i Forfald, og dette medførte, at Kunstsans i det Hele taget svandt ind til et næsten utroligt Minimum.

Idet der nu atter er kommen Liv paa det kunstindustrielle Omraade, har der i den senere Tid været talt en Del om, hvad der er vanskeligst, enten den egentlige Arkitektur eller den Del af Kunstindustrien, der supplerer den og gjør Huset til en Bolig. Saavidt jeg ser, maa Svaret blive i høj Grad relativt; men idet jeg forudsætter, at de Opgaver, der stilles, løses af en Arkitekt, skal jeg dog pege paa et Par Forhold, som gjør den kunstindustrielle Opgave til den vanskeligere. For det Første er Arkitekten ganske anderledes fortrolig med den første Opgave end med den sidste, for det Andet har han langt flere gode Forbilleder til den særlig arkitektoniske Opgave, og for det Tredje har han her større Raadighed over Rumforholdene. Som Regel vil den Opgave, der angaar Bohavet, være mere bunden end den, der angaar Huset. Tegningen til en Sofa f. Ex. er som oftest en i høj Grad bunden Opgave. Som bekjendt bestemmer Bekvemmelighedshensyn Højden og Dybden af Sædet; naar Længden af Møblet nu tillige er afhængig af Rumforhold, da er der ikke mange Led til Raadighed for den, der opstiller Proportionerne, som ere de første Betingelser for Skjønhed. Er denne Hovedvanskelighed overvunden

og Formen slaaet fast, saa har man endnu den Modstand at bekæmpe, at der ved Dekorationen af de smaa, langstrakte Flader er ringe Frihed i Valget af Ornamenter. I det Hele taget kan man sikkert sige, at en Opgave bliver vanskeligere, naar Antallet af Hensyn tiltager, naar Kravet voxer til at skulle naa det størst mulige Resultat ved de mindst mulige Midler.

Under Forudsætning af, at de Herrer i det Væsentlige ere enige med mig i min Opfattelse af Kunstindustriens Forhold til Kunsten, skal jeg gaa over til at tale om, hvorledes vi kunne fremme den indenlandske Kunstindustri. — Det gjælder da først at bestemme dens nuværende Standpunkt, dernæst det Maal, vi kunne stræbe hen imod; siden maa vi finde en Vej, der forbinder begge Punkter.

Med særligt Hensyn til det første Punkt er det, at her er udstillet Afbildninger af Nutids-Arbejder. Skulde der gives en fyldig Oversigt, burde de respektive Firmaer selvfølgelig repræsenteres ved mange flere Billeder; desuden burde en stor Del andre Industridrivende udstille Billeder af deres Sager, og endelig maatte vore Kunstnere, særlig Arkitekterne, afgive Suiter af kunstindustrielle Tegninger. En saadan stor Udstilling vilde kræve andre Betingelser end dem, her have været tilstede, særlig længere Tid til at samle Materiale. Kommer den i Stand, skal det nok vise sig, at der er udrettet Betydeligt her hjemme, og at der i det Hele taget er slaaet ind paa et Spor, som trøstigt kan følges.

Som Exempler paa fortrinlige, kunstindustrielle Arbejder, der ere almindelig bekjendte, skal jeg nævne Dekorationer i Thorvaldsens Museum, Universitetet og det kongelige Theater, paa Sorø Akademi, Herlufsholms Skole og Frederiksborg Slot, samt i Landmandsbankens og Bikubens Lokaler; som yderligere Støtte for min Paastand skal jeg minde om, at Kensington Museet gjemmer dansk Industri mellem sine Kunstskatte. Det Antal Medaljer, vore Firmaer have taget paa udenlandske Udstillinger, er jo ogsaa et talende Vidnesbyrd om, at vi staa forholdsvis godt.

De Arbejder, her sigtes til, ere særlig Pragtstykker; det er med Hensyn til disse, vi indtage en hæderlig Plads. Med andre Ord, vi ere saaledes stillede, at naar der kræves noget Extraordinært, da have vi baade Kunstnere og Kunst-

haandværkere, som kunne fyldestgjøre Kravet. En anden Side af Forholdet, vi ingenlunde skulle lægge Dølgsmaal paa, er derimod, at Kunstindustrien til daglig Brug burde anvendes langt hyppigere, end det nu er Tilfældet, og paa mangt et Omraade knyttes til det almindelige Haandværk.

Søge vi at bestemme et foreløbigt Maal for Kunstindustriens Udvikling, maa dette sættes ved et begyndende Frembrud af en ny Stilart. — Spørgsmaalet bliver da, om vor Tid har noget særlig Karakteristisk, der staar som et gyldigt Løfte om en saadan fremtidig Udvikling. — Hertil svarer jeg frejdig ja, tiltrods for al den Tale, der er om Tidens Armod.

Hvor er da det Ny, vor Tid er i Færd med at skabe?

Det Ny er Ornamenternes Historie, Paavisningen af deres indbyrdes Sammenhæng, af Enheden i Mangfoldigheden, af Udspringet direkte fra Naturen. Her er et Arbejde, som Fortiden ikke har kjendt, og gjennem dette skulle vi sikkert føres til det forønskede Maal.

Som det første Resultat af ovennævnte Studium fremkommer en Oversigt over et Antal faste Former, der ere udviklede gjennem Aarhundreder og trodse de skiftende Tider ved deres fuldendte Skjønhed, tilmed Kjendskab til Rækker af Love, hvorefter disse Former ere kombinerede, og desuden et Blik ud over et grænseløst Mylder af frie Ornamenter, der kunne samles i store Grupper. — Herved dannes altsaa et System, hvorunder alle Stilarter indordnes.

De sidstnævnte Dekorationer, de frie Ornamenter, forøges Dag for Dag; et Tillæg til de ovennævnte faste Former vil derimod være det første Gjennembrud af Fremtidsstilen. Rimeligt er det, at Vejen til nye Stilarter gaar gjennem Studiet af den primære Kunst, som staar Naturen nærmest, saa vi lære at stilisere vor egen Natur, ligesom de gamle Kulturfolk have stiliseret deres. Det bliver da Udviklingshistorien, som lægger Materialet til Rede for Kunsten, medens denne fører Arkitekturen og Kunstindustrien til deres fælles Maal.

Saaledes er Vejen betegnet, samtidig med at Maalet er givet, og da Retningen ikke er ny, er det let at bestemme Arbejdet paa de nærmeste Stadier.

Hvad Materialet angaar, da er der allerede samlet en betydelig Mængde, idet de fremragende Mænd i de foregaaende

Decennier have kastet Lys ud over alle Tiders og Landes Kunst. Denne Indsamling maa vi komplettere. Det kan ske uden Frygt for, at Masserne skulle overvælde os; thi jo mere vi samle ind, desto klarere fremtræder Enheden i Mangfoldigheden, og gjennem denne ere vi Herrer over Stoffet.

Idet vi glæde os over alt det Skjønne, der er frembragt, maa vi vogte os for at sætte Systemet for højt; særlig maa vi ikke forlange af vore Kunstnere, at de skulle lade sig binde af Lovene i Fortidens Stilarter; thi fra det Øjeblik, de gik ind paa at gjøre denne Fordring Fyldest, var al Udvikling afskaaren, og Fremtidens Kunst forvandlet til kinesisk manuel Færdighed. Systemet skal tjene Kunstneren paa samme Maade, som Grammatiken tjener Forfatteren; thi Systemet er en Lære om Stil, ligesom Grammatiken er en Lære om Sprog. Hvad Sprogene ere for Forfatteren, ere Stilarterne for Kunstneren; derfor maa han være saa fortrolig med dem, at Formerne frit og naturligt føje sig til Udtryk for Tanker og Følelser, der fylde hans Sjæl.

Idet Kunstindustrien hovedsagelig betragtes som en Underafdeling af Arkitekturen, ere Vilkaarene stadig de samme for denne og hin. De store Fremskridt komme, naar store Opgaver kalde paa fremragende Mænd. Iøvrigt er der en Vexelvirkning mellem Kunstneren og Opgaven; det er ikke alene denne, der kalder paa ham, han kalder ogsaa paa denne. Den Mand, der har aabent Øje for Tidens Krav og ihærdigt arbejder paa at fremme disse, idet han sætter sin Vilje igjennem til Trods for alle hæmmende Bihensyn, og som desuden med et i kunstnerisk Henseende fint dannet Øje forener et skarpt psykologisk Blik, saa han formaar at samle de bedste Kræfter under sig og anvise Enhver den rette Virkekreds, han har alle Betingelser for at føre sin Samtid fremad.

Er det nu end kun gjennem Opgaver ude i det praktiske Liv, at Mænd udvikles til selvstændige Kunstnere, saa gjælder det dog i en Tid som vor, da Kravene ere saa mangfoldige, at en omhyggelig Skoledannelse er en nødvendig Betingelse for, at en saadan selvstændig Uddannelse kan paabegyndes; derfor maa jeg gjøre et Par Bemærkninger om Skolespørgsmaalet.

I Henhold til den Kjærlighed, hvormed de tekniske Skoler

omfattes, antager jeg, at hvis Spørgsmaalet forelaa til almindelig Afgjørelse, vilde ikke Faa være tilbøjelige til at indordne al Uddannelse i Kunstindustri under teknisk Institut. Dette lader sig dog ikke gjøre, hvor fortrinligt Institutet end er; thi ret beset, beror en saadan Tilbøjelighed netop paa den omtalte Forvexling af Kunstnerens og Kunsthaandværkerens Omraade. Teknisk Selskabs Skole har den betydningsfulde Opgave at medvirke til at uddanne Kunsthaandværkere, som have Evne til at gribe og legemliggjøre, hvad Kunstneren skaber. Det maa vel bemærkes, at teknisk Institut hverken kan eller skal være ene om denne Opgave; thi Værkstederne lægge Grundlaget, og under Elevernes Udvikling staa nidkjære Mestere sideordnede med Institutet. Selvfølgelig er det en Livsbetingelse for Kunstindustrien, at ovennævnte Uddannelse fremmes med Iver; en talentfuld Kunstner ofrer sig ikke for Opgaver, der idelig forkludres for ham; skal han virke med Lyst, maa han være sikker paa, at der staar Mænd bag ved ham, som kunne opfatte aandfuldt og gjengive trofast. At Kunsthaandværkernes Betydning ikke forringes, fordi han indtager den sekundære Plads, er da ogsaa almindelig anerkjendt i det praktiske Liv. En dygtig, samvittighedsfuld Haandværker tager langt hellere en Part af Æren for et Arbejde, der ubetinget er godt, end han tager den hele for et, der vel kan blænde det mindre indsigtsfulde Publikum, men ikke taaler en dybere Kritik.

Den Skole, vi savne, er en Skole for Kunstnere, som særlig ville ofre sig for Kunstindustrien; følgelig maa den knyttes til Kunstakademiet. Da et godt Resultat er betinget af store Fordringer, maa den desuden rekruteres af Akademiets bedste Kræfter. For klarere at belyse Kunstnerens Forhold til Kunsthaandværket, gjør jeg et Par yderligere Bemærkninger om en saadan Skole. Jeg tænker mig, at dens Elever i Reglen vilde have Afgangsbrev som Arkitekter, og derfor forudsætter jeg, at Arbejdsplanen vilde indrømme dem betydelig mere Frihed end Akademiets øvrige Elever, særlig Frihed til overfor fælles Opgaver selv at vælge Stilarten, hvori disse skulde udføres. Følgen af dette frie Valg vilde vistnok være, at hver især valgte en bestemt Stilart, hvori han fortrinsvis arbejdede, og at der saaledes uddannedes Specialister, som senere hen virkede

paa lignende Maade som de Kunstnere, der ere uddannede paa Frederiksborg og derfra ere gaaede i Kunstindustriens Tjeneste.

En saadan Skole burde vistnok sættes i direkte Forbindelse med det praktiske Liv. Det, tænker jeg mig, kunde ske paa den Maade, at man gjorde et hensigtsmæssigt Udvalg af de Tegninger, som fremkom der, og lod disse trykke. Derved vilde man for det Første opnaa, at Skolens Elever fik mere Glæde af deres Arbejde, og at Elever i Akademiets øvrige Afdelinger ansporedes til at ofre sig for Kunstindustri. For det Andet vilde de unge, producerende Kunstnere blive saa bekjendte for Arbejdsgiverne, at Lederne af større industrielle Foretagender gjennem disse Billeder kunde danne sig en Mening om, hvem af de unge Mænd, de med Fordel kunde knytte til deres Virksomhed. Sluttelig kunde man fortrænge de udenlandske Modejournaler, naar man tilvejebragte en Række gode Former, der kunde faa Borgerret i de mindre bemidlede Hjem. Det kunde sikkert ske, naar man knyttede den Betingelse til en Del af Opgaverne, at Tegningerne skulde være saa simple, at almindelige Haandværkere kunde arbejde efter dem, og udgav disse Tegninger paa offentlig Bekostning. Dette Punkt lægger jeg særlig Vægt paa, thi her gjælder det en Bresche i den Mur, Modetyranni og Spekulation har bygget. — Med Hensyn til Varer har Kjøbenhavn i den sidste Menneskealder erobret største Parten af det indenlandske Marked; med Hensyn til Mønstre ere vi endnu underkastede Udlandets Herredømme.

Ved at stille passende Opgaver og udøve indsigtsfuld Kritik kunde en enkelt Mand gjennem en saadan Skole sprede Sædekorn ud over Landet, som sikkert vilde bringe en rig Høst; thi den, der gjør Folk fortrolige med de smaa Kunstværker, skærper ogsaa Sansen for de store. Frugten vilde da ikke alene være forøget Skjønhedssans og derigjennem et lysere, frejdigere, rigere Livssyn, men ogsaa inderligere Sandhedskjærligked og dybere Respekt for det, som er godt.

Før jeg slutter Foredraget, skal jeg henlede Opmærksomheden paa de Repræsentanter for gammeldags Kunstindustri, vi have her hjemme. Jeg ved vel, at de ere fattige og faa mod dem, de store Kulturlande have at fremvise. Jeg vil ingenlunde være med til at gjøre dem til Grundlag for en Udvikling; men derfor skal jeg dog ikke undlade stærkt at frem-

hæve deres Betydning for vor Kunstindustri. Denne Betydning søger jeg særlig deri, at mange af disse Former i langt højere Grad end Udlandets Pragtstykker ere afpassede efter vore Forhold, og deri, at den Ædruelighed, som her kommer til Syne, er et godt Værn mod den Svulst, der er fremherskende i den nyere tyske Kunstindustri, som idelig paavirker os.

Af mine egne Samlinger har jeg ophængt et Par Blade, som ere tegnede af *Rondahl*. Jeg skal særlig henlede Opmærksomheden paa Randtegninger efter Manuskripter fra det 14de og 15de Aarhundrede. Det er Begyndelsen til en Suite, som jeg glæder mig til at forøge, da her sikkert er et Materiale, som kan være Nutidens Kunstindustri til stor Nytte. Da Tiden ikke tillod mig at komme ind paa Enkelthederne i Fortidens Kunstindustri, har jeg kun ophængt saa faa Tegninger. Bliver der Tilslutning til Forslaget om en større Udstilling af Billeder af nyere kunstindustrielle Gjenstande, kunde jeg maaske faa Lejlighed til at præsentere noget mere af mine Samlinger; thi det vilde da være heldigt, om der samtidig kunde komme en fyldig Udstilling af Tegninger af ældre indenlandske Gjenstande. Der er en betydelig Mængde Afbildninger i offentlig og privat Eje, som det vilde være fornøjeligt og lærerigt at faa udstillet.

Dermed vil jeg have Interessen for vor hjemlige Kunstindustri anbefalet til almen Fremme. Vi ere ikke alle producerende, men vi ere alle Publikum, og Publikum har en overordentlig Magt, fordi Kjøberen bestemmer Varen. Denne Magt maa vi først og fremmest bruge til at bringe vor egen Tids braskende Flitterstads i almindelig Miskredit, til at bekæmpe det Indholdsløse og Overfladiske, til at værne og hævde det Ædle og Skjønne.

Formanden takkede Foredragsholderen. Foredraget, som var blevet fulgt med saa stor Interesse, drejede sig om et Æmne, som maa ligge enhver Industridrivende paa Hjærte; Udviklingen af vor Kunstindustri stod i saa nøje Forbindelse med det i Lørdagsmødet af *Bing* holdte Foredrag, at den Diskussion, som mulig maatte rejse sig, meget godt kunde knytte sig til begge Foredragene.

Nyrop vilde gjerne føje sin Tak til Formandens Tak. Han var taknemlig for enhver Bemærkning, der kom frem vedrørende Forholdet mellem Kunst og Industri, og særlig var han *Mejborg* taknemlig for alle de Tegninger, han havde tilvejebragt. De viste jo, at der var et ikke ringe Liv herhjemme paa dette Omraade. Mejborg havde berørt, at vi stode højt, og Taleren var ogsaa vis paa, at der gjennem al vor Stræben gik en Længsel efter virkelig at naa Maalet ɔ: naa til at frembringe Noget, som paa den ene Side kan tilfredsstille den kunstneriske Trang og paa den anden Side Fordringerne til praktisk Brugelighed. At fordre, at enhver Ting, som Kunstindustrien frembragte, skulde være et *Kunstværk* — saaledes som Mejborg syntes at være tilbøjelig til — kunde dog ikke gaa an. Et Kunstværk krævede en ganske særlig Udvikling, det hvilede paa ganske særlige Forudsætninger, som ikke altid kunde opfyldes af Kunstindustrien. Naar Gjenstanden skulde sælges, bliver der et Hensyn at tage, som ikke enhver Kjøber kan sætte sig ud over, Hensynet til Prisen. Det, det gjælder om at naa, er at tilvejebringe billige og praktisk brugelige Gjenstande, der tillige ere en Afspejling af og bære Præget af den Producerendes kunstneriske Sans, saaledes at Kjøberen kan faa en Gjenstand, som hører ind under *Kunst*industrien, selv om den ikke i egentlig Forstand kan kaldes et *Kunstværk.* Som Argument for en Paastand om, at vi herhjemme stode højt paa dette Omraade, henviste *Mejborg* til vor Deltagelse i de mange Verdensudstillinger, der ere fulgte Slag i Slag efter Londonnerudstillingen 1851, og han havde peget paa de mange Medaljer, vi der havde faaet. Taleren ønskede ikke at komme nærmere ind herpaa, men han vilde dog sige, at det vist var mer end tvivlsomt, om der herfra kunde hentes noget Argument. Ved enhver Udstilling saa vi jo, hvorledes der herskede alt Andet end Tilfredshed med Medaljeuddelingerne, især naar Medaljerne vare uddelte i større Antal, og de uddeltes jo efter en stadig stigende Maalestok. I en lille Afhandling i sidste (4de) Hefte af *Tidsskrift for Kunstindustri,* betitlet *Thorvaldsen og den danske Kunstindustri,* havde Taleren beskjæftiget sig med Danmarks Deltagelse i Udstillingerne. Selv havde han naturligvis ikke kunnet se samtlige Verdensudstillinger, men han havde søgt at sætte sig ind i den foreliggende, meget rig-

holdige Litteratur om dem, og det synes af den at fremgaa, at Danmark ikke havde været repræsenteret saa rigt og mangesidet, som ønskeligt var; der syntes at have været en vis Ensidighed tilstede i alle de Frembringelser, hvorved Danmark havde været repræsenteret. Fremmede, som ikke vare saa nøje kjendte med Forholdene herhjemme, vare hyppig tilbøjelige til at henføre al dansk Kunstindustri til Thorvaldsens Indflydelse — og det var derfor Taleren havde betitlet sin Afhandling som ovenfor nævnt — medens Forholdet vistnok i Virkeligheden var det, at den Stil, som navnlig var den fremherskende herhjemme, og som var bleven noget ensidig udviklet, var den i Slutningen af forrige Aarhundrede opstaaede antikiserende Empirestil. Det, det gjaldt om, var at faa den paapegede Ensidighed hævet og fremkalde den nødvendige Udvikling; han haabede, at *Tidsskrift for Kunstindustri,* der havde den Opgave at paavise de forskjellige Stilarter og at aabne Øjet for, hvad de forskjellige Tider havde frembragt, skulde yde et Bidrag i saa Henseende. — Spørgsmaalet om kunstindustrielle Skoler vilde Taleren ikke udtale sig nærmere om, da han næppe havde tilstrækkeligt Kjendskab til alle herhen hørende Forhold. Saa meget vilde han dog sige, at da Kunstindustrien stod i Forbindelse paa den ene Side med Industrien og paa den anden Side med Kunsten, kunde en kunstindustriel Skole sikkert nok saa godt knyttes til Industrien som til Kunsten, og den kunde derfor knyttes til det tekniske Selskabs Skole; nogen absolut Nødvendighed for, at den skulde staa i Forbindelse med Kunstakademiet, var der næppe. Det Bedste vilde iøvrigt være, om Skolen kunde baseres paa et Samarbejde mellem disse to Institutioner, saa at det blev, om ikke just Kunstnere, saa dog kunstnerisk uddannede Mænd med et godt Blik for Teknikens Krav, som kom til at give Vejledning i den. Mejborg havde ved Navn nævnt en Række Mænd, som i særlig Grad vilde have egnet sig for denne Virksomhed, Mænd, som nøje kjendte til Kunstens Udvikling og som stode vor Kunstindustri nær.

Bing sluttede sig til Nyrops Tak til Mejborg for hans Foredrag. Kun ganske enkelte Punkter ønskede han at præcisere lidt nøjere. I Indledningen til sit Foredrag havde Mejborg

udtalt, at $\frac{7}{8}$ af Bohavet her i Danmark ikke var Kunstindustri. Hvis dette var rigtigt, kunde man kun ønske, at disse $\frac{7}{8}$ maatte blive Kunstindustri. Kunstindustriens Opgave maatte det være at give det simple Husgeraad og Bohave det Skjønhedspræg, som havde en saa overordentlig stor Betydning for Befolkningens Udvikling, for Udviklingen af Folkets Kunstsans, for at naa det Maal, han havde angivet forleden Dag, at Folket kunde forædles gjennem de Gjenstande, som omgave det i Hjemmene. Saa vidt han havde forstaaet Formandens Udtalelser forleden Dag, gik disse ud paa, at den store Industri, som havde til Opgave at konkurrere med Udlandets Masseproduktion, behøvede man ikke at nære en saadan særlig Omhu for, den kunde nok sørge for sig selv, og det var altsaa væsentlig Haandværkerne, han vilde fremhjælpe ved den kunstindustrielle Bevægelse, som han havde en saa stor Fortjeneste af. Kunstindustrien og Haandværkerne maatte man derfor stadig betragte under Et. Det simple Spørgsmaal havde enhver Haandværker, enhver Snedker, enhver Smed, enhver Maler, at gjøre sig selv: Kan jeg paa en Gang opfylde Skjønhedens Fordringer og tilvirke Gjenstandene til den Pris, der nu en Gang forlanges? Kan jeg lige saa billig tilvirke en smuk Gjenstand som en ikke smuk? Man maa haabe og ønske, at Resultatet af denne nye kunstindustrielle Bevægelse maa blive det, at det nævnte Spørgsmaal maa blive besvaret med et frejdigt: Ja! Naar de Industridrivende saa blot selv ere paa det Rene med, hvad der er smukt, og formaa at udføre det, ville de forhaabentlig ogsaa nok til Slutning finde tilstrækkelig Tilslutning hos hele Befolkningen, der, naar den ser den og den Gjenstand, dette Stoleben, dette Bord, der har lidt ædlere Form, er lidt renere i sine Linier, saa nok vil vide at vurdere dette Arbejdes Fortrin frem for de Gjenstande, man tidligere har benyttet sig af. Dette er Endemaalet for den kunstindustrielle Bevægelse, det Maal, som forhaabentlig engang vil naas. I Mellemtiden maatte man saa nøjes med at søge Støtte for sine Bestræbelser hos den snevrere Del af Publikum, som har Sans for Kunstindustrien og har tilstrækkelig Evne til at kunne anvende Noget paa Luxus. Men først, naar Bevægelsen naar ud i den store Befolkning, faar den sin rette, omfattende Betydning. — Til Slutning ønkede han en nærmere Udtalelse af Mejborg om et enkelt

Punkt i dennes Foredrag. Mejborg syntes nemlig ligesom at gjøre en Adskillelse mellem Arkitekturen og Kunstindustrien. Det forekom Taleren, som om disse to Ting grænsede meget nær op til hinanden. De samme Vanskeligheder, som Kunstindustrien havde at løse — paa den ene Side Kunstens Fordringer til Linie og Stil og paa den anden Side Hensynet til Gjenstandens praktiske Anvendelighed — maatte dog fremstille sig paa samme Maade for Arkitekturen. Det var dog aabenbart, at Fordringerne til Lys, Værelsernes Rumfang og Beliggenhed lige saa fuldt maa strejfe ind paa Kunstens Omraade, som tilsvarende Fordringer gjøre det indenfor Kunstindustrien.

Mejborg var fuldstændig enig med *Bing* i de Forudsætninger, som laa til Grund for dette sidste Punkt. Hvis det havde set ud, som om han havde villet skille Kunstindustrien fra Arkitekturen, maatte det bero paa en Utydelighed i de valgte Udtryk. Hans Hensigt havde netop været at akcentuere, at Kunstindustrien og Arkitekturen ikke vare to indbyrdes forskjelligartede Ting, Noget, han saa meget mere havde ønsket at fremhæve, som dette ikke var den almindelige Anskuelse. Under Udarbejdelsen af sit Foredrag havde han netop talt med flere fremragende Mænd paa dette Omraade og gjennem fredelige Disputer vundet dem for sin Anskuelse. — Til *Nyrop* havde han en historisk Bemærkning at gjøre. Det var fuldstændig rigtigt, at Arbejderne fra den ene Tid virkede ind paa den følgende Tids Arbejder. Det var Noget, som bl. A. ogsaa fremgik tydeligt af flere af Billederne til en Afhandling af ham, der havde været optaget i *Tidsskrift for Kunstindustri*. Man saa f. Ex., hvorledes Folk, den Gang man vilde til at lave Zopf, vare saa indgaaede med at lave Rokoko, at det gik meget over i hinanden — Motiverne vare jo ganske vist andre, men der skulde dog ofte et temmelig fint Øje til for at skjelne det, der skal være Zopf, fra det, der er Rokoko. Paa samme Maade gik det, da man i dette Aarhundrede begyndte paa Empirestilen; Motiverne vare ganske vist græske, men man snurrede og drejede sig fuldstændig i Rokokomaner. En af de Tegninger, som Taleren havde fremstillet paa nærværende Møde, indeholdt et tydeligt Exempel herpaa. Ornamentet skulde være græsk, men der var

Cirkelsving og Rokoko-S-Linier; Opfattelsen var aldeles ikke den, man traf i de græske Ornammenter. Det var en af Datidens ansete Mænd, som havde udført Tegningen til Ornamentet, og desuagtet var der saa lidt Øje for det Karakteristiske, at det lignede Elev-Arbejde. Paa samme Maade, som det var gaaet med Formen, gik det med Farverne. Den Gang, det første Kristiansborg blev bygget, vare Farverne helt banlyste. I Baroktiden med dens grelle, skrigende Farver havde man efterhaanden set sig træt paa Farverne, man var bleven kjed af dem; saa vilde man ikke have Andet end Hvidt. Da man saa endelig opgav det Hvide, skulde Alting være graat. I vor Tid var man begyndt igjen med Farver; men hvilke Farver? De saa kaldte Stenfarver ɔ: graa Toner, hvori der blandes en lille Smule Kulørt, saakaldte fine Farver, egentlig flove Farver. Først i den nyeste Tid var der Bestræbelser for atter at faa de brogede Farver frem og faa dem til at staa harmonisk til hinanden. Som en Mand, der havde indlagt sig megen Fortjeneste i saa Henseende, nævnede Taleren Figurmaler *Overgaard,* der havde udført mange Arbejder paa Frederiksborg. Medens saaledes *Nyrop* havde fuldstændig Ret i denne Betragtning, at den ene Periodes Arbejder og Stil havde Indflydelse paa den næste Periodes, var det, efter Talerens Mening, urigtigt, ikke blot naar Tyskerne troede, at vor nyere Renæssance var paavirket af Thorvaldsen, men ogssa naar de troede, at det var Empirestilen, som paavirkede den. Taleren havde, hvad der vel var en Del af Forsamlingen bekjendt, samlet et betydeligt Antal Tegninger af den ældre nordiske Arkitektur, særlig fra Renæssancen, og idet han havde studeret de nyere tyske Frembringelser, var han kommen til den Overbevisning, at med det Syn hos Tyskerne, som ovenfor var antydet, vilde de ganske sikkert, naar han præsenterede dem de nævnte Tegninger — uden at tilføje, at det var ældre Sager — fælde den samme Dom om dem ɔ: at her var Paavirkninger af Empirestilen. De ny tyske Ting, den ny tyske Renæssance, tiltalte ham ikke; mange dygtige Kunstnere herhjemme, med hvem han havde talt om Sagen, havde været fuldstændig enige med ham i, at meget af det faldt ind under, hvad der kunde kaldes Svulst. Det for os Danske ejendommelige ædruelige Syn, der gjorde, at vi ikke

følte os tiltalte deraf, havde ogsaa været fremme herhjemme i det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Saa kom vi ind paa Krusedullerne og gik lige saa vidt som alle Andre, men før den Tid havde der i Retning af Simplicitet været en tydelig Forskjel mellem os og Andre. Selvfølgelig havde man heller ikke haft saa godt Raad herhjemme til saa stærk en Overlæsselse, og det var vel Noget, som gjaldt ogsaa for nyere Arbejder, at man ikke havde Raad til at anvende Meget. I og for sig er dette ikke uheldigt; det, det kommer an paa, er jo ikke, *hvormeget* der er gjort, men *hvorledes* det er gjort.*)

Møbelfabrikant *Severin Jensen* havde af de faldne Udtalelser især følt sig tiltalt af den Tanke fra Foredragsholderens Side, at vi skulde se at arbejde hen imod en ny Stil, hvorom man kunde samle sig. Derved vilde der være gjort et stort Fremskridt. Herhjemme havde man jo i Tidernes Løb set, hvor heldigt det var at have en saadan bestemt Stil. Saaledes havde man jo en Tid f. Ex. den oldnordiske Stil; det var Noget, man kunde samle sig om, Frembringelserne i denne Stil vare originale og vandt Indgang saavel indenfor som udenfor Landets Grænser. I en noget senere Periode samlede man sig om den Stil, som man kaldte Kristian IV's Stil, Frederiksborg-Stilen — maaske med Urette, da den jo egentlig kom fra Holland. Ogsaa denne Stil frembragte Gjenstande, som tiltrak sig almindelig Opmærksomhed. Kunde man nu naa til at faa en lignende Stil — enten det nu blev en Slags græsk Renæssance eller hvad det blev — vilde det sikkert bringe vor Kunstindustri betydeligt fremad, og det kunde forhaabentlig hjælpe os til at komme ud over den Periode, som vi sad midt i — og som ogsaa Tyskland havde siddet i, men nu tildels var kommet ud over — den Periode nemlig, hvor Alt gaar ud paa at frembringe en stor Mængde billige og slette Gjenstande. Gid det maatte gaa op for vore Kunstnere og Haandværkere — ja, man kunde gjerne tage Videnskabsmændene med — at det Stilløse i Formen og det Løse og Slette i Udførelsen var Noget af det, der bragte os længst tilbage. Gid

*) Den fremskredne Tid hindrede senere Taleren i at fralægge sig Udtrykket $\frac{7}{8}$.

vi dog i alt Fald var naaet saa langt hen i Perioden, at vi kunde indse vore Fejl. Sikkert var det, at den nuværende Periode havde skadet vor Export betydeligt, netop fordi Tyskland var kommet forud for os. Man havde set, at Frankrigs Industri var den bedste, og Tyskland havde saa sat alle sine Kræfter ind paa at naa den, dens Stil og Form, og det havde indført store, kostbare Skoler. Det, at Tysklands Export havde taget et saa betydeligt Opsving, skyldtes for en stor Del netop den Stil og Form, som de tilvirkede Gjenstande fik. Han vilde slutte med det Ønske, at vi herhjemme maatte naa at faa saadanne kunstindustrielle Skoler rundt om i Landet og at man maatte kunne vinde Kunstnere som Hjælpere ved denne Undervisning, saa at der kraftigt og hurtigt blev vakt en Sans for Kunstindustrien saavel ude i Publikum som hos Haandværkerne.

Bogtrykker *Arnold Jørgensen* mente, at det praktiske Spørgsmaal blev det, hvorledes man bedst kunde faa fat paa de $\frac{7}{8}$ af Befolkningen, hvis Bohave ikke kunde kaldes Kunstindustri. I saa Henseende havde man jo henvist til det nye *Tidsskrift for Kunstindustri,* men det forekom ham, som om man egentlig ikke havde gjort nok for at faa dette Tidsskrift udbredt. I Provinserne var det saaledes næsten ikke kjendt. Det lod ikke til, at Industriforeningen havde den rette Sans for at agitere for Tidsskriftet. En Agitation maatte der til, Prøvenumere sendes ud til de forskjellige Foreninger, Haandværkerforeninger osv. osv. Man havde fremdeles henvist til de tekniske Skoler ude i Provinserne; men var Undervisningen der nu saaledes, at Sansen for Kunstindustri derigjennem blev vakt, saaledes at der blev bibragt Eleverne den rette Opfattelse af, hvor Haandværket hørte op, og hvor Kunsten begyndte? Fremdeles havde man andensteds henvist til kunstindustrielle Forevisninger ude i Provinserne, og det vilde sikkert ogsaa være heldigt, om man kunde komme dertil. Det, der altsaa var at gjøre, var efter Talerens Skjøn tre Ting: for det Første en kraftig Agitation for Tidsskriftet, dernæst at man arbejdede hen paa at faa Lærerne i Provinsernes tekniske Skoler uddannede saaledes, at de virkelig havde Forstand paa at skjelne mellem Haandværk og Kunst, og for det Tredje

Forevisninger, Udstillinger og Foredrag ude omkring i Provinserne.

Formanden glædede sig over den Interesse for Kunstindustrien, som synes at være tilstede, og som ogsaa *Jørgensens* Bemærkninger vidnede om. Det var naturligt, at Industriforeningen i Kjøbenhavn, som havde taget sig ganske særlig af Kunstindustrien, maatte være glad over, at Publikum sluttede sig til den Bevægelse, den havde været med til at rejse. *Tidsskrift for Kunstindustri* var jo et ganske nyt Foretagende, det maatte selvfølgelig begynde med at prøve sig frem, men skulde det i Kjøbenhavn vinde en større Tilslutning, kunde han love Jørgensen, at man ikke vilde spare paa Anstrengelser for at føre det ud i Provinserne. Det andet Punkt, som Jørgensen havde fremdraget, de tekniske Skoler, vilde det være for vidtløftigt her at komme nærmere ind paa ved denne Lejlighed. Iøvrigt maatte man huske paa, at vi her i Danmark i Øjebliket maaske vare bedre stillede med Hensyn til tekniske Skoler end noget andet Land. Vi havde faaet tekniske Skoler i næsten hver By i Landet, næsten alle vare fortræffeligt ledede og organiserede, og Arbejdet foregik efter gode og sunde Planer. Man maatte imidlertid passe paa ikke at være for overdreven i sine Fordringer. I de fleste Byer maatte nødvendigvis den tekniske Undervisning for Haandværkere holde sig indenfor det rent Elementære, for det Første fordi Eleverne ikke egnede sig for mere, og for det Andet fordi det vilde skorte paa Lærerkræfter. Man maatte ønske, at den tekniske Undervisning maatte blive Udgangspunktet for en livlig kunstindustriel Bevægelse, men man maatte ikke vente og heller ikke ønke eller bestræbe sig for at naa længere, end at nogle faa Skoler i Landet bleve Udgangspunkterne i saa Henseende. Der var saaledes ingen Tvivl om, at en Skole som den her i Odense, der ledes saa fortrinligt, kunde blive Udgangspunktet for Kunstindustriens Udvikling paa Fyen, ligesom maaske noget Tilsvarende kunde blive Tilfældet med Skolen i Aarhus og enkelte andre Byer. Vilde man derimod søge at gjøre de almindelige Skoler i de mindre Byer til noget saadant, vilde man forløfte sig. Det maatte man efter hans Mening holde paa som en sund og sand Tanke, at lade det være *Haandværket,* hvortil den kunstindustrielle Bevægelse knyttede sig. Han

troede derfor ikke, at der vilde komme noget Lykkeligt ud af at knytte den kunstindustrielle Undervisning til Kunstakademiet. En saadan Skole vilde ganske sikkert komme til at svæve fuldstændig i Luften; kun den ene Side af Sagen, Kunsten, vilde man faa med, den anden, Industrien, vilde blive helt borte. For Resten vilde han ikke anbefale at komme nærmere ind paa en Diskussion af dette store Spørgsmaal ved denne Lejlighed, det vilde der ikke blive Tid til. Endelig havde Jørgensen henvist til Udstillinger. I Øjebliket kunde saadanne ikke stilles paa Benene, thi man havde ikke Noget at udstille. Hvad man kunde faa til Disposition for Øjebliket i saa Henseende, var for lidt og for spredt. Forholdet vilde derimod blive et andet, naar man naaede til, hvad man stræbte efter, at faa et kunstindustrielt Museum i Kjøbenhavn. Til Tanken om dette havde man jo altid knyttet den Hensigt, at Gjenstandene skulde sendes rundt i Landet og at der saa skulde følge sagkyndige Mænd med til at forestaa og nærmere forklare Udstillingen, med andre Ord at gjøre det til et Kensington-Museum i det Mindre.

Arnold Jørgensen kunde efter disse Oplysninger ikke se, at der endog i en fjærn Fremtid kunde være noget Haab om at faa de nævnte $\frac{7}{8}$ med. Særlig naar der ikke kunde ventes nogen Vækkelse gjennem de tekniske Skoler ude i Provinserne, kunde han ikke se, hvorledes man kunde faa den med Hensyn til Kunst store uvidende Mængde med sig. Han havde dog altid troet, at blot det at trække en Linie kunde læres paa to forskjellige Maader, at det kunde gjøres kunstmæssigt og rent haandværksmæssigt. Det, det først gjaldt om, var jo at faa vakt Sansen hos Haandværkerne, og det havde han dog troet, at man kunde naa gjennem de tekniske Skoler.

Formanden vilde dertil bemærke, at der selvfølgelig ogsaa i det rent Elementære, i Frihaandstegningen, den geometriske Tegning og Fagtegningen, som er knyttet dertil, laa Elementer til Kunstindustrien, og naar han før havde betonet. at de fleste Skoler maatte indskrænke sig til det Elementære, havde han kun ment, at der ikke kunde være Tale om at lære de unge Mennesker Stilarter eller lade dem forsøge selvstændigt at

komponere Noget. Alle Haandværkslærlinge, som søgte de tekniske Skoler, vilde derfor ikke kunne undgaa at komme i Berøring med Kunstindustriens Elementer; skulde en enkelt vise ganske særligt Talent, vilde der jo kunne gives ham Lejlighed til at komme videre paa de forskjellige Steder, hvor en videregaaende Undervisning tilbydes.

Nyrop oplyste, at *Tidsskrift for Kunstindustri* havde forholdsvis flere Subskribenter blandt Industriforeningens udenbys end blandt dens indenbys Medlemmer, hvad der var et Bevis for, at der ogsaa fandtes Interesse for Sagen i Provinserne.

Formanden bemærkede, at der var arbejdet saa meget i Dag, at det vistnok var i Alles Interesse at afslutte Diskussionen. Inden han sluttede Mødet, hvis Dagsorden hermed var udtømt, vilde han endnu en Gang takke, saa vel for den interessante Maade, hvorpaa Dhrr. *Mejborg* og *Bing* havde sat hele Spørgsmaalet om Kunstindustrien i Bevægelse, som for den Tilslutning, de havde mødt.

Formanden ansatte derefter næste Møde til den følgende Dag Kl. 10.

Mødet hævet Kl. 5½.

Tirsdagen den 21. Juli Kl. 10.

Formanden meddelte, at han havde fastsat Dagsordenen for dette sidste Møde saaledes, at først Stiftsfysikus *Trautner* holdt sit Foredrag om Sygekasser, hvortil der saa muligvis vilde slutte sig en Diskussion, at man saa holdt $\frac{1}{2}$ Times Pavse og derefter foretog 2den Behandling af samtlige de Sager, som havde været paa Bane. Derefter vilde der blive givet Medlemmerne Lejlighed til at fremkomme med de Bemærkninger i forskjellige Retninger, som de muligen kunde ønske at fremsætte, og endelig vilde saa Kandidat *Nyrop* holde sit Foredrag om Forholdet mellem Mestere og Svende i Lavstiden, hvorefter Industrimødet vilde blive sluttet.

Den første Sag paa Dagsordenen var altsaa:

Hvad kan der gjøres for en bedre Ordning af vore Sygekasseforhold?

Foredrag af Stiftsfysikus *T. M. Trautner.*

Et af de Spørgsmaal, som i første Række staa paa Dagsordenen, ikke blot her i Landet, men i hele Verden, er Arbejderspørgsmaalet. Jeg har derfor ment, at det var rigtigt at behandle dette Spørgsmaal paa et Møde, der væsentlig er sammensat af Industridrivende og Fabrikanter. At komme ind paa hele det store Spørgsmaal, hvad der kan gjøres for at afhjælpe Savnene hos den uheldigere stillede Del af Samfundet, ophjælpe Arbejderstanden i sin Helhed, vilde selvfølgelig være en Umulighed; det vilde tage altfor lang Tid og ligge over mine Kræfter. Jeg skal derfor holde mig til den Side af Sagen, der ligger nærmest for mig som Læge, og som jeg

ogsaa nærmest har sat mig ind i, det Spørgsmaal nemlig: Hvad kan der gjøres for Arbejderne under Sygdomstilfælde? Vi vide jo Alle, at Sygdom træffer haardt, hvor den kommer, men der er næppe Nogen, hvem den træffer haardere end Arbejderne, der leve saa at sige af Haanden og i Munden. Kjøbmanden, Fabrikanten, den større Haandværker har dog Hjælpere til at arbejde for sig, saa at hans Forretning ikke gaar til Grunde i Sygdomstilfælde, Embedsmanden beholder sin Gage osv., men for Arbejderen er Sygdom ofte det Samme som at mangle det daglige Brød til sig og Familie; thi vi vide jo godt, at Arbejderen i Regelen ikke er i Stand til af sin Fortjeneste at opsamle ret Meget, som han kan have at tage til, naar han bliver syg. Det gaar da ofte ud over Bohavet, som han maa pantsætte; hyppig kommer han tilsidst ind under Fattigvæsenet, og naar en Mand først er kommen ind under Fattigvæsenet, saa vide vi jo Alle, hvor vanskeligt han rejser sig. Erfaringen viser, hvor sjældent Fattigvæsenets Udgifter blive refunderede. Er Arbejderen først kommen ind under Fattigvæsenet, er hans Æresfølelse meget hyppig brudt med det Samme, og det gaar saa let stadig ned ad Bakke med ham. Af stor Betydning ere derfor de Institutioner, der gaa ud paa at hjælpe Arbejderen under Sygdomstilfælde, og jeg tænker da her nærmest paa Sygekasserne. Ved Sygekasserne gjælder det om, at Arbejderne slutte sig sammen med andre Ligestillede for paa den Maade at fordele Risikoen ved Sygdom paa et større Antal. Ved at opsamle i de sunde Dage de smaa Bidrag, han kan overkomme, erhverver han sig en Ret til at faa Hjælp, naar Sygdommen kommer.

Sygekasser have existeret i lange Tider, men det er egentlig først i dette Aarhundrede, at Sagen er bragt frem i større Omfang, ja egentlig er det kun i de sidste 20 Aar, der er kommen rigtig Flugt i Sagen. Jeg skal blot nævne nogle enkelte Exempler herpaa. I 1861 var saaledes i Frankrig Tallet paa Sygekasser 2695 med 318,000 Medlemmer, i 1871 5787 med 790,000 Medlemmer og i 1881 7011 med 1,120,000 Medlemmer. I Schweiz var fra Aaret 1865 til Aaret 1879 Antallet af Foreninger steget fra 636 til 1071 med et Medlemsantal af henholdsvis c. 70,000 og 204,000. I Danmark var Tallet paa Sygekasser i 1866 216 med c. 20,000 Med-

lemmer, i 1877 753 med c. 98,000 Medlemmer og i 1882 831 med 115,000. Det er altsaa en meget stærk Udvikling, der er foregaaet i de sidste 20 Aar. De Summer, der er Tale om, ere meget betydelige. Saaledes var i Frankrig 1881 Totaludgiften for de samlede Foreninger 18,688,000 Frc., Reservefonden 57½ Million; i Schweiz var i 1879 Totaludgiften 2,867,000 Frc., Formuen 15,800,000 Frc., og i Danmark var i 1882 Totaludgiften 961,000 Kr., Formuen 2 Millioner. Vi maa herefter sige, at Danmark i denne Henseende staar ret højt, skjøndt Tallet for Danmarks Vedkommende ganske vist er lille; men det maa jo ses i Belysning af den ringe Folkemængde. Saa højt som England staa vi dog ikke; der er omtrent hvert tredje Menneske Medlem af en Sygekasse.

Resultatet synes altsaa for os at være ret glædeligt. Har man imidlertid Lejlighed til at komme lidt nærmere ind i Sygekasseforholdene, til at se Kassernes Love og Regnskaber lidt nærmere efter, stille Forholdene sig ikke slet saa glædeligt som ved første Øjekast. Desværre savne vi her i Landet en samlet Beretning om Sygekasserne for de senere Aar; vi have i Grunden kun mindre Beretninger for 1863—64. I andre Lande udgives der jævnlig Beretninger; i Italien, England og Frankrig udkommer der saaledes aarlige Beretninger om Foreningerne. Jeg har forskjellige af disse Beretninger liggende for mig; det er hyppigt meget omfattende Værker. Jeg har ligeledes liggende Beretninger om enkelte Fabrikvirksomheder, om hvad der i samme er gjort i Retning af at hjælpe de paagjældende Arbejdere, ikke blot i Retning af Sygekasser, saaledes f. Ex. Beretningen vedrørende den Kruppske Fabrik i Essen; her drejer det sig om et overordentligt stort Antal Arbejdere, idet der i 1884 var beskjæftiget 19,605 Personer i denne Fabrik med 45,776 Familiemedlemmer. Det maa højlig beklages, at vore Beretninger herhjemme kun udkomme saa sjældent. Statistisk Bureau udsender vel hvert Aar Skemaer til Udfyldning, men Udfyldningen er desværre meget mangelfuld, idet flere Rubriker ofte ikke blive udfyldte, ja fra enkelte Sygekasser kommer der slet ikke nogen Besvarelse. Det er derfor meget vanskeligt at sammenligne Virksomheden for de forskjellige Aar, og det er derfor ikke saa underligt, at Statistisk Bureau ikke kan faa Noget ud deraf. Det første Spørgsmaal paa

Skemaerne angaar *Medlemsantallet.* Dette Spørgsmaal skulde man synes, at alle Kasserne maatte kunne besvare, men mange af dem misforstaa Spørgsmaalet, idet de hyppig indskrænke sig til at skrive, hvormange der er indtraadt og hvor mange udtraadt. Naar der fremdeles udtrykkelig haves særskilte Rubriker for Mænd og Kvinder, hvormange Mænd og hvormange Kvinder, der have været syge i Aarets Løb, saa vil man ofte finde, at disse Rubriker slet ikke blive udfyldte. Man træffer Sygekasser, som besvare Spørgsmaalet om Sygdomstilfældenes og *Sygedagenes* Antal med: vi have megen Sygelighed, eller: vi have lidt Sygelighed. Ogsaa mange af de andre Spørgsmaal blive hyppigt misforstaaede. Jeg indrømmer, at Skemaernes Affattelse bærer en Del af Skylden, idet de væsentligt ere affattede efter kjøbenhavnske Forhold. Naar der saaledes spørges: Ydes der foruden Lægehjælp og fri Medicin (Hospital) ogsaa en ugentlig Pengeunderstøttelse, saa passer dette for Kjøbenhavn, hvor Lægehjælp og Medicin næsten altid ydes, men ikke for Landet, hvor der oftest kun ydes Sygehjælp, ikke Læge og Medicin. Kasserne misforstaa derfor Spørgsmaalet og svare: Nej, skjøndt Regnskabet udviser, at der betales Pengehjælp. En hel Del Spørgsmaal ere ogsaa overflødige, saaledes f. Ex. Spørgsmaalet, om der optages Æresmedlemmer og Kvinder, idet dette Spørgsmaal jo er besvaret ovenfor ved Medlemsantallet. Jeg tror derfor, at *Skemaerne bør forandres og simplificeres.* Ved at komme med færre Spørgsmaal vil man langt snarere faa ordentlige Svar. For Resten er det ikke saa underligt, at mange af Spørgsmaalene ikke blive besvarede; thi, som jeg har haft Lejlighed til at overbevise mig om, *mange Sygekasse-Regnskaber ere slet førte,* ikke slet førte i den Forstand, at der finder Uredelighed Sted — tværtimod, jeg er overbevist om, at Regnskabsførerne alle ere fuldstændig paalidelige — men i den Forstand slet førte, at de ganske mangle Oversigt. Ofte er Regnskabet ført langt vidtløftigere end nødvendigt. Jeg kan saaledes f. Ex. nævne en Sygekasse paa Landet, hvor vedkommende Bestyrer, en Mand, der har en overordentlig stor Interesse for Kassen og anvender megen Tid paa den, fører sit Regnskab paa den Maade, at han har en Hovedbog, hvor der paa den ene Side findes opført, hvad Medlemmerne have betalt, og paa den anden Side, hvad de

have faaet udbetalt. Naar saa et Medlem har betalt sit Kontingent, skriver han op i Protokollen: „N. N. har betalt det og det, hvorfor kvitteres“, og derunder sit Navn. Han kvitterer altsaa i sin egen Bog; det er dog en temmelig primitiv Maade. Paa den anden Side skriver han saa: „N. N.s Kone har været syg fra den 1.—21. Januar 1885, i Alt 21 Dage, hvorfor han har modtaget i Sygehjælp det og det“, og alt det skriver han helt ud for hver Enkelt, istedenfor at det kunde gjøres med nogle Tal i faa Rubriker. At Regnskabsføringen er uheldig, kan man jo heller ikke undre sig over, naar man ser hen til, at Størstedelen af Formændene eller Kassererne ere Husmænd og Haandværkere, der ikke forstaa sig paa Regnskabsførelse, og af hvem det heller ikke med Billighed kan forlanges, at de skulle forstaa sig paa det. De ofre ofte megen Tid paa Regnskabsførelsen af Interesse for Sagen eller i alt Fald for en meget ringe Betaling, men savne Hjælp til at indrette den ordentlig. Efter Samraad med flere Sparekassebestyrere har jeg derfor konstrueret nogle Regnskabsbøger, som jeg ved Fyns Stifts Sparekasses Hjælp har faaet trykt og har ladet omdele paa de Herrers Pladser, idet jeg anmoder Dem om at medtage dem og skaffe dem Udbredelse. Jeg tror, at Regnskabet paa Grundlag af dem vil kunne føres meget let. Jeg har været i Tvivl om, hvorvidt det var nødvendigt at føre en Hovedbog, hvori Indtægterne og Udgifterne bleve opførte for hvert enkelt Medlem, men jeg kom til det Resultat, at en saadan Hovedbog næppe er nødvendig. Derimod er det aldeles nødvendigt, at der føres Fortegnelser over Medlemmerne, som holdes *à jour* og indeholde Oplysning om, naar Vedkommende er født, indmeldt og udtraadt. Kun ved Hjælp af saadanne Fortegnelser kan der leveres det nødvendige Grundlag for en Statistik. Naturligvis føres saadanne Fortegnelser af en hel Del Kasser, men de føres paa en saadan Maade, at man ikke kan finde Rede i dem. Jeg kan saaledes nævne, at en Bestyrer, for Resten en af de bedste Sygekassebestyrere, jeg har truffet, bærer sig ad paa den Maade, at han har en tyk Bog, hvori han giver hvert Medlem et Blad, hvorpaa han saa opfører Fødselsaaret osv., men naar saa et Medlem dør, begaar han den Fejl, at han benytter det samme Blad til et nyt Medlem, som faar det samme Nummer som den Afdøde. Paa

den Maade kan der altsaa ikke faas nogen Oversigt, og paa den anden Side kunde han, ved at bære sig nemmere ad, have det Hele maaske paa 20 Sider istedenfor i den tykke Bog. Mærkeligt er det, at Skemaerne i Regelen blive slettere og mere mangelfuldt besvarede i Byerne end paa Landet, for saa vidt som man dog skulde vente at træffe nogen mere Intelligens i Byerne.

Gaar man *Lovene* i de forskjellige Foreninger igjennem, ser man strax, at der er en overordentlig stor Forskjel paa de forskjellige Foreningers Love, men man opdager tillige, at der er ikke faa Mangler tilstede. Jeg skal lidt nærmere gaa ind paa saadanne Mangler, som jeg hyppigst har truffet paa. Først viser der sig da den væsentlige Ting, *at mange Sygekasser optage andre Formaal end Hjælp i Sygdom.* Det statistiske Bureaus Skemaer angaa, som man vil have set, „Syge- (og Begravelses-) Foreninger", og Forholdet er ogsaa det, at Landets Sygekasseforeninger for den allerstørste Parts Vedkommende tillige ere Begravelsesforeninger. Det er en Fejl at knytte flere Øjemed sammen, i alt Fald saaledes, som det nu sker. Det har ogsaa vist sig, at mange Foreninger ere gaaede i Stykker, netop fordi de ikke holdt sig til et enkelt Øjemed. Det er meget sjældent, at man paa Skemaerne ser, at der betales særskilt Bidrag til Begravelseskassen; i Regelen gaa Begravelseskassebidragene ind under Sygekassebidragene. Vi vide jo, at der specielt hos den Klasse af Befolkningen, hvorom her er Tale, findes en overordentlig stor Lyst til at komme pænt i Jorden. Jeg tror, at Sygekasserne have været nødt til at benytte sig af denne Følelse for at faa Folk til at indmelde sig, men jeg tror ogsaa, at de stundom have benyttet sig vel meget deraf, idet det navnlig i Byerne, hvor Konkurrencen har været saa stor, og hvor den ene Forening har overbudt den anden, har haft Foreningernes Ruin til Følge. Med Medlemmernes større Alder stiger jo Dødeligheden, Kasserne have da ikke været i Stand til at opfylde deres Forpligtelser, de ere gaaede itu og Sygekasserne med dem. Det er meget uheldigt, naar dette sker; thi dels miste Medlemmerne deres Indskud, netop naar de ere i den Alder, at de skulde drage Nytte af dem, dels ere mange af dem blevne for gamle til at komme ind i en ny Sygekasse.

Jeg tror derfor, at Syge- og Begravelseskasserne bør sondres fra hinanden; Dødsstatistik og Sygestatistik ere to højst forskjellige Ting. Mange dø efter en kortvarig Sygdom, medens Andre blive gamle, skjøndt de næsten stadig ere syge. Sygdom kan simuleres, men Døden ikke. Dødsstatistiken er jo hos os saa højt udviklet, at man i saa Henseende kan have noget Bestemt at støtte sig til, og jeg tror derfor, at en Begravelseskasse for alle Landets Sygekassemedlemmer vilde være tidssvarende. Nu vil man maaske indvende herimod, at vi jo have en saadan Anstalt i Livs- og Forsikringsanstalten af 1871; den giver jo Folk Lejlighed til at sikre sig ved Døden en Sum lige ned til 100 Kr. Dertil er imidlertid at svare, at den nu en Gang desværre ikke bliver benyttet tilstrækkeligt, Noget, der dels vel ligger i, at man til en Begravelse paa Landet i Regelen kan nøjes med mindre end 100 Kr. — en almindelig Begravelseshjælp paa Landet behøver vel ikke at overstige 30 Kr. — dels i, at Livrenteanstalten forlanger en Lægeundersøgelse — en Fordring, som ikke fuldt ud kan stilles, naar man skal have hele Befolkningen, navnlig den uheldigere stillede Del af samme, med — og endelig ere dens Præmier for høje, saa høje, at en stor Del af Arbejderbefolkningen ikke vil kunne udrede dem. Jeg mener derfor, at *Staten, for at hjælpe Arbejderstanden, bør oprette en Begravelseskasse, beregnet paa hele Landet, saaledes at den optager Alle, der ere Medlemmer af velindrettede Sygekasser.* Staten bør bære den forøgede Risiko ved at optage Medlemmer uden anden Lægeundersøgelse end den, der forlanges for at blive Medlem af Sygekassen. Præmien bør fastsættes ens for større Aldersklasser, f. Ex. 20—30 Aar, 30—40 Aar og 40—50 Aar, ikke forskjellig for hvert Aar, og Tarifen bør beregnes efter 5 pCt. istedenfor som ved Livrenteanstalten efter 4 pCt. — hvorved dennes store Overskud jo er fremkommet — og Staten bør yde et Tilskud, saaledes at Medlemmernes Bidrag kan nedsættes til en Sum, de kunne overkomme at betale. Noget Saadant vil efter min Mening sikkert hjælpe overordentlig meget ogsaa paa Sygekasserne. Hermed mener jeg iøvrigt ikke, at man bør afbryde Forbindelsen mellem Begravelseskassen og Sygekasserne. En saa stor Kasse, som en Begravelseskasse for hele Landet vilde være, vilde naturligvis blive kostbar at

administrere, og denne Vanskelighed mener jeg, at vi kunn komme ud over ved at tilvejebringe en saadan Forbindelse mellem den og Sygekasserne, at disses Bestyrere tillige kom til at modtage Indskudene, udbetale Begravelseshjælpen osv. for Begravelseskassens Vedkommende, saaledes at denne og Sygekasserne vel fik de samme Bestyrere, men særskilt Regnskab. Nogle Kasser give sig endelig af med at *give Alderdomsforsørgelse* eller Understøttelser til ældre Medlemmer, som ikke kunne være i en Sygekasse, fordi de der have faaet den største Understøttelse, som kan ydes, ligesom enkelte Kasser give Pensioner til Enker. Jeg tror ganske vist, at Alderdomsforsørgelsesspørgsmaalet løses lettest ved Forbindelse med Sygekasserne, men de to Øjemed maa sondres saaledes, at der føres særskilt Regnskab for hvert enkelt af dem.

En Mangel ved enkelte Sygekasser, og det ikke saa faa, er det dernæst, at de give Bidrag til *Folk, som ikke ere Medlemmer.* Det lyder underligt, men det er ikke desto mindre Tilfældet, idet det ofte er saa, at Kasser kun optage Mænd som Medlemmer, men ikke desto mindre give Sygehjælp eller Begravelseshjælp til Medlemmernes Hustruer og Børn. Det er en Fejl; en Kasse bør kun give Hjælp til dem, som svare Bidrag. Man ser ogsaa stundom, navnlig i Landsygekasser, at gifte Kvinder slet ikke tælles med blandt Medlemmerne, men derimod vel Enker og Ugifte, skjøndt Kontingentet for Gifte er højere end for Ugifte, og altsaa i Virkeligheden Konerne ere Medlemmer. Man har derfor meget ondt ved at udfinde en Statistik, fordi man ikke ved, hvormange Medlemmer der er. Hustruerne bør opstilles som Medlemmer, naar de modtage Sygehjælp ligesom Mændene, hvad enten Manden betaler Bidraget for Hustruen sammen med sit eget eller Hustruen betaler særskilt.

Ved at gjennemgaa Sygekassernes Love og Skemaerne faar man det Hovedindtryk, *at vore Sygekasser i det Hele taget give altfor ringe Understøttelse,* Noget, der naturligvis ligger i, at det Bidrag, der svares, er saa lille. Særlig gjælder dette Landsygekasserne. Jeg kan ikke erindre noget Tilfælde, hvor jeg har set Sygepengene for disse naa op til en Krone pr. Dag, 50 Øre er det Højeste, og Regelen er 30, ja 20 Øre om Dagen, en Hjælp, der jo ikke har meget at betyde, især naar der ikke

ved Siden deraf ydes Lægehjælp og Medicin. Det har ført til, hvad jeg ogsaa har haft Lejlighed til at se i Udlandet, at den Enkelte forsikrer sig i flere Sygekasser, hvilket for saa vidt er uheldigt, som Kontrollen derved bliver svækket og Fristelsen til Simulation større. I Byerne er Hjælpen noget større, gjennemsnitlig 1 Krone om Dagen og saa i Regelen tillige fri Lægehjælp og Medicin.

Spørger man, hvad Sygekasser da egentlig skulle udrette, vil jeg dertil sige, *at først og fremmest skulle de direkte Udgifter,* der ere foranledigede ved Sygdommen, nemlig *Lægehjælp og Medicin, dækkes,* og i anden Række kommer saa Erstatning for de indirekte Udgifter: *Næringstabet.* — I denne Forbindelse nævner jeg som en anden Hovedbrøst ved vore Sygekasser, *at de gjennemgaaende lønne Lægerne altfor slet.* Lægen har ganske vist den Forpligtelse at besøge den Fattige saa vel som den Rige, og jeg tror om den danske Lægestand i sin Helhed, at den med stor Samvittighedsfuldhed opfylder denne Forpligtelse, men det er dog menneskeligt, at det Arbejde, som betales slet — jeg kan sige, mange Steder ligefrem usselt — bliver noget tilsidesat. Man maa huske paa, at en Sygekasselæge ikke blot har den almindelige Forpligtelse at behandle de Fattige paa samme Maade som de Rige, *men han skal ogsaa varetage Sygekassernes Tarv.* Han skal ved Optagelsen undersøge, om ikke en saadan Svagelighed eller Sygelighed er tilstede, som kan paaføre Kassen uforholdsmæssige Tab, og det faar han i Regelen ingen Ting for. Dernæst skal han passe paa, at de ikke trække Sygepenge længere end nødvendigt. I Almindelighed behøver man jo ikke ved enhver Sygdom at besøge den Syge hver Dag; men anderledes stiller det sig overfor et Sygekassemedlem. Der kan man ikke lade sig nøje med en Meddelelse om, at den Syge har det omtrent ligesom den foregaaende Dag, og saa lade en Dag eller to gaa hen, inden man besøger ham, thi saa risikeres det, at han oppebærer Sygepenge flere Dage, efter at han egentlig er helbredet. Dernæst maa han ogsaa tage det Hensyn, ikke at skrive for meget og for dyr Medicin. Man har en Farmakope, beregnet paa de bedre Stillede, i Henhold til hvilken man kan gjøre Medicinen mere velsmagende; den behøver man ikke at anvende overfor Sygekassemedlemmer. Jeg tror, at Lægerne her til

Lands mere end noget andet Sted ere villige til at hjælpe paa Sygekasserne, men den Byrde, som Sygekasserne lægge paa Lægestanden, er rigtignok ved at voxe Lægerne over Hovedet. Den almindelige Betaling i Byerne for en Sygekasselæge er 2 Kr. pr. Medlem, og for disse to Kroner har Medlemmet saa Ret til Dag og Nat, til enhver Tid at forlange hans Hjælp; Mange ville vist være tilbøjelige til hellere at give Hjælpen gratis, saa det stod dem frit for at komme eller ikke. Gjennemsnitlig kan man sige, at hvert Medlem kræver 6 Besøg om Aaret; det bliver altsaa 33 Øre pr. Besøg, og det er dog lovlig lidt, ikke stort mere, end man giver et Bybud for at gaa Vejen. Der er endda Sygekasser, som betale endnu slettere; jeg har truffet i en større Provinsby en Betaling af 56 Øre pr. Medlem om Aaret. Det er en af Hovedbrøsterne ved Sygekasserne, at der *lægges en altfor stor Byrde over paa en enkelt Stand,* som endda ikke er overdreven talrig eller velstaaende, *en Byrde, som burde fordeles paa hele Samfundet.* Til det Anførte kommer, at de fleste Sygekasser ikke betale Lægen for Hustruerne og Børnene, og til dem bliver Lægen alligevel hyppigt kaldt i Sygdomstilfælde, uden at erholde nogen Betaling derfor. Det staar i Forbindelse med, at mange Sygekasser, som bemærket, *ikke optage Kvinder og Børn,* hvad der jo er en stor Fejl. Forholdet er det, at den Arbejder, hvis Kone bliver syg, omtrent er lige saa uheldig stillet, som naar han selv bliver syg, idet han saa maa blive hjemme for at passe Konen og Huset, og imedens gaar hans Arbejdsfortjeneste tabt. Dertil kommer ogsaa, at naar Konen ikke faar fri Læge og Medicin, bliver det gjerne udsat at hente Lægehjælp, saa at Sygdommen faar mere Magt over hende, end den burde faa. Det Samme gjælder om Børnene; deres Sygelighed er jo i Regelen større end de Voxnes, saa at de i Aarets Løb oftere komme til at trænge til Sygehjælp. Dem burde der i det Mindste sikres fri Læge og Medicin. En anden Mangel ved Sygekasserne er den, at saa godt som ingen Sygekasse giver Kvinder Hjælp under *Barselseng.* Dette begrunder man ved at sige, at Barselseng ikke er nogen Sygdom, det er en naturlig Proces; men lige overfor det Spørgsmaal, der ligger for, nemlig Spørgsmaalet om at sikre Arbejderen mod uforskyldt Nød, gjælder det Samme jo med Hensyn til Barsel-

seng som med Hensyn til Sygdom, idet Konen maa blive hjemme og ikke kan fortjene Noget. Desuden vilde sikkert Sygekasserne staa sig ved at give Hjælp til Barselkvinder, thi der er vistnok ingen Tvivl om, at Barselkvinder paa Landet meget hyppigt staa altfor tidligt op af Sengen — hvad de ere nødte til, for at Manden kan komme paa Arbejde — hvorved der fremkaldes Sygdomme, som, om de end ikke vise sig lige strax, nok skulle bevirke, at Konerne senere hen falde Sygekasserne til Byrde.

Blandt de andre Spørgsmaal, der findes i Statistisk Bureaus Skemaer, er ogsaa det: Er der bestemt en *Aldersgrænse* for Optagelsen, og i saa Fald hvilken? Mange Sygekasser have slet ikke sat en Aldersgrænse, medens den for andres Vedkommende varierer fra 50—70 Aar, ja endog kan naa ned til 35 Aar. Det er naturligvis nødvendigt at have en Aldersgrænse, Noget, jeg senere skal komme til, naar jeg kommer til Kontingentet. Saa haves der fremdeles Spørgsmaalet om, *hvornaar Hjælpen indtræder.* I Regelen er det bestemt, at Sygehjælpen først gives 1—2—3 Maaneder efter Optagelsen, og dette er fastsat, for at man ikke skal kunne melde sig ind med Sygdommen i Kroppen. Det er nødvendigt at sætte en Frist, dog ikke for lang, men i et enkelt Tilfælde maa Hjælpen ydes *strax*, og det er ved Ulykkestilfælde.

Et andet stort Spørgsmaal er det, *hvorlænge Understøttelsen skal vare.* Vi kunne jo Allesammen let blive enige om, at, ideelt taget, burde Understøttelsen vare, saalænge Sygdommen varer, og dette Princip har man ogsaa gjennemført i de fleste Foreninger i England. I saa Tilfælde vil den jo altsaa kunne komme til at strække sig over flere Aar og hyppig blive en ligefrem Alderdomsunderstøttelse. Dette er vist Noget, som ikke kan gjennemføres hos os med vore smaa Sygekasser. Her er det Almindelige, at naar Medlemmer have faaet fuld Sygehjælp i 13 Uger og derefter halv Sygehjælp i andre 13 Uger, kunne de ikke faa mere i det Aar og maaske først igjen efter to Aars Forløb, og at et Medlem, som flere Aar i Træk har faaet den højeste Hjælp, udslettes af Foreningen. Det er naturligvis haardt, at Sygekasserne saaledes maa smide deres Medlemmer ud i Henhold til Lovene, og det er ogsaa et Punkt, hvor man

maa se at komme dem til Hjælp, hvad jeg senere skal komme tilbage til.

Det Spørgsmaal, som er det væsentligste for Sygekasserne, er Spørgsmaalet *om det rette Forhold imellem Yden til og Nyden af Kassen.* Det er klart, at de to Ting maa staa i et aldeles bestemt Forhold til hinanden. Desværre vil det næppe være muligt at stille et bestemt Forhold op i saa Henseende hos os, idet vi mangle de nødvendige Oplysninger at støtte os til. I Frankrig har man truffet den Bestemmelse, at Medlemmerne faa, foruden fri Læge og Medicin, lige saa meget i daglig Sygehjælp, som de have givet i maanedlige Bidrag, men dette Forhold synes iøvrigt, saavidt man kan dømme derom, ikke at kunne passe paa vore Forhold. For at bedømme dette gjælder det jo om først og fremmest at faa statistisk godtgjort, hvormegen Sygdom man kan paaregne pr. Medlem. Her i Landet have vi kun nogle ældre Erfaringer fra Tredserne at støtte os til, nemlig fra den Tid, da Skemaerne begyndte at blive udsendte. Senere har det statistiske Bureau aldeles ikke kunnet opgive Noget, dels af de før anførte Grunde, dels formodentlig ogsaa fordi det er forsynet med for lidt Arbejdskraft og har for mange andre Ting at tage sig af; thi jeg tror dog nok, at der maatte kunne pilles *Noget* ud af de Skemaer, som komme ind. Udlandet har derimod gode Erfaringer i saa Henseende, navnlig England, tildels Frankrig og Tyskland, men man kan ikke umiddelbart overføre disse Erfaringer paa vore Forhold, navnlig fordi de store Fabriker, Grubeværker og Sligt spille en saa stor Rolle der, at Sygdomsaarsagerne der og her ere en Del forskjellige. Jeg har her opført en Tabel over Sygeligheden saavel for England, Frankrig og Tyskland som for Danmark over de

Aarlige Sygedage pr. Medlem:

Aldersklassen	Engelske	Franske	Tyske	Danske
16—20	6,83		4,81	3,62
21—25	6,86	5,48	6,01	
26—30	6,95	5,79	5,75	
31—35	6,84	5,17	5,87	5,70
36—40	7,83	5,83	6,61	
41—45	8,76	8,19	6,76	13,32
46—50	10,51	8,41	7,52	
51—55	12,99	9,09	8,17	25,20
56—60	16,23	11,70	12,92	

Aldersklassen	Engelske	Franske	Tyske	Danske
61–65	23,48	19,49	16,20	23,87
66–70	35,42	27,02	13,42	
71–75	59,32	66,03	11,89	47,90
76–80	82,92			
Over 80	106,38			

Danske fra 1863–1865:

	Under 45 Aar:	Over 45 Aar:	Tilsammen;
Kjøbenhavn . . .	5,97	10,50	7,03
Kjøbstæderne . .	4,34	9,76	6,51
Landdistrikterne	4,64	7,60	5,70
Samlede	5,46	9,13	6,56

Der er naturligvis mange Potenser, der have Indflydelse paa Sygeligheden; saaledes har man fra England Erfaringer om, hvilken Indflydelse Arbejdets Beskaffenhed har paa Sygeligheden. De Tal, man der er kommen til i saa Henseende, ere følgende:

30—70 Aar:	*Let Arbejde:*	
	Under Tag:	I det Frie:
Hovedstad	37,40	46,03
By	44,63	41,69
Land . . .	38,39	28,52
	Svært Arbejde:	
Hovedstad	51,00	52,12
By	46,83	53,32
Land . . .	48,12	50,69

Det ses heraf, at for svært Arbejdes Vedkommende ere Tallene gjennemgaaende større for deres Vedkommende, der arbejde i det Frie, medens Tallene for det lettere Arbejdes Vedkommende er størst for dem, der arbejde under Tag, undtagen for Hovedstadens Vedkommende. Der er selvfølgelig mange andre Potenser, som kunne fremkalde Sygelighed, f. Ex. Ernæringen, Boligens Beskaffenhed, ligesom det er en Kjendsgjerning, at i de daarlige Aar, naar Fortjenesten er slet, bliver Sygeligheden større. Dette Sidste kunde dog maaske ogsaa have sin Grund i, at Kontrollen ikke er tilstrækkelig, saa at man er mere udsat for Simulation i arbejdsløse Tider, end naar Fortjenesten er god. *Den væsentligste Potens er dog Alderen,* og det er derfor en Hovedmangel ved vore Sygekasser, at der ikke ved Fastsættelsen af Bidraget tages Hensyn til Alderen. Kun med 4—5 Sygekasser har dette været Tilfældet, saaledes f. Ex. Randers Sygekasse. Derimod tages der i Regelen Hensyn til Alderen ved Fastsættelsen af Indskudet, idet dette bliver sat noget højere for ældre Personer. Det Indskud, der

i Almindelighed fordres, er altfor lavt, paa Landet er det endogsaa kun 1 Kr., og selv om det gaar op til 3—4 Kroner for ældre Medlemmer, er dette dog for lidt i Forhold til den Risiko, Kassen har af saadanne ældre Medlemmer. Ved Fastsættelsen af Indskudet burde der imidlertid snarest tages Hensyn til, hvor stor en Kapital Foreningen har opsparet, thi de nye Medlemmer blive jo Medejere af den Reservefond, der haves. Hvad der imidlertid først og fremmest burde stræbes hen til, er, som sagt, det, at selve Medlemsbidragene bleve fastsatte i Forhold til Alderen. Tidligere har jeg holdt paa, at Kontingentet burde være stigende efter Alderen; men ved at se, hvor lidt en saadan Tanke har vundet Indgang hos Sygekasserne, saavel her i Landet som i Udlandet, er jeg kommen bort derfra, og jeg foreslaar nu, at man nøjes med en Deling i 2 Klasser med f. Ex. Alderen 40 eller 45 Aar som Grænse, Noget, der saa kunde reguleres en lille Smule ved at gjøre Indskudene større, jo ældre Vedkommende var.

Blandt de Indtægter, Foreningerne have, spiller naturligvis Medlemsbidragene den største Rolle. Ved Siden deraf haves der ogsaa andre Indtægter, saaledes for det Første Indtægterne hidrørende fra *Æresmedlemmer*. Denne Indtægt er ganske vist ikke saa ringe, men dog langtfra saa stor, som den burde være, og navnlig ikke saa stor, som den er i andre Lande. I Frankrig f. Ex. er der for hver 1000 Medlemmer 160 Æresmedlemmer (hos os kun 50), og i Frankrig betale Æresmedlemmerne 10 pCt. af hele Indtægten (hos os kun 2 pCt.). Der burde derfor gjøres en Del mere for at faa Folk til at indtræde som Æresmedlemmer og derved støtte Kassen. Fremdeles haves der *andre Indtægter,* som flyde ret rigelig. I 1882 vare alle vore Kassers Indtægter omtrent 1 Million Kr., hvoraf henved 600,000 Kr. vare Medlemsbidrag, medens over 400,000 Kr. vare „andre Indtægter". Disse indkomme dels ved Gaver, dels ved Basarer, Skovfester og Lignende. Disse Indtægter ere naturligvis gode at tage med, men de have den store Fejl, at de ere *usikre,* og de flyde i Regelen langt rigeligere i Begyndelsen af en Kasses Existens, da Interessen for den er størst, end senere hen. Saadanne Bidrag ere navnlig gode, hvor det gjælder om at oprette en Kasse eller danne en Reservefond, hvorimod de ikke have nær

saa meget at betyde med Hensyn til at holde en Kasse i Live. Blandt Udgifterne skal jeg nævne *Administrationsudgifterne,* der hos os gjennemgaaende ere smaa. Statistisk Tabelværk udviser, at det kun er 4 pCt., der gaar til Administration, medens det f. Ex. i Frankrig er 5 pCt. Mange Steder paa Landet er Sygekassernes Administration aldeles gratis, idet der hyppig ikke en Gang holdes et Bud til Opkvævning af Bidragene. I Byerne er det derimod Regelen, at der i alt Fald haves et Bud, og den største Kvotadel af Administrationsudgifterne falde paa Byerne, navnlig Kjøbenhavn. I den sidste Kommissionsbetænkning fremhæves det, at der er Sygekasser, til hvis Administration der er medgaaet omtr. 30 pCt. Derimod have vore Sygekasser gjennemgaaende den Fejl, *at de ere for smaa;* i Udlandet ere de langt større. Jeg har i Holland truffet Sygekasser med 38,000, ja 42,000, i Tyskland endog med 90,000 Medlemmer. I Schweiz er Gjennemsnitsantallet af Medlemmer 350—400, medens det for vort Lands Vedkommende er en Del mindre. For Kjøbenhavns Vedkommende, hvor Forholdet er bedst, er det kun 320. I Byerne er Gjennemsnitsantallet 170, og paa Landet paa Øerne 130. I Jylland er Forholdet slettest, idet Gjennemsnitsantallet der kun er 80, ja, jeg har endogsaa truffet Sygekasser med et Medlemsantal af lige ned til 7—10. En Sygekasse af denne Størrelse har ingen Betydning; dér maa al Beregning høre op, og jeg indskyder her den Bemærkning, at naar jeg før angav 6 som det gjennemsnitlige Sygedagstal pr. Medlem, er dette Tal naturligvis kun fremkommet ved at tage Hensyn til en stor Mængde Sygekasser og et stort Antal Medlemmer. For de smaa Sygekasser, hvor et enkelt Medlems Sygdom faar en langt større Indflydelse, gjælder denne Beregning ikke, og ligeledes er det klart, at Tallet 6 selvfølgelig kan stige meget betydeligt i enkelte Aar, i Tilfælde af Epidemi. Som sagt, Sygekasserne her til Lands ere gjennemgaaende for smaa; under 100 Medlemmer burde ingen Sygekasse have, og dette Tal er ogsaa f. Ex. i Frankrig og Schweiz sat som Minimum. Min Mening er dog ikke den at ville slaa de smaa Kasser ihjel, men de kunde jo komme ud over Vanskeligheden ved at slutte sig sammen. Noget Saadant er foretaget med Held f. Ex. i Kantonerne Waadt og Basel i Schweiz, hvor flere Sygekasser have slaaet sig sammen, ikke

saaledes, at de stedlige Bestyrelser ere opgivne, men kun saaledes, at de have faaet fælles Kasse, saaledes at paa den Maade den ene i et uheldigt Aar kan faa Støtte hos de andre. I Kjøbenhavn har iøvrigt en saadan Sammenslutning allerede fundet Sted, idet dér, som det fremgaar af en Skrivelse, jeg har modtaget fra Formanden for de samvirkende Sygekassers Fællesrepræsentations Udvalg, Hr. *Nielsen,* allerede 14 Foreninger have sluttet sig sammen med et Medlemsantal paa 5000. Formanden fremkommer i sin Skrivelse med en Opfordring til Landet om at træde i Forbindelse med Kjøbenhavn, og jeg kan tildels tiltræde dette Ønske, thi omend Forholdene paa Landet og i Kjøbenhavn maa anses for at være saa forskjellige — navnlig af Hensyn til den større Sygelighed i Kjøbenhavn — at Kjøbenhavn og Landet ikke godt vil kunne gaa helt sammen, vilde dog f. Ex. den Tanke meget godt kunne lade sig realisere, at Landet og Byerne sluttede sig sammen om gjensidig at optage hinandens Medlemmer ved Flytning. Større Grupper af ensartede Sygekasser paa Landet og i Byerne for sig vilde jeg derimod anse for ubetinget heldige.

Jeg kunde naturligvis paavise en hel Del andre Mangler ved vore Sygekasser, men af Hensyn til Tiden maa jeg indskrænke mig til, hvad jeg har fremført; jeg haaber imidlertid, at de Herrer maa have set, at de tilsyneladende gode Resultater, man er naaet til, ved nærmere Eftersyn vise sig ikke at være saa gode, som de burde være. *Hvorledes skulle nu disse Mangler afhjælpes?* En hel Del af dem kunne vistnok afhjælpes ad Frivillighedens Vej, og det glæder mig at kunne meddele, at ikke saa faa Foreninger omkring i Landet have henvendt sig til mig og bedet mig være dem behjælpelige med at forandre deres Love, gjennemgaa deres Regnskaber, se efter, om de ere solvente eller ikke o. s. v. Jeg tror derfor, at hvis der kunde findes en Mand, som havde Tid, Lejlighed og Evner til at være et Mellemled mellem Foreningerne, vilde Meget kunne vindes; man kan nemlig se, at Interesse for Sagen mange Steder er tilstede. Jeg kan fremdeles anføre, at jeg paa min sidste Opfordring i Aviserne om at faa Opgivelser af Sygeligheden efter Alder, har faaet Svar fra c. 50 Foreninger, og der indløber daglig flere. Nogle Sygekasser have udført et meget stort Arbejde i saa Henseende. En enkelt Kasse paa Lolland

har saaledes givet mig Oplysninger for 19 Aar, Oplysninger om Medlemsantallet, om hvor mange der er indtraadt og udtraadt og om hvor mange Sygdomstilfælde der har været; en anden Kasse, nemlig Sygekassen for Haandværkere i Baag og Vends Herred med 500 Medlemmer, har sendt mig de samme Opgivelser med Angivelse af samtlige Medlemmers Navne o. s. v. En tredje Kasse, Odense Arbejderforening, med 600 Medlemmer, har givet mig Oplysning for 5 Aar o. s. v. Paa denne Maade er det mit Haab efterhaanden at faa samlet Materiale til den Statistik, som vi savne, men der maa ganske vist skaffes Oplysninger fra mange flere Sygekasser og flere Aar, før Statistiken bliver til at stole paa. Det har glædet mig fra flere Foreninger foruden Oplysningerne tillige at have faaet en Tak, fordi jeg har taget mig af denne Sag. Jeg tror derfor, at der for Øjebliket er en saadan Stemning tilstede her i Landet, at man kan sige, at nu er det Tidspunktet til at faa sat Noget i Gang. I September har jeg tænkt mig at sammenkalde et Møde her i Odense*) af Bestyrere for Sygekasser, navnlig for at virke for en Sammenslutning, særlig i den Retning, at et Medlem af en Forening, naar han flytter hen i en anden Kreds, kan blive optaget der som Medlem. Hvad jeg dernæst tror i høj Grad vilde være ønskeligt at faa, var en Mand, som kunde give Vejledning til de forskjellige Foreninger, hjælpe til ved Oprettelsen, ved Organisationen, ved Lovforandringer o. s. v. I England haves en saadan Embedsmand, en *registrar*, som han kaldes, med en hel Del Funktionærer under sig, fordelte over hele Riget. Han modtager Oplysninger fra Kasserne, som han bearbejder og udgiver, fører ogsaa Kontrol med dem og har fremdeles Ret til i visse Tilfælde at ophæve en Sygekasse. I Belgien og Frankrig haves der Kommissioner, som ere nedsatte med det samme Hverv for Øje. I Schweiz haves der ikke en saadan fælles Ledelse; kun i enkelte Stater findes noget Lignende indført.

Med Hensyn til Spørgsmaalet om *større Indtægter* for Foreningerne bør man først og fremmest sørge for at faa flere Æresmedlemmer. Fremdeles bør man sørge for at faa Sparekasserne, som jo tage sig af almennyttige Foretagender, til at

---

*) Mødet fandt Sted den 10. September 1885.

give Bidrag, Noget, der jo ganske vist allerede finder Sted, men ikke i det Omfang, som det burde ske. Fremdeles burde man se at faa Kommunerne til at støtte Sagen ved f. Ex. at skaffe kyndig og billig Sygepleje dels i Hjemmene ved uddannede Sygeplejersker, dels paa Sygehuse, hvor Opholdet burde gjøres meget billigt eller helt gratis, saaledes som det f. Ex. er Tilfældet i Frederiksborg Amt. Selv om man imidlertid fik nok saa Meget gjennemført i denne Retning, vilde der dog ikke kunne betales Sygehjælp i stort længere Tid, end der gjøres nu, naar der ikke gjøres noget Extraordinært, med andre Ord, naar der ikke sker *direkte* Pengetilskud fra Kommune og Stat. Mit Forslag i den Henseende vil være, at vi hos os oprette en Kategori af Sygekasser, som alt i mange Aar har været kjendt i Frankrig og England, nemlig *anerkjendte Sygekasser,* ɔ: man opstiller en Del Betingelser, som en saadan Sygekasse skal opfylde for at blive anerkjendt af Regeringen og derved faa Adgang til Hjælp. Som saadanne Betingelser skal jeg nævne, at Sygekasserne skulle have en vis Størrelse, f. Ex. 100 Medlemmer — eller maaske snarere, efter Forholdene her til Lands, noget mindre, f. Ex. 60 — at de underkaste deres Love en Revision, at de give aarlige Indberetninger, at de finde sig i en Kontrol osv. Naar en Kasse saa er bleven anerkjendt, skal den fra Staten have visse Begunstigelser og, naar de tillige bestaa af Arbejdere og med dem Ligestillede, desuden direkte Pengehjælp. Det Underskud, som maatte fremkomme derved, at Kasserne omdannedes i Henhold til de opstillede Betingelser, navnlig det, at der ydes fri Læge og Medicin, skal dækkes af Kommunerne. Jeg véd meget godt, at Kommunerne maa siges at være saa meget bebyrdede, at de ville være uvillige overfor enhver ny Fordring, der maatte stilles til dem, men jeg tror alligevel, at dette er en Fordring, som med Rimelighed kan stilles til dem. Sagen er jo den, at den største og mest trykkende Byrde er Fattighjælpen, men der er ingen Tvivl om, at denne Byrde for en stor Del vil formindskes ved et saadant Tilskud til Sygekassevæsenet. Det er endelig min Mening, at naar Kommunerne saaledes have dækket Underskudet, navnlig ved at betale Læge og Medicin, skulle de være berettigede til at erholde en vis Kvotadel af dette Beløb dækket af Staten. Man vil maaske indvende, at der paa denne

Maade vil medgaa mange Penge, men jeg tror ogsaa at turde sige, at denne Sag er saa vigtig, at der virkelig bør gjøres Noget for den. Det er saa ofte sagt, at man bør nedsætte Tolden paa Livsfornødenheder. Jeg tror nu, at en saadan Nedsættelse næppe vil komme Arbejderne til Gode, i alt Fald næppe Arbejderne paa Landet, hvor Konkurrencen jo ikke saa let kommer frem som i Byerne, og jeg tror derfor, at det vilde være langt bedre at anvende det Beløb, hvormed man agter at nedsætte Tolden paa Livsfornødenheder, til Fordel for Sygekasser, Alderdomsforsørgelseskasser osv. I denne Retning agter jeg at stille Forslag til en Resolution, som jeg vil bede de Herrer om at diskutere og vedtage. Det Forslag til Resolution, jeg fremkommer med, er følgende: „Idet Industrimødet erkjender Nødvendigheden af en bedre Organisation af vore Sygekasser, men tillige indser, at en saadan ikke fuldt ud kan gjennemføres ved disses egne Kræfter, anbefaler det, at der ydes dem direkte Støtte af Kommune og Stat, og opfordrer Regeringen til at fremkomme med Lovforslag i denne Retning."

Jeg skal med Fornøjelse besvare de Spørgsmaal, som mulig ville blive stillede til mig, og jeg tilføjer, at jeg ret vilde ønske, at saadanne Spørgsmaal vilde fremkomme, da Sagen trænger til en indgaaende Behandling.

Formanden takkede Stiftsfysikus *Trautner* for hans interessante Foredrag om dette Æmne, som han var saa godt inde i. Foredraget dannede et ypperligt Grundlag for en Diskussion. En saadan maatte dog paa dette Tidspunkt væsentligst dreje sig om Sagen i sin Almindelighed, medens Diskussionen om Ordlyden og Indholdet af den foreslaaede Resolution mest passende vilde kunne finde Sted ved Sagens 2den Behandling.

Redaktør *Pagh* var ikke enig med Trautner i, at det skulde være saa uheldigt, at Sygekasser tillige give Begravelseshjælp. Han kjendte i alt Fald adskillige Sygekasser, som dette var Tilfældet med, uden at det havde forvoldt nogen Ulempe. Sygdom og Død stode i en saa nær Forbindelse med hinanden, at de to Ting med Hensyn til Hjælp passende

kunde være forenede i én Kasse. Som Trautner selv havde bemærket, havdes der jo en Statistik med Hensyn til Dødeligheden, og med Hensyn til at sikre Kassernes Soliditet maatte jo denne Dødelighedsstatistik kunne danne et langt sikrere Grundlag end den højst ufuldkomne Sygelighedsstatistik, der havdes. — Ved Udførelsen af den smukke og humane Tanke, der laa til Grund for hele Sygekassesagen, klæbede den Mangel, at man meget ofte nægtede Folk Adgang, der havde en eller anden lille Svagelighed. I Bogense f. Ex. vare saaledes nogle Daglejere traadte sammen og havde stiftet en Kasse, men den Mand, som havde givet Stødet til det Hele, nægtede man at optage, fordi han havde en eller anden Svaghed i et Ben, hvad man mente kunde have til Følge, at Manden snart vilde komme til at trænge til Understøttelse. — Med Hensyn til Spørgsmaalet om Tilskud fra det Offentlige ansaa han det for uheldigt, om man, saaledes som Trautner havde gjort, vilde lægge Hovedvægten paa Kommunernes Tilskud. Ganske vist vilde dette være det principielt Rigtige, eftersom det jo er Kommunen, der maa bære Byrden, naar en Fattig ikke kan sørge for sig selv i Sygdomstilfælde, men han antog rigtignok, at en saadan Fordring vilde i dette Øjeblik møde en meget stærk Modstand, da Kommunerne ere saa stærkt bebyrdede og blive det Dag for Dag mere og mere. — Blandt Sygekassernes Indtægter indtoge, som Trautner bemærkede, de „andre Indtægter“ en væsentlig Plads, men blandt disse Indtægter fandtes der en, som forekom Taleren meget uheldig, nemlig Overskudene fra Folkefester. Sagen var den, at ved disse Fester med Dans, som det jo nu var blevet almindeligt at holde rundt omkring paa Landet til Indtægt for Sygekasser, afgav vistnok Tjenestefolk og Arbejdere det største Kontingent, og det var formentlig Noget, som Trautner selv kunde bevidne, at der ved saadanne Fester tidt lagdes Spiren til meget af den Sygdom, som Kasserne senere skulde afhjælpe. Sluttelig rettede han det Spørgsmaal til Trautner, om han paa Grundlag af de Oplysninger, han i saa Henseende havde indhentet i Udlandet, ansaa det for heldigt, om man her i Landet kom ind paa Tvangsforsikringer for Sygdomstilfælde.

Trautner maatte overfor Pagh vedblivende holde paa, at

Begravelseskasser burde sondres fra Sygekasser. I Bogense havde en saaden Sammenslutning ganske vist hidtil vist sig heldig, men sikkert var det, at naar det gik godt med én Forening, gik ti andre i Stykker netop paa Grund af denne Sammenslutning. Naar man saa Kasser, som toge 15 Øre i maanedlige Bidrag baade til Syge- og Begravelseshjælp, og som indlode sig paa at give 50, ja 60 Kr. i Tilfælde af Dødsfald, vilde man snart komme til det Resultat, at en saadan Kasse ikke kunde bestaa. Det Kontingent, vore Kasser tog, var for lille til, at Kasserne tillige kunde yde Begravelseshjælp. Han kunde ikke se, at der var nogen Ulempe forbunden med at faa en almindelig Stats-Begravelseskasse, naar man knyttede den saaledes til Sygekasserne, at Administrationen blev fælles. De samme Fordele vilde saa blive opnaaede som nu uden den nuværende store Risiko for Sygekasserne. Den samme Tanke, som Pagh havde udtalt, naar han klagede over, at der var dem, som slet ikke kunde komme ind i en Sygekasse, havde Taleren ogsaa berørt, men kun for Statsbegravelseskassens Vedkommende, idet han havde udtalt Ønsket om, at Staten overtog den større Risiko, der er forbunden med ikke at kræve Lægeundersøgelse. Han var ganske enig i, at der burde gjøres Noget for at komme dem til Hjælp, som ikke kunde komme ind i en Sygekasse, fordi de vare sygelige eller havde naaet en for høj Alder, og han anførte lejlighedsvis, at der her i Odense fandtes en Sygekasse, som var vedbleven at beholde sin gamle Skikkelse, medens de andre vare blevne omformede, og hvis Medlemmer derfor alle vare gamle og svage. Denne Sygekasse kunde naturligvis ikke bestaa ved Medlemsbidragene, men kun ved Bidrag fra andre Sider. — Pagh var bange for at paalægge Kommunerne de omtalte Udgifter, og Taleren havde ogsaa selv erkjendt, at det var en ikke ringe Fordring at stille til dem. Alligevel holdt han paa, at Hjælpen burde gaa gjennem Kommunerne, og det af den væsentlige Grund, at, hvis Staten overtog Garantien, vilde sikkert Kontrollen med de Syge blive betydeligt slappet. Den bedste Kontrol var den, som Medlemmerne indbyrdes førte, men fik vi alene Statshjælp, vilde Følgen let blive, at man ikke tog det saa nøje, om en Mand maaske var sygemeldt en Ugestid mere eller mindre; Pengene gik jo ikke ud af Ens

egen Lomme. Kommunen derimod kjendte de enkelte Medlemmer, og den skulde nok passe paa. — Det var naturligvis ganske sandt, at Folkefester, afholdte til Fordel for Sygekasser, kunde fremkalde Sygdom hos Tjenestefolk og Andre, der søgte til saadanne Festligheder; men dertil var at svare, dels at det kun var faa Sygekasser, der optoge Tjenestefolk, dels at der var saa mange andre Lejligheder til at holde Folkefester; der vilde nok blive holdt ligesaa mange alligevel. Iøvrigt havde han selv i sit Foredrag bemærket, at Indtægterne fra Folkefester vare meget upaalidelige og uberegnelige; kun ved Sygekassers Stiftelse havde saadanne Fester Noget at betyde. — Det af Pagh berørte Spørgsmaal om Ønskeligheden af Tvangssygekasser var et meget stort Spørgsmaal, som godt kunde være Gjenstand for et timelangt Foredrag. Allerede i Arbejderkommissionen kom Spørgsmaalet frem, om man ikke burde indføre saadanne. Tvangssygekasser havde ganske vist noget Tillokkende ved sig; thi saalænge Sygekassevæsenet er en frivillig Sag, ville altid de mindre gode Arbejdere, de, der senere falde Fattigvæsenet til Byrde, unddrage sig fra at træde ind i Sygekasserne. Han holdt imidlertid paa, at man ikke skulde stræbe efter at indføre Tvangssygekasser, men gaa videre ad den Vej, hvorpaa man var inde, og han støttede sig i saa Henseende til de Erfaringer, han havde indhøstet i Tyskland, det eneste Land, kvor Tvangssygekasser ere gjennemførte. I Hamborg, hvor han henvendte sig til Chefen for det der oprettede Bureau, traf han dette indrettet i et prægtigt Lokale, som kostede 7000 Mark om Aaret i Leje; 10 Mennesker vare beskjæftigede paa Kontoret, og han hørte, at der i det Hele var 30 Mennesker i Virksomhed for at gjennemføre Loven. Dette Maskineri forekom ham strax at være for kostbart og vidtløftigt, men han kom snart til Erkjendelse af, at det kunde ikke være mindre. I Hamborg er der 90,000 Mennesker, som gaa ind under Loven, og deri er der endda ikke medregnet Tjenestefolk, som endnu ikke optoges. Det havde kostet store Summer og meget Besvær at faa begyndt, og Sagen havde stødt paa stærk Modstand saavel fra Arbejdsgiverne, der skulle udrede $\frac{1}{3}$ af Arbejdernes Bidrag, som ogsaa fra Arbejdernes Side. Der haves en Bestemmelse om, at naar en Arbejder forlader et Arbejde, skal Arbejdsgiveren anmelde det for Syge-

kassen, men saa véd denne ikke, hvor den Paagjældende er gaaet hen, og en Mængde Mennesker ere saa daglig beskjæftigede med at finde saadanne Personer. I flere Maaneder var der daglig 3—400 Rekvisitioner til Politiet om at opsøge saadanne Arbejdere. Meget Skriveri viste der sig ogsaa at være forbundet dermed, at Medlemstallet hver Uge skal gjøres op. Kasserne vare inddelte i 19 Klasser, hvoraf hver omfattede et enkelt eller flere nærbeslægtede Fag, og tillige havdes der en *Gemeindekasse* med over 2000 Medlemmer, hvorunder Enhver gaar ind, der ikke kan komme under en af de andre Kasser. Ialt var der 12,000 Medlemmer, saa at man altsaa endnu kun arbejdede med et Mindretal. Ved Siden heraf bestode de gamle Sygekasser, Lavssygekasser og Fabrikssygekasser — forudsat, at de opfylde Lovens Betingelser — men det udtaltes af flere Sygekassebestyrere i Hamborg, Frankfurt, Hannover osv., at disse Kasser ganske sikkert med Tiden vilde gaa i Stykker, da det Kontingent, de kræve, i Regelen er meget højere end Kontingentet i Tvangssygekassen. Loven af 1883 foreskriver, at enhver Arbejder, som ikke har $6\frac{2}{3}$ Mark daglig eller 2000 Mark om Aaret, skal være i en Sygekasse, naar han hører til en vis bestemt Klasse Arbejdere, og dernæst hedder det, at naar Kommunen vedtager det, kunne andre Arbejdere, f. Ex. Tjenestefolk og Landarbejdere, ogsaa tvinges til at være Medlemmer, og desuden er det en Del Mennesker *tilladt* at blive Medlemmer. $1\frac{1}{2}$ pCt. af Daglønnen skal indbetales, og derfor faar Vedkommende i Sygdomstilfælde fri Læge og Medicin og 50 pCt. af Daglønnen. Ugifte Arbejdere skulle indlægges paa et Sygehus, og gifte Arbejdere, naar Lægen erklærer det nødvendigt; de, der ere Forsørgere, faa da foruden frit Sygehus tillige $\frac{1}{4}$ af Daglønnen i Sygehjælp. Naar det ved Aarsopgjørelsen viser sig, at Kassen ikke kan bestaa ved dette Bidrag, har man Ret til at forhøje Kontingentet til $3\frac{1}{2}$ pCt. af Daglønnen. Paa Landet synes det, som om Loven fandt bedre Indgang, men i de større Byer, navnlig i saadanne, hvor den socialdemokratiske Bevægelse er oppe, mødte den stærk Modstand. I *Holland* havde man slet ikke tænkt paa Tvangssygekasser; dér har i det Hele Staten ikke taget sig af Sygekasserne. Taleren havde truffet hollandske Sygekasser paa endogsaa henved 50,000 Medlemmer, men Alt var ordnet ad privat

Vej. I *Schweiz* tænkte man meget paa at indføre Tvangssygekasser. I Zürich havde man f. Ex. siden 1875 haft en Tvangssygekasse for Alle, som ikke hørte hjemme i Kantonet, og noget Lignende var Tilfælde i Basel og Bern. Der fandtes iøvrigt en Komite, som allerede for mange Aar siden havde udtalt sig til Fordel for Tvangssygekasser, i alt Fald for en Del af Befolkningen, men paa den anden Side havde der ogsaa vist sig ikke saa lidt Modstand imod dem. Der vilde opstaa store Vanskeligheder ved Gjennemførelsen af en Tvangslov, og dernæst var det et meget farligt Spørgsmaal at komme ind paa: hvem skal gaa ind under Loven? Det satte ondt Blod, at den ene Arbejder, som maaske havde det rent og pænt hjemme hos sig, skulde tvinges til i Sygdomstilfælde at lægge sig ind paa et Sygehus, medens hans Nabo ikke blev tvungen dertil, blot fordi han havde en lille Smule mere Indtægt. Taleren troede ikke, at vi herhjemme, med vore Begreber om Frihed, vilde kunne finde os i noget Saadant, og han foretrak derfor langt den Ordning, som man havde i Frankrig, og som han havde taget Ordet for i sit Foredrag, nemlig at have anerkjendte Sygekasser med Hjælp fra Kommunen, navnlig til Lægehjælp og Medicin, og med Refundering fra Statens Side af en Del af Kommunernes Udgifter.

Kontorchef *Rubin* vilde benytte denne Lejlighed til at takke Stiftsfysikus Trautner for den velvillige Imødekommenhed, som Taleren i Forbindelse med Docent *Westergaard* havde mødt fra hans Side under deres Undersøgelser om Dødeligheden, i hvilke de havde lagt Opgivelser om Fyns Landbostand til Grund. Det vilde ikke have været dem muligt at skaffe det nødvendige Materiale, naar ikke Stiftsfysikus Trautner havde sat dem i Forbindelse med Distriktslæger, Skolelærere og Andre, der kunde yde Bidrag i saa Henseende. At Stiftsfysikus Trautner havde taget sig saa ivrigt af dette Spørgsmaal, var af stor Betydning for Landet, idet Spørgsmaalet jo vedrører hele det moderne Forsikringsspørgsmaal. Hvordan man end vendte og drejede sig, var det jo stadig Spørgsmaalet om Arbejderforsikring, man kom tilbage til. Ejendommeligt var det jo ogsaa, som allerede Formanden paa Mødedagen forud havde gjort opmærksom paa, at naar der nu fra alle

Sider vistes saa stor en Interesse for Industrien, var det ikke saa meget Industriens forskjellige Grene, der var Tale om, som den store Befolkning, som Industrien beskæftiger, og det var netop derfor, at et Foredrag som Stiftsfysikus Trautners stod i saa nær Forbindelse med et Industrimøde. Han var fuldstændig enig med Trautner i, at Sygekasser og Begravelseskasser kun burde staa i en ringe indbyrdes Forbindelse. Man kunde naturligvis gjerne — som Pagh gjorde — sige, at Sygdom og Død stod i Forbindelse med hinanden — det gjorde da for Resten Liv og Død ogsaa — men i denne Sammenhæng kunde der ikke tales om nogen Forbindelse derimellem, thi Forsikringstarifferne for Begravelse og Sygdom vare himmelvidt forskjellige; det Materiale, man havde, Paalideligheden deraf osv. osv. var saa forskjelligt, at det Ene virkelig ikke havde Noget med det Andet at gjøre i denne Sammenhæng. Han kunde iøvrigt ikke ganske forstaa, hvorledes Trautner kom til at nævne Livs- og Forsikringsanstalten i Forbindelse med Spørgsmaalet om Begravelseskasser; thi Livs- og Forsikringsanstalten gaar jo i det Væsentlige netop ikke ud paa det Samme som Begravelseskasserne. Man tegner jo en Livrente for at sikre sin Enke og sine Børn et Beløb efter sin Død, og det var sandelig noget helt Andet end det, man søgte at opnaa ved Begravelseskasserne; thi i Regelen blev der af disse Tilskud nok meget Lidt til Enker og Børn, det Meste gik til Begravelsen. Han kunde ønske, at Trautner havde præciseret, at, naar en saadan Forening giver 60 Kr. for hvert Dødsfald, var dette ikke alene galt for det Tilfælde, at Foreningen derved paa en Gang fik saa Meget at udrede, at den ikke kunde taale det, men ogsaa for saa vidt 60 Kr. virkelig var lovlig mange Penge at anvende til en Begravelse. Det var Noget, der ikke kunde siges for tidt, at disse dyre Begravelser var en Uting; hvor der var saa lidt Raad til at anvende Noget paa de Levende, var det ubegribeligt, at der blev anvendt saa Meget paa de Døde, hvad enten det nu gik til at holde Gravøl for eller hvortil det gik. Begravelseskasserne staa ikke i nogen Forbindelse med det moderne Forsikringsvæsen. De ere oprindelig opstaaede af en ganske vist meget berettiget Pietet imod den Afdøde, men der var efterhaanden blevet knyttet saa stort et Apparat til disse Begravelser, at hele dette Væsen

var i Færd med at blive til en virkelig Byrde for Landet. Det vilde være en ganske anderledes nyttig Anvendelse, om en Del, maaske Halvdelen, af de store Begravelsessummer, anvendtes til de Syge. Den Sygestatistik, man havde, og som man skulde lægge til Grund for Sygekasserne, saa jo unægtelig ved første Øjekast noget ængstende ud. Man kunde godt sige, at Sygelighedsstatistiken var meget slet. Den Dødelighedsstatistik, man havde, kunde være daarlig nok navnlig for Landdistrikternes Vedkommende, men Sygelighedsstatistiken var endnu slettere. Særlig var, for at tage et Exempel, det statistiske Sygemateriale, der forelaa for Skolernes Vedkommende, alt Andet end godt. Det havde imidlertid en langt mindre Betydning her, naar man blot holdt sig for Øje, at det Materiale, som indsamles til Brug for den administrative Behandling af Sygekasserne, ikke maa blive benyttet til Maalestok for Beregninger af Befolkningens Sygelighed, dels af den Grund, at Sygekassemedlemmerne ikke kunne siges at repræsentere Befolkningen som Helhed, hverken opad eller nedad, dels ogsaa af den Grund, som Trautner nævnte, at undertiden ligger en Patient for lang Tid, fordi man glemmer at afmelde ham, og undertiden ligger en Patient for kort Tid, fordi man ikke gider sende Bud efter Lægen. Med Hensyn til Indretningen af Sygekasser kunde man derimod selvfølgelig nok benytte de indvundne Erfaringer; thi naar man faar at vide, hvor længe i de sidste 15 Aar Sygekassemedlemmerne gjennemsnitlig have været under Lægens Behandling, kan man deraf nok slutte, hvorledes Forholdet vil stille sig i den næste Periode. Dog maatte man huske paa, at Grundlaget var meget bevægeligt; thi jo bedre Sygekasserne bleve, des længere vilde den gjennemsnitlige Sygdom vistnok ogsaa vise sig at vare; dette vilde jo saaledes være en naturlig Følge af, om Folk f. Ex. hurtigere hentede Lægen. Dertil maatte der da ogsaa tages Hensyn ved Tarifansættelsen. — Spørgsmaalet om Tvangssygekasser, hvorom der jo var Nok at sige, baade *pro* og *contra,* vilde Taleren af Hensyn til Tiden ikke komme ind paa.

Trautner glædede sig over den Tilslutning, han havde faaet fra Rubins Side i Spørgsmaalet om Adskillelen af Syge-

og Begravelseskasser. Han var fuldstændig enig med Rubin i, at de nuværende Begravelser vare altfor overdrevent dyre, navnlig paa Grund af de store Gilder, som afholdes i Forbindelse med dem, og at det vilde være meget bedre, om Folk anvendte disse Penge til de Efterlevende. Naar han havde henvist til Livrenteanstalten i Forbindelse med Spørgsmaalet om Begravelseskasser, var det fordi Livrenteanstalten jo som det første Nummer i sin Tarif har en Tabel over, hvad det koster aarlig at sikre sig et Beløb af 100 Kr. ved sin Død, og dette Beløb kunde Vedkommende jo sige skulde anvendes til hans Begravelse. Taleren havde anført, at et Beløb af 100 Kr. var alt for meget til en Begravelse paa Landet, og da tilmed Tarifen var for høj, havde han udtalt som sin Formening, at der ikke vilde blive Tale om at benytte Livrenteanstalten som Begravelseskasse. (*Rubin:* Tarifen maa dog blive højere, naar Forsikringen omfatter Arbejdere) Det var Talerens Mening, at ved en saadan almindelig Begravelseskasse, som han havde taget Ordet for, burde Staten yde ligefrem Støtte ved at overtage den forhøjede Risiko uden forhøjede Præmier. — Det, Taleren ønskede, var ikke en almindelig Sygestatistik, en saadan indsamledes ad anden Vej gjennem Lægernes maanedlige Indberetninger, men kun en Opgivelse af, hvor mange Sygedage der aarlig kunde paaregnes for et Sygekassemedlem i en bestemt Alder. En saadan Statistik udgjorde det egentlige Grundlag for Sygekassernes Virksomhed; thi derfra skulde Beregningen ske over, hvormeget Medlemmerne maatte yde for at erholde en vis Hjælp af Kassen. Saadanne Erfaringer havde man vel, som tidligere paavist, fra Udlandet, men de kunde ikke umiddelbart overføres paa vore forandrede Forhold. Han vilde benytte Lejligheden til at bede de Tilstedeværende, naar de kom hjem, hver til sin Egn, da at henlede Sygekassebestyrernes Opmærksomhed paa den Opfordring, han nylig havde udstedt i Bladene. Der maatte Indberetninger fra mange Sygekasser og for adskillige Aar til, for at Resultaterne kunde blive paalidelige, og man maatte erindre, at de udfundne Middeltal ikke gjaldt ubetinget og navnlig ikke i de smaa Sygekasser, hvor Tilfældigheder spillede en saa stor Rolle. I en enkelt Sygekasse kunde Forholdet stille sig meget forskjelligt det ene Aar fra det andet. — Naar Rubin havde

omtalt, at Sygeligheden vilde blive større, naar Sygekasserne bleve bedre og Folk hentede Lægen hurtigere, var dertil at bemærke, at dette Sidste jo ogsaa paa den anden Side kunde antages at gjøre Sygeligheden mindre; thi jo før man hentede Læge, jo kortvarigere bleve Sygdommene; desuden hindredes herved Udbredelsen af Epidemier. Han anførte sluttelig, at Odense Amtsraad efter hans Opfordring var gaaet ind paa, at naar Tjenestefolk paa Landet bleve angrebne af en Sygdom, som man kunde frygte var smitsom, og som Følge deraf indlagdes paa Sygehuset, betalte Amtsraadet $\frac{2}{3}$ og Husbonden kun $\frac{1}{3}$ af Omkostningerne. Noget Saadant betegnede ganske sikkert et betydeligt Fremskridt med Hensyn til Behandlingen af vore Tjenestefolk paa Landet.

Pagh takkede Trautner for de Oplysninger, han havde givet om Tvangssystemet; ogsaa Taleren troede, at det ikke vilde være heldigt, i alt Fald for Tiden, at arbejde hen imod en saadan Ordning. En Ordning som den, Trautner ønskede, vilde iøvrigt, som Taleren havde paapeget, være vanskelig nok at gjennemføre, idet Stemningen ganske sikkert gik mere i Retning af at faa Kommunerne fritagne for en Del af de dem paahvilende Byrder, end i Retning af at forøge dem. — Han holdt stadig paa, at det var naturligt at forene Begravelseskasser og Sygekasser. Den Følelse hos Folk, at de gjerne ville give deres Afdøde en smuk Begravelse og hædre Mindet om dem, var efter hans Mening smuk og agtværdig; han kunde godt lide, at denne Følelse var tilstede, skjøndt heller ikke han selvfølgelig syntes om de store Begravelsesgilder. Han troede, at de Kasser, som have til Formaal baade at skaffe Sygehjælp og Begravelseshjælp, langt hurtigere vilde vinde Indgang i Befolkningen, end Sygekasser, som ikke tage det Sidste med.

Trautner vilde gjøre Pagh opmærksom paa, at der netop for nylig var ydet Kommunerne en ikke ringe Begunstigelse fra Statens Side, nemlig ved Sindssygeloven, der jo befriede Kommunerne for en Krone pr. Td. Hartkorn. Denne Begunstigelse for Kommunerne havde han iøvrigt benyttet sig af overfor Amtsraadene for at faa dem til at forbedre deres

Sygehusvæsen, og den kunde tillige benyttes til at gjøre Adgangen til Sygekasserne lettere og billigere for Sygekassemedlemmer. Han vilde med det Samme omtale en meget uheldig Bestemmelse, han havde truffet paa i flere Begravelseskassers Love, nemlig at saa og saa mange Medlemmer skulle give Møde ved et Medlems Begravelse. Som Følge af denne Bestemmelse lide de Paagjældende baade et direkte Tab ved de deraf flydende Udgifter og et indirekte Tab ved at miste den Dags Løn.

Fabrikant *Lange* vilde som Arbejdsgiver støtte den Betragtning, at det er urigtigt at have Begravelseskasser forenede med Sygekasser; de allerfleste Begravelseskasser ere oprettede uden noget solidt Grundlag for Opfyldelsen af de Forpligtelser, de paatoge sig, og det forekom ham at maatte være let for en større Arbejdsgiver at sige til sine Arbejdere: „Jeg raader Eder fra at gaae ind i disse usikre Begravelseskasser, lad hellere mig besørge en Livsforsikring for Eder paa 100 Kr., som tilfalde Eders Efterladte.“ Med Hensyn til de paaankede bekostelige Begravelser vilde han, der ofte havde haft Lejlighed til at være tilstede ved en Arbejders Begravelse, dog sige, at det ikke saa meget er selve Begravelsen, der koster, som de nu til Dags uhyre Bidrag, der komme fra Andres Side i Form af Kranse.

Trautner havde ogsaa berørt dette sidste Forhold i tidligere Udtalelser om Sygekasser, og var i saa Henseende kommet med et Forslag, som han troede var fornuftigt, nemlig at hver Gang et Medlem døde, skulde ethvert Medlem i Forhold til Kassens Størrelse give en Kvotadel af det Beløb, man ansaa for nødvendigt til Begravelsen. Paa den Maade fik Kassen ikke direkte Udgift, men ganske vist vilde et saadant Bidrag maaske nok være noget vanskeligt at faa opkrævet. (*Lange:* I Fabriker vilde dette vist ikke volde nogen Vanskelighed.)

Garver *Trautner* vilde overfor Langes Forslag om, at Arbejdsgiveren kunde besørge en Livsforsikring for Arbejderne, bemærke, at dette dog vanskeligt lod sig gjennemføre i større

Udstrækning, da ikke alle en Arbejdsgivers Arbejdere ere faste; det var tilmed kun ganske enkelte Arbejdere, som man havde for Livstid. Naar Arbejderen drog andensteds hen, hvorledes skulde Forholdet saa fortsættes? Noget Saadant lod sig vist ikke ordne ad Frivillighedens Vej.

Lange: Arbejderen beholder jo i Policen en Værdi, som han ikke vil kaste bort, og han vil nok vide at holde den i Kraft, selv om hans nye Arbejdsgiver ikke maatte være villig til at besørge det for ham. For Resten er jo den samme Vanskelighed tilstede ved Fabrikernes Understøttelseskasser.

Stiftsfysikus *Trautner:* I Schweiz er der, hvor Forsikringstvang er indført, tillige indført, at de yngre Arbejdere, som jo betale for de ældre, faa en Del af deres Indskud tilbage, naar de rejse bort før det 40de Aar.

Garver *Trautner* troede ikke, at den Slags Ting lod sig indføre ad Frivillighedens Vej; der maatte helst en Lov til, som tvang alle Arbejdere til at træde ind som Medlemmer og tvang Mesterne til at indeholde Kontingentet i deres Løn; uden Tvang kunde man ikke komme til Bunds i dette Forhold, som strækker sig ud over den store Arbejderklasse.

Formanden sluttede herefter denne Sags 1ste Behandling, idet han paany takkede Foredragsholderen, som havde givet Anledning til denne interessante Diskussion. — Inden han afbrød Mødet for at gjøre et kortere Frokostophold, vilde han anmode Medlemmerne om, hvis de havde Noget at fremføre under den forestaaende 2den Behandling af de forskjellige Sager, da at gjøre dette saa kort som muligt, af Hensyn til Tiden. Fremdeles anbefalede han ikke at stille saadanne Forslag til Resolutioner, som kun indeholdt almindelige Udtalelser. Derimod modtog han selvfølgelig med stor Fornøjelse Forslag til Resolutioner, der pegede i en eller anden bestemt Retning, hvori denne Forsamling ønskede, at vedkommende Sag fremtidig skulde fremmes. Han troede ikke, at man vilde have nogen særlig Fornøjelse af eller at man kunde vente at faa nogen særlig Indflydelse ved blot at

vedtage Resolutioner, som talte i ganske almindelige Udtryk om denne eller hin Sag og kun betonede, hvad man fra alle Sider var enig om.

Mødet afbrødes her Kl. 12.

Kl. 12½ gjenoptoges Mødet. Først foretoges

2den Behandling af Spørgsmaalet om Sygekasser.

Trautner: Da han var kommen paa det Rene med sig selv om, at dette Spørgsmaal var for stort til, at der kunde være Tale om at behandle det her i Løbet af en Timestid, og at en Udtalelse fra Forsamlingen derfor næppe vilde have nogen synderlig Virkning, vilde han tage sit Forslag til Resolution tilbage.

Formanden troede, at for denne Sags Vedkommende kunde den faldne Diskussion udmærket tjene som Svar paa det rejste Spørgsmaal, og det Svar, der fremgik af denne Diskussion, var klart nok det, at man tillagde en god Ordning af Sygekasseforholdene en meget stor Betydning og fulgte hele denne Sag med stor Interesse. Han gav Trautner Ret i, at der ikke var nogen Anledning til at give dette Forsamlingens Standpunkt overfor denne Sag Form i en Resolution.

Da ellers Ingen ønskede at udtale sig, var denne Behandling dermed sluttet.

Derpaa foretoges

2den Behandling af Spørgsmaalet om Kunstindustrien.

Ingen ønskede at udtale sig eller at stille Forslag til Resolution, og Behandlingen sluttedes derfor.

Derefter foretoges

2den Behandling af Spørgsmaalet om Forhindring af Ulykkestilfælde ved Maskiner.

Fabrikant *Hempel* kunde for denne Sags Vedkommende slutte sig til, hvad Trautner havde udtalt med Hensyn til Spørgsmaalet om Sygekasser, og det af ham bebudede Forslag til Resolution vilde derfor ikke fremkomme.

Da ingen Andre ønskede Ordet eller fremkom med noget Forslag til Resolution, sluttedes 2den Behandling.

Dernæst foretoges

2den Behandling af Spørgsmaalet om Forbud mod Eftergjørelse af Modeller.

Formanden mindede om, at den Diskussion, der ved 1ste Behandling rejste sig om dette Punkt, strejfede ind paa Spørgsmaalet om Patentlovgivningen.

Fabrikant *Carl Hansen* havde efter de Oplysninger, som vare fremkomne under 1ste Behandling, navnlig fra *Nyrops* Side, affattet et Forslag til en Resolution, der gik noget videre end det Forslag, han havde nævnt ved 1ste Behandling. Efter Formandens Udtalelser og efter det Indtryk, han havde faaet af, at Stemningen hos Forsamlingen gik i Retning af ikke at ønske nogen Resolution, vilde han dog ikke fremsætte Forslaget og han tog sit tidligere Forslag tilbage.

Lange spurgte, om det af Hansen tidligere stillede Forslag gik ud paa at henvise Sagen til Industriforeningen.

Formanden: Forslaget gik ud paa en Henvisning til Fællesrepræsentationen. Da denne imidlertid først vilde træde sammen om to Aar, havde han henstillet til Forslagsstilleren, hvis der overhovedet skulde vedtages nogen Resolution, da hellere at lade denne gaa ud paa at henvise Sagen til Industriforeningen, der sikkert gjærne vilde tage sig af Sagen. Han vilde iøvrigt tilføje, at selv uden en saadan Henvisning vilde det sikkert ikke skorte Industriforeningen paa Interesse for Sagen; ved given Lejlighed vilde den utvivlsomt tage sig af den.

Lange takkede Formanden for disse Udtalelser; der var derefter ingen Grund for Mødet til at vedtage nogen Resolution.

Derfter foretoges

2den Behandling af Spørgsmaalet om Industriens og Landbrugets Solidaritet.

Ingen ønskede at udtale sig, og da der heller ikke fra nogen Side var stillet Forslag til Resolution, sluttedes Behandlingen.

Derefter foretoges

2den Behandling af Spørgsmaalet om Frihandel og Beskyttelse.

Fabrikant *W. Salomonsen* udtalte, at *Rubins* Foredrag var af saa indgribende Betydning og af saa stor Interesse saavel for de Handlende som for de Industridrivende, at der var al mulig Grund til at ønske det udbredt i saa store Kredse som muligt. Videnskaben havde gjennem dette Foredrag udtalt et meget vægtigt og alvorligt Ord; muligvis var Adskilligt deri Noget, som var bekjendt for en snævrere Kreds, men for de Industridrivende var det ganske sikkert af stor Interesse, at det store Publikum fik det rette Syn paa disse Ting. Han henstillede derfor til Formanden, at dette Foredrag udkom i Særtryk, hvad enten det nu bedst kunde ske gjennem Industrimødet, Industriforeningen eller Fællesrepræsentationen.

Kammerassessor *Bayer* sluttede sig ganske til denne Henstilling.

Formanden kunde godt forstaa, at Forsamlingen var opfyldt af dette Foredrag, som berørte saa store og væsentlige Interesser paa en saa udmærket Maade, men han troede ikke, at man kunde paalægge Industrimødet de Omkostninger, som vilde være forbundne med at faa Særtryk af Beretningen om dette Punkt, idet Industrimødet i det Hele taget ikke vilde komme til at staa sig særdeles godt i finansiel Henseende. Derimod vilde sikkert baade Industriforeningen og Fællesrepræsentationen have stor Interesse af, at denne Behandling af Spørgsmaalet kom ud i vide Kredse her i Landet, og han vilde ikke undlade at gjøre sine Kollegaer i Bestyrelsen for disse Foreninger opmærksom paa, hvor meget de vilde gavne den danske Industri ved at sætte sig i Bevægelse i denne Henseende. Med det Samme vilde han udbede sig en Bemyndigelse fra Forsamlingen til at foreslaa Industriforeningens

og Fællesrepræsentationens Bestyrelser, da ogsaa at medtage Schovelins Foredrag, der jo knyttede sig saa nær til det andet, og berørte Spørgsmaal af saa stor Interesse. Dette havde iøvrigt ogsaa ganske sikkert været Salomonsens Mening (*Salomonsen* bekræftede dette).

Rubin takkede for den store Ære, som laa i Salomonsens Forslag saavel som i Formandens dertil knyttede Bemærkninger. Hvis Formanden ikke selv havde taget Ordet derfor, vilde Taleren have anmodet om, at ogsaa Schovelins Foredrag maatte blive medoptaget i Særtrykket, fordi det paa saa mange Punkter supplerede hans, idet det mere gik i det Enkelte, medens Talerens Foredrag væsentlig var gaaet i almindelig Retning. Han anmodede iøvrigt om, at tillige den Diskussion, som knyttede sig til de to Foredrag, maatte blive medoptaget, da den var af en supplerende og belysende Art.

Formanden ansaa det for meget hensigtsmæssigt om Rubins Ønske i den Henseende blev imødekommet. — Til *Bierfreund* henstillede han, om han vilde fastholde det af ham bebudede Forslag til Resolution, efter at Behandlingen af alle de andre Sager var afsluttet uden Resolution.

Bierfreund havde, efter at *Rubin* og *Schovelin* havde holdt deres Foredrag, faaet en bestemt Følelse af, at det vilde tage sig ganske besynderligt ud, om Industrimødet vilde berøre disse Spørgsmaal uden at fremkomme med en Udtalelse, der udtrykte det, der upaatvivlelig laa paa Bunden af samtlige Deltageres Følelser, at vi i højeste Grad trængte til at faa den økonomiske Reform gjennemført, som vi havde sukket efter i saa mange Tider. Saa var der bagefter, om Aftenen, blevet meddelt ham, at adskillige Medlemmer ansaa det for urigtigt af ham at komme med en saadan Resolution, Noget, han rigtignok ikke kunde forstaa, da Formen i hans Resolution dog ikke kunde være stødende for Nogen. Man havde saa sagt til ham, at det var bedst, at han frafaldt Resolutionen, da man overhovedet ikke ønskede Resolutioner. Men jo mere han tænkte over Tingen, des sikrere var han bleven paa, at hans første Følelse havde været rigtig, nemlig, at For-

samlingen burde udtale sig om denne Sag, om end i spagfærdige Udtryk, for at det kunde gjøres vitterligt for Verden, at — ikke de Industridrivende — men vort Land trængte til at faa disse Reformer gjennemførte. Overfor et almindeligt Ønske i modsat Retning vilde han imidlertid ikke hævde sin Anskuelse, og han tog derfor sit Forslag tilbage.

Hermed sluttede 2den Behandling af denne Sag.

Derefter gaves Ordet til Cand. jur. *C. Nyrop.*

Om Forholdet mellem Mestere og Svende i Lavstiden.

Foredrag af Cand. jur. *C. Nyrop.*

Efter et gammelt Sagn har der en Gang været en Guldalder, som stadig er bleven afløst af mindre lykkelige Tider, og i Overensstemmelse hermed hedder det altid: de gode gamle Dage. Naar dette Udtryk nu for Tiden bruges i Haandværkerkredse, tænkes som oftest paa Tiden før Næringsloven (1857), paa Tiden, da Næringsfriheden ikke kjendtes, og Lavene bestod. Det maa da ogsaa siges, at hin Tid havde Goder, som Nutiden med Længsel ser tilbage paa, men om derfor Alt den Gang var lysteligt og godt, er et andet Spørgsmaal. En Undersøgelse af forskjellige Lavsforhold vil vise, at ogsaa hin Tid kjendte baade Misfornøjelse og Mistænksomhed saa vel som Uro og Voldsomhed. De menneskelige Lidenskaber ere altid virksomme.

Haandværkslavene vare oprindeligt smaa Korporationer. 1545 maatte der ikke være over 10 Guldsmede i Kjøbenhavn, og endnu i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede vare flere Lav ikke større, end at der gjordes offentlige Bestillinger ikke hos den enkelte Mester, men hos Lavet som saadant. Det var Tilfældet med Gjørtler-, Possementmager- og Sværdfegerlavene, og havde tidligere været Tilfældet ogsaa med de større Lav. Da der i 1669 skulde lægges Gulve og Lofter i den under Opførelse værende Bygning i Kjøbenhavn, der nu

rummer det store kongelige Bibliotek der, sluttedes der Akkord med fire Snedkere „paa samtlige Mesternes i Snedkerlavets Vegne“. Det er formentlig Udslaget af en ældre Tids Opfattelse, hvorefter en Mester først og fremmest var Broder i Lavet og først derefter selvstændig Næringsdrivende, en Opfattelse, der ogsaa træder frem i de ideligt tilbagevendende Bestemmelser om Fællesindkjøb af Raamaterialer til et Lavs Medlemmer. Kjøbte en Bager i Slagelse, hedder det 1471, en Læst Korn af en Udenbys, „da skal hver Broder stande i med efter sin Formue i samme Kjøb“, og kom der Tøndestaver til Malmø, skulde (1499) to dertil valgte Mestere paa Lavets Vegne kjøbe dem og fordele dem mellem Mesterne til Indkjøbspris. Oldermanden for Odense Skomagerlav kjøbte Beg og Hamp til Lavets Medlemmer (1508), osv.

Mesterne i Lavet, Lavsbrødrene, holdt sammen, og de gjorde det i tre Retninger, opad mod Statsmagten, udad mod Publikum og nedad mod Svendene. Og man maa ikke tænke sig Fortidens Haandværkere som absolut fredelige Folk. Da Kong Niels 1134 blev dræbt i Slesvig, havde Byens Sudere og Skindere Del deri; i alle Lavsskraaer paabydes, at Brødrene ved Sammenkomsterne skulle aflægge deres Vaaben, og 1550 paalægges det Kjøbenhavns Vævere at holde deres Udrustning i Stand med baade Harnisk, Spyd, Hellebarder og Hager. Lavene betød Noget, og det har næppe været for deres Dyds Skyld, at Roskildebispen Jens Krag 1294 med skarpe Ord forbød alle Gilder og Lav i Kjøbenhavn. Noget Nærmere herom vide vi dog ikke, men Forbud mod, ja Ophævelse af alle Lav møde vi herefter atter og atter; Tanken om Næringsfrihed har været fremme før 1857. Naar det ovenfor sagdes, at Lavene kæmpede i tre forskjellige Retninger, maa det forøvrigt ikke forstaas, som om vi her have tre forskjellige Bevægelser for os, det er kun forskjellige Udslag af det samme Princip, af Bestræbelsen for at bevare Lavene, Mesternes Lav, som en selvstændig, afsluttet Magt. Vi se derfor ogsaa, at Statsmagten i sin Kamp mod Lavene ikke alene træder i Skranken for sig selv, men samtidig kæmper for baade det kjøbende Publikum og de arbejdende Svende.

I det 15de Aarhundrede gjentager Erik af Pommern

Biskop Jens Krags Forbud: „Herefter skal ingen Gilde eller Hverring eller Bjurdning eller Samfund, lønlig eller aabenbart, af nogen Mand haves i Kjøbenhavn". Men det er formentlig først i det 16de Aarhundrede, at Modstanden mod Lavene træder skarpt frem. 1507 lader Kong Hans Skomagerne i Ribe vide, at den menige Mand tit og ofte har klaget over deres „uredelige Kjøb paa Sko", hvorfor han, da han tidligere forgjæves har foreholdt dem det, nu igjenkalder og ophæver alle Privilegier og Stadfæstelser af Skomagerskraar over hele Landet og giver Alle, baade Indenlandske og Udenlandske, frit Lov til at gjøre Sko og Støvler samt sælge dem i alle Landets Kjøbstæder. Det var Skomagerlavene, som herved hævedes, og 1526 gik Frederik I et Skridt videre, han hævede alle Lav. De gav, som han siger, Anledning til Tvedragt mellem Almuen, idet Haandværkerne paa deres Lavshuse bleve enige om at opskrue Priserne paa deres Arbejde, og han bestemmer derfor, at fremtidigt skulde den, der vilde drive et Haandværk i en Kjøbstad, kun give en Gylden til Byen samt aflægge Prøve paa sin Dygtighed, men ellers ikke besværes med Noget. Det var den frie Konkurrence, som herved tangeredes.

Den ved disse Befalinger paabudte Ophævelse af Lav kom imidlertid — af mange Grunde — næppe langt ud over Papiret. Allerede 1509 træffe vi af Kong Hans givne Artikler for Skomagerlav i baade Kjøbenhavn og Aalborg, og for Aarene mellem 1509 og 1520 kjendes i det Hele en Række nygivne Lavsartikler. Efter 1526 er der, som der synes, en Stansning, men 1541 siger Borgermester og Raad i Kjøge, at Kristian III ofte havde paalagt dem at „gjøre en god Politik og Skik" paa Haandværkerne der i Byen, hvorfor de nu give Byens Skindere Lavsartikler, der ere mærkelige derved, at de gjøre Lavet til et sluttet Lav; der maatte efter dem ikke være over 11 Skindere og 1 Bundtmager i Kjøge. Lavene bestod, men Mesterstykket synes officielt at være afskaffet; det forbydes i alt Fald i Kristian III's Koldingske Reces (1558). Det har imidlertid næppe været mere end „officielt" afskaffet, d. v. s. paa Papiret. Frederik II befaler 1581 Kjøbenhavns Borgermester og Raad at gjennemgaa de forskjellige Lavs Artikler og at afskaffe, hvad der var imod Recessen, men lige meget hjalp det. 1613 udtaler Kristian IV sin Utilfredshed med

den store Uskikkelighed og Modvillighed, som Lavene gjorde sig skyldig i; de forhindrede, siger Kongen, Publikum i at faa, hvad det behøvede for „en billig Værd“, og derfor vilde han „herefter strengeligen og alvorligen have forbudt og afskaffet alle Skraar og Lavsret over alt vort Rige Danmark“.

Det var et alvorligt Forsøg paa at stække Lavene, som herved gjordes, men dog begrænsedes Forbudet „indtil paa vor Anordning eller [til] vi særdeles noget Haandværk med anden Skraa og Lavsret herefter vil benaade“, og lidt efter lidt blev Alt væsentlig som tidligere. Efter Enevoldsmagtens Indførelse faar Kommercekollegiet (1671) Befaling til at forfatte en Betænkning angaaende Lavene. Haandværkernes „Inkonvenienser og Misbrug“ siges at „inkommodere Publikum“, men Aaret efter var Sagen ikke kommen videre end til en stor *Diskrepans*, og da Kommercekollegiet i December 1681 gjør Forestilling til Kongen om den senere Forordning om Lavene af 23de December s. A., roses Kristian IV's Bestemmelser mod Lavene meget, idet det tilføjes, at de „siden ved Tidens Længde, adskjellige udvirkede Breve og selvgjorte Skraaer uden nogen Eders Majestæts Tilladelse er kommen i Forvirring og Misbrug“. Forordningen af 23de December 1681 er imod ethvert sluttet Lav, og udenfor de af Kongen særlig tilladte Lav „maa Enhver, som noget ærligt Haandværk har lært, sig dermed lovlig og tilbørlig ernære, naar han først har taget sit Borgerskab“.

Atter 1703 synes Lavsforholdene imidlertid at trænge til en Revision. En Kommission nedsættes, men dens Arbejder gaa trægt, og ti Aar efter paalægges det Politi- og Kommercekollegiet at overveje, om det ikke var rigtigere, „at Enhver, naar han havde gjort sit Mesterstykke og Borgerskab vundet, blev tilladt at arbejde, end at han formedelst medgaaende Bekostninger skulde tvinges til sig herfra til andre Steder at begive“. Forholdene vare altsaa slet ikke, som Regeringen ønskede det, og Reskriptet af 10de April 1761 peger paany paa Næringsfriheden. Generalprokurøren, den bekjendte Retslærde *Henrik Stampe*, udtalte sig i en Erklæring skarpt imod Lavene. Han sporede overalt i dem „en Aand, som helder til Monopoler, og som gjør, at Folk i Almindelighed ikke tænke paa at ernære og om muligt berige sig ved Arbejdsomhed og

Flittighed, hvormed de kunde sættes i Stand til at give bedre Kjøb og bedre Varer eller Arbejde, men alene ved Tvang eller ved det, at Folk blive nødte til at søge til dem og betale dem for deres Varer og Arbejde, hvad de forlangte, da der ikke er Andre, de kunne henvende sig til". Og umiddelbart derefter udtalte Kongen i det nævnte Reskript, at intet nyt Lav efterdags maatte oprettes, og at det i de Kjøbstæder, hvor der ikke var noget sluttet Lav, skulde være Alle og Enhver, som havde taget deres Borgerskab, tilladt at ernære sig, „paa hvad lovlig Maade de bedst ved og kan".

Senere bemægtigede den offentlige Diskussion sig Sagen. 1795 blev det i et særligt Skrift rationelt udviklet, at Lavsindretningen var et uretfærdigt Indgreb i Menneskenes naturlige Rettigheder ligesom stridende mod Statens Øjemed. Herimod fremkom der vel en Række Modskrifter, men Tidens Aand gjorde sig gjældende. Forordningen af 21de Marts 1800 løsnede yderligere Lavsforbindelsernes stærke Baand, og nu gik Strømmen absolut Lavene imod. Ved Loven af 29de Decbr. 1857 vandt Statsmagten en sidste, men næppe i alle Henseender heldbringende Sejr over dem. De ophørte.

Vi have nu i al Korthed set Lavsmesternes Forhold opad og udad, mod Stat og Publikum, og staa nu ved vort Hovedæmne, deres Forhold nedad mod Svendene.

Oprindelig har der næppe været Tale om Svende. Industrien var Husflid, og efterhaanden som der opstod Faghaandværkere, har Forholdet formentlig været saaledes, at den, der gik en Haandværker tilhaande og derved lærte hos ham, naarsomhelst kunde begynde en selvstændig Virksomhed, men betegnende er det, at vi allerede under Erik Glipping høre om „en gammel ond Sædvane" hos Bagerne i Holbæk. Den Bager, der kom ny til Byen, han være nok saa vis, klog og forsøgt i sit Haandværk, skulde, før han maatte bruge dette, betale en ikke ringe Sum til de andre Bagere og deres Gilde. Og dette har sikkert ikke været noget singulært for Tidens Bagere, der forøvrigt ikke synes at have haft noget godt Rygte — de kunde ikke blive Medlemmer af St. Eriks Gilde i Skanør — nej, Mesterne sluttede sig sammen, Haandværk for Haandværk, for at bevare Næringen for sig selv. Men paa den anden Side vilde de ikke heller, at enkelte Mestere skulde blive særlig

fremragende, og derfor blev der ikke alene stillet store Fordringer til den Svend, der vilde være Mester — i enkelte Lav var det, som ovenfor antydet, fastsat, at Lavet kun maatte tælle et bestemt Antal Medlemmer — men det blev ogsaa som Regel slaaet fast, at ingen Mester maatte have udover nogle faa Svende. Det var Bestemmelser, der bleve trufne udelukkende med Mesternes formentlige Tarv for Øje, men de greb stærkt ind i Haandværkets almindelige Udvikling og da navnlig i Svendenes Forhold. Svendene, der baade hørte og ikke hørte til Mesternes Lav, kunde ikke blive nogen stor Korporation.

En af Lavenes Grundpiller var en fra den tidligste Tid nedarvet Vedtægt om, at ingen et Lavs eller et Haandværks indre Forhold vedrørende Sag maatte bringes for Statsmagtens Domstole, før den havde været for Lavets Oldermand. Det var en Vedtægt, som Staten saa skjævt til, hvorfor den tidligt bestemte, at intet Lavsmøde maatte holdes, uden at en Raadmand var tilstede, ja Kristian III befalede 1549, at den Gildebroder, som vilde tiltale nogen anden Gildebroder, skulde gjøre det „for Borgermester, Raadmænd og Byfoged og ingen andensteds“. Men derfor blev Vedtægten ikke ophævet, og sikkert er det, at den ogsaa omfattede Svendene. De kjøbenhavnske Remsnideres og Pungemageres Skraa (1460) forbyder, „det være Svend eller Husbonde“, at klage for Fogden, før der har været klaget for Oldermanden, og 1496 hedder det i de kjøbenhavnske Guldsmedes Skraa, at opstaar der Strid mellem en Husbond og hans Svend, skal enhver af dem vælge to Mænd „af Embedet“ (d. v. s. Lavet) og lade sig nøje med, hvad de dømme. Efter de kjøbenhavnske Sadelmageres Vedtægter 1609 kunde en Svend ligesaa godt som en Mester mod at betale det fastsatte Gebyr fordre Lavet sammen.

Svendene hørte altsaa til Lavet, forsaavidt de vare dets Myndighed underkastede, men Medlemmer af det vare de ikke. Naar det 1429 bestemmes, at de kjøbenhavnske Guldsmedemestere skulde følge Svendene til Jorden, lyder det næsten som en Undtagelse, og Svendene deltog ikke i Lavets (d. v. s. Mesternes) Drikkelag. Det hedder jo nok 1514 i Skraaen for Kjøbenhavns Remsnidere, Pungemagere og Taskemagere, at den „Broder eller *Svend* eller Gjæst“, som kives eller slaar Nogen

i Lavshuset, skal give Bøder, men Svenden kan ligesom Gjæsten være tilfældig tilstede, og at Forholdet virkelig maa tænkes saaledes, bekræftes af følgende Bestemmelse i de kjøbenhavnske Smedes Skraa af 1512. Det hedder: „Naar nogen Broders Svend har været i Lavshuset og har drukket med sin Husbond og syslet sit Ærinde, da gaa [han] ud; har han oftere Behov at tale med sin Husbond, komme [han] igjen, og naar han har udrettet sit Ærinde, da gaa [han] sin Vej høvisk; gjør Nogen herimod, da bøde Husbonden 1 Mk. Vox."

Dette kan imidlertid forklares, naar det erindres, at Svenden var Tyende. Mesteren kaldes ofte hans *Husbond*, og Svendene føres ind under det almindeligere Begreb Tyende (Slagelse Bagere 1471; Kjøbenhavns Skomagere 1509 osv.). De boede hos Mesteren og fik Kosten hos ham. Men herved bliver det forstaaeligt, at der paa een Gang kan have været et fortroligt Samliv mellem Mestere og Svende og samtidigt et bestemt Over- og Underordnelsesforhold, der medførte en skarp Sondring. Svenden var nøje knyttet til Mesteren, han fæstedes fjerdingaarsvis. 1429 forbydes det de kjøbenhavnske Guldsmede at lønne en Svend pr. Styk eller pr. Uge, og andensteds hedder det, at han skulde have sin „beskedne" (ɔ: bestemte) Løn hver ret Stævnedag, d. v. s. ved de fire aarlige Lavsstævner (Kvartaler); den Svend, der forlod sin Tjeneste i Utide, maatte ikke faa Arbejde hos nogen anden Mester. Men trods denne snævre Sammenknytning maatte en Mester ikke arbejde i Kompagni med sin Svend. Atter og atter forbydes det Mesterne at stæde en Svend „til halv Gjerning med sig". De aristokratiske Mestere vilde ikke tillade, at Svendene ad denne Vej kunde bane sig Vej til deres Rækker. En Mestersøn kom man imøde, naar han vilde være Mester, men ikke en almindelig Svend, med mindre han blev gift med en Mesterenke eller Mesterdatter.

Under de her skildrede Forhold vil det kunne forstaas, at Lønningsspørgsmaalet ikke spillede nogen Rolle i det daværende Haandværksliv. Kosten og Logiset var vistnok den væsentligste Del af Lønnen, og den fjerdingaarlige Pengebetaling fastsattes sikkert sædvansmæssigt. Og en lige saa lille Rolle som Lønningsspørgsmaalet spillede formentlig Spørgsmaalet om Arbejdstiden. Svenden var Tyende, hele hans Tid

tilhørte Mesteren, og det eneste Punkt, om hvilket der synes at have været Uenighed, er Spørgsmaalet om de saa kaldte Frimandage. I de kjøbenhavnske Væveres Skraa af 1550 hedder det, at ingen Svend maa gjøre Frimandag imod Mesterens Vilje; 1554 tilstaas der de kjøbenhavnske Smedesvende to Frimandage om Aaret. Det tidligere Forhold mellem Mester og Svend synes imidlertid at have skiftet Karakter paa den Tid, da Kristian IV søgte at afskaffe Lavene. I de forholdsvis systematiske Lavsartikler, som gaves fra omtrent 1620, er der Bestemmelser for Arbejdstiden. Svendene skulle som Regel arbejde 12 Timer dagligt mellem som oftest Kl. 5 Morgen og Kl. 7 Aften, og med Hensyn til Frimandagene sondres der mellem de Svende, der vare paa Fjerdingaarsløn, og dem, der vare paa Ugeløn; de sidste maatte ingen Frimandage holde, men om de første hedder det, at de ikke maatte „gjøre sig oftere ørkesløse Dage end Mandagen alene". Forholdene havde altsaa synligt forandret sig, og Grunden dertil kan, som vi nedenfor skulle se, bestemt paavises.

Lavene vare oprindelig kun smaa Korporationer, og Bestemmelserne om, at ingen Mester maatte holde mere end et vist ringe Antal Svende, medførte, at heller ikke Svendestanden kunde blive betydelig. Fortegnelsen over Kjøbenhavns vaabenføre Mandskab fra omtrent 1510 giver muligvis et Overblik. Efter den synes 17 Skrædere at have haft 15 Svende, men 11 Skomagere ogsaa 15 Svende, ja 11 Bagere 19 Svende og 13 Smede 26 Svende. I Alt havde efter den 185 Haandværkere dog kun 129 Svende. To Smede, der havde 4 Svende hver, synes at have været Tidens største Haandværkere. Heraf maatte det imidlertid med Nødvendighed følge, at naar der fordredes et større Arbejde, slog Kræfterne ikke til; man maatte søge Hjælp udefra. 1568 stansedes Arbejdet paa Kommunitetsbygningen i Kjøbenhavn i over to Maaneder, fordi Tømrerne „bleve tagne til kgl. Majestæts Arbejde paa Frederiksborg"; 1578 hentede man Snedkersvende fra Tyskland og Nederlandene til Arbejdet paa Kronborg, og det er karakteristisk, at da Lensmanden, under hvem Arbejdet paa det nævnte Slot foregik, i 1585 foreslog Frederik II at afskedige Snedkerne, da Dagen kortedes og Arbejdet var godt fremrykket, var Kongen ikke af samme Mening. Han frygtede, at „dersom de Snedkere og Billedsnidere, som nu ere der udi

Bestilling og Tjeneste, blive aftakkede, skulle de og deres Lige paa Foraaret ikke saavel være ved Haanden at bekomme".

Det var Renæssancens Gjennembrud her i Landet under Frederik II og Kristian IV, der lod Arbejdet voxe, men Kristian IV havde ved Siden af at hente Svende fra Tyskland en anden Maade at skaffe sig de tilstrækkelige Arbejdere paa. Allerede 1545 træffe vi i de kjøbenhavnske Skræderes Skraa en Bestemmelse om, at enhver Lavsbroder efter Oldermandens Tilsigelse er pligtig til med sine Svende at hjælpe „vores kjæreste, naadigste Herres Skræder og Hans Naades Fyrstindes Skræder", men det er noget helt Andet, naar Kristian IV 1603 skriver til Lensmanden om at „udtage" et tilstrækkeligt Antal Skomagersvende i Helsingør og sende dem til Kjøbenhavn eller i 1619 lader „udskrive 22 unge stærke Karle, som kan være tjenlige til Smedesvende". Han tager desuden, hvad det sidste Exempel viser, nye Lag op i Industrien, hvad man bestemt ser, naar han 1638 skriver til en Del Lensmænd i Jylland om i 10 Byer at lade optage Børn paa 13 Aar eller lidt derover og sende dem til Børnehuset i Kjøbenhavn, „og saa fremt de ikke godvillig ville did, ville Vi naadigst, at Du dem skal alligevel lade tage og fremsende". Børnehuset var paa een Gang et Fattighjem og en Textilfabrik, som han interesserede sig stærkt for.

Under Kristian IV kom der et Stænk af Fabrikvirksomhed ind i den danske Industri, og ved Siden af de ældre solide Lavssvende kom der Fabrikarbejdere; Kongen søgte at beskjæftige Betlere og Tiggere i Industrien. Denne Bestræbelse i Forbindelse med Lavenes tilsigtede Ophævelse maatte selvfølgelig fremkalde et ikke ubetydeligt Røre. 1624 forbydes det Overskærersvendene i Kjøbenhavn at gjøre sig oprørske „og efter deres eget Tykke, saa tidt dem lyster, Rotteri eller særdeles Sammenkomst at drive, hvormed de Mesterne til Skade paa deres Arbejde kunne forhindre". Og med Hensyn til speciellere Klager kan det mærkes, at de kjøbenhavnske Snedkere i 1622 raabte Ak og Ve over, at der „undertiden næppelig har været en Svend at bekomme, med mindre han skulde gives saa stor Løn, som han begjærede", og at Kjøbenhavns Smede i 1629 berettede, at Svendene understod sig, „medens de kun paa en kort Tid hos en Mester har arbejdet, igjen fra ham at

oprippe og enten fordre Afsked at forrejse eller dem selv for Mester nedsætte, uanset at de ikke har den Forfarenhed, dem burde at have". Men hvor store Ulemperne end have været, kom de dog ikke til at spille nogen Rolle. De systematiske Lavsartikler, som Kristian IV udgav efter 1620, bragte, som det synes, efterhaanden Alt i Gænge igjen. Som vi ovenfor have set, bestemte de Arbejdstiden og Frimandagenes Antal, og hvad Lønnen angaar fastslog de, at den ene Mester ikke maatte give højere Svendeløn end den anden, og de udtalte yderligere, at, hvad enten det var Stykkeløn, Dagløn eller Ugeløn, skulde den normeres af Mesterne paa deres Kvartalsmøder. Mesterne skulde bestemme, „hvad som hver Svend med Billighed bør at have og kan fortjene, paa det at Svendene saavelsom Mesterne paa begge Sider kan vedblive".

Mesternes Avtoritet blev paany hævdet. Svendene bleve ikke en Gang selv Herre over deres Tidepenge; til de kjøbenhavnske Overskærersvendes Bøsse havde to Mestere den ene af dens Nøgler, og i Smedesvendenes Artikler siges det udtrykkeligt, at de skulde have en Mester til Formand; hos ham skulde deres Skrin opbevares, og han skulde være „forpligt til at holde god Ordning og Skik udi Alting, hvis Svendene kan være angaaende". Svendene kom paany til at bo hos Mesterne, og naar Kjøbenhavns Mursvende i 1695 opføre sig meget uroligt, forklares det deraf, at de undtagelsesvis „have mere egen Frihed for deres Mesteres Tilsyn end de andre Haandværkere, ti de gives Dagløn og hverken spises eller logere i Mesternes Huse".

Arbejdslønnen og Arbejdstiden kom vedblivende ikke til at spille nogen Rolle i Haandværkslivet, men derimod synes der nu at være opstaaet et hidtil væsentlig ukjendt Begreb, den saa kaldte *Handwerksgewohnheit (Handwerksgebrauch, Handwerksmanier),* der indførtes hertil fra Tyskland. Danmarks Haandværk optog en tysk Strøm, der medførte en Række, ofte forunderlige Vedtægter og Ceremonier, som selv de danske Svende i Begyndelsen modsatte sig. Der opstod, som det synes, et dansk og et tysk Parti, men det tyske sejrede. Der dannedes et Lavsfrimureri, en Slags Lavsreligion, der efter at have erobret Svendestanden, blev det faste Bolværk i den Kamp mod Mesterne, som nu efterhaanden begyndte.

Ovenstaaende maa nu ikke forstaas, som om Danmarks

Haandværk først under Kristian IV blev paavirket fra tysk Side. Allerede i det 12te Aarhundrede var Roskilde Sædet for en vistnok talrig Samling tyske Haandværkere, og 1403 tales der i de kjøbenhavnske Bagersvendes Skraa om Bagersvende, „som hid komme ud af fremmede Lande og vil gaa her i Tjeneste", men Bevægelsen er maadeholden, og som et formentlig oplysende Træk kan det erindres, at de lybske Kistemageres Skraa af 1508 udtaler, at den Kistemagersvend, der tog Arbejde i Danmark, ikke skulde anses værdig til at blive Mester i Lübek. Hansestæderne, som i lang Tid dominerede den danske Udvikling, vilde, som det synes, ikke tillade, at Danmark fik nogen Industri; de vilde forsyne Landet med, hvad det behøvede. Men ogsaa fra dansk Side har der desuden været en vis Modstand mod Tyskerne. Exempelvis hedder det i Reglerne fra omtr. 1400 for Skomagersvendene i Odense, at de til Skaffere skulle „kejse *danske* Svende".

Det er herefter ret forstaaeligt, at der af Lavsvedtægter formentlig kun har været meget faa her i Landet, skjøndt det synes sikkert, at Svendene, der vare udelukkede fra Mesternes selskabelige Sammenkomster, sluttede sig sammen i egne Broderskaber, men disses Vedtægter vare væsentlig en Efterligning af Mesternes Lavsartikler; de vare ogsaa, som f. Ex. de kjøbenhavnske Bagersvendes af 1403, givne med Samtykke af Borgermester og Raad samt Oldermand og alle menige Brødre i Mesternes Lav. Den Mand, Svend, Kvinde eller Jomfru, som blev Medlem i Svendelavet, skulde give Oldermand og Skaffer Haanden, men Oldermanden var Mesterlavets Oldermand, kun Skafferen tør anses for valgt af Svendene. Artiklerne gav væsentlig Regler for den Hjælp, Svendene skulde yde hinanden i Tilfælde af Sygdom og Død, ligesom de idømte Bøder for uhøvisk Optræden, men egentlige Lavsskikke nævne de ikke, skjøndt det dog skal erindres, at de kjøbenhavnske Bagersvende (1403) ikke maatte drikke hinanden til tværs over Bordet, men „retsinninges" Sidemand med Sidemand.

Have Svendene haft særlige Skikke, ere de blevne forbigaaede i de af Mesterne censurerede Artikler, men Alt synes dog at tyde paa, at det ikke har været Tilfældet. Derfor skal det dog ikke lades uomtalt, at de ældste Lavsvedtægter, vi have tilbage — de ere fra 1275 og angaa Kjøbenhavns

Skrædere — paabyde, at Mesteren, der antager en Dreng, skal sige Oldermanden til derom, Noget, der 1429 for de kjøbenhavnske Guldsmedes Vedkommende er bleven til, at Mesteren i det nævnte Tilfælde skal give Lavet en Tønde Øl, og samtidig hedder det, at ingen Dreng maa tages i Lære, med mindre han er ægtefødt. Der er her Begyndelser, som senere blomstrede højt op.

Det var forbeholdt Renæssancen, da den i det 16de Aarhundrede naaede til Danmark, at bringe nyt Liv i vor Haandværksudvikling. Fra Tyskland og Nederlandene hentedes kunstforstandige Mestere og Svende, og de, der ikke indbødes hertil, kom senere, da Trediveaarskrigen rasede i Tyskland, af sig selv. Kjøbenhavn tiltog overordentligt. 1681 siger Kommercekollegiet, „at under Christiani quarti Regimente denne By er mærkelig tiltaget", ja Tilstrømningen er saa stor, at der 1623 udgaar et Forbud til Byens Borgere mod at huse fremmede Svende. Samme Aar hedder det i de kjøbenhavnske Remsnideres og Pungemageres Artikler, at de „bekomme adskillige Nationers Folk paa deres Embede at tjene", og 1624 forbydes det i de kjøbenhavnske Vantberederes Skraa de indenlandske Svende, „som ikke ville lide de ny ankomne hos sig", „med Snurken og Pukken at løbe i Vinkel og Værksted og der med Svendene (d. v. s. de fremmede) anfange Parlamente". Det var sket tidligere, hedder det, til Lavets „synderlige Spot og ganske Forklejning".

Som det heraf fremgaar, vare de tyske Svende ikke ubetinget yndede af de danske, og vi skulle nedenfor se, at Modsætningsforholdet oftere kommer op, men efterhaanden trængte de igjennem og med dem deres Skikke. De enkelte Fags Svende her i Landet kom med dem som Grundlag til at staa sammen imod deres Mestere; de dannede et Svendebroderskab, en *zünftig* Forbindelse, der ikke saa mildt til dem, der ikke vilde bøje sig for deres Skikke, det være sig Mestere eller Svende, og Mesterne fik det oftere at føle. Det maa nu ikke forstaas, som om Mesterne vare absolut fjendtlige imod alle Lavsskikke; det kan tværtimod paavises, at de antog og fulgte mange af dem; 1641 dømte f. Ex. Kjøbenhavns Snedkermestere Hans Hofmann i Straf, fordi han en Stævnedag var „vor offener Lade ohne Mantel getreten". De havde altsaa optaget Begrebet om,

at der skyldtes Lavssamlingen, naar Laden med Lavets Artikler og Ejendele i var aabnet, en kvalificeret Agtelse, men Lavsforsamlingen var væsentlig dem selv. Uenigheden kom først overfor de Lavsskikke, der brugtes som et Værn for Svendenes særlige Interesser, men paa denne Maade blev de hurtig brugte. Den nye Tids Stemning udtales i de forøvrigt daarlige tyske Rim, som Kjøbenhavns Snedkere 1642 fandt skrevne paa Panelet ved det øverste Bord i deres Lavssal. Der stod:

Gewalt geht vor Recht,
Solchs klag ich armer Knecht.

Du sollst nicht richten fort.
Sondern hören erst des andern Wort.

Eines Mannes Red' eine halbe Red',
Man soll sie billich hören beid'.

Wer mich ausricht, der gedenkt seiner nicht,
Gedenkt er seiner, so vergiss er meiner.

Der var stor Indignation blandt Mesterne herover, Svendene bleve opfordrede til at oplyse, hvem der havde skrevet disse *Smehworte,* og Synderen, der blev funden, blev straffet.

Vi skulle nu gaa over til lidt nøjere at se paa, hvorledes de tyske Lavsskikke optraadte. 1646 blev *Melchior Winkler,* der tidligere havde været Apoteker, som gift med Enken efter Universitetets anden Bogtrykker, af dette antagen i sin Forgængers Sted. Han blev altsaa Bogtrykker, men herover kom der Klage fra de Svende, der hørte til det af ham overtagne Bogtrykkeri. De kunde ikke arbejde hos ham, sagde de, ti „Trykkerselskabet" (d. v. s. en Forening af Kjøbenhavns Typografer) vægrede sig ved, naar de i givet Tilfælde behøvede det, at forsyne dem med Skrivelser til Trykkerselskabet i Tyskland med Undskyldning for, at de tjente hos en ikke-zünftig Mester, og herved udsattes de for at miste deres Zünftighed. De stod med andre Ord i Fare for at blive udstødte af Forbindelsen med deres Haandværksbrødre, og det ikke alene i Danmark, men ogsaa i Tyskland. Vi staa altsaa her overfor en fuldstændig Gaaenopi tyske Vedtægter, der synes at have haft en ikke ringe Styrke, hvad der indenfor Bogtrykkerfaget kan være naturligt nok, da den i Tyskland opfundne Bogtrykkerkunst

væsentlig var udøvet her af Tyskfødte. Og da den danske Universitetsbogtrykker *Peder Jensen Morsing* noget senere ønskede at befri Bogtrykkervirksomheden fra det tyske Aag, fik han at føle, at Modstanden var stor. I 1656 erhvervede han en kongelig Forordning mod den saa kaldte Postulation, en Række underlige Ceremonier, som den udlærte Dreng maatte gjennemgaa for at blive zünftig. Men derfor faldt de tyske Svende ikke tilføje. Der foreligger en Klage fra Peder Jensen, hvori han beretter, at hans Svende — nogle have altsaa staaet paa hans Side — lede Overlast af de tyske, der imod Forordningen vilde *deprimere* dem, og som arbejdede paa, at de hos ham udlærte Drenge „ikke skulde agtes for Svende eller sættes til Arbejde hos nogen anden Mester her udi Riget eller i Tyskland". De vilde „udbande og forjage" alle danske Svende, ja, siger Peder Jensen, de havde endog „for Maner at mulktere deres Mestere, naar de ikke forholdt sig imod dem efter deres Tykke".

Det ses heraf, at de tyske Lavsceremonier, hvorved Zünftigheden vandtes, mødte i alt Fald nogen Modstand i Bogtrykkerfaget, men i andre Fag vare de alt antagne. 1646 er der Strid, morsomt nok, ikke mellem danske og tyske Snedkere, men mellem kjøbenhavnske og kristianshavnske Snedkere — Kristianshavn var den Gang en selvstændig By. Kjøbenhavns Snedkere vilde ikke erkjende, at de Lærlinge, der vare blevne Svende paa Kristianshavn, vare rigtige Lavssvende, og Lavet dér maatte give efter. Det blev vedtaget, at de paa Kristianshavn Udlærte skulde for at blive zünftige *behøvles* i Kjøbenhavns Snedkerlav, og det ses altsaa heraf, at Behøvlingsceremonierne tidligere vare indførte her. I de af Frederik III 1652 bekræftede Lavsartikler for Snedkerne i Helsingør lyses Behøvlingen fuldstændig i Kuld og Kjøn „efter Haandværksbrug og Gewohnheit, paa det at Svenden paa fremmede Steder lige ved fremmede Svende kan og maa arbejde", og det slaas desuden fast, at en udlært Dreng ikke maa arbejde som Svend hos nogen anden Mester end sin Læremester, „før han sig paa fremmede Steder tre Aarstid forsøgt haver".

Afhængigheden af Tyskland tiltog stærkt, hvad der sikkert stod i nær Forbindelse med Kjøbenhavns vedvarende stærke Væxt. Fra i 1635 at have c. 25,000 Indbyggere voxede den

til i 1685 at have c. 60,000 Indbyggere. Den tiltog med 140 pCt., altsaa forholdsvis lige saa stærkt som nu, og det gik formentlig ikke af uden en forøget Tilstrømning af tyske Haandværkere. Men de herved fremkomne Haandværkerforhold have næppe ganske svaret til Enevoldsmagtens Syn paa Statssamfundets Ordning. Frederik III havde i 1669 udtalt, at Lavene skulde indrettes saaledes, at de passede til „vor absolute og suveræne Regering“, og hermed stod det ikke i Overensstemmelse, at f. Ex. Kjøbenhavns Kandestøbere i 1678 direkte underordnede sig Kandestøberlavet i Lübeck og forpligtede sig til at betale forskjellige Kjendelser til det. I 1681 og 1682 udkom der da ogsaa et Par Forordninger, der skulde raade Bod paa flere Ulemper ved Lavsvæsenet. Det forbødes efter dem Mesterne at holde nogen Sammenkomst uden Magistratens Tilladelse, og Svendene maatte aldeles ingen Kro eller Sammenkomst have, Svendenes Skraaer og selvgjorte Vedtægter afskaffedes aldeles. Og Forbudene skete for fuldt Alvor. Kjøbenhavns Skomagerlav blev 1683 idømt en Bøde paa ikke mindre end 820 Rd., fordi det ikke vilde rette sig efter de udstedte Forordninger, og Snedkerlavets Oldermand *Johan Stenbuch*, der androg om (det er Regeringens Ord:) „at de forrige forargelige Misbrug, som ved Haandværkslavene haver været, igjen maatte opkomme“, og som sendte en kongelig Befaling tilbage, blev i 1686 arresteret, afsat som Oldermand og udslettet af Lavet. Begge de her nævnte Straffe bleve vel noget lempede, men de vise, at man tog skarpt fat. Exempelvis kan det endnu mærkes, at „den Vane, som Haandværksfolkene hidtil har været udi“, aarlig ved Fastelavnstider at flytte deres Kroer og Skilte, ogsaa blev forbudt, og at dette bl. A. ramte Odense Skomagersvende. De bleve i 1696 tiltalte for „deres Skilt og Lade offentlig om Dagen paa Gaden under Spil og Leg fra den gamle Oldermands Hus til den nye Oldermands at forflytte og der paa deres egen Haand Forsamling udi tvende Dage at holde“. Som Straf blev deres Velkomst, Bægere og alt andet Lavstøj konfiskeret og solgt til Fordel for Lavets Syge og Fattige.

Det var Politimesteren i Kjøbenhavn *Claus Rasch*, der solgte det, og han synes, fuldstændig i Enevoldsmagtens Aand, at have været slemt efter de Svende, der hang ved de gamle

Lavsskikke. Han opsporede saaledes, at de kjøbenhavnske Bagersvende havde deres Lavstøj staaende hos deres Krofader *Hans Hasenberg* ved Nørreport, hvad der syntes ham meget mistænkeligt, da Mesterne — formentlig af Hensyn til de ovennævnte Forordninger, der væsentlig indskrænkede deres Samlingsret — tidligere havde afhændet deres. Svendenes Lavstøj blev ved Politimesterens Foranstaltning solgt ved Avktion den 6te April 1696, og samtidig var han paa Jagt efter Possementmagernes. 17 Svende bleve en Søndag overraskede af Politiet formentlig i Udøvelsen af Lavsfunktioner. De sad om et Bord hos Lavets Oldermand „med deres Lavslade staaende aaben paa Bordet". De sagde rigtignok, at de kun vare samlede for at betale deres Tidepenge, men, skriver Rasch, skulde det være dem tilladt „paa deres egen Haand saa frivillig at forsamles, naar de behagede, var ikke at paatvivle, at de forrige ved Lavene brugte Vedtægter og Avtoriteter jo snart igjen skulde opvaagne til Præjudice for Hs. kgl. Majestæt".

Claus Rasch's Iver overfor Haandværkernes „galne Griller", som han kaldte det, forslog imidlertid ikke. Skiltflytningen kunde stanses og Lavstøj kunde sælges, men derfor kunde det egentlige Lavsfrimureri godt vedblive. 1692 rejstes der Sag mod Kjøbenhavns Hattemagere, fordi de havde angivet deres Oldermand *Jakob Skalhorn* for Hattemagerlavene i Tyskland. Hans Brøde bestod i, at han som den, der havde Hattemageriet i Børnehuset paa Kristianshavn under sig, dér havde antaget 8 fattige Børn til Hjælp i Virksomheden, og Straffen var, at han blev erklæret *uærlig*, hvoraf fulgte, at ingen fremmede Svende kunde tage Arbejde i det kjøbenhavnske Lav under ham som Oldermand. Og at denne tyske Lavsindflydelse vedblev, kan ses af en Erklæring fra Kjøbenhavns Magistrat i 1733 til Kongen. Magistraten taler her om „de Vanskeligheder og Disputer, der ere oprundne af de diverse Vedtægter, som de zünftige Haandværkere have haft imellem sig udi det romerske Rige, efter hvilke baade Deres kongelige Majestæts og andre Potentaters Underdanere have maattet rette sig, saafremt deres Svende og udlærte Drenge for gode blandt dem skulde passere". Det var nu som før Forholdet til Tyskland, der gjorde sig gjældende, og her kom stadig nye tyske Elementer til. Da Kjøbenhavn efter den store Brand i 1728

paany skulde opbygges, var her Mangel paa Bygningshaandværkere. Fortidens indsnevrende Bestemmelser havde holdt sig længe; endnu 1681 ansøgte det kjøbenhavnske Tømrerlav, da der paa Grund af Krigsforholdene var Mangel paa Tømmersvende, om at hver Tømmermester foreløbigt i 4 Aar maatte have 3 istedenfor 2 Lærlinge, og om at Forpligtelsen for Svendene til at rejse paa deres Haandværk foreløbigt maatte falde bort.

Heri gjorde de ovenfor nævnte Forordninger af 1681 og 1682 vel Forandring — det tillodes enhver Mester at holde saa mange Svende og Drenge, som han vilde — men desuagtet forslog det private Initiativ ikke*). Fra Regeringens Side averteredes der i Altonas og Hamborgs Blade om Bygningshaandværkere, og der kom ogsaa saadanne hertil, hvad der førte til Haandgribeligheder mellem de her hjemmehørende og de ny tilkomne. En Murmester *Johan Eilitz* og 7 danske Svende bleve i 1730 dømte for Haandgribeligheder mod 6 tyske Mursvende. Der var, hedder det „en stor Forbitrelse mellem Amtsmesterne og deres Folk imod de tyske", men dette var sikkert uden Betydning med Hensyn til de ovenfor nævnte zünftige Lavsforbindelser med Tyskland, ja Modstanden mod de ny Tilkomne har muligvis i sidste Instans just været dikteret af Lavshensyn.

Naar Regeringen indkaldte tyske Bygningshaandværkere, skete det nemlig ikke i zünftige Former; den tilsagde de Mestere, der vilde flytte hertil, at de maatte arbejde her uden at indgaa i noget Lav, og Svendene har man derfor sikkert ogsaa stillet eller vel rettere forsøgt paa at stille aldeles frit, hvad der muligvis er Grunden til de Uroligheder, der fandt Sted ved Opførelsen af Kristian VI's pragtfulde Kristiansborg Slot. Stenhuggersvendene, der vare beskjæftigede ved det, viste sig, det er i 1734, opsætsige, de skrev til Tyskland for at holde de yderligere „zu hiesigen Schlossbau verschriebene" Svende

*) I Juni 1729 havde Kjøbenhavns 24 Tømmermestere 298 Svende og dens 19 Murmestere ogsaa 298 Svende, men dette store Svendeantal er sikkert kun fremkommet ved de extraordinære Forhold efter Branden. Samtidigt havde 77 kjøbenhavnske Snedkermestere og 9 Enker 115 Svende, 25 Klejnsmede 63 Svende, 29 Grovsmede 47 Svende og 8 Glarmestere 11 Svende.

borte, hvad der førte til, at nogle af dem arresteredes Karakteristisk er det, at Regeringens væsentlige Modtræk var at beordre Stenhuggerne, der tidligere ikke havde haft noget Lav her, ind i Murernes Lav; derved mente den at faa Hold paa dem.

Til hvilke urimelige Forhold de tyske Lavsskikke kunde føre, ses forøvrigt maaske bedst i Feldberederlavet. I Tyskland havde Feldberederne delt sig i to Partier („Vandringsskaber"), det Reiniske og det Beutlerske, og det Reiniske holdt sig for saa meget bedre end det andet, at det t. Ex. ikke vilde finde sig i, at en Beutler-Svend arbejdede paa et Værksted, hvor der var Reiniske Svende. Disse Forhold trængte sig ogsaa ind her i Landet, og da Feldberedermesterne i Kjøbenhavn vare reiniske, medens de Svende, der kom hertil, som oftest vare Beutlere, hændtes det, at Mesterne, hvor haardt de end trængte, stod uden Svende, og at Svendene maatte rejse med uforrettet Sag. Ja det gik saa vidt, at de kjøbenhavnske Mestere nægtede at optage Feldbereder *Povl Thomassen* i Odense i deres Lav, „saa som han var en Beutler"; de turde ikke, „paa det deres Drenge og Svende ikke derover udenrigs skulde lide". Men det vilde Regeringen ikke finde sig i, og Lavet blev til dets store Sorg dømt ved Højesteret. Knuden var næsten uløselig strammet, men da udkom der i Tyskland en Forordning imod dette Uvæsen, og Lavet i Kjøbenhavn, der forøvrigt i 1733 kun bestod af 4 Mestere og en Enke, greb denne Udvej med Begjærlighed. Det ansøgte hos Kristian VI om, at det her ligesom i det romerske Rige maatte forordnes, at de to Partier skulde gaa sammen i ét Lav, og en hertil sigtende Befaling udgik i Januar i 1734.

Hermed var Sagen imidlertid ikke endt. Aaret efter klagede Feldberederne paany deres Nød. Deres Svende ansaas i Tyskland kun for Beutlere, hvad der var dem til stor Gene. Sagen var nemlig, at de tyske Vandringsskaber kun officielt vare afskaffede, faktisk vedblev de, og det kan mærkes, at der senere tales om endog 7 Vandringsskaber i Feldberederlavet, ligesom at dette Lavs Drenge langt ned i Tiden gjordes til Svende ved en vidtløftig saakaldet *Kroning*. Samtidig med Feldberederne klagede i 1735 forøvrigt ikke mindre end 4 andre Lav (Sværdfegerne, Kandestøberne, Possementmagerne og

Snedkerne) over de Hamborgske og Lybske Lavs „utilbørlige“ Forhold mod deres Svende. De tyske Svende vilde ikke uden videre erkjende de danske Svende for zünftige Kolleger, Noget, der formentlig maa tilskrives den danske Regerings Optræden imod Lavsvæsenet*). Bl. A. gik saaledes Kandestøbernes Klage ud paa, at de ikke ansaas i Tyskland, fordi de ikke deltog i „alle Sø- og Hansestæders Generalforsamling“ hvert 7de Aar. Af Possementmagernes Klage kan det imidlertid ses, at Tyskland langtfra stod enigt; den viser, at der var forskjellige Skikke i Hamborg og det øvrige Tyskland. Medens de tyske Possementmagersvende i Almindelighed ikke maatte gifte sig, var dette Skik i Hamborg; men der blev derfor set ned paa de hamborgske Svende, der haanende benævntes *Weiberkerls*.

Under saadanne Forhold er det naturligt, at der har været en vis Spænding tilstede mellem Kjøbenhavns Snedkersvende, da der i November 1737 — d. v. s. i Pietismens Dage — blev indgivet en Klage til Kongen over, at de Ceremonier, hvoraf *Behøvlingen* bestod, vare syndige ikke blot mod Personerne, som vare Gjenstand for dem, men ogsaa imod Gud og Religionen. Det saa jo ogsaa slemt ud, at der ved Handlingen fungerede baade en *Pfaff* (Præst) og en *Glöckner* (Klokker) for ikke at tale om forskjellige *Pathen* (Faddere) — selvfølgelig gik Alt paa Tysk — og at det forlød, at Ceremoniellet omfattede baade en Introitus og en Exordium, som om Datidens Prædikemaade bespottedes. Og Spændingen har formentlig været saa meget større, som det sikkert blev erindret, at „al Behøvling og deslige gamle Vedtægter“ var forbudt i Snedkernes Lavsartikler fra 1682 og kun var bleven extraordinært tilladt i 1699. Faa Aar tidligere var der desuden ved en Politi- og Kommercekollegiums Dom (September 1733) bleven rammet en Pæl gjennem Bogtrykkernes Postulering; deres „urimelige og utilladelige Vedtægter og Ceremonier“ vare kjendte døde og magtesløse i alle Maader. Det var derfor vist næsten en Overraskelse, at et kongeligt

*) Det maa sikkert ses i den samme Belysning, naar det berettes, at de kjøbenhavnske Hjulmagere i 1727 maatte lade deres danske Svende gaa, naar der meldte sig en tysk, og at kun de danske Hjulmagersvende, der havde staaet i Forbundt i Tyskland, erkjendtes for zünftige.

Reskript af April 1738 udtalte, at „de Vedtægter, Skikke og Talemaader, som i Snedkerlavet fremfor andre Lave i Kjøbenhavn ved de udlærte Drenges Behøvling bruges, maa vedblive, som de ere, *saa længe de i Tyskland observeres,* hvorimod alle derved hidindtil forløbne forargelige eller anstødelige Handlinger og Talemaader skal være afskaffede og forbudne, især at ingen Harlekin nogen Tid derved maa tillades".

Behøvlingen sejrede, men bedre Bevis paa de tyske Lavsskikkes store Magt kan næppe tænkes. Zünftighedens Betydning anerkjendtes af Regeringen, og at den virkelig havde — endog pekuniær — Betydning viste Kjøbenhavns Gørtlerlav ved i 1746 at tilkjøbe sig Zünftighed af Gørtleramtet i Stockholm. Det maatte betale 100 Dukater og indsende alle sine Mesteres ærlige Geburtsattester. Lavet var sikkert paa en eller anden Maade kommen i Kollision med de herskende (tyske) Lavsskikke og har saa, muligvis ad en Omvej, søgt at bringe Alt i Orden igjen. Penge kunde i saa Henseende gjøre Meget; mærkes kan det saaledes, at da Hattemager-Oldermanden *Jakob Skalhorn* i 1692 blev erklæret for *uærlig,* kunde han „befri sin Ære" ved bl. A. at betale 80 Rd. til 8 af Tysklands Hattemagerlav.

Et Lavs rette Zünftighed var af Betydning for dets Mestere; kom der Skaar i den, kunde Følgen blive, at alle fremmede Arbejdere forlod dem, men derved kunde den ogsaa blive et Vaaben imod dem fra Svendenes Side, og at disse fortræffeligt forstod at benytte den som saadan kan ses af en Begivenhed 1748 i det kjøbenhavnske Skomagerlav. Jul 1747 besluttede Mesterne, at det Middagsmaaltid, de hidtil havde givet deres Svende hver Søn- og Helligdag, skulde bortfalde, og at de istedenfor vilde give 2 Sk. mere i Arbejdsløn for et Par Sko, men dette havde til Følge, at ved første „Vandringstid" rejste saa mange Svende bort, at Mesterne søgte og fik officiel Hjælp hos de Militære, der havde lært Skomagerprofessionen. Svendene erklærede, at de hverken maatte eller kunde opgive Noget, som „de og Forfædrene" havde haft; de havde „fra fremmede Steder" modtaget det Svar, at de ej vilde blive ansete for „gyldige", om de lod Søndagsmaaltidet tage fra sig. Svendene støttede sig til Zünftigheden, og det er med Hensyn til dennes Betydning oplysende, at Kjøbenhavns Magistrat i en

Erklæring af Oktober 1748 i denne Sag udtaler, at Svendene ikke alene ere blevne bestyrkede udenrigsfra, men at de ogsaa udenrigsfra have erholdt Pengehjælp til Underholdning, naar de forlode Mesternes Værksteder. I den samme Erklæring anbefalede Magistraten, „siden Svendene ikke paa anden Maade ere at bringe til Rolighed og slette Suiter kunde befrygtes, om Svendene ikke itide bleve tilfredsstillede“, at Mesterne skulde beordres til paany at give Svendene det omhandlede Middagsmaaltid, de store Fester, Paaske, Pinse og Jul, hver til tre Dage beregnede, og i November gav Regeringen da i Overensstemmelse hermed den nødvendige Ordre.

Det synes herefter, at Regeringen trods ofte strengt lydende Forbud og Forordninger atter og atter saa igjennem Fingre med de forbudte Lavsskikke. Den tidligere Energi paa dette Omraade var ikke mere tilstede. *Holberg* satiriserer da ogsaa herover; Skomagersvendenes Urolighed, siger han, fik samme Udfald, som deslige Uroligheder pleje at faa, „nemlig at Mesterne maa give dem (ɔ: Svendene) *carte blanche* og lade dem foreskrive sig, hvilke *Conditioner* dem lyster. Det er en Lykke, at Haandværks-Karle ej stemme deres *Prætentioner* end højere, thi de ere de eneste Lemmer udi et *Societet,* som ikke kand tvinges“. Og dette udfører han videre, idet han sammenligner Haandværkssvendene med Tatarer uden noget vist Hjem eller Fædreland. Uden Ulejlighed og uden mindste Tab kunde de flytte fra et Sted til et andet, siger han, uden Bekostning kunde de gjøre udenlandske Rejser og med tomme Hænder flakke Verden igjennem. „Hvorudover naar de true med *Desertion,* maa man tro, at det er deres Alvor, og maa deres Mestere da give sig paa *Discretion,* med mindre de ville se deres Arbejde og Næring at ligge. Hvor en Haandværkskarl begiver sig hen, der er hans Fædreland; naar han om Aftenen kommer til et fremmed Land og Rige, haver han om Morgenen strax Tjeneste igjen.“ Holberg peger her paa Svendevandringerne.

Fra gammel Tid var det Skik at rejse paa sit Haandværk; i de kjøbenhavnske Bagersvendes Artikler af 1403 tales der ikke alene om Svende, som „hidkomme ud af fremmede Lande“, men ogsaa om den „Broder, [som] udenlands er“. Det er dog først ind i det 17de Aarhundrede, da Svendestanden

her bliver talrigere og Forbindelsen med Tyskland inderligere, at der for Alvor bliver Tale om Svendevandringer. 1608 udtales det, at ingen Guldsmedesvend maa antages i noget Guldsmedelav, „med mindre han har vandret og forsøgt sig, efter hans Lære er ude, udi to Aar“, og som vi ovenfor have set, paalægges det i Artiklerne for Helsingørs Snedkere af 1652 den udlærte Dreng „sig paa fremmede Steder tre Aarstid“ at forsøge. I Kristian IV's nyere systematiske Lavsartikler findes der da ogsaa Bestemmelser om de fremmede Svendes Modtagelse her. I de kjøbenhavnske Skræderes Artikler af 1620 hedder det, at Mesterne skulle „beskikke“ de fremmede Svende et vist Sted, hvor de som til et Herberge kunne indsøge, og som skulde betegnes med et udhængt Tegn eller Brædt, „at hver Skræder, som deres Tjeneste behøver, kan vide dem der at finde“, men denne simple Ordning forfinedes hurtigt. 1629 hedder det i de kjøbenhavnske Smedesvendes Skraa, at Ørtenjungerne, d. v. s. Skafferne, skulde være paa Svendenes Kro hver Søndag Kl. 12 for at „anskikke“ de fremmede Svende, hvorved intet Værksted maatte gaas forbi, Alt skulde ske „efter rigtig Omgang“. Og 1654 er det Hele sat i System. Naar en fremmed Svend kom til Snedkernes Herberge, skulde han adspørges, om han var af deres Haandværk, og var han det, skulde de bede ham være Gud og dem velkommen paa Haandværksvegne og tilspørge ham, hvor han sidst havde arbejdet, og hvor han havde lært Haandværket, hvad hans Læremester hed, og hvor længe han havde lært hos ham. Var han „ærlig lært udi tre Aar“, skulde det staa ham frit for „at lade fremskikke om Arbejde“. Vi staa her overfor den saa kaldte Rejse*gruss*, som de unge Svende lærte som en Hemmelighed, de ingensinde maatte aabenbare; det var Frimurertegnet, saa langt Lavsforbindelsen strakte sig, og derfor protesterede Kjøbenhavns Gørtlerlav, da Magistraten 1773 gav det en Klokkestøber til Oldermand, han kunde hverken modtage eller give Gørtlernes Gruss, — men vi staa tillige ved den saa kaldte *Umschauen* eller Omskikken, den ceremonielle Regel, hvorefter den fremmede Svends Arbejde blev tilbudt Mesterne efter en bestemt Omgang, saaledes at han skulde tage Arbejde hos den efter Ordenen første Mester, der havde ham nødig.

I de kjøbenhavnske Rothgieseres Artikler af 1629 er det

udtrykt saaledes, at den nyankomne Svend først skulde melde sig hos Kongens Rothgieser; havde denne ikke Brug for ham, skulde Smeden tage Arbejde „hos den Mester hannem først indloseret“ (!?), og hvis denne heller ikke havde Arbejde til ham, skulde han „sig fra den ældste og til den yngste forføje, indtil han kommer i Stadighed og fuldkommelig til Arbejde“. Det her antydede Tillæg til Omskikningen, at Svenden først skulde melde sig hos Hof-Haandværkerne, blev en Tid fast Praxis, men har næppe spillet nogen stor Rolle; af større Betydning er det derimod, at Omskikningen, der ikke alene anvendtes paa fremmede her ankomne Svende, men ogsaa paa ledige her hjemmehørende Svende, grundig kunde misbruges. Interessant er det saaledes at se Oldermanden for Kjøbenhavns Possementmagere *Johan Ernst,* der synes at have været en stiv Lavsmand, i 1695 forbyde Svendene at lade „omskue“ til Lavets tidligere Oldermand *Jens Rasmussen*, hvis Virksomhed herved næsten standsedes. Jens Rasmussen havde efter Johan Ernsts Mening i sin Oldermandstid tilladt sig at indskrive Drenge i Lavet „wider Handwerksmanier und Gebrauch“ og i det Hele paa forskjellig Maade forsyndet sig imod Lavet; derfor skulde han straffes ved, saavidt det var gjørligt, at holdes udenfor Broderskabet.

Væsentligere endnu var det imidlertid, at Svendene, efterhaanden som Tiden gik, ikke syntes om den Tvang, Omskiftningen paalagde dem. Vi skulle imidlertid ikke her forfølge de Svingninger, der i den Anledning gik igjennem Regeringens Bestemmelser overfor enkelte Lav, men umiddelbart gaa over til den ikke ubetydelige Kamp, som i 1780 og 1781 udkæmpedes mellem Kjøbenhavns Snedkermestere og Snedkersvende væsentlig om den her nævnte Skik.

1780 klagede Snedkerlavet over, at Svendene holdt Samlinger, hvori de lagde Raad op imod de Mestere, der ikke vare dem til Behag, og bl. A. besluttede ikke at ville arbejde hos disse „efter Omgang, naar de ligge ledige“; de vilde have, hvad de kaldte *Begjærvalget,* d. v. s. Ret til at *vælge* deres Mester. Det var de tyske Svende, der førte an, og de forlangte ikke alene Begjærvalget, men vilde ogsaa have gjennemført, at ingen Svend maatte bære et Stykke Værktøj fra sin Mesters Hus til sit Arbejde ude i Byen, selv om det kun var

en Høvl eller en Hammer i en Lomme, og at det ikke maatte tilstedes nogen gift Snedkersvend, de saa kaldte *Vilde,* at arbejde i Værksted eller Værelse med de ugifte Svende Lige siden Kristiansborg Slots Opførelse (fra 1733), hvorved en Mængde tyske Svende beskjæftigedes, havde Uviljen imod de gifte Svende ulmet, men nu brød den ud i lys Lue, de gifte Svende skulde udsondres i et særligt Broderskab for ikke at skade Snedkernes Zünftighed. Imod alle disse Paafund kom der i Marts 1781 et kongeligt Reskript, men i den Anledning opstod der et stærkt Røre blandt de ugifte Svende, der nedlagde en Ansøgning for Kongens „hellige Fødder". Magistraten udtalte sig imidlertid imod den og for, at der burde sættes en Stopper for Svendenes Selvraadighed; Halvdelen af de fremmede Svende forlod da Kjøbenhavn, og dette havde til Følge, at forskjellige Byggeforetagender ikke kunde fuldføres. Bl. A. meddelte Hof-Bygmester *Zuber,* at han ikke kunde skaffe en Tilbygning til det kongelige Bibliotek færdig, men nu foregik der en Svingning paa allerhøjeste Steder. En Kabinetsordre udtalte sig for Ophævelsen af det tidligere udstedte Reskript, al Skyld blev lagt paa Magistraten, der blev sat i Rette. Bevægelsen var ogsaa i foruroligende Tiltagen. Ved September Maaneds Begyndelse havde 200 Svende nedlagt Arbejdet, de Bortdragendes Antal var 90, ikke at tale om, at de Fremmede, der kom hertil, bleve truede til at tage bort. Det var en fuldstændig „Sammenrottelse", men Regeringen benyttede ikke de i en Forordning af 1749 for saadanne Tilfælde givne strenge Bestemmelser, der endog pegede paa Livsstraf; den gav fuldstændig efter. I November 1781 paalagdes det Magistraten at meddele Lavet, at de gifte og ugifte Svende fremtidig skulde have hver sin Lade, og at enhver Svend, som i 3 Maaneder upaaklagelig havde arbejdet hos en Mester, skulde have Ret til frit at vælge, hvem han vilde arbejde hos.

Den sidste Bestemmelse blev dog ikke staaende uforandret ret længe, men derpaa skulle vi ikke komme ind. Her er Hovedsagen, at de tyske Lavsskikke sejrede mod baade Magistrat og Mestere, og at Forholdet mellem Mestere og Svende nu udviklede sig paa en alt Andet en heldig Maade. Men inden vi gaa over til at se dette, skulle vi lidt nærmere omtale Forholdet mellem gifte og ugifte Svende.

Første Gang vi i en Lavsskraa træffe Noget om Giftermaal, er 1496 i de kjøbenhavnske Guldsmedes Artikler. Det fordres her, at den Guldsmed, der blev Mester, inden Aar og Dag skulde gifte sig, og i de kjøbenhavnske Possementmageres Skraa af 1634 opstilles den samme Fordring. Den unge Mester skulde ved at indgaa Ægteskab, ved altsaa at binde sig til et bestemt Sted, ligesom afgjørende vise, at han havde forladt den frie, vandrende Svendestand. Det var jo — i Overensstemmelse med Holbergs ovenfor nævnte Udtalelser — noget Væsentligt for Svenden ikke at være bunden til et bestemt Sted. Jo mindre han var det, des større Modstandskraft var han i Besiddelse af overfor Mesterne og Avtoriteterne, og den ugifte Stand maatte derfor være typisk for Lavssvenden. — 1657 klagede Kjøbenhavns Bogbindere over, at den ovenfor nævnte Bogtrykker *Peder Jensen Morsing*, der ogsaa var Bogbinder, havde antaget en Mand, som der bl. A. var det at udsætte paa, at han var gift, og de kjøbenhavnske Bødkeres Artikler af 1678 ere ikke venlige mod gifte Svende. I Feldberedernes Lav var det Skik, at den gifte Svend altid maatte vige for den ugifte; naar selv en ganske ung, ugift Svend kom til at arbejde sammen med en gift, kunde han fordre dennes Plads og Værktøj. 1794 vare alle Kjøbenhavns Bagersvende fremmede og ugifte, en gift Svend var ikke agtet imellem dem. Snedkerne staa altsaa ikke uden Paralleler.

Vende vi os herefter til Snedkernes Fordring om ikke at bære nogetsomhelst Stykke Værktøj paa Gaden til eller fra Arbejdet, da kunne vi ikke paavise en lignende Fordring tidligere. 1695 bar Mursvendene deres Murhamre og Maalestokke tværtimod lidt for meget, de brugte dem som Vaaben i deres hyppige Klammerier, og meget gammel kan Fordringen heller ikke være, ti i en trykt Pjece fra 1771 hedder det, at en Svend forsaa sig mod Lavenes *Gebräuche* ved ikke at tage et Stykke Værktøj i Haanden, naar han gik ud i sine Arbejdsklæder. Men hvorledes det nu end forholder sig hermed, viser Fordringen formentlig en voxende Selvfølelse hos Svendene. De stod paa deres Ret, d. v. s. deres Vedtægter, og den nævnte Pjece fra 1771 véd at fortælle, at 4 Mursvende heller vilde vandre i Slaveriet end erkjende En for deres Lavsbroder, der havde bundet og løst en Hund for Natmandens Folk, Noget,

der efter Almuens da gængse Mening gjorde ham uærlig. Det er den fra Lavenes saa godt som ældste Tid gjældende Regel, at Ingen kunde blive Dreng eller Svend, med mindre han var ærlig født, som her træder os forvrænget imøde. Da den tidligere nævnte Forordning af 1681, der i Meget reformerede Lavene, var udkommen, berettede Kommercekollegiet, at Lavene mest stødte sig over, „at de Uægtefødte eller de, som sig med besovede Kvindfolk kunde have gift, ligesaavel i Lavene skulle antages som Ægtepersoner“; som om, skriver Kollegiet, „det skulde være bedre, at en Uægte sig med Lediggang opholdt end ved et ærligt Haandværk sig nærede og fødte“.

Som ovenfor nævnt var Svendenes Selvfølelse efter Begivenhederne i 1781 i stadig Stigen, og selvfølgelig kom det derfor til Sammenstød. Mærkes kan det saaledes, at Kjøbenhavns Mursvende i 1786 imod deres Lavsartikler vilde beholde deres Lade i deres Herberg og ikke udlevere den til Lavets (d. v. s. Mesternes) Oldermand; de modsatte sig Tilbagebringelsen med Magt. Men til et endnu stærkere Sammenstød kom det i 1790, og Gemytterne maa have været let fængelige, ti Anledningen var ikke stor. To Tømmersvende forlangte „Afskedsseddel“ af deres Mester, og da han, som det synes med Rette, nægtede dem den, nedlagde de Arbejdet, hvorfor de den 30te Juli 1790 bleve dømte til 6 Dages Fængsel paa Vand og Brød. Men næppe rygtedes dette, før mellem 300 og 400 Tømmersvende forlode deres Arbejde og samledes paa Tømmerkroen i Adelgade, hvor de nu huserede i, som det synes, flere Dage. Pastor *Rørbye,* der søgte at tale dem til Rette, blev haanet og spottet, og Politimester *Flindt* var ikke heldigere, han blev under Piben og Klappen ledsaget til sit Hjem. Den 2den Avgust mødte Generalprokurøren, Konferensraad *Colbjørnsen* paa Kroen for at høre, hvad de vilde, og det er i det Hele mærkeligt at se paa den ene Side Avtoriteternes Lemfældighed og paa den anden Side Svendenes Besindighed, ti Alt gik forholdsvis roligt af. Først den 5te Avgust blev der gjort en Ende paa Sagen; 202 Svende, der trods gjentagne Opfordringer ikke vilde gjenoptage Arbejdet, bleve førte til Kastellet, og Dagen efter bleve 123 af dem dømte til at arbejde fra 4 til 6 Maaneder i Jern paa Fæstningen. Men

Kongen lod Naade gaa for Ret. Den 8de Avgust bleve de Dømte førte til Lübeck og landsatte.

Det var urolige Dage, og det saa meget mere, som Bevægelsen havde begyndt at brede sig til andre Lav, saaledes som det bl. A. kan ses af en den 8de Avgust udkommende Raadhusplakat om, at „saafremt nogen fremmed og ulændisk Svend her i Staden, af hvilket Lav han end maatte være, hellere vil bortrejse end forblive rolig i sin Mesters Arbejde, skal saadant være ham uforment". Og for ligesom endelig stærkt at pointere, at det var de fra Udlandet (Tyskland) indbragte *Handwerksgebräuche,* der havde voldt Uroen, endte Bevægelsen med, at der den 11te Avgust udkom en Plakat, der hævede enhver Forpligtelse for danske Svende til at rejse paa deres Haandværk i Udlandet.

Hvad der herved tilsigtedes, førtes videre af den Kommission, der strax blev nedsat til Overvejelse af Lavsindretningen, og hvis Resultat blev Forordningen af 21de Marts 1800. I denne udtaltes det, at Kongen ikke vil taale, „at Lavene i nogen Henseende staa under nogen Tvang af udlændiske Lavs-Fordomme, Vedtægter eller Skikke". Og Forholdene medførte, at der virkelig med denne Forordning begyndte en ny Periode, men de nu indtrædende Forhold, paa hvilke den franske Revolution, Omvæltningerne i Evropa og Danmarks økonomiske Skibbrud selvfølgelig havde stor Indflydelse, skal jeg ikke her komme ind paa. Jeg har andensteds skildret dem*), og vi ere ogsaa nu naaede til Afslutningen af den Tid, i hvilken Mesternes og Svendenes indbyrdes Stridigheder væsentlig drejede sig om Lavsvedtægter, altsaa den egentlige Lavstid. Arbejdsnedlæggelsen i 1790 angik nemlig ikke alene, hvorvidt Mesterne havde ubetinget Ret til at beholde en Svend til Mortensdag og Lign., men ogsaa Arbejdslønnens Størrelse. En Tømmersvends Dagløn var den Gang 2 Mk. à 2 Mk. 4 Sk., og den ønskedes forhøjet til en fast Dagløn af 2 Mk. 8 Sk. om Sommeren og 2 Mk. om Vinteren. Karakteristisk for Svendenes udviklede Standpunkt er det ogsaa, at de ønskede, „at en Plakat maatte udgives til at bestemme Mesternes Pligter imod dem, efterdi de nu gjældende Love kun indeholde deres Pligter

*) C. Nyrop: Meddelelser fra Industriens Omraade, 1876, S. 230—292.

mod Mesterne". Der faldt Udtalelser om, at de ikke vilde være „Slaver" for deres Mestere. — Faa Aar efter forlangte endog Holmens Tømmerfolk Lønningsforhøjelse.

De gamle Lavsforhold vare gjennemrystede, og de blev aldrig mere, hvad de havde været. Svendene begyndte at se sig selv ikke blot som Lavsmedlemmer, men som Samfundsmedlemmer. Den franske Revolutions Sætninger bredte sig, og Forholdene begyndte saa smaat, men dog tydeligt, at tage Tilløb til Former, som Nutiden kjender saa godt; men hermed er den Opgave endt, jeg her har stillet mig. Jeg vilde vise, at der ogsaa i den absolute Lavstid var Stridigheder mellem Mestere og Svende, og vi have nu set, at Lavsvedtægterne og Lavsskikkene i saa Henseende afgav et rigt Stof. Det er en for os i Meget forunderlig Tid, hvor Alt tilsyneladende er smaat og begrænset, men det maa derfor ikke overses, at Lavsvæsenet har haft stor civilisatorisk Betydning, og det maa have været et absolut stolt Øjeblik for den unge Svend, naar han første Gang som zünftig, som betydende Medlem af et stort Samfund tog Lavets Velkomst i sin Haand og udtalte Grussen: „Also mit Gunst und Erlaubniss, dass ich den ehrbaren Willkommen von der ehrbaren Handwerkstafel aufheben und an meinen Mund setzen und einen Ehrendrunk daraus vor der ganzen ehrbaren Gesellschaft thun mag. Vivant, es leben die Herren Aeltesten, Ladenmeister, Mitmeister, Altgesellen, einheimische und fremde Gesellen." Og med et lignende godt Ønske for Nutidens Haandværkere i Danmark vil jeg slutte, kun vil jeg ikke ønske dem de gode gamle Dage, men gode nye Tider.

Formanden udtalte, at dette Foredrag af Hr. *Nyrop* var anmeldt som Foredrag og ikke som Indledning til Diskussion. Forsamlingen maatte derfor overlade det til Taleren alene at være Tolk for Forsamlingens Tak til Foredragsholderen. Foredraget havde i mange Henseender aabnet Blikket for Fortiden og bragt En til at tænke over de Sammenligninger, som kunde gjøres mellem Fortiden og Nutiden. Man saa, at det var ikke alene de nye Tider, som vare saakaldte onde. Efter derpaa at have takket Foredragsholderen meddelte han, at han var bleven anmodet om at henlede Opmærksomheden paa

den af *Rejsestipendieforeningen* arrangerede Tur til Antwerpen, hvorpaa han fortsatte saaledes:

Alt i alt havde Medlemsantallet ved dette Møde været 75. Ganske vist var dette et mindre Antal Deltagere end ved de tidligere Industrimøder; men han troede, at Mødet desuagtet paa ingen Maade kunde siges at være mindre frugtbringende for Deltagerne saavelsom for den danske Industri Almindelighed. Herfor skyldte man først og fremmest samtlige *Foredragsholdere* Tak. Han havde efter hvert Foredrag haft Lejlighed til at udtale Forsamlingens Tak til de Herrer, men det var ingenlunde overflødigt at takke dem paany under Et. Det var dem, der havde givet dette Møde dets væsentligste og vigtigste Indhold. Det var fornøjeligt at se Tallet voxe paa dem, der vilde være med til det Arbejde, som det paahvilede Industrimøderne at udføre. — Dernæst rettede Taleren en Tak til *Odense By,* fordi den havde taget Initiativet til dette Møde, som faldt sammen med den smukke og gode Udstilling, som man her havde haft Lejlighed til at se. Særlig takkede han *Industri- og Haandværkerforeningen,* fordi den med saa stor Beredvillighed havde stillet sit Lokale først til Fællesrepræsentationens og derefter til Industrimødets Raadighed. Man havde følt sig særdeles vel tilfreds saavel med Salen, hvori Møderne vare blevne holdte, som med de Lokaler ovenpaa, der vare stillede Mødet til Disposition, og han bemærkede med Paaskjønnelse, at Foreningens Vært i fuldt Maal havde vist sin Interesse for at tilfredsstille Mødets Deltagere. Han gjentog derefter sin Tak til *Kanaludvaljet* for den Udflugt, den havde arrangeret paa Kanalen, saavelsom til *Grev Petersdorff,* som saa gjæstfrit havde modtaget Mødets Deltagere paa Einsiedelsborg. Han takkede ogsaa *Kirkebestyrelsen,* fordi den havde ladet Mødets Deltagere tage St. Knuds Kirke i Øjesyn, fremdeles *Byraadet,* fordi det havde forevist Mødet det ny Raadhus, saavelsom Etatsraad *Lotze,* der saa venligt havde aabnet sin Have og sin Fabrik for Medlemmerne. Ligeledes takkede han alle de *Industridrivende* og *Institutioner* her i Odense, som havde ladet deres forskjellige Etablissementer været aabne for Deltagerne. Desværre havde Mødet ikke haft Tid til i Forening at bese disse Etablissementer, men der var jo ingen Tvivl om, at de enkelte

Deltagere, som specielt interesserede sig for en eller anden Ting, havde benyttet sig af den givne Lejlighed. Taleren bragte dernæst en Tak til *Pressen*, fordi den havde sendt et saa rigeligt Antal af fortrinlige Kræfter herover til at gjøre Publikum bekjendt med Mødets Forhandlinger. Allerede nu under Mødet havde man jo haft Lejlighed til at se de udførlige Beretninger, Bladene havde indeholdt, og man havde kun haft Grund til at glæde sig over den hensynsfulde Maade, Forhandlingerne vare refererede paa, og den fuldstændig korrekte Opfattelse af Forhandlingerne, som Referaterne udviste. — Forsamlingen vilde sikkert fuldt ud slutte sig til Taleren, naar han derefter bragte Sekretær *Nyrop* en varm Tak for det Arbejde, han havde udført; der var Ingen, der bedre end Taleren kunde bedømme, hvilket Omfang dette Arbejde havde haft. Hele det egentlige Hovedarbejde med Arrangementet saavel før Mødet som under dette havde paahvilet Cand. *Nyrop,* der ved denne som ved alle andre Lejligheder havde været til Rede med al den Arbejdsevne og Interesse, som han altid skjænkede de Sager, som han tog sig af. (Stærk Tilslutning fra Forsamlingen.)

Til Slutning takkede han Mødets Medlemmer, fordi de havde gjort hans Hverv som Leder af Forhandlingerne saa let. I højeste Grad maatte han paaskjønne den Opmærksomhed, de havde vist under Foredragene, og den Punktlighed, hvormed de vare mødte, naar Formandens Klokke kaldte. Takket være denne Iver fra Medlemmernes Side og den Elskværdighed, de i det Hele havde lagt for Dagen mod ham som Formand, havde det været muligt at føre denne lange, fyldige Dagsorden til Ende. Dagsordenens Fylde havde under Forberedelserne til Mødet gjort ham noget ængstelig, han havde været bange for, at den i alt Fald ikke kunde være ført til Ende paa en saadan Maade, at der var blevet levnet hvert enkelt Afsnit den Tid, som krævedes. Denne Ængstelse viste sig nu at have været unødvendig. Uden et saadant Samarbejde mellem Medlemmerne og Bestyrelsen var det heller ikke muligt at holde et Industrimøde paa en Maade, som var til Gavn og Glæde og tillige den industridrivende Stand værdigt. Alt dette kunde i høj Grad siges om dette Møde. Mange Deltagere havde det, som ovenfor antydet, ikke samlet, men de, der vare mødte, havde lagt for Dagen en almen Sans for Fædrelandets

Anliggender, som varslede godt for Fremtiden. Fra ingen Side havde der gjort sig egoistiske Formaal gjældende, men alle vare mødtes i Ønsket om paa den bedst mulige Maade og i fuld Overensstemmelse med samtlige Led i vort Samfund at arbejde til det Heles Vel. Gid en saadan Aand altid vilde raade ved de fremtidige Møder af lignende Beskaffenhed! — Som den smukkeste, bedste og mest passende Maade at afslutte Forhandlingerne paa vilde han sluttelig udbringe et: *Fædrelandet leve.*

Forsamlingen besvarede dette med et nifoldigt Hurra.

Docent *Christiansen:* Forsamlingen var sikkert fuldt ud enig med Formanden i, at dette Møde havde været overordentlig smukt og vellykket i enhver Henseende. Andre Møder havde jo været talrigere, men næppe paa noget af de tidligere Møder havde der været en bedre Aand eller en større Interesse for Sagen tilstede. Og det var ikke blot selve Forhandlingerne, der havde baaret dette Præg; ogsaa Samlivet udenfor Møderne havde været i en sjælden høj Grad smukt og fornøjeligt. For en meget væsentlig Del skyldtes dette den Maade, hvorpaa Møderne vare blevne ledede — det var sikkert en almindelig Følelse hos Forsamlingen. Han var overbevist om, at man vanskelig vilde kunne finde en Mand, der saa fortrinlig passede til sin Stilling som Direktør *Schou,* og han haabede, at ogsaa denne selv følte Glæde over det Hverv, han har og den Stilling, han beklæder som den danske Industris Ordfører. Gid han længe maatte leve og virke i denne sin Stilling paa samme Maade som hidtil, og gid Forholdene snart maatte udvikle sig saaledes, at hans Bestræbelser ogsaa maatte bære Frugt. I det Haab, at Direktør Schou i mange Aar baade maatte kunne virke som hidtil og have Glæde af og nyde den rette Anerkjendelse for sin Virksomhed, udbragte Taleren et: *Leve Direktør Schou,* der besvaredes af Forsamlingen med et trefoldigt Hurra.

Formanden takkede for den venlige Stemning mod ham, som Forsamlingen havde lagt for Dagen, og som han paaskjønnede i høj Grad. Saavidt det stod til ham, skulde han ikke svigte, naar der maatte blive Brug for ham.

Medlemsfortegnelse.

Allerup, Emanuel, Fabrikant, Odense,
Allerup, H., Fabrikant, Odense.
Bayer, J. T., Kammerassessor, Kjøbenhavn.
Bierfreund, L., Bankdirektør, Odense.
Bierfreund, F., Fabrikant, Odense.
Bing, Harald, Fabrikant, Kjøbenhavn.
Bischoff, Adjunkt, Randers.
Bloch, F., Elektropletfabrikant, Kjøbenhavn.
Borum, W. G., Snedkermester, Kjøbenhavn.
Carstensen, L. S., Forstander, Nakskov.
Christiansen, C., Docent, Kjøbenhavn.
Christiansen, E., Juveler, Odense.
Dahl, J. J., Grosserer, Kjøbenhavn.
Demant, H., Symaskinefabrikant, Odense.
Dreyer, J. C., Justitsraad, Odense.
Færch, C. V., Redaktør, Bogtrykker, Grenaa.
Gessner, Chr., Fabrikant, Silkeborg.
Grønvald, S., Litograf, Svendborg.
Halberstadt, L. G., Direktør, Kjøbenhavn.
Hansen, J., Tømmermester, Odense.
Hansen, Carl, Fabrikant, Kjøbenhavn.
Hansen, Chr., Regnelærer, Odense.
Hansen, Vilh., Malermester, Kjøbenhavn.
Hempel, S., Fabrikant, Odense.
Henriques, V., Kancelliraad, Kjøbenhavn.
Holm, Adolf, Malermester, Holbæk.
Holm, Joh., Guldsmed, Kjøge.
Jacobsen, John, Cand. phil., Kjøbenhavn.
Jensen, Carl C., Grosserer, Kjøbenhavn.
Jensen, Severin, Møbelfabrikant, Kjøbenhavn.
Jessen, C., Snedkermester, Odense.
Jochimsen, T. C., Stadsingeniør, Odense.
Johansen, A. L., Møbelfabrikant, Kolding.
Johnsen, V., Adjunkt, Odense.
Jørgensen, Arnold, Bogtrykker, Horsens.
Jørgensen, C. P., Tømmermester, Maribo.
Jørgensen, V., Fabrikejer, Kjøbenhavn.

Kjerulf, C. Chr., Cand. pharm., Odense.
Koch, G., Etatsraad, Borgermester, Odense.
Krøyer, Joh., Snedkermester, Maribo.
Landschultz, C. G., Pianofortefabrikant, Kjøbenhavn.
Lange, Fabrikant, Svendborg.
Larsen, K. H. E., Cand. phil., Kjøbenhavn.
Larsen, L., Kapt., Hofmøbelfabrikant, Kjøbenhavn.
Lotze, G., Etatsraad, Odense.
Mejborg, R., Kjøbenhavn.
Meyer, A., Voxdugsfabrikant, Kjøbenhavn.
Møller, L., Fabrikant, Roskilde.
Nathansen, M., Cand. polit., Redaktionssekretær, Kjøbenhavn.
Nyrop, C., Cand. jur., Kjøbenhavn.
Oldenburg, V., Politimester, Odense.
Pagh, Redaktør, Bogense.
Petersen, S., Snedkermester, Aarhus.
Petersen, V., Arkitekt, Odense.
Rosing, U., fhv. Kontrollør, Kjøbenhavn.
Rubin, M., Kontorchef, Kjøbenhavn.
Røssel, Fabrikant, Nakskov.
Salomonsen, William, Fabrikejer, Brede.
Schiøtz, Th., Brygger, Odense.
Schmiegelow, E., Malermester, Kjøbenhavn.
Schou, Philip, Direktør, Kjøbenhavn.
Schovelin, J., Cand. polit., Kjøbenhavn.
Sommer, G. N., Skræder, Randers.
Steenberg, A., Redaktør, Kjøbenhavn.
Stub, N. M., Fabrikant Kjøbenhavn.
Svendsen, E., Maskinfabrikant, Odense.
Svendsen, P., Cand. polyt., Kjøbenhavn.
Sørensen, P. V. T., Brygger, Odense.
Thaarup, Anton, Garver, Storeheddinge.
Trautner, N., Garver, Sorø.
Trautner, T. M., Stiftsfysikus, Odense.
Valeur, J. M., Kjøbmand, Odense.
Welsch, W. F., Redaktør, Holstebro.
Westphal, Handskemager, Aarhus.
Winkel, Søren, Ingeniør, Odense.